

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SİNEMA
ANA BİLİM DALI**

**KAMU POLİTİKASI YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'DE KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ ANALİZİ
(1960-2006)**

Doktora Tezi

V. Ertan Yılmaz

Ankara-2010

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SİNEMA
ANA BİLİM DALI**

**KAMU POLİTİKASI YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE’DE KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ ANALİZİ
(1960-2006)**

Doktora Tezi

Vacit Ertan YILMAZ

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Metin KAZANCI**

Ankara - 2010

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON SİNEMA
ANA BİLİM DALI

KAMU POLİTİKASI YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'DE KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ ANALİZİ
(1960-2006)

Doktora Tezi

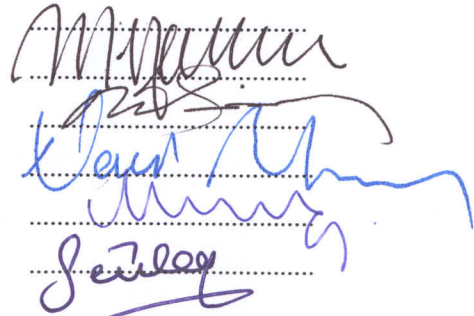
Tez Danışmanı: Prof.Dr. Metin KAZANCI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Metin Kazancı
Prof. Dr. Nilgün Gürkan Pınar
Prof. Dr. Naci Bostancı
Prof. Dr. Mine Gençel Bek
Doç. Dr. Sevilay Çelikkale

İmzası

Tez Sınavı Tarihi18.5.2010.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(17/06/2010)

Vacit Ertan YILMAZ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI: TANIM VE TEMEL NİTELİKLER

A. KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI	22
B. KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ TEMEL NİTELİKLERİ	32
a. Evrensel Olarak Erişim	36
b. Evrensel Çekicilik	39
c. Yayınlarda Çeşitlilik.....	42
d. Kamu Eğitimine Bağlılık.....	43
e. Kamu Yayıncılarının Yerleşik Çıkarlardan Uzak Durmaları	44
C. KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI VE KAMU YAYINCILIĞI	45

II. BÖLÜM

KAMU POLİTİKASI ANALİZİ: TARİHSEL SÜREÇ VE AŞAMALAR

A. KAMU POLİTİKASI ANALİZİ.....	50
B. KAMU POLİTİKA SÜRECİNDEKİ AŞAMALAR	55
a. Politika Başlatma.....	55
b. Politika Oluşturma	62
c. Yürürlüğe Koyma	67
d. Değerlendirme	68

III. BÖLÜM

ÇOKLU MEDYA ORTAMINDA KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI

A. NEO-LİBERALİZM VE KAMU HİZMETİ ANLAYIŞININ GÖZDEN DÜŞÜŞÜ.....	70
B. YENİDEN YAPILANMA: PİYASA YÖNELİMLİ KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞINA DOĞRU	84
C. KAMU HİZMETİ YAYIN KURUMLARININ “ŞİRKETLEŞTİRİLMESİ”	89
D. NEO-LİBERAL TEZLERE KARŞI KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞINI SAVUNAN YAKLAŞIMLAR	126

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ DOĞUŞU

- A. KAMU HİZMETİ YAYINCILIK ANLAYIŞINI HAZIRLAYAN SİYASİ OLAYLAR..... 139
- B. İKTİDARDAN BAĞIMSIZ RADYO VE TELEVİZYON ARAYIŞI: 1961 ANAYASASI'NDA TRT'NİN ÖZERK OLARAK DÜZENLENMESİ 145
- C. 1960 SONRASI KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞIYLA İLGİLİ POLİTİKA OLUŞTURMA SÜRECİNDEKİ TEMEL AKTÖRLER: CHP VE AP 149
- a) CHP'nin Genel Politikaları ve Kamu Hizmeti Yayıncılığı 150
- b) TRT'nin Özerkliğinin Yok Edilmesine Giden Süreç: AP'si ve Askeri Elitlerin Yakınlaşması 154
- D. SİYASİ PARTİLERİN RADYO TELEVİZYON DÜZENİYLE İLGİLİ POLİTİKA YAKLAŞIMLARI: 359'NOLU YASANIN MECLİS MÜZAKERELERİ..... 158
- a) CHP'nin Kamu Hizmeti Anlayışı 158
- b) AP'nin Kamu Hizmeti Anlayışı 164
- c) Diğer Partilerin Kamu Hizmeti Anlayışı 166

V. BÖLÜM

12 MART 1971 ASKERİ MUHTIRASI: ÖZERK RADYO

TELEVİZYONDAN, DEVLET RADYO TELEVİZYONUNA DÖNÜŞ

- A. ADALET PARTİSİ İKTİDARININ 359 SAYILI YASAYI DEĞİŞTİRME GİRİŞİMLERİ VE ÖZERKLİK TARTIŞMALARI..... 175
- B. TRT YASA TASARISINA KARŞI OLANLAR: “ÖZERKLİK ORTADAN KALDIRILMAK İSTENİYOR” 179
- C. YASA TASARISINI DESTEKLEYENLER: “ÖZERK TRT, DEVLET İÇİNDE DEVLET” 194
- D. KALKINMA PLANLARINDA KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI..... 201
- E. 1971 ASKERİ MUHTIRASI VE ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİYLE TRT'NİN ÖZERKLİĞİNİN KALDIRILMASI..... 203
- F. SİYASİ PARTİLERİN 1568 SAYILI YASA DEĞİŞİKLİĞİ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLARI 209
- a) AP'nin 1568 Sayılı Yasa Değişikliğine Bakışı..... 213
- b) CHP'NİN 1568 Sayılı Yasa Değişikliğine Bakışı..... 213
- c) Demokratik Parti'nin 1568 Sayılı Yasa Değişikliğine Bakışı..... 214

VI. BÖLÜM

1980-2006 YILLARI ARASINDA KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ DEĞİŞEN KONUMU

A. 1982 ANAYASASI VE DEVLET MERKEZCİ YAYINCILIK ANLAYIŞININ PEKİŞMESİ	219
B. MİLLİ GÜVENLİK KURULU ÜYELERİNİN YAYINCILIK TASARIMLARI: 2954 SAYILI YASA GÖRÜŞMELERİ	222
C. DEVLET TEKELİNİN SONA ERMESİ: 3984 SAYILI YASA	229
D. TRT'NİN ELEKTRİK FATURALARINDAN ALDIĞI PAYIN DÜŞÜRÜLMESİNE YÖNELİK TEPKİLER	232
a) Kamu Hizmeti Yayıncılığıyla İlgili Geleneksel Savunma Hattı: Kültür, Eğitim ve Bilgilendirme İşlevine Vurgu	232
b) Kamu Hizmeti Yayıncılığına Gerek Olmadığını Savunan Neo-Liberaller	239
E. İLETİŞİM ŞUARASI'NDA KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI	241
SONUÇ	248
KAYNAKÇA.....	257
ÖZET	282
ABSTRACT	283

GİRİŞ

1980’lerde devlet tekelinin kalkmasından sonra, kamu hizmeti yayıncılığı, Fransa, Almanya, İtalya gibi ülkelerde büyük çaplı bir krize girdi. Ticari televizyonların devreye girmesiyle birlikte, kamu hizmeti yayın kuruluşları belirli bir oranda izleyici kaybına uğradı. Aslında bu, söz konusu ülkelerde politik alanda egemenlik kazanan neo-liberal politikaların bir sonucuydu. 1970’lerin sonunda gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesgil politikaların yerine neo-liberal politikalar uygulanmaya başlandı. Piyasaya devlet müdahalesine şiddetle karşı çıkan neo-liberaller, kamu iktisadi teşekküllerini büyük bir hızla özelleştirdi. Bu yaklaşım, iletişim alanında da önemli değişikliklerin yaşanmasına neden oldu. Bir yandan yayıncılık alanında devlet tekeli sona ererken, öte yandan iletişim sektöründeki düzenleyici kurallar gevşetildi. Bu düzenlemeler sonucunda büyük uluslar arası şirketler, iletişim sektöründe belirleyici birer aktör haline geldi.

Neo-liberaller, iletişim sektörünü değerlendirirken tamamen pazar mantığını temel aldı. Neo-liberal politikalar doğrultusunda kapitalizmin yeniden yapılanması çerçevesinde iletişim faaliyetleri, ekonomik terimlerle tanımlanmaya başlandı. Bu döneme kadar iletişim sağlık ve eğitim gibi kamusal bir hizmet olarak değerlendiriliyordu. Buna ek olarak, iletişimin ekonomik boyutundan daha çok kültürel boyutu ön plana çıkartılıyordu. Bu yaklaşıma koşut olarak izleyiciler, “yurttaş” olarak kavramsallaştırılıyordu. Neo-liberal politikaların belirleyici olmasıyla birlikte, sözü

edilen bu anlayış terk edildi ve iletişim ekonomik alanın önemli bir parçası haline geldi. Artık, izleyiciler yurttaşlar olarak değil, tüketiciler olarak kavramsallaştırılıyordu (Raboy, 1997).

Neo-liberal dönemde kamu hizmeti yayın kurumları, piyasada ticari televizyonların rekabetiyle karşılaştılar. Kamu hizmeti yayın kurumları, spor karşılaşmaları, sinema filmleri ve diziler gibi yoğun izleyici çeken programlara eskisine oranla daha çok para ödemek zorunda kaldılar. Program maliyetlerinin artması, kamu hizmeti yayın kurumlarına ek bir mali yük bindirdi (Hulten ve Brants, 1992). Buna ek olarak ticari televizyonların reklam pastasından giderek daha fazla pay alması, reklam alan kamu hizmeti yayın kurumlarını olumsuz bir biçimde etkiledi. Çoklu iletişim ortamında artan maliyetler ve azalan gelirler sonucunda birçok kamu hizmeti yayın kuruluşunda mali krizler baş gösterdi. Aslında, mali kriz kamu hizmeti yayın kuruluşlarında yaşanan sorunların yalnızca bir kısmını oluşturuyordu. Ticari rakipleri ve neo-liberal çevrelerden kamu hizmeti yayın kuruluşlarına daha ağır eleştiriler yöneltilmeye başlandı. Bu kesim, birçok ticari televizyonun faaliyet gösterdiği yeni iletişim ortamında kamu hizmeti yayın kurumlarına artık gerek olmadığını ileri sürmeye başladı. Bu dönemde bu tür eleştiriler ortasında kalan kamu hizmeti yayın kurumları, ciddi bir meşruiyet sorunuyla karşı karşıya kaldılar. Kamu hizmeti yayıncıları açısından etkisini birçok cephede hissettiren derin çaplı bir “kimlik krizi” söz konusuydu. Kamu hizmeti yayıncıları, yeniden kendilerini, misyonlarını tanımlama ihtiyacı duydular.

Türkiye’de ise kamu yayın kuruluşu olan Türkiye Radyo Televizyon Kurum’u, 1990’ların başlarında ticari rakiplerinin yasadışı yollardan yayın yapmaya başlamalarıyla birlikte yeni bir döneme girdi. Bu yeni gelişme, TRT açısından oldukça

şayırtıcı olmuştu. Bir anlamda TRT'nin üzerinde yükseldiği temel, yeni iletişim aktörlerinin faaliyetiyle sarsılmaya başlamıştı. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın TRT'nin özelleştirilmesinden söz etmesi, kamu hizmeti yayıncılığının gerekli olup olmadığı ilgili tartışmayı Türkiye'ye de taşımıştı. Ticari televizyonların reklam pastasından giderek daha çok pay almaları, TRT'nin gelirlerinde önemli düşüslere yol açmıştı. TRT, yeni bir krizle karşı karşıya kaldı. Bu neo-liberal dalganın iletişim ortamında yarattığı değişimin TRT'ye yansımaysdı. Ne var ki, bu TRT'nin yaşadığı ilk kimlik krizi değildi. Aslında TRT, kurulduğu günden bu yana girdiği kimlik krizini aşamamıştı. Ticari televizyonların birer rakip olarak, TRT'yi zorlamaya başlaması, derinden gelen bu kimlik krizinin katmerleşmesine yol açtı. Neo-liberalizmin iletişim ortamını belirleyen temel politik yaklaşım olması, TRT'nin yaşadığı ağır kimlik krizini daha görünür kıldı.

Son dönemlerde belirginleşen bu kimlik krizini bütün yönleriyle kavrayabilmek amacıyla tarihsel bir perspektife dayanan bir yaklaşıma büyük bir ihtiyaç vardır. 1961 anayasası, kamu hizmeti yayıncılığı için özerk bir modelin temellerini atmıştır. Ne var ki, 1964-1971 arasındaki kısa dönem dışarda tutulursa, Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığında söz edebilmek oldukça zordur. Kaldı ki 1964-1971 arasında da çeşitli nedenlerle tam bir kamu hizmeti yayıncılığı yapılabilmiş değildir. Bunun dışında kalan dönemlerde TRT, devletin ve iktidarların yörüngesinde yayın yapmıştır. Bu nedenlerle Çaplı'nın ifadesiyle, Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığında değil, olsa olsa "kamu yayıncılığında" söz edilebilir (Çaplı, 2004). Bundan dolayı TRT, kurulduğu günden itibaren hep tartışmaların odağında olmuştur. 1964-1971 yılları arasında sağ siyasetçiler tarafından "devlet içinde devlet" olmakla suçlanmıştır. 1971-1980 arasında iktidarlar,

kendilerine yakın gördükleri kişileri TRT Genel Müdürlüğü'ne atamışlardır (Alemdar, 1981:10). Bu yıllar kamuoyunda “TRT’de genel müdür savaşları” olarak isimlendirilmiştir. Muhalefetteki partiler, TRT’yi hükümetin borazanı olmakla” eleştirmişlerdir. 1980’li yıllarda tekrar normal siyasal hayata dönülmesiyle birlikte TRT’yle ilgili benzer tartışmalar, kamuoyunun gündemine gelmiştir. Bu tartışmalarda şimşekleri üzerine çeken TRT, kendini tam olarak konumlandıramamıştır. Meşruiyetini oluştururken toplumdan daha çok devlete göndermede bulunmuştur.

TRT’nin devlet ve siyasi iktidarı merkeze yerleştiren ve toplumu geri plana atan konumu, çalışmamızın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle, çalışmamızda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) Kamu hizmeti yayın kurumlarıyla ilgili kamu politikaları değişik dönemlerde nasıl oluşturulmuştur?
- 2) Türkiye’de kamu hizmeti yayın kavramının içerdiği anlamlar, hangi siyasi aktörlerin tercihlerini yansıtmaktadır?
- 3) Türkiye’de kamu hizmeti yayın kavramı, tarihsel evrimi içinde farklı dönemlerde nasıl algılanmıştır”

Bu sorulara yanıt verebilmek için ekonomik, siyasi ve tarihi etmenleri birarada değerlendiren bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu açıktır. Çalışmada bu sorulara yanıt aranırken kamu politika analizi yaklaşımı benimsenecektir. Öncelikli olarak kamu hizmeti yayıncılığını inceleyen yaklaşımlar değerlendirilecektir. Daha sonra kamu politika analizinin neden tercih edildiği konusu üzerinde durulacaktır.

Politik alanda alınan kararlar, kamu hizmeti yayın kurumlarını yoğun bir biçimde etkiler. Bundan dolayı kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili araştırmalar, ulus devletin inşaası, demokratik yaşam gibi politik sorunlar ışığında kamu hizmeti yayıncılığındaki gelişmelere odaklanırlar. Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politik sorunlar arasındaki bu yakın bağlantıdan yola çıkan Moe ve Syversten (2009), kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili araştırmaları dört ana dizide toplamışlardır: Bunlardan ilki, rekabet, yeni teknolojiler ve küreselleşme gibi gelişmelerin kamu hizmeti yayıncılığını nasıl etkilediğine odaklanan siyasa araştırmalarıdır. Bununla bağlantılı olarak gelişen ikinci yaklaşım, geleneksel kamu hizmeti kurumlarının çevrelerindeki değişime verdikleri tepkileri inceleyen kurumsal yaklaşımdır. Bunların dışında kamu hizmeti yayın kurumlarının, modern ulus-devlette demokratik ve toplumsal yaşamda oynadığı rolleri değerlendiren bir başka yaklaşım da gelişmiştir. Son dönemde gelişen ve genellikle bu yaklaşımların tezlerini sorgulayan bir başka yaklaşım da postmodern yaklaşımdır. Yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni olguları dikkate alan söz konusu yaklaşım, kamu hizmeti yayın kurumlarıyla ilgili modernist bakış açılarını tartışmaya açmıştır (Moe ve Syversten, 2009:396-397).

Moe ve Syversten'in kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili araştırmalara ilişkin belirledikleri yaklaşımlar, aydınlatıcıdır. Ne var ki, Türkiye'deki yaklaşımlar kimi noktalarda bu yazarların tanımladığı sorun alanlarıyla rtüşe de bazı konularda kendine özgü bir gelişme çizgisi göstermiştir. Bu nedenle Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yapılan çalışmaları yoğunlaştıkları alanları göz önünde tutarak 4 ana grupta toplanacaktır. Bunlardan biri kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yasa, yönetmelikleri inceleme konusu yapan hukuk disiplini çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalardır.

İkincisi ise toplumsal ve siyasal gelişmeler ışığında radyo ve televizyonun tarihini anlatan araştırmalardır. Üçüncü ise, kamu hizmeti yayıncılığının içine girdiği krizi tartışan ve bu krizden çıkış yollarını tartışan çalışmalardır. Dördüncü ise, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politikaların nasıl oluşturulduğunu ve belirlendiğini inceleyen araştırmalardır.

Türkiye'de Cengiz Taşer'in(1969) radyonun özerkliğini hukuksal boyutlarıyla tartıştığı çalışması, bu alanda öncü bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Taşer, ilk kez kapsamlı bir şekilde özerkliğin anayasal sistem içindeki yerini tartışmış ve uygulamada tartışılan hukuksal sorunlara işaret etmiştir. Radyonun demokratik sistemi ve özgürlükleri tehlikeye atacak şekilde kullanılmasını engellemek için özerkliğin Anayasal bir hüküm olarak kabul edildiğini belirten Taşer, özerk radyo ve televizyonun siyasi iktidarı dengeleyecek kurumlardan biri olarak düşünüldüğünün altını çizmiştir. Bundan başka Taşer, siyasi iktidarın TRT'yi denetlemek için uyguladığı politikaların yarattığı hukuksal sorunlara da işaret etmiştir. Taşer'e göre, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın ve ardından Maliye Bakanlığı'nın TRT'yi denetlemesinin TRT'nin özerkliğiyle bağdaşmamaktadır ve Danıştay'ın bu yönde aldığı kararlar yerindedir (Taşer:197-198). Türk siyasal sistemi içinde siyasi iktidarlarla kamu hizmeti yayın kurumları arasındaki ilişkileri özerklik sorunsalı çerçevesinde değerlendiren Taşer'in izinden giderek daha sonra birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde Taşer'in ardından Ersan İlal, 1961 Anayasa'sını temel alarak radyo hürriyeti ve özerkliğini hukuk açısından tartışmıştır (İlal, 1972).

Bu çerçevede söz edilmesi gereken bir başka çalışma, Şahin'in TRT'nin özerkliğini ele aldığı doktora tezidir. Şahin, özerklik sorununu, diğer öncü çalışmalarla

karşılaştırıldığında siyasal sistemin temel niteliklerini de içine alan daha geniş bir kapsamda değerlendirmiştir. Şahin'e göre, idari örgütlenmenin merkezi olduğu yerlerde, hükümetler kendilerini devlet olarak algılama eğilimine girerler. Türkiye'de de benzeri bir siyasi örgütlenmenin varlığına dikkati çeken Şahin, bu durumun özerkliğin kabulünü engellediğini ifade eder. Şahin'in savunduğu önemli bir başka tez, sendikalar, özgür basın gibi güçlü aracı kurumların, hükümetten kamu hizmeti yayın kurumlarına gelecek baskılara karşı direnecek bir hat oluşturmasıdır. Partiler arasında özerkliğin anlamı konusunda bir uzlaşmanın bulunup bulunmamasının da özerkliğin kurallarının siyasal aktörler tarafından gözetilme derecesini belirleyeceğine işaret eden Şahin, siyasal yapıların özerkliğin yaşatılmasındaki işlevine dikkati çeker. Bu konuya örnek olarak Şahin, İngiltere'de BBC'nin durumunu gösterir. İngiltere'de siyasal iktidarların düzenli olarak değişmesi nedeniyle partiler, özerliğe müdahale etmekten kaçınırlar. Çünkü özerkliğin kendi muhalefet dönemlerinde de, kamuoyuyla iletişim kurmada kamu hizmeti yayın kurumlarından yararlanmanın bir güvencesi olduğunu düşünürler(Şahin, 1981). Şahin, 1971 yılında TRT'nin özerkliğinin ortadan kaldırılmasına yol açan birçok siyasal etkeni ortaya koymuştur. Siyasal sistemin içindeki birçok etkenle özerklik arasındaki ilişkiyi aydınlatması açısından Şahin'in çalışmasını son derece önemlidir.

1927'den 2000'e kadar radyo televizyonla ilgili yasal değişiklikleri değerlendiren Sarmaşık'ın çalışması ile ifade özgürlüğü açısından görsel-işitsel iletişimle ilgili mevzuatı analiz eden Yılmaz'ın (2006) çalışması, son dönemde bu alanda gerçekleştirilen çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Sarmaşık, araştırmasında yasal değişiklikleri ayrıntılı bir biçimde anlatmakla yetinirken Yılmaz, geniş bir çerçevede kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili Danıştay, Anayasa Mahkemesi gibi hukuk

kurumlarının aldığı kararları değerlendirip yorumlamıştır. 2954 sayılı kanunun, TRT'nin yerine getirmesi gereken kamu yayıncılığı ilkelerinden daha çok yayınlar için sınırlayıcı hükümler getirdiğine işaret eden Yılmaz, Anayasa Mahkemesi'nin yayınlarda yer alma hakkını, yalnızca siyasi partilerle sınırlı tutmasının yetersizliğine işaret eder. Yılmaz'a göre, Anayasa açısından sivil toplum örgütlerine, sendikalara ve meslek kuruluşlarına da bu hakkın tanınması gerekmektedir (Yılmaz, 154). Bu grup içinde yer alan araştırmalar, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yasalar ve bunların uygulanmasında karşılaşılan sorunlar hakkındaki bakış açımızı zenginleştirir. Ancak söz konusu araştırmalar, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yasaların hangi siyasi aktörler tarafından gündeme getirildiği, nasıl formüle edildiği, bu yasalar hakkındaki değişik siyasi aktörlerin yaklaşımları hakkında doyurucu bilgi vermekten uzaktır.

Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili bir başka çalışma hattı, radyonun ve televizyonun tarihini konu alan çalışmalardır. Türkiye'de radyonun ve televizyonun tarihsel gelişimini anlatan çalışmalar, toplumsal ve siyasal olguların, kamu hizmeti yayıncılığını nasıl etkilediği sorusunun yanıtını aramışlardır. Radyonun kuruluşunu ve 1960 yılların ortasına kadar gelişimini anlatan Kocabaşoğlu(1980), radyo ve televizyon tarihiyle ilgili ilk çalışmalardan biridir. Kocabaşoğlu, bir yandan radyonun örgütsel olarak nasıl geliştiğini ele alırken diğer yandan radyonun türk siyasal hayatı içindeki rolünü incelemiştir. Devleti kendisiyle özdeşleştiren Demokrat Parti'nin radyoyu bir propaganda aracı olarak kullanmasını örneklerle anlatan Kocabaşoğlu, iktidarın muhafet partilerine radyodan yayın hakkı vermemesinin kamuoyunda yarattığı tepkileri ele almaktadır. Kocabaşoğlu'nun bu dönemle ilgili değerlendirmeleri, 1961 Anayasa'sı ve 359 sayılı yasa'da TRT'nin özerk bir kurum olarak düzenlenmesinin tarihsel arkaplanını

aydınlatması açısından önemlidir. Benzer bir biçimde Cankaya da daha geniş bir tarihsel dönem içinde siyasal gelişmelerin, yasal değişikliklerin radyo ve televizyonla ilgili kurumları ve yapıları nasıl etkilediğini incelemiştir (2003). Bu çerçevede radyo ve televizyonların yayınlarıyla ilgili bilgi veren Cankaya, TRT'nin örgütsel yapısındaki değişiklikleri de değerlendirmiştir. TRT'nin devlete ve siyasi iktidara bağımlı bir yayın politikası izlediğini ifade Cankaya, geniş toplumsal kesimlerin desteği olmadığı için özerkliğe kolay bir biçimde son verildiğini savunmuştur (Cankaya, 363). Cankaya, dünyadaki ve ülkedeki siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerden bağımsız olarak TRT'nin değerlendirilemeyeceğini sık sık dile getirirse de Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yapısının kamu hizmeti yayıncılığını nasıl şekillendirdiğini açıklayacak kuşatıcı bir kuramsal yaklaşım ortaya koymuş değildir. Bu çerçevede son dönemde yayınlanan kitaplardan biri de Serim'in Türk televizyon tarihini konu alan çalışmasıdır. Ayrıntılı bir arşiv çalışmasına dayanan çalışma, TRT'yle ilgili olayları aktarması açısından önemlidir. Ne var ki, çalışma betimleme düzeyindedir ve analitik olmaktan uzaktır (Serim, 2007).

Televizyon yayıncılığı alanında devlet tekelinin kaldırılmasından sonra kamu hizmeti yayıncılığının girdiği krizi odak alan çalışmaların tarihi ise, diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında görece yenidir. Çoklu medya ortamında kamu hizmeti yayıncılığın içine girdiği krizin boyutlarını, nedenlerini tartışan bu çalışmalar, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili araştırmalarda yeni bir eğilimi temsil etmektedir. TRT'nin yapısal sorunlarından biri olan özerklik de bu araştırmaların gündemi içinde yer alır. Neo liberal politikaların kamu hizmeti yayıncılığını nasıl etkilediğini tartışan Çatalbaş(2000, 2004), TRT'nin içine girdiği krizden kurtulması için neler yapılması gerektiğiyle ilgili birtakım

öneriler de dile getirmektedir. Neo-liberallerin, kamu yayıncılığına yönelik eleştirilerini özetleyen Çatalbaş, diğer araştırmacılardan farklı olarak TRT'yle ilgili önerilerinde özerkliğin yanısıra atılması gereken başka adımlarda yer vermektedir: Çatalbaş, TRT için gerçekçi ve inandırıcı bir görev tanımının yapılması, kaynakların etkin ve verimli kullanılması, şeffaflık ve sorumluluk gibi ilkeleri gündeme getirmiştir(Çatalbaş, 2000:288-291). Yazar, bir başka çalışmasında TRT'nin özerkliği ve bağımsızlığı konusunda Türk parlamentosunda siyasi partiler arasında hiç bir zaman kalıcı bir uzlaşmanın sağlanamadığını belirterek, Türkiye'de hükümetlerin kendilerini devlet olarak görmeleri nedeniyle, TRT'nin siyasi otoritelere karşı direnmesinin zorluğuna dikkati çekmiştir (Çatalbaş, 2004:81). Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili çalışmaları yine bu grup içinde değerlendirilebilecek olan Mutlu da, kamu hizmeti yayıncılığı bağlamında TRT'nin konumunu sorgulamıştır. TRT'nin neden özerk bir kamu hizmeti yayın kurumu olarak varlığını sürdüremediği sorusuna yanıt arayan Mutlu, üç nokta üzerinde durur. Mutlu'ya göre, Türkiye'nin siyasal kültürü, demokratik ve hümanist bir kültürü geniş toplumsal kesimlere yayma iddiasıyla yola çıkan TRT'yi şekillendirmiştir. Bu durumu "BBC'nin toprağının İngiltere, TRT'nin toprağının ise Türkiye" sözleriyle ifade eden Mutlu, 1971 askeri muhtırasıyla, TRT'nin Türkiye'nin siyasal kültürüne uydurulduğunun altını çizmiştir. Buna ek olarak Mutlu, kamu hizmeti yayıncılığı ilkesi çerçevesinde bir örgüt kültürünün oluşturulmaması nedeniyle de kurum çalışanları özerkliğe sahip çıkamamışlardır. Özerklikten ne anlayacakları konusunda kurum çalışanları arasında bir uzlaşmanın olmadığını da belirten Mutlu, radyo döneminden kalan devletçi örgüt kültürünün de, tutarlı ve bütünlüklü bir örgüt kültürünün oluşturulmasına izin vermediğini ifade eder. Mutlu'nun değerlendirmesine göre özerklik

konusunda başarısız olunmasının bir başka nedeni ise, BBC kurucu babası Sir John Reith niteliğinde politik ve idari becerilere sahip bir Genel Müdürün TRT'nin başında olmamasıdır. Ne var ki, Mutlu dönemin siyasal dinamikleri hesaba katılınca bu etkenin çok da fazla abartılmaması gerektiğini sözlerine ekler (Mutlu, 1999: 26-27). TRT'nin özerklik konusunda uğradığı başarısızlığı tartışırken siyasal kültüre ve örgüt kültürüne dikkat çekmesi önemlidir. Ancak, Mutlu siyasal kültürü yalnızca ifade etmiş, bu konuyu ayrıntılı bir biçimde tartışmamıştır. Mutlu bir başka çalışmasında, neo-liberal politikalarla birlikte küreselleşmenin hız kazandığı bir dönemde kamu hizmeti yayıncılığının konumu üzerinde durmuştur. Sayısallaşma gibi yeni teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin kamu hizmeti yayın kurumlarını nasıl derinden etkileyip ağır bir krize soktuğunu ayrıntılı bir biçimde inceleyen Mutlu, yine de kamu hizmeti yayıncılığı için "bütün ümitlerin" tükenmediği sonucuna varır. Mutlu'a göre kamu hizmeti yayın kurumlarının güvenilir bir marka olmaları, uzun bir yayıncılık deneyimine ve geniş bir arşive sahip olmaları gibi üstünlükleri, onlara karşılaştıkları sorunları aşmada önemli bir olanak verir. Buna ek olarak bütün ticarileştirme baskılarına karşın kamu hizmeti yayın kurumlarına ihtiyaç olduğu konusundaki toplumsal ve siyasal uzlaşma, kamu yayıncıları açısından önemli bir kamuoyu desteği olarak değerlendirilebilir (Mutlu, 2002:75). Mutlu'nun söz konusu çalışması, dünyada kamu hizmeti yayıncılığının içinde bulunduğu durumu aydınlatması bakımından önemlidir. Bu çalışmalara birlikte yürüyen başka bir çalışma çizgisi ise, neo-liberal dönemde kamu hizmeti yayın kurumlarının nasıl yeniden yapılanacağıyla ilgili değişik yaklaşımları gündeme getiren çalışmalardır. Bu grup içinde olan Ali Nihat Yazıcı(1999) ise, değişik ülkelerdeki kamu hizmeti yayın kurumlarını değerlendirdikten sonra TRT için bir model

ortaya koymuştur. Benzer şekilde Kartelli de başka ülkelerin kamu hizmeti yayın kurumlarıyla ilgili bilgi verdikten sonra TRT için bir model önermiştir (1999). Yeniden yapılanmaya ilgili bu çalışmaların ortak özelliği, TRT'nin mevcut yapısını, aşırı merkezîyetçi ve hantal olmakla eleştirmeleridir.

Şimdiye kadar Türkiye'de kamu hizmeti yayın kurumlarıyla ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda genellikle TRT'yle ilgili yasal değişikliklere ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Ancak kamu politikaları açısından bu yasaların kimler tarafından gündeme getirildiği, nasıl oluşturulduğu, nasıl formüle edildiği yeterince incelenmiş değildir. Bu konuda az sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. İngiltere, Fransa ve Almanya'da kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili gelişmeleri, kamu politikası çerçevesinde inceleyen Çaplı'nın çalışması, kuramsal anlamda yönlendirici bir çalışmadır (Çaplı, 2001). Bu çalışma, değişik ülkelerde "politika tarzları ve "politika kültürlerinin", kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma sürecini nasıl etkilediğini ayrıntılı bir biçimde tartışmıştır. Çaplı'nın kullandığı kamu politikası yaklaşımı, kamu hizmeti yayıncılığını anlamak açısından yeni bir perspektif sunar. Türkiye'de devlet tekelinin kırılmasından sonra çoklu medya ortamına geçiş sürecini tartışan Akarcalı'nın(1997) çalışmasını da bu bağlamda değerlendirilmek gerekir. Siyasal iktidar ile iletişim ortamı arasındaki ilişkilerin çok boyutlu yapısına dikkati çeken Akarcalı, özerkliğin yalnızca kurumsal düzenlemelerle sağlanamayacağına da işaret etmektedir. Akarcalı'ya göre özerkliğin kamu hizmeti yayın kurumlarında çalışan profesyonellerce de içselleştirilmesi gerekmektedir (Akarcalı, 221-222). 1980-2004 arasında Türkiye'de medya politikaları inceleyen Kejanlıoğlu ise (2004), kamu politikaları açısından iletişim alanındaki değişimleri inceleyen araştırmacılardan biridir. Kejanlıoğlu, milli güvenlik gerekçesinin,

yayıncılıkla ilgili düzenlemelere damgasını vurduğunu ayrıntılı bir biçimde göstermiştir. Bundan başka, yayıncılık politikaları açısından TRT'nin her koşulda devletin yanında ve haberler açısından hükümetin güdümünde hareket ettiğini vurgulayan Kejanlıoğlu, iletişimle ilgili politika oluşturma sürecinde geniş halk kesimlerinin etkin bir rolünün olmadığı ifade etmiştir. Yine, Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki iletişim politikalarını etkilerini inceleyen Bek'in TRT'yle ilgili değerlendirmesi de bu bakımdan dikkate değerdir. TRT'nin özerkliğini değerlendiren Bek, siyasal kültürün yanısıra ekonomi-politikle ilgili değişkenlerin de hesaba katılması gerektiğine işaret eder. Zira Bek'e göre medya profesyonellerinin sendikaya üye olmadığı bir ortamda, onlardan özerkliğe sahip çıkmalarını beklemek gerçekçi olmayacaktır (Bek, 203:253). Yine bu çalışma hattını izleyen bir çalışmayı Ceylan gerçekleştirmiştir. Ceylan TRT'nin belgesel program müdürlüğü bazında yayın politikalarının nasıl oluşturulduğunu incelemiştir (Ceylan, 2006). Bu çalışmalar, değişik siyasal aktörlerin kamu hizmeti yayıncılığına yönelik politikaları şekillendirme biçimlerine ışık tutar. Bu çalışmaların birikiminden yararlanarak, kamu hizmeti yayıncılığının tarihinde dönem noktalarını meydana getiren yasaların karşılaştırmalı bir perspektif kullanılarak incelenmesi, önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Çalışmamızda, Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yasal değişikliklerin ekonomik, siyasal ve toplumsal nedenlerini daha iyi kavrayabilmek için kamu politikası yaklaşımını kullandık. Eğitim, sağlık, güvenlik ve ulaşım gibi alanlarda politika oluşturma süreçlerini anlamak açısından kullanılan kamu politikası yaklaşımı, siyasi aktörlerin iletişim alanında gerçekleştirdikleri faaliyetleri analiz etmek bakımından da bize yeni teorik imkânlar sunuyor. Siyaset, ekonomi ve sosyoloji gibi değişik

disiplinlerin birikiminden yararlanan kamu politikası analizi, kamu hizmeti yayın kurumlarıyla ilgili politikaların nasıl belirlendiğine ışık tutuyor. Burada öncelikli olarak kamu politikasıyla ilgili yapılan tanımlar ele alınacaktır.

Kamu politikasıyla ilgili birçok tanım geliştirilmiştir. Bu tanımlardan bazıları oldukça karmaşıkken bazıları son derece yalındır. Literatürde oldukça fazla tanım olsa da, bunlar bazı noktalarda birleşirler. Genel olarak kamu politikaları, hükümetlerin verdiği kararlardan ya da hiçbir şey yapmama konusunda verdikleri kararların sonuçlarından meydana gelirler. Ancak, bazı bakımlardan tanımlar arasında bazı ayrılıklar söz konusudur (Howlett, Ramash:1995).

Kamu politikası alanında çalışmalar yapan Thomas Dye ise “kamu politikasını hükümetin yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği herhangi bir şey” olarak tanımlamıştır (2005). Howlett ve Ramash’a göre bu tanımlama son derece basittir ve kamu politikasıyla ilgili önemli unsurları kavramaktan uzaktır. Söz konusu tanımlama hükümetin gerçekleştirdiği önemli, önemsiz bütün işleri kapsar ve hükümetin bu faaliyetleri arasında bir ayrıma gitmez. Yine de bu tanımlama, bazı noktaları açığa kavuşturmak açısından önemlidir. Birinci olarak Dye’nin tanımlaması kamu politikalarının ajanı olarak hükümeti göstermesi bakımından dikkate değerdir. Özel şirketlerin, çıkar gruplarının, sivil toplum örgütlerinin herhangi bir konuda verdikleri kararlar, kamu politikasının içinde düşünülemez. Ancak, belirli bir konuda sivil toplum örgütleri, çıkar grupları hükümetin yaptıklarını etkileyebilirler. Ne var ki bunlar tek başlarına kamu politikasını oluşturmazlar. Örneğin çevre konusunda sivil toplum örgütleri birtakım çözüm önerileri gündeme getirebilir ve bu konuda hükümetin harekete geçmesi için çaba harcayabilir. Söz konusu önerileri hükümet dikkate alır ve bu

doğrultuda önlemler alırsa, ancak burada kamu politikasından söz edilebilir. Dye'nin bir başka katkısı, dikkatleri hükümetin yaptıklarına ve yapmadıklarına yöneltmesidir. Hükümet, bazen yaptığı seçimler doğrultusunda harekete geçer. Bazen ise, hiçbir şey yapmaz. Statükoyu korumayı tercih eder.

Howlett ve Ramash, William Jenkis'in kamu politikasıyla ilgili geliştirdiği tanımlamaya da tartışmalarında yer vermişlerdir: "Amaç seçimleriyle ilgilenen politik aktörlerin ve aktör grupların birbiriyle bağlantılı kararlar ve bu politik aktörlerin başarmak istedikleri kararlarla ilgili belirgin durumlarda kullandıkları araçlardır"(aktaran, Howlett ve Ramash, 5-6). Howlett ve Ramash'a göre Jenkis, kamu politikasını Dye'den farklı olarak bir tercih olarak değil, bir süreç olarak değerlendirir. Bu çerçevede değişik konularla ilgili geliştirilen kamu politikalarının birçok kararı içerdiği gözönünde bulundurulmalıdır. Sözgelimi sağlık politikası birden fazla kararı içerir. Her karar hükümetin değişik organlarıyla ilgili olabilir. Sonuç olarak hükümetin sağlık politikasıyla ilgili politikasını bütünüyle kavramak için sağlığın yönetimi ve finansmanı ile ilgili değişik hükümet aktörlerinin birbiriyle ilgili kararlarını değerlendirmek gerekir. Bundan başka Jenkis, geniş bir yelpaze içinde seçim yapan hükümeti kısıtlayan iç ve dış etkenlere dikkati çeker. Bu iç ve dış etkenleri kavramak için çaba harcanmasını isteyen Jenkis, hükümetin kamu politikasıyla ilgili tercihlerinin kaynak yetersizliği ya da iç ve dış dinamikler tarafından sınırlanabileceğine işaret eder (Howlett ve Ramash, 5-6).

Heywood, kamu politikalarını yönetim organlarının resmi, bir başka ifadeyle açıklanmış kararları olarak değerlendirir. Buna ek olarak Heywood, kamu politikasının niyetler, eylemler ve sonuçlar arasındaki bağlantıyla daha iyi açıklanabileceğini ileri

sürer. Heywood'un ifadesiyle "niyetler seviyesinde siyasa, hükümetin tutumuna (hükümetin yapacağı söylediği şeylere) yansır. Eylemler seviyesinde siyasa, hükümetin davranışına(hükümetin fiiliyatta ne yaptığına) yansır. Sonuçlar seviyesinde de siyasa, hükümet faaliyetinin sonuçlarına(hükümetin toplum geneli üzerindeki etkisine yansır"(Heywood, 2006:564). Heywood'un tanımlaması, kamu politikasına ilişkin süreçleri aydınlattığı için daha kuşatıcıdır. Bütün bu tanımlamalar, kamu politikasının değişik yönlerini ön plana çıkartmaktadır. Yapılan eleştirileri de dikkate alarak çalışmamızda Dye'nin yaklaşımından yararlanacağız. Kamu hizmeti yayıncılığı konusunda gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ve bu düzenlemeler çerçevesinde yaşanan tartışmalar, doğrudan doğruya kamu politikasıyla ilgilidir. Dye'nin kamu politikasıyla ilgili dile getirdiği temel noktalar, kamu hizmeti yayıncılığına ilişkin yasal düzenlemeleri kavramak açısından önemli kuramsal imkânlar sunar:

"Kamu politikası, hükümet etkinliklerinin nedenlerinin ve sonuçlarının açıklanması ve tanımlanması işidir. Bu odaklanma, kamu politikalarının içeriğinin tanımlanması, kamu politikalarının içeriğine sosyal, ekonomik ve politik güçlerin etkilerinin analizini, değişik kurumsal düzenlemelerin ve politik süreçlerin kamu politikasına etkisinin araştırılmasını, kamu politikalarının toplum üzerindeki beklenen ve beklenmedik sonuçlarının değerlendirilmesini kapsar."(Dye, 2005:4).

Bu noktalardan yola çıkan kamu politikası analizleri sonucunda öncelikli olarak hükümetin, savunma, eğitim, iletişim, çevre gibi konularda yaptıkları ya da yapmadıkları hakkında bilgiler ediniriz. İkinci olarak Dye'e göre kamu politikalarının nedenlerini ve sonuçlarını araştırabiliriz. Dye, bu çerçevede bir dizi soruya yanıt aranabileceğini söyler: "Kamu politikası neden böyle, hükümet bunları niçin böyle yaptı?" Bu teorik çerçeve, bize kamu politikasının değişik boyutlarını anlamak açısından son derece yararlıdır. Değişik politik kurumların, davranışların ve süreçlerin kamu politikasına etkilerini

araştırabiliriz. Buna ek olarak kamu politikasını belirleyen değişik ekonomik, kültürel ve sosyal güçleri ortaya koyabiliriz. Bundan sonraki aşamada kamu politikasının sonuçlarını ve etkileri üzerinde durulabilir. Değişik kamu politikalarının insanlar üzerindeki etkileri ne olmuştur? Ya da kamu politikaları, politik kurumları ve süreçleri nasıl etkilemiştir? Bütün bu sorular, aslında kamu politikalarının etkilerinin ve sonuçlarının değerlendirilmesi demektir (Dye, 2005:5). Kamu politikasına ilişkin söz konusu teorik tartişmalar, Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yasal düzenlemeleri ve tartişmaları anlamak açasından bize analitik bir çerçeve sunar. Tek başına yasal düzenlenmeler üzerine odaklanmak yerine, bu yasal düzenlemeleri belirleyen daha genel kamu politikalarını kavramak, kamu hizmeti yayıncılığı konusundaki bakış açasımızı zenginleştirir.

Çalışmamızda Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma sürecinde devlet elitleri ile siyasi elitlerin belirleyici bir rolü olduğu tezi savunulacaktır. Bu konuda devlet elitleriyle siyasi elitler Dünyadaki ve Türkiye'deki siyasal ve toplumsal gelişmelere göre değişik ittifaklara girerek kamu politika süreçlerini biçimlendirmişlerdir. Buna ek olarak kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politika oluşturma sürecinde geniş toplumsal kesimlerin etkisi son derece sınırlı olmuştur.

Peki, Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma sürecini nasıl analiz edebiliriz? Bu soruya yanıt verebilmek için Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili dönüm noktalarına dönmek gerekiyor. TRT'yle ilgili yapılan yasal düzenlemeler, bu dönüm noktalarının başlangıcını temsil ediyor. Bu yasal düzenlemeler sırasında siyasi parti temsilcilerinin mecliste yaptıkları müzakereler ve kamuoyunda yapılan tartişmalar, kamu hizmeti yayıncılığının Türkiye'den nasıl anlaşıldığını

kavramak bakımından büyük önem taşıyor. Çalışmamızda bu nedenle 1960'tan bu yana TRT'yle ilgili yapılan yasal değişiklikler sırasında yasama faaliyeti sırasında yapılan görüşmeler ve bu yasaların kamuoyunda nasıl değerlendirildiği konusu ele alınacaktır. Bu çerçevede TRT'yle ilgili yapılan yasal değişiklikler sırasında çıkan dönemin önde gelen gazeteleri taranmıştır. Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman, Akşam, Ulus, Son Havadis gibi gazeteler, çalışma kapsamında incelenmiştir. Bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclis'inde yapılan tartışmalara da Meclis Tutanakları dergisi aracılığıyla ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada 2003 yılında Radyo Televizyon Üst Kurul'u tarafından gerçekleştirilen İletişim Şurasıyla ilgili yayından da yararlanılmıştır.

1961 Anayasası, radyo ve televizyonun özerk olması için yasal bir zemin hazırladı. 1964 yılında çıkartılan 359 sayılı yasa, özerkliği somutlaştırdı. 359 sayılı yasayla ilgili meclis'te yapılan tartışmalar, siyasi aktörlerin kamu hizmeti yayıncılığı'na bakışını aydınlatmak açısından büyük önem taşıyor. Siyasi partiler, kamu hizmeti yayıncılığı'nı nasıl tanımlıyor? Kamu hizmeti yayıncılığıyla doğrudan doğruya ilgili olan özerklik ve tarafsızlık gibi kavramlara nasıl yaklaşıyorlar? TRT'nin misyonunu nasıl değerlendiriyorlar? Dönemin belli başlı gazeteleri taranarak, benzer sorulara değişik siyasal görüşlere sahip köşe yazarlarının nasıl yanıt verdikleri de incelenecek. 1965 yılında yapılan seçimlerden sonra iktidara gelen Adalet Partisi ise, TRT'nin özerk yapısından dolayı duyduğu memnuniyetsizliği her fırsatta dile getirmiştir. TRT'yi denetim altına almak isteyen hükümet, kurumla ilgili yasal değişik yapmak istemiştir. Hükümetin bu yöndeki girişimleri, kamuoyundan gelen yoğun tepkiler nedeniyle başarısız kalmıştır. Özellikle, 1969 yılında hükümet tarafından TRT'yle ilgili hazırlanan yasa tasarısı, sert tepkilere neden olmuştur. CHP ve TİP gibi muhalefet partileri,

hükümeti sert bir dille eleştirmişlerdir. Mart ayında yasa değişikliğinin gündeme gelmesiyle birlikte birçok köşe yazarı ve akademisyen yazdıkları yazılarla hükümetin yasa önerisini değişik yönleriyle değerlendirip eleştirmişlerdir. Bu dönem değişik siyasal odakların kamu hizmeti yayıncılığını nasıl tanımladıklarını kavramak bakımından son derece önemli bir malzeme teşkil ediyor.

1971 Askeri müdahalesinden sonra Anayasa'da yapılan değişiklikle TRT'nin özerkliği kaldırılmıştır. Bu çerçevede 1972 yılında çıkartılan 1568 sayılı yasayla, TRT'yle ilgili yeni bir kamu politikası belirlenmiştir. 1568 sayılı yasanın çıkartılması sırasında mecliste yapılan müzakereler, TRT için öngörülen yeni misyonun ana hatlarını gözler önüne sermesi açısından son derece aydınlatıcıdır. Bu yasal değişiklik, TRT tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Bundan sonra, TRT devletin ve hükümetin güdümünde işlev gören bir kuruma dönüşmüştür. TRT'nin devletin temel bir organı gibi gören bu siyasal anlayış, günümüzde de hala varlığını koruyor. 1568 sayılı yasayla ilgili yapılan görüşmeler, devletçi siyasal anlayışın temel parametrelerini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. TRT, 1972 ile 1980 arasında partilerin güç mücadelesinin bir sahnesi olmuştur. Hükümetler yandaşı olan kişileri, TRT'nin başına atayabilmek için yoğun bir çaba harcamışlardır. Siyasal aktörler için temel mesele, TRT'yi ele geçirmek olmuştur.

1982 Anayasa'sının yürürlüğe girmesinden sonra TRT'yle ilgili yeni bir yasa hazırlanmıştır. Milli Güvenlik Konseyi üyeleri, yasaya son şeklini vermişlerdir. TRT'yle ilgili temel siyasal yönelimleri kavramak açısından konsey üyelerinin görüşlerinin de ele alınması gerekiyor. Askeri ihtilalin etkisini sürdürmesi nedeniyle kamuoyunda bu yasal değişiklik ile ilgili önemli sayılabilecek herhangi bir tartışma çıkmıyor. 1990'ların

başlarında ise ticari televizyonlar, yasadışı yollardan birbiri ardı sıra yayın hayatına girmişlerdir. Bundan sonra uzunca sayılacak bir dönemden sonra, iletişim ortamındaki kargaşaya bir son vermek amacıyla 2954 sayılı yasa çıkartılmıştır. 2954 sayılı yasa mecliste görüşülürken yapılan tartışmalar, TRT'yle ilgili yeni politika arayışlarını açıklığa kavuşturmak açısından son derece önem taşıyor. Bu nedenle çalışmamızda bu görüşmelere de yer verilecek. Ayrıca yasa görüşülürken kamuoyunda TRT'yle ilgili yapılan değerlendirmeler de dikkate alınacak.

Türkiye'de Neo-liberal dönemde kamu hizmeti yayıncılığının nasıl tanımlandığını kavramak açısından dikkate alınması gereken bir başka nokta, TRT'nin elektrik faturalarından aldığı payın düşürülmesi sırasında kamuoyunda cereyan eden tartışmadır. Ak parti hükümetin acil eylem planına aldığı TRT'nin elektrik faturalarından aldığı payın düşürülmesi konusu da şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Bu konuda yapılacak değişikliğin hükümet yetkilileri tarafından ilan edilmesinden itibaren bu konu tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalarda kimi yazarlar, çoklu medya ortamında kamu hizmeti yayıncılığının önemini dile getirmişler ve hükümetin bu kararına karşı çıkmışlardır. Bir kez daha TRT'den yola çıkılarak kamu hizmeti yayıncılığı tartışılmıştır. Bu nedenlerle, çalışmamızda bu yazarların kamu hizmeti yayıncılığı konusundaki görüşleri analiz edilecektir.

1960'dan 2006 yılına kadar değişik dönemlerde kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yapılan tartışmalar, değişik siyasal aktörlerin bu konudaki görüşlerini derinlemesine kavramamıza olanak sağlayacaktır. Ayrıca bu tartışmalar sayesinde yazarların kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili değerlendirmeleri yine tarihsel bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Böylelikle kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politikası

oluşturma sürecinde değişik aktörlerin rolleri ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiş olacaktır.

I. BÖLÜM

KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI: TANIM VE TEMEL NİTELİKLER

A. KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI

Sosyal bilimlerde bazı kavramlar üzerinde genel bir uzlaşmadan söz edebilmek gerçekten zordur. Kamu hizmeti yayıncılığı kavramı da değişik biçimlerde tanımlanmıştır. Kuşkusuz her kuramsal yaklaşımın kavramları kendine özgü bir biçimde tanımlaması kaçınılmazdır. Ancak, kamu hizmeti yayıncılığı söz konusu olunca değişik yaklaşımlar arasındaki farklılıklar daha da belirginleşmektedir. Kamu hizmeti yayıncılığı kavramının belkemiğini oluşturan “kamu hizmeti” ile ilgili yıllardır yoğun bir biçimde yaşanan tartışmalar, bu tanımlama girişimini daha da zorlaştırmaktadır.

Değişik disiplinlerin penceresinden kamu hizmeti kavramını değerlendiren yazarlar, bu kavramın içeriğinin ekonomik ve toplumsal değişimler nedeniyle büyük ölçüde değişime uğradığına işaret etmişlerdir. Kamu yönetimi disiplini çerçevesinde kamu hizmeti kavramının içeriğindeki değişimleri inceleyen Uçar’a göre kamu hizmeti kavramının kapsamı ve derinliği, devletin ideolojik tercihlerine bağlı olarak değişime uğramıştır. Bu yaklaşıma göre, bu ideolojik tercihler devlet biçimlerinde somut ifadesini bulur. Kamu hizmeti kavramı, “sosyal refah devletinde”, “küçük devlette”, “düzenleyici devlette” farklı şekillerde tanımlanır (Uçar, 2006: 134-135). İdare hukuku açısından kamu hizmeti kavramının içeriği ve kapsamını değerlendiren Karahanoğulları da benzer

noktalara değinmiştir. Karahanoğulları'nın ifadesiyle “ yüzyılın ilk çeyreğinde ve son çeyreğinde kamu hizmeti “kriz” kelimesiyle birlikte anılmaktadır. Karahanoğulları'na göre yüzyılın başında devletin işlevleri “genişlerken” birçok disiplin bu gelişmeyi ilk başta açıklayacak kavramları ve tanımları bulmakta güçlük çekmiştir. Yüzyılın sonunda da benzer bir kriz yeniden gündeme gelmiştir. Neo-liberal politikaların uygulanması sonucunda devlet, kapitalist sistem içerisinde üstlendiği birçok faaliyetten uzaklaşmıştır. Karahanoğulları'nın ifadesiyle devletin faaliyetleri açısından bir “daralmadan” söz edilmektedir. Hukuk disipliniyle hareketle kamu hizmeti yayıncılığı konusunda yaşanan krizi analiz eden Karahanoğulları'nın değerlendirmesi, iletişim alanında yaşanan krize de benzemektedir:

“Yirminci yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve günümüzde de süren krizde ise, devlet faaliyetlerini düzenleyen hukuk dalları, elli yıla yakın bir süre istikrar yaşamış klasik kavramların, devlet işlevlerindeki dönüşüm karşısında açıklayıcılıklarını yitirmesiyle karşı karşıya kalmaktadır. İlk ve ikinci krizin nedenlerini oluşturan devlet işlevlerindeki dönüşümlerin farklılıkları, sorunun, hukukun, basit bir uyumu sorunu olarak yaşanmaması sonucunu da doğurmaktadır. ...Devlet işlevlerindeki yeni dönüşüm, hukukçunun yüzyılın başındakinden farklı olarak kayıtsız bir biçimde sorgulamaksızın kabul edebileceği nitelikte değildir. İlk dönüşüm hangi amaçla ve hangi güçle olursa olsun, toplumsal nitelikli bir genişlemeyi ifade ederken; ikinci dönüşüm, toplumsallık kaygısından uzak, salt düzen sağlama işlevine odaklanan bir etkenlik arayışını ifade etmektedir” (Karahanoğulları, 2001: 1-2).

Neo-liberal dönemde kamu hizmeti kavramına bakış köklü bir biçimde değişmiştir. Bu dönemde ön plana çıkan Pazar yönelimi, kamu hizmetinin ethosunu, yöntemini ve içeriğini önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle kavramın “kamu” niteliğinde meydana gelen değişim dikkate değerdir. Uçar'a göre, geleneksel olarak toplumsal bir hak olarak kabul edilen kamu hizmeti, neo-liberal paradigmanın etkisiyle ticari bir temele doğru evrilmiştir. Bu politik ve ekonomik gelişmeler, vatandaşların kamu hizmetine erişimini engellemiştir. Yeterli maddi imkânları olmayan vatandaşlar,

bazı kamu hizmetlerinden yoksun kalmışlardır. Karı ençoklaştırma mantığı, kamu hizmetinde belirleyici bir parametre haline geldiğine dikkati çeken Uçar, kamu hizmetindeki “kamu” niteliğinin böylelikle erozyona uğradığına işaret etmiştir. Sonuç olarak Uçar’ın ifadesiyle “iş dünyasının normları ve ticari ethosu, kamu hizmeti kavramının ontolojik boyutlarından birisi olan “kamu” boyutunu yıkıma uğratmıştır”(Uçar, 2006:138).

İletişim alanında da durum bundan farklı değildir. İngiltere örneğinde, yayıncılık açısından kamu hizmeti kavramının tarihsel gelişmesini inceleyen Scannell’in bulguları da diğer disiplinlerde yaşanan gelişmelere paralel bir nitelik gösterir. Scannell, öncelikli olarak kamu hizmeti kavramının gelişimi incelerken şu noktanın göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizer: Scannell’in ifadesiyle “devlet tarafından yayıncılık otoritelerine sorumlulukların teslim edilmesiyle, yayıncıların bu sorumlulukları yorumlamaları ve yerine getirme tarzları arasında bir ayırım yapmak yararlı bir başlangıç noktası olabilir”(Scannell, 1995: 11). Bu çerçevede İngiltere’de farklı tarihsel dönemlerde kamu hizmeti yayıncılığı farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Örneğin, ikinci dünya savaşından önce Reith, kamu yayıncılığının yalnızca eğlence amacıyla kullanılmayacağı düşüncesini taşıyordu. Reith’e göre kamu yayıncıları bütün evlere insanların emeğini, bilgi birikimini ve kazanımını götürmelidirler. Reith’in düşüncesinin merkezinde, kamu yayıncılarının halkın beğenisine önderlik etmeleri ilkesi yer alıyordu. Bu anlayış doğrultusunda kamu yayıncıları, büyük eğitim hareketleri ve kurumlarıyla birlikte hareket etmeliydiler. Reith, kamu hizmeti yayıncılığını, bilginin, davranışların ve beğenin geliştirilmesi için moral ve eğitici bir güç olarak savunuyordu. Bundan başka Reith, toplumsal ve politik bir güç olan radyoyu, demokrasinin önemli bir

kurumu olarak kabul ediyordu. Yayıncılık, kamuoyunun aydınlatılması ve bilgilendirilmesi açısından son derece önemli bir araçtı. 1930'larda Reith, yayıncılıkta özelden kamuya geçilmesini sevindirici bir gelişme olarak değerlendiriyordu. Böylelikle ticari çıkarlardan bağımsızlaşan BBC, kamu ideallerini izleme açısından büyük bir özgürlüğe ve bağımsızlığa kavuşacaktı. Aslında Reith'in kamu hizmetine ilişkin düşünceleri, çağının kültürle ilgili genel tartışmalarının izlerini taşıyordu. Victorya döneminden itibaren kamu hizmeti anlayışı, endüstri toplumunda çalışan sınıfların karşılaştığı acıları dindirmek amacıyla geliştirilmişti. Bu bağlamda Matthew Arnold gibi düşünürler, kültürün bütün sınıfların hakkı olduğu düşüncesini savundu. Bir adım daha ileri giden Arnold, sanat ve beşeri eğitimde devletin daha fazla söz sahibi olduğu ulusal bir model önerdi. Arnold'un bu kültür anlayışı ve Victoryen kamu hizmeti yaklaşımı, kamusal yayınların bütününe deyim yerindeyse sızdı (Scannell, 18-23).

1980'lerde kamu hizmeti yayıncılığının bu geleneksel anlamına ilk itirazlar gelmeye başladı. Örneğin, Peacock(1986) raporunda yayıncılık artık bir mal olarak görülüyordu. Raporda ne devletin ne de yetki verilmiş yayıncılık otoritelerinin, yayıncılık hizmetinin doğasını ve kapsamını belirlemeyeceği yargısına varılıyordu. Gelecekte tüketicilerin kendilerin refahına en iyi kararı vereceği öngörülüyordu. Buna ek olarak raporda yayıncılıkta Pazar ekonomisine geçişte kanallar için doğrudan ödeme yöntemine geçilmesi önerisi gündeme getiriliyordu. O zaman kadar yapılan değerlendirmelerde kamu hizmeti bağılıkları ilk planda ele alınırken Peacock raporuyla birlikte ticari kaygılar ve tüketici tercihleri ilk başta göz önünde bulundurulması gereken ölçütler olarak kabul ediliyordu (Scannell, 20-22).

Kamu hizmeti kavramının içeriğindeki bu değişim başka yazarlar tarafından da tartışılmıştır. Kamu hizmeti kavramının standart bir tanımı olmadığını belirten Syversten de söz konusu kavramla ilgili değişik tanımlar incelediğinde ilginç bir durumla karşı karşıya kaldığını ifade eder: Syversten ele aldığı 30 yakın tanımın tanımlayıcı kriteri farklıdır. Hatta bazı tanımların ayırt edici unsurları birbirine karşıttır. Kamu hizmeti kavramı yıllar içinde büyük bir değişim geçirmiştir. Kavramın İngiltere’de geçirdiği evrimi inceleyen Syversten, 1920’li yıllarda BBC’yle eşanlamlı kullanılan ve paternalist anlayıştan izler taşıyan kavramın, son yıllarda ticari sistem tarafından kendi etkinliklerini meşrulaştırmak amacıyla da kullanıldığına işaret etmiştir. Syversten’e göre SKY TV’den yerel televizyonlara kadar hemen her kanal kamu hizmeti kavramıyla anılmak istiyordu. Peki, kamu hizmeti yayın kurumları kadar ticari yayın kurumlarının da bu kavrama sıkı sıkıya bağlanmalarının ardında hangi dinamikler yatıyordu? Bu soruyu yanıtlayan Syversten, 1980’lerde yayıncılık sektöründeki ekonomik ve altyapıya ilişkin ayrıcalıklar için mücadele veren kurumların, kamu hizmeti kavramını meşrulaştırıcı bir etiket olarak kullandıklarına işaret etmiştir. Bu çerçevede geleneksel olarak kamusal olma vasıflarını taşıyan kamu yayın kurumlarının ayrıcalıklarını hak etmek ve korumak amacıyla kültürel ve politik desteğe yoğun bir şekilde ihtiyaç duyduklarını vurgulayan Syversten, tam bu nokta da kamu hizmeti kavramının meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanıldığına işaret etmiştir. Bu bağlamda kullanılan kamu hizmeti kavramı, nitelik, yücelik ve ulusal kültür gibi çağrışımları bünyesinde taşıyordu. Bir başka açıdan söz konusu kavram, demokrasiye bağlılık ve sorumluluk gibi değerlere de gönderme de bulunuyordu (Syversten, 1999).

Syversten, kamu hizmeti yayıncılığının kamu çıkarıyla olan ilişkisine de açıklık getirir. Ekonomik ve teknik olarak bu kavram yorumlanabilir. Yol, demiryolu, posta gibi hükümetin sağladığı hizmetlere bu kavramın göndermede bulunduğunu vurgulayan Syversten, bu hizmetlerdeki başarının, nitelikle, yerine getirilen faaliyetin etkililiğiyle ve dağıtım ağına herkesin ulaşım ulaşılamadığıyla ölçüldüğünü vurgular. Bu anlayışın Avrupa yayıncılığının erken döneminde egemen olduğunu belirten Syversten, kamu sektörünün yayıncılığı üstlenmesini açıklarken ulusal çapta yayın yapma gereğinin bir argüman olarak kullanıldığının altını çizer (Syversten, 6-7). Syversten, kamu hizmeti kavramının ikinci bir anlamının da olduğunu ifade eder. Kamunun, “kamusal olana” ve “halka” yönelik olan tarafı da tartışmada dikkate alınmalıdır. Syversten’e göre bu anlamda kamu hizmeti, kamusal alanın hizmetinde yayıncılık olarak değerlendirilebilir. Syversten, kamusal alanın; ortak iyi için birlikte kararlar alan vatandaşların bir parçası olarak yer aldığı kamunun üyelerinin kurumlarını temsil ettiğini ifade etmiştir. Bu kuramsal formüleştirmede kamu hizmeti yayın kurumları, vatandaşların karar alırken kullanabilecekleri doğru enformasyonun ve bilginin güvencesi olurlar (Syversten, 7).

Kamu hizmeti yayıncılığının geçmişe ait bir kavrama dönüştüğü fikrine şiddetle karşı çıkan Sondergaard ise çok katmanlı olarak nitelendirdiği kamu hizmeti yayıncılığının yapısında birtakım değişiklikler meydana gelse de özündeki kimi niteliklerin hala varlığını sürdürdüğünü savunmuştur. Sondergaard’a göre kamu hizmeti kavramının hem kamuoyunda hem de medya politikasındaki yaygın kullanımı bunun bir örneğini oluşturur. Kamu hizmeti kavramı, medya savaşlarında değişik aktörlerin kendi konumlarını meşrulaştırmak amacıyla başvurdukları önemli bir araçtır. Ticari televizyonların kavramın mantığını kendi çıkarları doğrultusunda daraltmaya

çalıştıklarını vurgulayan Sondergaard, kamu hizmeti kavramın, kamusal olarak örgütlenmiş kurumların araştırılmasında hala bir başlangıç noktası olduğunu ifade eder.

Sondergaard'a göre kamu hizmeti kavramı, elektronik medya ile toplum arasında bir dizi ilişkiye gönderme de bulunur. Söz konusu kavramlaştırmada topluma hizmet ön plana çıkmıştır. Tekelci dönemde kamu hizmeti yayıncılığını tanımlamanın görece kolay olduğunu belirten Sondergaard, çoklu medya ortamının getirdiği yeni özellikler nedeniyle kavramın tanımlanmasının zorlaştığına dikkati çekmiştir. Ne var ki, bu durumdan hareketle kavramın geçerliliğini kaybettiği konusunda hüküm vermek, hızlı bir şekilde yapılmış yanlış bir değerlendirme olacaktır. Sondergaard'a göre, kavramın geleneksel anlamında bir başkalaşım meydana gelmiştir. Tekelci dönemde radyo ve televizyon, ulusal kültürü topluma aktaran ve onları bu çerçevede birleştiren bir rol oynuyordu. Ancak, medyanın çeşitlenmeye başlamasıyla birlikte bu rol köklü bir değişikliğe uğradı. Bu çoklu iletişim ortamında artık, medyanın topluluk düşüncesini ve kamusal alanı eskiden olduğu gibi beslemesi söz konusu değildi. Sonuçta kavram bu anlamı kaybetti. Ne var ki, Sondergaard'a göre kurasızlaştırma döneminde kamu hizmeti yapan yayın kurumları yeniden gündeme geldi. Tam bu noktada kamu hizmeti kavramı yeniden stratejik bir önem kazandı. Ticari televizyonlar karşısında kamu hizmeti yayın kurumlarını savunmak isteyen siyasetçiler, bir meşrulaştırma sorunuyla karşı karşıya kaldılar ve sonuçta kamu hizmeti kavramı bir kez daha gündeme geldi. Sondergaard, çevresini kaplayan siyasal iklimi dikkati almaksızın kamu hizmeti yayıncılığı kavramını anlamamanın mümkün olmadığı sonucuna ulaşır (Sondergaard, 1999:22).

Kamu hizmeti kavramını medya, toplum, kültür üçgeninde ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu noktadan hareket eden Sondgergaard, kamu hizmeti

kavramına ilişkin olarak iki farklı perspektifin ortaya konulabileceğini ifade eder. Medyayı başlangıç noktası alan birinci yaklaşım, güncel tartışmalara ve medyanın işlevlerine daha uygun bir biçimde kamu hizmeti yayıncılığının değiştirilebileceğini savunan daha esnek ve pragmatik bir yoldur. İkinci yaklaşım ise toplumu başlangıç noktası olarak ele alır. Sondergaard'ın ifadesiyle burada toplumun kamu hizmeti yayıncılığından ne beklediği sorusuyla kavram tanımlanır. Sondergaard'a göre bu yaklaşım, medyanın içinde işlediği kurumsal kısıtlamaları pek hesaba katmaz. İki yaklaşımı karşılaştıran Sondergaard, toplumu odak alan yaklaşımın, birinci yaklaşıma göre daha eleştirel olduğunu ileri sürer (Sondergaard, 23).

Kamu hizmeti yayıncılığı konusunda ülkeler arasında da ciddi farklılıklar dikkati çekmektedir. Belki de en doğrusu, Rumphorst gibi, neyin kamu hizmeti yayıncılığı olmadığı açıklayarak, kamu hizmeti yayıncılığını daha iyi tanımlayabiliriz. Rumphorst'un değerlendirmesine göre bazı dillerde İngilizce "public" kelimesini tam karşılayan kelime bile yoktur. Bazı yerlerde "kamu" kavramı "devlet" ile karşılanırken bazı yerlerde de "hükümet" kelimesi yeğlenmiştir. Hatta kamu hizmeti yayın kurumlarına karşılık olarak "resmi" sıfatını kullanan ülkeler de vardır. Devlet yayıncılık geleneğiyle bu farklılıkları açıklamayı deneyen Rumphorst, bu dil engeli nedeniyle kamu hizmeti yayıncılığının gerçek doğasının bu ülkelerde anlaşılmadığı görüşündedir. Rumphorst göre, ticari yayıncılık deneyimi köklü olan ülkelerde de kamu hizmeti yayıncılığı, devlet tarafından finanse edilen yayıncılık olarak kabul edilir. Eski Sovyet Bloğu ülkelerinde kamu hizmeti yayın kurumlarının komünist partiler tarafından yönetildiğini anlatan Rumphorst, bu açıdan bugün de durumun pek fazla değişmediğini vurgulamıştır. Mecliste çoğunluğu ele geçiren partiler, kamu hizmeti yayın kurumlarını

yönetmektedirler. Rumphorst'un deyiimiyle "kimin elinde iktidar varsa, onlar kamu hizmeti yayın kurumlarını kontrol etmektedirler" (Rumphorst, 2006).

Mutlu, kamu hizmeti yayıncılığını daha kuşatıcı olarak tanımlamıştır. Kamu hizmeti yayıncılığını tanımlarken Mutlu, Kamu, Kamu yararı ve Kamu Hizmeti'ni ayrı ayrı tanımlamayı tercih etmiştir. Mutlu'ya göre kamu yayın kuruluşu dendiği zaman, akla mülkiyeti kamuya ait olan kurumlar gelmektedir. Bunun tam tersi bir konumda ise özel yayın kurumları bulunmaktadır. Özel yayın kurumları ise, mülkiyeti özel kişilerin elinde bulunan yayın kurumları olarak tanımlanabilir. Mutlu, Özel ve Devlet yayın kuruluşları olarak bu ayrımın ifade edilmesinin bu alanda mevcut olan kavram kargaşasını ortadan kaldırabileceğini savunur. Bazı devlet yayın kurumlarının sermaye yapısının özel kişilere de ortak olma olanağı tanıdığını belirten Mutlu, bu gibi durumlarda yönetimi belirleyen sermaye yapısının devletin elinde olduğunu ifade eder. Mutlu, söz konusu yayın kurumlarını da devlet yayın kurumları olarak nitelendirmede herhangi bir sakınca görmez (Mutlu, 1999: 22-23).

Kamu yayıncılığı konusunda da tartışmaların bulunduğu dikkati çeken Mutlu, bu terimin karşıtı olan özel yayıncılığın yayın politikaları ve yayın hedefleri bakımından kamudan daha çok özel kişilere ve özel çıkarlara seslenen bir yayıncılık anlayışını çağrıştırdığını vurgular:

"...Dolayısıyla kamu yayıncılığın karşıtı terimi, tecimsel yayıncılık olarak düşünölmelidir ki, bu da yayıncılığın gelir kaynakları ve parasal hedefler bakımından yapılan bir ayrımdır. Kamu yayıncılığının geliri kamusal kaynaklarla sağlanırken, tecimsel yayıncılıkta yayın saatlerinin satılması karşılığında gelir elde edilir. Ancak bu ayrımda kamu yayıncılığı yerine tecimsel-olmayan yayıncılık teriminin kullanılması daha doğru olur. Çünkü bu ayrımda kastedilen, kar amacı gütmeyen ile kar amaçlı yayıncılık düzenleme ve uygulamaları arasındaki farklılıktır. Böylelikle örneğin bir vakfın kar amacı gütmeyen televizyon yayını yapması durumunda bu etkinliğin "kamu yayıncılığı" olarak adlandırılması gibi bir yanlışlığa düşölmez. Yine örneğin TRT gibi

yayın saatlerini gelir elde etme karşılığı reklamcılara satan kamu kuruluşları da “tecimsel yayıncılık” kategorisine girmekten kurtulur” (Mutlu, 23).

Mutlu, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili karşımıza çıkan bir başka kavram kargaşasına da dikkati çekmektedir. “Kamu hizmeti” ve “Kamu çıkarı” terimlerinin de birbirine karıştırıldığını vurgulayan Mutlu, bu konuya da açıklık getirir. Mutlu’ya göre kamu hizmeti, bu hizmeti veren kurumdan ve kişilerden bağımsız olarak verilen hizmetin niteliğiyle ilgilidir. Örneğin, kentlerdeki toplu taşımacılığı özel firmaların ya da kamunun yerine getirmesi, verilen hizmetin “kamu hizmeti olma” niteliğininde bir değişiklik meydana getirmez. Mutlu’nun değerlendirmesiyle benzer şekilde toplumun belirli bir ihtiyacını karşılayan yayın kurumları da ister kamu ister özel olsunlar, bu nitelikleriyle “kamu hizmetini” yerine getirmiş olurlar. Ancak, Mutlu “kamu hizmeti” kavramının yayıncılıkta farklı bir anlam taşıdığını da anımsatır: “Kamu hizmeti yayıncılığı, topluma yönelik hizmetlerden farklı birtakım ilkelerle tanımlanmaktadır”(Mutlu, 23).

“Kamu çıkarı” kavramının bir yanıyla son derece yalın, bir yanıyla da hayli ideolojik tınılarla yüklü bir kavram olduğuna işaret eden Mutlu, bu durumu bir örnek vererek açıklar. Mutlu’nun anlatımıyla park gibi halkın ortak olarak yararlanabileceği mekânlar meydana getirmek kamu yararına ve dolayısıyla kamu çıkarıdır. Burada kavramın kullanılmasıyla ilgili herhangi bir sorunla karşılaşmayız. Ne var ki Mutlu’ya göre düşünceleri, inançları kamu çıkarı adıyla isimlendirmek belirli ideolojilerin meşruluğunu sağlamak için başvurulmuş bir yoldur. Başka zamanda, başka bir yerde başka fikirler ve inançlar, farklı ideolojilerin meşrulaştırması için yine kullanılabilirler. Bu nedenlerle Mutlu, ideoloji yüklü bu terimi kullanmaktan kaçınır. Mutlu kamu

yayıncılığı terimini “devletin mülkiyetinde, tecimsel olmayan yayın kuruluşları” olarak tanımlamıştır (Mutlu, 23).

Kamu hizmeti yayıncılığı, farklı tarihsel dönemlerde farklı bir biçimde algılanmıştır. Bu algılama ve değerlendirme farklılığı doğrudan doğruya ekonomi politikalarındaki değişikliklerle ilgilidir. Tarihsel açıdan kamu hizmeti yayıncılığının anlamıyla ilgili dönüm noktalarına değindikten sonra şimdi kamu hizmeti yayıncılığın temel ilkelerine geçebiliriz.

B. KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ TEMEL İLKELERİ

Kamu hizmeti yayıncılığının, üzerinde tam bir uzlaşma sağlanamasa da birtakım temel niteliklerinin olduğu söylenebilir. Kamu hizmeti yayıncılık sistemlerini inceleyen yazarlar, benimsedikleri yaklaşımlar doğrultusunda bu nitelikleri değişik biçimlerde sınıflandırmışlardır. Kamu hizmeti yayıncılığının niteliklerini değerlendiren Jakubowicz, kamusal yayıncılığının, toplumun kültürel, demokratik ve toplumsal ihtiyaçlarını doyumayı amaçlandığını ifade eder (Jakubowicz, 1999). Jakubowicz’a göre, kamu hizmeti yayıncılığının öne çıkan nitelikleri şunlardır:

- a) Jakubowicz’e göre kamu hizmeti yayıncıları izleyicileri, geniş bir yelpaze içindeki ihtiyaçları ve ilgileriyle bütün bir insan varoluşunun bir kompozisyonu olarak kavrarlar. Bu yaklaşıma göre, izleyiciler değişik kategoriler içinde görülürler. Onlar hem vatandaşlardır hem değişik toplumsal grupların, kültürlerin, toplulukların ve azınlıkların üyeleridirler. Kamu hizmeti yayıncılığı, ufkunu

genişletmek ve hayatını zenginleştirmek isteyen izleyicilere değişik türde programlar sunar.

- b) Yazara göre, ikinci olarak kamu hizmeti yayıncılığı, bütün ilgi ve ihtiyaçlara hizmet edecek programlar sağlamalıdır. Jakubowicz'in ifadesiyle bu programlar, ortak bilgi ve deneyim havuzu olmalıdır. Jakubowicz, kamu hizmeti yayıncılığının vatandaşların, kimliklerine, geleneklerine, kültürlerine ve topluluklarına karşı bağlılıklarını koruyup güçlendirecek bir yayıncılık ortamı sağlamakla yükümlü olduğunu savunur.
- c) Jakubowicz, kamu hizmeti yayıncılığının tarafsız, güncel ve saygın bir habercilik anlayışına sahip olması gerektiğinin altını çizer. Kamu hizmeti yayıncılığının kamu tartışmaları için bir forum işlevi görmesi gerektiğini belirten Jakubowicz, kamusal yayıncılığın değişik düşünceleri kamuoyuna ileterek seçmenlerin bilgilendirilmiş olarak sağlıklı seçim yapmalarını güvence altına alacağına işaret eder.
- d) Jakubowicz, kamu hizmeti yayıncıların yeni ve özgün program türlerine öncelik vererek kültürel bir misyon üstlenmeleri gerektiğini ifade eder. Kamu hizmeti yayıncılığı, yayıncıların önünü açarak onların yeteneklerini ve becerilerini sergilemelerine de olanak sağlamalıdır. Yazara göre, bütün bunlar yapılırken yapım ve teknik standartların yüksek niteliği korunmalıdır. Aynı zamanda yenilikçi program türleri üretilirken değişik riskleri göze alarak zaman zaman izleyicilerin yerleşik beğenileri de meydan okunmalıdır.
- e) Kamu hizmeti yayıncılarının, toplumun ve değişik grupların temel ihtiyaçlarına hizmet ederek evrensel erişimi mümkün kılması gerektiğini vurgulayan

Jakubowicz, bu yolla kamu hizmeti yayıncılarının pazarın başarısızlıklarını telafi edeceklerini savunur. Ancak, bütün bunları başarabilmek için kamu hizmeti yayıncılarının yeni teknolojileri kullanmaları gerekmektedir. Yeni teknolojiler sayesinde kamu hizmeti yayıncıları herkese ulaşabilir ve yayın içeriklerini geniş toplumsal kesimlerin hizmetine sunabilirler.

- f) Jakubowicz, kamu hizmeti yayın kurumlarının bütün bu misyonlarını yerine getirebilmeleri için toplumdaki, teknolojiye ve pazardaki değişimleri yakından takip etmeleri gerektiğini ifade eder. Buna ek olarak kamu hizmeti yayıncılarının, izleyicilerin gereksinimlerini doğru saptayıp yayıncılıkta hızla gelişen yeniliklere çabuk ayak uydurabilmeleri gerekmektedir.

Jakubowicz, kamu hizmeti yayıncılarının yerine getirmesi gereken misyonuna ışık tutmaya çalışmıştır. Ancak, Jakubowicz, kamu hizmeti yayıncılığının mevcut durumuyla olması gereken nitelikleri arasında kesin bir çizgi çizmekten uzaklaşmıştır. Kurumsal bazda kamu hizmeti yayıncılığının ilkelerini tanımlamaya yönelik birtakım girişimler de olmuştur. Değişik Avrupa ülkelerini temsil eden ilgili bakanlıklar, kamu hizmeti yayıncılığına ilişkin şu ilkeler üzerinde uzlaşmışlardır:

- “a) Toplumun her üyesi için genel bir referans noktası sağlamak ve bütün bireyleri, grupları, toplulukları ve diğerleri için sosyal bütünlük ve birliktelik, faktörü olmak,
b) Toplumsal tartışma için olası bütün fikirlerin ve görüşlerin serbestçe ifade edilebileceği bir forum oluşturmak,
c) Önyargısız ve özgür, haber, bilgi ve görüş yayınlamak
d) Yüksek etik değerleri ve kaliteyi karşılayan çoğulcul, yenilikçi ve çeşitliliğe sahip programlar geliştirmek ve kalite arayışına piyasa koşullarına rağmen vazgeçmemek
e) Toplumun çoğunluğunun ilgisine hitap ederken aynı zamanda azınlıkların ihtiyaçlarını da göz önünde tutan hizmetler ve programlar geliştirmek ve yayın akışı planlamak

f) Karşılıklı anlayış ve saygıyı güçlendirecek ve çok kültürlü toplumlarda toplumsal dayanışmayı destekleyecek biçimde toplum içerisindeki farklı fikirselle ve dinsel fikirleri yansıtmak

g) Milli ve Avrupa kültürel mirasının çeşitliliğinin daha iyi takdir edilmesi ve anlaşılmasına aktif olarak katkıda bulunmak

h) Yayınlanan programlar içerisinde dram, film ve diğer yaratıcı programlar gibi özgün görsel-işitsel programlara yer vermek

ı) Program çeşitlerinde ticari yayıncılar tarafından sağlanmayan hizmetlere de yer vererek dinleyici ve izleyicilere sunulan seçenekleri arttırmak” (Konferans raporundan aktaran Menlikli:4-5).

Kamu hizmeti yayıncılığının ilkeleriyle ilgili bu değerlendirmeler de kuşatıcı olmaktan uzaktır. Kamu hizmeti yayıncılığı ilkelerinin kapsamlı bir şekilde ortaya koyan başka yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Bu açıdan ön plana çıkan iki ana yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan biri hukuk disiplini temel alan yaklaşımdır. Değişik ülkelerdeki hukuk sistemlerini inceleyen söz konusu yaklaşım, kamu hizmeti yayıncılığın ayırt edici niteliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bir diğer yaklaşım, kamu hizmeti yayıncılığının tarihi deneyimini ve pratiğini değerlendirerek bazı temel nitelikleri saptamıştır. Her iki yaklaşım kamu hizmeti yayıncılığının farklı yönlerinin anlaşılmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle her iki yaklaşımdan yararlanarak kamu hizmeti yayıncılığının ilkelerini tartışmak en sağlıklı yol olarak gözükmektedir.

Kamu hizmeti yayın sistemlerini, diğer yayıncılık sistemlerinden ayıran ana niteliğın ne olduğu sorusuna farklı yanıtlar verilebilir. Ne var ki, Tracey’in(2006:19) ifade ettiği şu vecize, bize temel bir hareket noktası sağlayabilir: “Kamu sisteminde televizyon yapımcıları, program yapmak için paraya gereksinimleri vardır. Ticari sistemlerde ise para kazanmak için program yapılır”. Tracey’e göre bu ifade yayıncılık sistemlerinin dayandığı farklı felsefi varsayımları ve ilkeleri çarpıcı bir biçimde dile getirir. Tracey’in değerlendirmesiyle tarih ve deneyimler, tanımlanabilir bir kamu

hizmeti “kanonu” meydana getirmiştir. Söz konusu kanon, pratik ve ilkelerin, kamu hizmeti yayıncılığının amacını oluşturduğu vurgulayan Tracey, bu çekirdek çevresinde kamu hizmeti yayın kurumlarının deyim yerindeyse filizlendiğini ve biçimlendiğini ifade eder. Neo-liberal yaklaşımın iletişim alanında egemenliğini kurduğu günümüzde kamu hizmeti yayıncılığı, ticari yayıncılık mantığından etkilenmiştir. Bundan dolayı, kamu hizmeti yayıncılığıyla ticari yayıncılık arasındaki sınırın belirsizleştiğini ileri süren yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Karşı konulması güç olan neo-liberal dalgaya karşın, kamu hizmeti yayıncıların temel kaygısı nitelikli programlar üretmek olmuştur.

Bu noktadan hareket eden Tracey’in gündeme getirdiği ilkeler, bize yol gösterici olabilir. Burada Tracey’in formüleştirmesini temel alırken diğer yazarların ilkeler konusunda dile getirdikleri görüşleri de dikkate alacağız.

a) Evrensel Olarak Erişim

Kamu hizmeti yayın kurumlarının kuruldukları günden bu yana bütün vatandaşlara sinyallerini göndermek için yoğun bir çaba içerisine olduğunu vurgulayan Tracey, kamu hizmeti yayıncılığının temel savlarından birinin, coğrafi uzaklık ve dağınıklık nedeniyle hiç kimseyi erişimden yoksun bırakmamak olduğuna dikkati çeker. Tracey’e göre kamu hizmeti yayıncıları, ticari televizyon yayıncılarından farklı olarak pazarda paylarını büyütmeyi değil, demokratik sistemde vatandaşlara hizmet etmeyi temel hedef olarak benimserler. Bu düşüncenin doğal bir sonucu olarak hedef aldığı kitleyi vatandaş olarak kavramlaştıran kamu hizmeti yayın kurumları, toplumun bütün kesimlerine erişim imkânlarını sunmaya büyük önem atfederler. Tracey, birçok ülkede kamu hizmeti yayın kurumlarının yaygın bir erişim ağına sahip olmasının, bunun bir kanıtı olarak değerlendirilebileceği sonucuna varır.

Kamu hizmeti yayıncılığını dünya çapında geliştirmek için çaba harcayan Dünya Radyo ve Televizyon Konseyi de erişim ilkesine büyük önem verir. Konseye göre kamu hizmeti yayıncıları görevlerini yerine getirirken ülkenin her yerindeki vatandaşlara erişme zorunluluğunu akıllarından bir an olsun çıkartmamaları gerekmektedir. Erişim ilkesinin, “aslında statülerine ve gelir durumlarına bakmaksızın vatandaşları belirli bir dereceye kadar demokratik ve eşitlikçi bir düzeyde bir araya getirme gibi derin bir hedefi” vardır (CMRTV, 2001). Bu durumun, kamu hizmeti yayın kurumlarının nüfusun tümüne hitap etmeye zorlayacağına işaret eden Konsey, olabildiğince çok sayıda insanın bu yayınları izlemesinin mümkün kılınmasını talep eder. Bu yöndeki talep, kamu yayıncılarını, ticari rakipleri gibi reytinglerin peşinden koşmaları için motive etmez. Buradaki amaç, kamu hizmeti yayıncılarının bütün toplum için değişik türde program hazırlamasıdır. Konseye göre demokratik programlama, sık sık akla gelen olumsuz anlamların dışında popülerdir. Bu özelliği dolayısıyla, kamu hizmeti yayıncıları azınlık gruplarının beğenileriyle kendilerini sınırlandırmaktan kurtulurlar. Bununla koşut olarak toplumun genelini kucaklamak isteyen kamu hizmeti yayıncıları, gettolaşma tehlikesine karşı kendilerini böylelikle korumuş olurlar (CMRTV, 2001).

Bilgi toplumunda kamu hizmeti yayın kurumlarını rolünü tartışan Nissen, söz konusu kurumlar açısından erişim ilkesini, “olmazsa olmaz” olarak nitelendirir. Günümüz toplumlarının, önceki yüzyıllarda ulusların kurulmasında önemli roller oynayan birleştirici ve kaynaştırıcı değerlerin özlemini çektiğini vurgulayan Nissen, modern toplumun insanların “kasaba meydanlarını (birbirlerine kasaba hikâyelerini anlattıkları) terk ettiklerini ve evlerine çekildiklerini simgesel bir dile başvurarak anlatmıştır. Nissen’e göre tam bu noktada kamu hizmeti yayın kurumları, simgesel

düzeyde bu kasaba meydanlarını kişilerin özel mekânlarına taşıyabilir. Kamu hizmeti yayıncılarının bu işlevlerini yerine getirebilmeleri ise, ancak yüksek erişim ile mümkün olur:

“İşte kamu medya hizmeti bu “kasaba meydanını” kişilerin özel evlerine taşıma durumunda olup, en azından kaybolmuş olan bazı sosyal ve kültürel ortak değerleri yeniden oluşturmak durumundadır. Kamu medya hizmeti, toplumun ortak bir buluşma yeridir ve burada toplumun dayalı olduğu norm ve değerlere şekil veren deneyim ve gerekli referans noktalarını sunmaktadır. Bu toplumsal kaynaştırma rolünün kışkırtıcı biçimde formüle edilen bir sonucu da kamu medya hizmetinin içerik ve hizmetlerinin tüm vatandaşlar tarafından düzenli bir biçimde kullanılmasının, içerik ve hizmetin sunulmasından daha önemli olmasıdır. Kamu medya hizmetinin arkasında yatan yüksek “erişim” gerekliliğinden de sebebi budur (Yayıncı bir kuruluşun tüm potansiyel izleyici ya da dinleyiciler tarafından düzenli bir biçimde ve belirli bir sürede ne derece kullanıldığıнын belirlenmesi gereksinimi buna örnektir)” (Nissen, 2007:35).

Nissen, erişim ilkesinin, kamu hizmeti yayın kurumlarının finansmanı ile olan boyutuna da dikkati çeker. Nissen’e göre kamu hizmeti finansmanı çeşitlilik göstermekle birlikte geniş halk kesimlerinden sağlanmaktadır. Eğer kamu hizmeti yayın kurumları, giderek dar bir kesime hizmet etmeye başlarsa, kamu hizmeti yayın kurumlarının bu durumu, zamanla geniş halk kesimin ve onların temsilcileri olan siyasilerin tepkisini çekebilir. Sonuçta, erişim ilkesine uyulması konusunda gösterilecek duyarlılık, kamu hizmeti yayın kurumlarının kamusal fonlarla finansmanı konusunda da bir güvence işlevi görecektir (Nissen, 41).

Barnett ve Docherty de, coğrafi erişim ilkesinin kamu hizmeti yayıncıları açısından taşıdığı öneme işaret ederler. Yazarlara göre, kamu hizmeti yayıncıları için coğrafi erişim, temel bir önermedir. Yazarlar, kamu hizmeti yayıncılarının bir ülkede nerde yaşıyor olurlarsa olsunlar toplumun bütün üyelerine hizmetlerini götürmek zorunda olduklarının altını çizmiştir. Barnette ve Docherty, su ve doğalgaz gibi

hizmetleri topluma götüren diğer kamu kurumlarının çalışma mantığının, kamu hizmeti yayın kurumları açısından da geçerli olduğunu ifade ederler. Nasıl ki bu kurumlar, vatandaşların küçük ve büyük şehirlerde, merkezde ve uzak yerlerde yaşamalarına bakmaksızın hizmetlerini iyi bir biçimde ve olabildiğince ucuza vatandaşlara sağlamakla yükümlüyse kamu hizmeti yayın kurumları da bu şekilde faaliyetlerini sürdürmek zorundadırlar. Bu mantığın doğal bir sonucu olarak kamu hizmeti yayıncıları, toplumun üyelerini tüketiciler olarak değil, birer vatandaş olarak kabul ederler (Barnette ve Docherty, 1991:26).

Konuya hukuksal açıdan yaklaşan Yılmaz ise(2006), vatandaşların nerede yaşarlarsa yaşasınlar (köy, kasaba, kent gibi yerleşim birimleri) haber, bilgi ve temel görsel-işitsel iletişim hizmetlerinden yararlanma konusunda eşit haklara sahip olduklarına dikkati çeker. Kamu hizmeti yayıncısı bu türden bir genel hizmet yükümlülüğünü yerine getirmeyse, temel haklar konusunda ayrımcılık yaptığı suçlamasıyla karşı karşıya kalabilir. Bu nedenle maliyeti ne olursa olsun ya da ekonomik olarak kazanç getirip getirmeyeceği kaygısından bağımsız olarak kamu hizmeti yayıncısı, vatandaşlara karşı bu yükümlülüğünü yerine getirmek zorundadır (Yılmaz, 2006:156).

b) Evrensel Çekicilik

Kamu hizmeti yayıncılığı, toplum hayatını oluşturan birçok beğeniye ve ilgiyi dikkate alarak yayın politikasına biçim vermelidir. Bu çerçevede Tracey, kamu hizmeti yayıncıları için önemli olan bir nokta üzerinde durur: Kamu yayıncıları, vatandaşların kimi durumlarda çoğunluğun bir parçası, kimi durumlarda ise azınlığın bir parçası olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmalıdır. Tracey'e göre kamu yayıncıları

olabildiğince geniş bir kitleye seslenmeye çalışırken kalite anlayışlarından ödün vermemelidirler. Bundan başka kamu yayıncıları herkesi memnun etme anlayışıyla hareket ederek kültürel standartların düşmesiyle sonuçlanan popülizm tuzağına düşmemelidirler. Bir başka ifadeyle ticari televizyonların yaptığı gibi izleyici sayısını artırmaya çalışmak, tam da bu popülizmin ifadesidir. Tracey'in deyişiyle "İyi programları popüler, popüler programları iyi yapma" ilkesini benimseyen kamu yayıncıları, toplumun ulusal çeşitliliğine hizmet etmenin, insanlara istediklerini vermek anlamına gelmediğini çok iyi bilirler.

Aslında bu durum kamu hizmeti yayıncılarını bir ikileme karşı karşıya bırakmıştır. Kamu hizmeti yayıncıları, vatandaşların çok değişik ilgilerine hitap ederken ticari televizyonlarla rekabet etmelidirler mi, yoksa onları tamamlayıcı bir rol mü benimsemelidirler? Tamamlayıcı bir rol üstlenen kamu hizmeti yayın kurumları, az sayıda izleyiciye maliyeti yüksek olan programlar sunmaktadırlar. Bu durum da kamu hizmeti yayın kurumları, kolay bir biçimde seçkincilikle suçlanabilmektedirler. Buna ek olarak kamu hizmeti yayıncıları, kendilerini finanse eden büyük bir çoğunluğa karşı sorumluluklarını yerine getiremez bir duruma düşmekte ve toplumun büyük bir kesimine ulaşabilme olanaklarını yitirmektedirler. Tam tersi bir konumu ve ticari televizyonlarla rekabeti seçen kamu hizmeti yayıncıları, program akışlarında kitle eğlencesine ağırlıklı olarak yer vermektedirler. Bu yolu tercih eden kamu hizmeti yayın kurumları, giderek daha fazla izlenme oranlarına bağımlı olmuşlardır. Bu ise kamu hizmeti yayıncılığının hizmet felsefesine ters bir durumdur. Barnett ve Docherty göre, kamu hizmeti yayıncıları, izlenme oranlarına değil, ilgilerini daha çok geniş toplumsal kesimlere erişebilmeye ayırmalıdır (1991:27-28). Bu ikilemi aşmak isteyen bazı kamu yayın

kurumları bir kanallarında daha geniş kitlelere hitap ederken diğer kanallarında sanat, kültür gibi daha dar kesimlerin ilgisini çeken programa ağırlık vermektedirler.

Kamunun değişik ilgilerine seslenme ilkesinin, program akışının temeli olması gerektiğini vurgulayan Tracey, bu program akışının geniş bir yelpazeyi kapsamaması gerektiğinin de altını çizer. Tracey'in ifadesiyle bu program akışı; gençler kadar yaşlıların, bölgesel konulara ilgi duyanlar kadar ulusal konulara merak duyanların, ana akım içinde olanlar kadar alt kültür mensuplarının da ilgisini çekebilmelidir. Bu hususları göz önünde bulunduran kamu hizmeti yayın kurumları, yerel, bölgesel, ulusal ve küresel olayları konu alan haber programları yayınlarlar. Buna ek olarak tarihle, coğrafyayla ve tarihle ilgili olarak birçok program kamu hizmeti yayın kurumlarının program akışında yer alır. Tracey'in üzerinde durduğu bir başka konu, kamu yayıncılarının yalnızca görünen ilgilere ve beğenilere seslenmeyip koşullar nedeniyle vatandaşların geliştirmeye olanak bulamadığı ilgilere hizmet etmeleridir. Tracey'e göre kamu yayıncıları, mevcut beğenilerimizin ötesine geçebilmeyi bilebilmeli ve bizi yeni beğenilere, ilgilere ve potansiyellere açabilmek için değişik arayışlar içinde olmalıdır (Tracey, 2006: 26-27).

Bu konuyu "eşitlik" ilkesi başlığı altında değerlendiren Yılmaz da "kamu hizmeti yayıncısının her ilgi, beğeni ve ihtiyaca yönelik bir yayın düzeneği" sağlamakla yükümlü olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Yılmaz'a göre kamu hizmeti yayıncılığının finansmanına katılan bireylerin talep ettikleri türden yayınları karşılamak eşitlik ilkesinin doğal bir sonucudur. Bu durumu bir örnekle açıklayan Yılmaz, bir kamu kanalının belirli türden spor ya da müzik yayını yapmasının, toplumun yalnızca belirli bir kesiminin ilgisini dikkate alması nedeniyle eşitlik ilkesine aykırı olacağını ifade

etmiştir (Yılmaz,2006:111). Buna ek olarak Yılmaz, toplumda herkesin ilgilerini karşılayacak bir yelpazede bir program akışı oluşturmak anlamında eşitlik ilkesinin mutlak bir biçimde yorumlanamayacağı ifade etmiştir:

“Burada sözü edilen her ilgi ve beğeniye yönelik yayın yapmak, toplumda yer eden, yaygın ilgi ve beğenilerdir. Çok marjinal düzeyde kalan ilgi ve beğenilere hitap etmek çoğu zaman kamu yararı amacıyla çelişir. Kamu yayıncıları, çoğu zaman bu konuda çelişkili bir tutum içindedir. Kaliteli yayıncılık kaygısı ile kamu yayıncısının kronik seçkin tutumu bir araya geldiğinde aslında toplumda yeterli ilgi ve beğeniye sahip olmayan birçok yayın türü izleyicilerin karşısına çıkmaktadır. Bireylerin ihtiyaçlarının ne olduğuna yayıncı karar vermektedir. Dolayısıyla kamu hizmeti yayıncılığında “talep” yayıncılığı değil, “arz” yayıncılığı anlayışı egemendir. Ancak, gelişen rekabet düzeni içinde bu geleneksel kalıbın değişmeye başladığı gözlenebilir. İzleyicilerin ya da hizmetten yararlananların hukuksal olarak kamu yayıncısından belli türden yayınları talep etme haklarının bulunmadığını söyleyebiliriz. Bu konudaki takdir yetkisi kamu yayıncısına aittir. Bu tür yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediği ilgili merciler tarafından denetlenebilir.” (Yılmaz, 112).

c) Yayınlarda Çeşitlilik

Tracey’e göre kamu yayıncıları da, ticari yayıncılar gibi televizyonu çok sayıda kişiye ulaşmanın bir aracı olarak kabul ederler. Ne var ki, kamu hizmeti yayıncılarının bu konuya yaklaşımları ile ticari televizyoncuların yaklaşımları arasında önemli bir farklılık söz konusudur. Ticari televizyonlar, izleyiciyi deyim yerindeyse ölçülüp biçilen istatistikî birimler olarak değerlendirirken kamu hizmeti yayıncıları bu yaklaşımın mantığına karşı çıkarlar. Tracey’in ifadesiyle kamu yayıncıları, değişik ilgilerin ve beğenilerin büyük bir karışımı olan halka olabildiğince fazla hizmet götürmek isteği içindedirler. Bununla koşut olarak kamu hizmeti yayıncıları, toplumu oluşturan çok değişik dil, din ve kültür gruplarının ulusal söylem içinde kendilerini ifade etmeleri gerektiğini düşünürler. Tracey, çoklu medya ortamında kamu hizmeti yayıncılarının çifte bir rol benimseye doğru yöneldiklerine işaret eder. Bir taraftan sözü edilen dinsel

grupların ve kültür gruplarının sesi olan kamu hizmeti yayın kurumları, diğer taraftan toplumun ortalama tarih, kültür gibi beğenileri de dikkate almak zorundadır. Tracey, bu ilkeyi temellendirirken Hoggart'ın düşüncelerine gönderme yapar:

"Bazı azınlık gruplarının yeterli ne satın alma güçleri ne de politik destekleri vardır. Bunlar, zevklerin azınlık grupları değildir. Doğalarındaki kazalar nedeniyle sakat, kör ve sağır olanlar, yaşlısıyla genciyle göçmen olanlar ya da yoksul olanlar. Gözlerini, karlarını ençoklaştırmaya dikenler için bu insanlar ve gruplar değerli değildir ve kazanmaya değmez. Bu grupların, dinç olanlardan ve başarılı olanlardan daha çok yayıncılara ihtiyaçları vardır. Kamu hizmeti yayıncılığı, özel ihtiyaçları olan özel durumlar olarak onları kabul etmelidir."(Hoggart'tan aktaran Tracey: 2006:26).

d) Kamu Eğitime Bağlılık

Uzun zamandır kamu yayıncıları, halkın eğitimiyle yakından ilgilenmektedirler. Eğitim, kamu yayıncılarının vatandaşlara karşı olan yükümlülüklerinin başında gelmektedir. Bu noktaya işaret eden Tracey, hemen hemen her düzeyde kamu yayıncılarının vatandaşlara eğitimle ilgili hizmetler sunduklarının altını çizer. Tracey'i göre, kamu yayıncıları, toplumsal, politik ve edebi eğitimin, demokratik sisteminin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için yerine getirilmesi gereken temel ilkelerden biri olduğunu çok iyi kavramışlardır. Bu ilkeye derinden bağlı olan kamu yayıncıları, vatandaşları gelişme ve öğrenme potansiyeli olan varlıklar olarak görür ve buna göre hareket ederler. Bu çerçevede kamu hizmeti yayın kurumları, eğitimle ilgili değişik programlar hazırlamışlardır. Tracey, ticari televizyonların bu konuda da kamu hizmeti yayın kurumlarına meydan okuduklarına dikkati çekmiştir. Giderek artan sayıda kablodan ve uydudan yayın yapan ticari kanallar, eğitimle ilgili konularda kamu hizmeti

yayın kurumlarıyla ciddi bir rekabete girmişlerdir. Bütün bunlara rağmen, kamu hizmeti yayın kurumlarının demokratik toplumda vatandaşların bilgilerini geliştirmede ve onları etkin kılmada hala etkili rolü olduğunu savunan yazarlar da vardır (Grummel, 2009:282).

e) Kamu Yayıncılarının Yerleşik Çıkarlardan Uzak Durmaları

Kamu hizmeti yayın kurumları açısından bağımsızlık son derece önemli bir ilkedir. Price ve Raboy, bu ilkenin kamu hizmeti yayıncılığının güvenilirliğinin ve tarafsızlığının bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlar, kamu hizmeti yayın kurumlarının finansman modellerinin bağımsızlığı önemli ölçüde etkilediğini de vurgulamışlardır. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti'nde hükümetlerin, kamu hizmeti yayın kurumları için bütçeden ödenek ayırması, bu kurumların bağımsızlığını gölgelemiştir. Gözlemciler, kamu hizmeti yayın kurumlarının yayınladığı haberlerin hükümet yanlısı olup olmadığını tartışmışlardır. Kamu hizmeti yayın kurumlarının bağımsızlığını etkileyen bir başka etken, gelirlerini reklamdaki sağlamalarıdır. Daha çok reklam almak isteyen kamu hizmeti yayın kurumları giderek popülist programlara kaymakta ve ayırt edici özelliklerini önemli ölçüde yitirmektedirler (Price ve Raboy, 2003:9).

Benzer bir biçimde Tracey de bağımsızlığın önemine işaret etmiştir. Kamu hizmeti yayın kurumlarının, kamuya çeşitlilik içinde yayın sunabilmesinin en önemli koşullarından biri, bağımsız yapılar içinde faaliyetlerini yürütmesidir. Tracey'in ifadesiyle, kamu yayıncıları için bu ilke basit ama kilit bir ilke olagelmıştır. Söz konusu ilke, kamu hizmeti yayın kurumlarının finanse edilme şekilleriyle yakından ilişkilidir.

Tracey'in değerlendirmesi göre, programların reklam yoluyla finanse edilmesi, izleyici en çok kılma hedefini temel aldığı için programların niteliğini önemli ölçüde biçimlendirir. Bundan başka, hükümetlerin programları finanse etmesi, kamu yayın kurumlarıyla iktidarlar arasında bir bağımlılık yaratır ve sonuçta kamu hizmeti yayın kurumları "sahibinin sesi" olurlar. Bütün bunlar dikkate alındığında kamu hizmeti yayın kurumları, ulusun içindeki g yapılarından bağımsız olduğu ölçüde vatandaşlara en sağlıklı hizmeti yerine getirebilir. Bu ilkeye bağlı olan kamu hizmeti yayın kurumları, bağımsız yapımıcıları da destekleme yoluna gitmişlerdir. Tracey'in ifadesiyle böylelikle bağımsız program yapımıcıları "hakiki bir tonla" konuşabilmifler, içinde büyük bir yaratıcılık barından bir vizyon ortaya koymuşlardır. Bu ilkenin politik ve ekonomik mimarisinin, hedeflenen seyirci ne olursa olsun, kendi terimleriyle, düşünceleriyle ve duygularıyla program yapan yapımıcıları desteklediğini vurgulayan Tracey, kamu yayıncısı için program yapılmasında başka amaçların ve motivasyonların olmaması gerektiğini de ifade eder. Debrent ise bu ilkeyi yansız haberlerin ve programların bir güvencesi olarak değerlendirir. Bununla bağlantılı olarak Debrett, bu ilkenin kamu hizmeti yayın kurumlarını, kamusal alanın bütünleyici bir parçası haline getirdiğini ifade etmiştir (2009:811).

C. KAMU HİZMETİ YAYINCILIğI VE KAMU YAYINCILIğI:

Kamu hizmeti yayıncılığını oluşturan temel koyucu kavramların tanımlanmasının, farklı yerlerde ve zamanlarda uygulanan ekonomik sistemlere göre ne kadar farklı olduğunu gördük. Kamu hizmeti yayıncılığının tanımlanmasında, onun ayırt

edici özelliklerinin ortaya konulmasında karşılaşılan bir başka önemli zorluk, sınırların tam olarak çizilememesidir. Bir başka ifadeyle Türkiye gibi ülkelerde kamu hizmeti yayıncılığını tanımlamaya girişirken mevcut gerçekliğin (TRT'nin durumunun) kimi noktalarıyla tarihsel olarak kamu hizmetinden izler taşımasının, kimi noktalarıyla (ağırlıklı olarak) devlet yayın sistemlerinin yapısal unsurlarını içinde barındırmasının yarattığı teorik sıkıntılardır söz konusu olan. Bu nedenle mevcut durumu daha iyi aydınlatmak için öncelikli olarak her iki sistemi tanımlamakla işe başlanacaktır.

Kamu hizmeti yayın modelinde yayın kurumları, devletten ve iktisadi güç odaklarından bağımsız bir şekilde yayınlarını sürdürürler. Toplumunu oluşturan değişik toplumsal ve kültürel grupların, sivil toplum örgütlerinin taleplerine ve sorunlarına duyarlıdırlar. Ancak, kamu hizmeti yayın modeli konusunda da farklı bakış açıları vardır. Bir dönem TRT Genel Müdürlüğü yapmış olan Tayfun Akgüner'in tanımlaması bunlardan biridir:

“Kamu hizmeti yayıncılığı modeli ise, az önce sayılan iki farklı modelin dışında, özgün bir yayın türü-rejimi- olarak ele almak doğru olacaktır. Kamu hizmeti modelinde, yayın kuruluşunun Devlet tarafından kurulması ve yayınların Devlet tarafından belirli kriterler(ölçütler) doğrultusunda denetlenmesi söz konusu olabilir. Ancak, kamu hizmeti yayıncılığı, demokratik ilkeler doğrultusunda tarafsızlığı, siyasetler üstü yayıncılık niteliğini, temel almakta ve halkın eğitim-kültür gibi, doğru ve tarafsız haber alma hakkı gibi, ulusal birlik ve bütünlüğün korunup geliştirilmesi gibi beklentileri karşılamak üzere yayın politikasını oluşturmaktadır. Kamu hizmeti yayıncılığı, yurttaşların temel insan hak ve özgürlüklerinden azami ölçüde yararlanmak üzere bilinçlendirilmesini, **Devlet** ile birey arasında diyalog zemininin yaratılmasını, **Devletin** maddi ve teknik imkânsızlıklar nedeniyle, eğitim-kültür hizmetlerini götüremediği yörelere bu hizmetlerin yayın yoluyla ulaştırılmasını, temel pratik bilgilerin taşınması ile toplumsal yaşamın kolaylaştırılmasını, estetik değerlerin, beğeni düzeyinin yükseltilmesini ve daha pek çok sosyal amaçlı hizmeti hedeflemektedir”(Akgüner, 1996:)

Akgüner'in tanımlamasında geçen Devlet vurgusu, dikkate değerdir. Bu bakış açısı da, her ne kadar kamu hizmeti yayın modelinden söz edilse de, Türkiye'de devletçi

bakış açısının etkisinin bu türden yazarlar üzerinde hala etkisini göstermesi ilginç bir durum oluşturmaktadır. Bizim bakış açımıza göre, kamu hizmeti modelinin toplumsal talepleri ve beklentileri ön plana alması gerekir.

Bir başka yayın sistemi, devlet yayın sistemidir. Yayın kurumlarının kimin kontrolünde ve gelirlerinin nasıl sağlandığı sorusunu temel alırsak, devlet ya da hükümet yayın sistemlerini anlamamız kolaylaşır. Devlet yayın sistemlerinde hükümet ya da siyasi iktidarı elinde tutan güçler, yayın kurumlarını büyük ölçüde denetler. Bu sistem ülkeden ülkeye farklılık gösterse de iktidar sahipleri, kendi politikalarını halka benimsetmek amacıyla yayın kurumlarından yararlanırlar. Otoriter ülkelerde devletin yayın kurumlarını denetimi doruk noktasına ulaşır. Bu yayıncılık sistemlerinde radyo ve televizyon kurumlarında muhalif unsurların kendilerini ifade etmelerine olanak tanınmaz. 1990'dan önce Doğu Bloku ülkelerinde bu yayın sistemi uygulanıyordu. Günümüzde de birçok otoriter ülkede bu sistem uygulanmaktadır. Ancak hükümetin yayın politikalarını belirlediği başka sistemler de Dünyada bulunmaktadır. Söz konusu sistemlerde hükümetler, genel hatlarıyla kamu yayın kurumlarının politikalarını belirlerler. Doğrudan ya da dolaylı olarak kamu yayın kurumlarının yöneticilerinin seçilmesinde belirleyici role sahiptirler. Bu sistemlerde kamu yayın sistemleri, hükümetin güdümünde yayın yaparlar. Muhalefet partilerinin icraatlarına, açıklamalarına da yer verilir (Aziz, 2006:91-99).

Yine hükümet yayın sistemleri içinde değerlendirilebilecek başka uygulamalar da vardır. Bürokratik seçkinlerin ülkelerin yönetiminde ağırlıklı bir yer teşkil ettiği ülkelerde kamu yayın kurumlarının nitelikleri de farklılaşmaktadır. Burada siyasal sistem içerisinde güç dengesinin olduğu gibi kamu yayın kurumlarının yapısına

yansıdığı görülmektedir. Hükümetler, kamu kurumlarının politikalarının şekillendirilmesinde etkin konumdadırlar. Ne var ki, bürokratik seçkinler kimi noktalarda kamu yayın kurumlarını etkileyebilmektedir. Türkiye’de de kamu hizmeti yayın kurumu, devletten bağımsız bir şekilde gelişmemiştir.

Çaplı, devleti eksen alan TRT’yi nitelendirmek için “kamu” yayın kurumu sıfatını kullanmıştır. Bürokratik özellikleri ağır basan, yayın politikalarını devlet ekseninde şekillendiren TRT’yi tanımlamak ve ayırt edici özelliklerin ortaya koymak açısından bu nitelendirme açıklayıcıdır:

“Görüldüğü gibi, TRT özerk olduğu dönemden 90’lara kadar “kamu hizmeti yayın kurumundan” çok bir “kamu yayıncısı” görünümündedir. Kendisini halka karşı sorumlu hissetmesi ve halkın sesi olması gereken TRT siyasal iktidarla organik ilişki içinde olan bir kurum olarak kendini hükümete karşı sorumlu hissetmiş ve çoğu kez onun sesi olmuştur. TRT bu yıllar boyunca halkın gereksinimlerini karşılayacak bir yayıncılık politikası izleyememiştir. Yukarıda tartışıldığı gibi bu durum ülkedeki siyasal dalgalanmalardan kurumu içi dinamiklerine, yasal boşluklardan siyasal kültür öğelerine kadar birçok faktörün rol oynadığı karmaşık bir sürecin ürünüdür.”(Çaplı, 2003: 305)

Türkiye’de tam anlamıyla otoriter ülkelerde olduğu bir devlet yayıncılığından söz etmek mümkün değildir. Ancak, toplumda farklı kesimlerin taleplerini göz önüne alan, çeşitlilik, çoğulculuk gibi öğelere vurgu yapan bir kamu hizmeti yayıncılık anlayışı da söz konusu değildir. Siyasal iktidarların ve devlet seçkinlerinin belirlediği çerçevede yayın yapan TRT, sonuç olarak bir “kamu yayın kurumu” olarak değerlendirilebilir. Kamu hizmeti yayıncılık sistemiyle devlet yayın sisteminin kimi özelliklerini içinde barındıran melez bir sistem, TRT’ye deyim yerindeyse temel “rengini” vermiştir.

Bu bölümde kamu hizmeti yayıncılığının farklı tarihsel dönemlerde uğradığı anlam değişikliği ele alındıktan söz konusu yayıncılığın belirgin nitelikleri değerlendirildi. Daha sonra değişik yayın modelleri incelenerek kamu hizmeti

yayıncılığının temel parametreleri aydınlatılmaya çalışıldı. Bundan sonraki bölümünde Türkiye’de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili gelişmeleri derinden etkileyen ekonomik, politik ve kültürel dinamikleri açıklama gücü yüksek olan kamu politika analizi yaklaşımı üzerinde durulacak.

II. KAMU POLİTİKA ANALİZİ: TARİHSEL SÜREÇ VE

AŞAMALAR

A. KAMU POLİTİKA ANALİZİ

Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politikaları açıklamak için değişik kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir. Kamu politikası analizi, değişik ülkelerde kamu yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma sürecini inceleyen ve açıklayan önemli bir yaklaşımdır. Çalışmamızda, kamu politika analizi çerçevesinde Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma süreçlerini inceleyemeye çalışacağız. Öncelikli olarak ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında kısa bir bilgi vererek kamu politika analizinin, iletişim politikalarının oluşturulması ve geliştirilmesini kavramak açısından taşıdığı potansiyeli değerlendireceğiz. Daha sonra kamu politika analizinin inceleme konusu yaptığı süreçleri ele alacağız.

Kamu politika analizi, İkinci Dünya savaşından sonra Kuzey Amerika ve Avrupa'da disiplinlerarası bir şekilde gelişen bir çalışma alanıdır. O zamana kadar politika biliminde araştırmacılar, hükümetlerin ahlaki ve normatif boyutlarını ya da belirli politik kurumların çalışmalarını ele alıyorlardı. Bu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, vatandaşların daha iyi bir hayata kavuşabilmesi için hükümetin etkinliklerinin ve hedeflerinin neler olması gerektiğiyle ilgileniyorlardı. Bu araştırmalar, toplumun doğası, vatandaş ve hükümetin hak ve sorumlulukları ve devletin doğasıyla ilgili teorik birikimin zenginleşmesiyle sonuçlandı. Bunun yanısıra yasama, yargı ve

bürokrasiyle şemsiyesi altındaki kurumlarla ilgili birçok amprik çalışma gerçekleştirildi. Howlett ve Ramesh'e göre bu yolu izleyen araştırmalar, kurumların resmi yanlarıyla ilgilenirken detay ve süreçlere dikkat çekmeleri açısından önemliydiler. Yazarlar, bu çalışmaların çoğunun tanımlayıcı düzeyde kaldığı ve söz konusu politik yapıların amaçlarını, zayıf ya da güçlü yanlarını değerlendirmede bir temel sağlayamadığını da işaret ettiler. İkinci dünya savaşından sonra politika bilimin gündemine yeni sorunlar girmeye başladı. Bir grup siyaset bilimci yeni bağımsızlıklarını kazanan devletlerin ekonomik ve sosyal gelişmesiyle ilgili problemlere yöneldi. Bu arada bu yeni politik olguları açıklayan yeni kuramsal yaklaşımlar geliştirildi. Bazı siyaset bilimciler, seçmen davranışları, vatandaşların psikolojileri, liderler gibi mikro düzeye odaklaşırken diğersleri ise değişik toplumların politik kültürleri üzerinde yoğunlaştılar. Bir grup siyaset bilimci de ulusal ve küresel sistemlere dikkatlerini yönelttiler. Sonuçta, davranışçılık, seçkinler kuramı ve politik kültür gibi yaklaşımlar, birbirlerinin sınırlılıklarını görüp eleştirerek kendi kuramsal konumlarını sağlamlaştırmaya çalıştılar. Siyaset bilimi içinde kök salan akımlara karşılık, ne çok fazla hükümetin yapısı ne politik aktörlerin davranışları üzerinde duran ne de hükümetin ne olması gerektiği üzerinde duran yepyeni bir yaklaşım doğdu: Yalnızca hükümetin eylemleri üzerine odaklanan kamu politika analizi ortaya çıktı. Harold Laswell ve arkadaşları tarafından geliştirilen kamu politika analizi, kamu politikaları ve karar verme süreçleri üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırıyorlardı. Laswell, kamu politika analizini diğer yaklaşımlardan ayıran üç belirgin niteliği ortaya koydu: Kamu politikası çok disiplinli olmalıydı, sorun çözmeye yönelmeliydi ve kesinkes normatif olmalıydı (Howlett ve Ramesh, 1995:2-3).

Laswell'in ifade ettiği gibi kamu politika analizi, birtakım gereklerden dolayı çok

disiplinli olmak zorundaydı. Kamu politika analizinin hem ilgilerinin hem de karmaşıklığının disiplinler sınırları bozmaya dönük olduğunu vurgulayan Hill, devletin içinde çalıştığı ekonomik, politik ve toplumsal çevrenin araştırılmasının farklı disiplinlerin sentezini gerekli kıldığına işaret ediyordu. Hill'e göre, kamu politikalarının genel açıklayıcı kuramını oluşturma çabaları, toplumsal, ekonomik ve politik kuramların senteziyle sonuçlandı (Ham ve Hill, 1993:10). Bununla paralel olarak hükümetin karşılaştığı denetlenmesi güç toplumsal sorunların boyutları, politika yapıcılarını, değişik çevrelerden yardım talep etmesini gündeme getirdi. Aynı zamanda sosyal bilimlerin değişik disiplinlerinden gelen araştırmacılar, ilgilerini politik sorunlara yöneltmeye ve bilgilerini bu çetrefilli sorunları aydınlatmak için kullandılar. Bütün bu gelişmelerin sonucunda kamu politikası konusunda gerçekleştirilen çalışmaların sayısı çoğalırken bu alanla ilgili değişik süreli yayınlar da çıkartılmaya başlandı. Değişik hükümet birimleri, kadrolarında kamu politikası uzmanlarına yer verdiler (Ham ve Hill, 1993:1).

Howlett ve Ramesh'e göre kamu politika analizinin temellerini atan Laswell'in dile getirdiği üç ana öğede zaman içinde kimi değişiklikler olmuştur. Laswell, kamu politikasının toplumsal sorunları çözmeye yönelik olması gerektiğinin altını çizmişti. Gerçekten de kamu politikası'nın toplumsal sorunları çözmek için öneriler ortaya koyması bekleniyordu. Ancak, geçen 40 yıl içinde kamu politikacılarının doğrudan doğruya sorun çözmeye yönelik ilgilerinde bir azalmanın olduğu dikkati çekmektedir. Bunda hükümetin, değişik konulardaki uzmanların önerilerine direnç göstermeleri de kuşkusuz etkili olmuştur. Kamu politikalarının nedenlerini ve sonuçlarını anlama ve açıklama kaygısı, araştırmacıların gündeminin başındaki temel ilkedir. Yine de problem

çözmeye yönelik ilgi, kamu politikası araştırmalarının doğası gereği çalışmaların içinde gömülü bir ilke olarak varlığını sürdürmektedir. Bundan başka, kamu politikasının çok disiplinli olma özelliği hala devam etmektedir. Ancak, genelde kamu politikasına odaklanan büyük bir literatür oluşmuştur. Kamu politikası, kendine has kavramları, terminolojisi ve söz dağarcığıyla giderek bir disipline benzemektedir. Kuşkusuz, kamu politikası birçok kavramı ve terminolojiyi değişik disiplinlerden ödünç almıştır. Ne var ki bu kavramları ve terimleri amaçları doğrultusunda işleyerek, deyim yerindeyse kendisine mal etmiştir. Bu kavramlar kamu politikası çalışmaları bağlamında kullanıldığı zaman bir dereceye kadar özgül bir anlam kazanmışlardır. Son olarak, kamu politika analizinin normatif olma boyutu da zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Kamu politikacılarının büyük bir bölümü, değerlerin analizlerden ayrılmasına karşı çıkmışlar ve kamu politikası amaçlarının ve araçlarının tıpkı politika yapımının kendisine olduğu gibi birlikte geliştirilmesi konusunda ısrar etmişlerdir. Howlett ve Ramesh, uğraşılması zor olan birçok kamu sorununun giderek çoğalmasıyla birlikte kamu politikacılarının belirli hedefler ve ilkeler içeren reçetelere yönelik isteklerinde bir azalmanın olduğuna işaret etmişlerdir. Bunun sonucunda Howlett ve Ramesh araştırmacıların etkililik ve etkisizliğe dayalı politikalar geliştirdiklerini ya da politika performs kayıtlarını kullanarak beyan ettikleri hedefleri başarmaya yönelen etkinliklerde hükümetlerin pratikte yer alıp almadıklarına bakmışlardır (Howlett ve Ramesh, 1995:3-4).

Kamu politikası ilgili çalışmaların çıkış noktaları ise farklıdır. Bunları üç başlık altında toplayabiliriz: a) Bilimsel anlama b) Profesyonel tavsiye c) Politika teklifleri

- a) Bilimsel Anlama: Kamu politikasının nedenlerinin ve sonuçların anlaşılması, topluma ilişkin bilginin artmasına neden olur. Dye'nin ifadesiyle "politika

çalışmaları, toplumdaki ekonomik ve toplumsal koşullar arasındaki bağlantıları, politik sistemin bu koşullara verdiği tepkiyi, eğer varsa bu koşullar üzerindeki yönetim etkinliklerinin etkilerini öğrenmemize yardımcı olur” (Dye, 2005:4)

- b) Profesyonel Tavsiye:** Tamamen profesyonel nedenlerle de kamu politikaları çalışılabilir. Bu çalışmalar da, bilimsel çalışmalar gibi kamu politikasının nedenlerini ve sonuçlarını anlamak için yola çıkar. Ancak, bu noktadan sonra bilimsel çalışmalardan ayrılır ve pratik sorunlara çözüm bulmak için elde ettiği bilgiyi kullanır. Bu gruba giren araştırmacılar, toplumsal sorunlara çare bulmak için çalışmalar gerçekleştirirler. “Bu toplumsal sorunları çözmek için en iyi politika hangisidir” sorusuna yanıt ararlar. Değişik “think tank” kuruluşları ve sivil toplum örgütleri bu tür çalışmalar gerçekleştirirler.
- c) Politika Önerileri:** Siyasal amaçlar için de kamu politikaları çerçevesinde araştırmalar gerçekleştirilebilir. Dye göre doğru amacı elde etmek için doğru politikaları ortaya koymanın yollarını güvence altına almak gerekmektedir. Politika biliminin büyük toplumsal ve siyasal sorunlar karşısında sessiz kalamayacağını vurgulayan Dye, politika bilimcilerin özgül kamu politikaları geliştirme yükümlülükleri olduğunu ifade eder. Yalnızca süreçler, davranışlar ve kurumlarla ilgilenen politika bilimcilerini eleştiren Dye, kamu politikalarının profesyonel ve bilimsel amaçların yanısıra politik amaçlarla da yürütülebileceğine işaret eder. Kamu politikalarının politik tartışmalar hakkında bilgi verdiğini vurgulayan Dye, aynı zamanda bu çalışmaların politik bilincin düzeyini yükselttiğini ve kamu politikalarının niteliğinin değiştiğini söyler (Dye, 2005:4).

B. KAMU POLİTİKA SÜRECİNDEKİ AŞAMALAR

Hükümetin bir sorun hakkında oluşturduğu ve uyguladığı bir politikayı daha iyi kavrayabilmek için politika sürecine yakından bakmak gerekiyor. Zira bir problemle ilgili bir karara varılması, politika yapımının yalnızca ilk aşamasını oluşturuyor. Politika yapım süreci incelendiğinde, farklı karar kümeleri olduğu kadar farklı karar türlerinin de mevcudiyeti dikkati çekiyor. Bir başka ifadeyle siyasa süreci birbiriyle içiçe geçen karar biçimlerinden oluşuyor. Bir sorunla ilgili ne yapılması gerektiği, nasıl yapılması gerektiği ve ne zaman yapılması gerektiği, karar yapımı sürecinin önemli öğelerini meydana getiriyor. Sorunlar bununla da bitmiyor. Heywood'un ifadesiyle "Yapılacak olan yapıldığında ve kararlar yürürlüğe konduğunda bile başka sorular ortaya çıkar ve başka kararlar alınmak durumundadır. Bunlar, siyasa sonuçlarının siyasa amaçlarını karşılayıp karşılamadığı ve karar alma süreci kadar siyasanın içeriğinin de gelecekte geliştirilip geliştirilemeyeceğiyle ilgilidir."(Heywood, 2006:570).

Bütün bu noktalar dikkate alındığında siyasa sürecini çözümlenmek amacıyla dört aşamaya ayırabiliriz: Bunlar, siyasa başlatma, siyasa oluşturma, siyasa yürürlüğe koyma ve siyasa değerlendirmedir. Şimdi bu aşamaları daha yakından inceleyebiliriz.

a) Politika Başlatma

Politikanın başlatılmasıyla ilgili akıllara hemen gelen soru, politika önerilerinin nasıl ortaya çıktığıdır: Bir politika önerisi, gündeme nasıl gelir? O zamana kadar çok fazla dikkate alınmayan bir konu, siyasal hayatta neden bir problem olarak algılanmaya başlar? Örneğin 1980'lere kadar siyasi gündemde çok fazla bir yer tutmayan çevreyle

ilgili konular, nasıl olmuş da kamu politikasının bir konusu haline gelmiştir? Tez konumuzla bağlantılı olarak, 1960'lı yıllarda radyo ve televizyonun özerk ve tarafsız olması, Türkiye'de nasıl politik gündeme gelmiştir? Bu gibi sorular, politika yapımını anlamak açısından hayati derecede önemlidir. Çünkü belirli konuların "problem" olarak tanımlanmaya başlamasıyla birlikte, politika süreciyle ilgili ilk adım atılmış olur (Heywood, 572). Bu aşamaya büyük önem atfeden Dye, neyin problem olarak seçileceğine karar vermenin, çözümlere karar vermekten daha önemli olduğunu altını çizmiştir. Dye, bazı konularda hükümetin hiçbir şey yapmamasının da politik sonuçlar doğuracağına işaret etmiştir (Dye, 2005:32-33). Bir politika önerisinin gündeme nasıl geldiğiyle ilgili değişik tezler ortaya atılmıştır. Bazı yazarlara göre, konuların işlenmek üzere siyasi gündeme gelmesi, politik sistem içinde nasıl algılandığına sıkı sıkıya bağlıdır. Bir kriz ve çatışma kaynağı olarak görülmesi, güçlü çıkar grupları tarafından desteklenmesi ya da bürokrasi tarafından desteklenmesi durumlarında konuların gündeme gelme şansları artar. Konuların bu şekilde algılanmasının tetikleyici etki yaptığı ileri sürülmüştür (Theodulou, 1995: 88). Bununla paralel olarak Ripley, herhangi bir konuya hükümetin dikkatini çekmek için aktörler arasında yaşanan rekabete ve mücadeleye dikkati çekmiştir. Aslında rekabet bununla da sınırlı kalmaz. Ripley'e göre herhangi bir genel sorunla ilgilenen birey ve grupların belirli bir konunun özgül tanımı konusunda da birbirleriyle rekabet ederler. Hangi görüşün nasıl mobilize edileceği konusunda da siyasi aktörler rekabeti sürdürürler (Ripley, 1995: 159). Bütün bu açıklamalar, politikanın başlatılmasıyla ilgili değişik boyutları aydınlatırlar. Dye, bütün bu özellikleri içinde barındıran politika başlatma sürecinin nasıl algılandığıyla ilgili betimlemesi dikkate değerdir:

" Birçok yurttaşlık kitabı, gündeme gelmeyi olaylara gönderme yaparak açıklar. Zaman zaman bizim gibi açık çoğulcu toplumlarda hükümete erişme ve iletişim kurma kanallarının açık olduğu ileri sürülür. Bu nedenle herhangi bir problem tartışılabilir ve ulusun karar verme gündemine gelebilir. Bireyler ve gruplar, problemleri tanımlama ve çözüm yolları bulmak için biraraya gelip organize olabilir. İnsanlar, kendi çıkarlarını tanımlayabilir, organize olabilir ve diğerlerini kendi davalarını destekleme konusunda ikna edebilir ve böylece hükümete ulaşip karar verme yapımını etkileyebilirler ve hükümet programlarının ve politikalarının uygulanmasını da izleyebilir. Gerçekte toplumda bunun gibi politik etkinliklerin yokluğu, belirli bir doyumun göstergesi olarak yorumlanır. Ancak gerçekte politika meseleleri yalnızca olmakla ilgili değildir. Bir mesele yaratmak, onu dramatize etmek, dikkatleri ona yöneltmek, hükümete bu konuda bir şeyler yapmak konusunda baskıda bulunmak, önemli politik taktiklerdir. Bu taktikleri, güçlü bireyler, organize çıkar grupları, politik adaylar, politika planlayan örgütler ve daha önemlisi medya yapabilir. Bütün bunlar, gündem oluşturmanın taktikleridir."(Dye, 2005:32-33).

Politika başlatma süreci mercek altına alındığında üzerinde durulması gereken ikinci nokta, politikanın nereden geldiğidir. Siyasi sürecinin, ya yukarıdan(siyasi liderlerden, hükümet birimlerinden) ya da aşağıdan (kamuoyundan, çıkar gruplarından, sivil toplum örgütlerinden ve think-tanklar) gelebilir. Burada gözönünde bulundurulması gereken bir başka nokta, akademisyenlerin, düşünürlerin geliştirdikleri kuramların siyasa başlatma sürecinde temel alınmasıdır. Liderler ve partiler, söz konusu kuramları alıp siyasa önerilerine dönüştürürler. İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da birçok politikacı, sosyal devletle ilgili politika önerilerini oluştururken ünlü iktisatçı John Maynard Keynes'in fikirlerinden ilham almıştır. 1970'lerde bu kez, Friedrich von Hayek ve Milton Friedman'ın ekonomiyle ilgili kuramları, refah devletiyle ilgili harcamaları azaltan yeni sağ siyasaların çıkış noktasını oluşturmuştur (Heywood, 2006:572; Dye, 2005:33).

Heywood'a göre "Aşağıdan" siyasa başlatma demokratik çoğulcu sistemlerin önemli bir ölçütüdür. Bir siyasal sistemde politika başlatma sürecinin dipten gelmesiyle, o sistemin demokratik ve çoğulcu olması arasında yakın bir ilişki vardır. Bir başka

ifadeyle siyasi gündemin "yukarıdan" değil "aşağıdan" biçimlendirmesi, demokrasinin önemli göstergelerinden biridir. Demokratik çoğulcu sistemlerde halk, değişik mekanizmalar kullanarak politika önerilerini gündeme taşır. Bunlardan biri olan seçimler, liderlerin halkın özlem ve kaygılarını dikkate almaya zorlar. Kamuoyu yoluyla halk birtakım taleplerini politika önerilerine dönüştürür. Belirli bir düzeni olmayan ve dağınık bir şekilde bulunan halkın talepleri, demokratik temsil grupları tarafından belirli politik öneriler haline getirilirler. Gazeteler, dergiler, radyolar, televizyon ve internet gibi iletişim araçları, halkın çözümünü beklediği birtakım konuları, siyasi gündemin önemli bir maddesi haline getirirler. Benzer şekilde siyasi partiler ve çıkar grupları da birtakım konuları, siyasi gündeme getirmede çok önemli bir rol oynarlar. Muhalefet partileri, iktidara hazır olduklarını kamuoyuna kanıtlamak için hükümete alternatif politika önerileri geliştirirler. Çıkar grupları da kendilerini ilgilendiren konular da belirli kesimlerin şikâyetlerini ve kaygılarını, kamuoyuna taşımak için çaba harcarlar (Heywood, 572).

Heywood'un yaptığı aşağıdan politika başlatma sürecine ilişkin betimleme, kimi soru işaretlerini de beraberinde getirir. Üzerinde durulması gereken temel sorulardan birisi, kitle kanaatinin mi, kamu politikalarının şekillendirdiği yoksa kamu politikalarının mı kitle kanaatini belirlediğidir. Yazarlar arasında bu soruya verilecek yanıt konusunda tam bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir. Ancak, çoğu durumda kamu politikaları kitle kanaatlerini biçim verir. Bu durumun nedenlerini sıralayan Dye, çok az kişinin iktidarların gerçekleştirdiği kamu politikalarının bütünü hakkında bilgisi olduğunu ifade eder. Dye göre ikinci neden kamu politikalarının çok değişken olmasıdır. Liderler çok kısa zaman içinde gelişen olaylara tepki olarak kamu politikalarını

başlatabilirler. Dye'nin işaret ettiği son neden ise, karar vericilerin konularla ilgili bilgiyi geniş halk kitlelerinden değil, gazeteciler, çıkar grupları üyeleri ve nüfuzlu kişilerden almalarıdır. Kamu politikalarıyla çizilen ideal tabloda medya, kamuoyunun görüşlerini yansıtan bir aygıt olarak görülür. Oysa birçok kitle iletişim kuramcısının dikkati çektiği gibi Dye de bu görüşün sorunlu olduğuna işaret eder. Medyada ifade edilen görüşleri kamuoyunun kendisi olarak kabul etmenin yanıltıcı olacağını vurgulayan Dye, haber profesyonellerinin kendi görüşleriyle kitlenin görüşlerini birbirine karıştırdıklarını söyler. Kitlenin görüşlerini söylediklerinde bile medya profesyonellerinin, bu görüşleri kendi yaklaşımlarıyla yoğurduklarının altını çizen Dye, hükümetlerin kamuoyunun görüşü olarak kabul ettikleri kitle iletişim organlarına göre hareket ettiklerini belirtmiştir. Kamoyunun değişik konulardaki yaklaşımını ortaya koyduğu ileri sürülen kamuoyu yoklamalarının da değişik yöntemler kullanılarak kanaat üretmede kullanıldığını belirten Dye, karar vericilere erişmenin de sınırlılığına işaret eder. Toplumsal kesimlerin karar vericilere ulaşma şansları çok sınırlıdır. Karar vericiler, değişik toplantılar, yemekler, kokteyllerde çıkar gruplarının üyeleri, nüfuzlu kişilerle biraraya gelir. Bu kişilerin söz konusu ortamlarda karar vericileri etkileme olanakları daha büyüktür. Dye'nin deyişiyle "Karar yapıcıların aldıkları iletişimin çoğu, gazeteler, organize olmuş grup liderleri, yakın arkadaş toplulukları gibi çoğu ortak fikirleri paylaşan elit içi gruplardan gelir" (Dye, 2005:33-34).

Aslında demokratik çoğulcu gibi görülen toplumların büyük bir bölümünde ağırlıklı olarak karar verme yukarıdan başlatılır. Kamu politikaları, çoğu zaman toplum katmanlarının küçük bir bölümünü oluşturan politik ve bürokratik elitler, politik aktivistler ve nüfuzlu kişiler tarafından başlatılır. Bu noktadan yola çıkan G.William

Domhoff gibi yazarlar, elitist gündem oluşturma modelini geliştirmişlerdir. Seçkinliğin gündem oluşturma modeli, iş dünyası, medya, finans ve hükümet içindeki liderlerin karar verme süreci içindeki rolünü sorgular. Modele göre, bu ekonomik, siyasi ve bürokratik seçkinler, kendi değerlerini ve çıkarlarını tehdit eden toplumsal gelişmeleri yakından izlerken kendi çıkarlarını artıran fırsatları kollarlar. Toplum seçkinlerinin biraraya geldiği değişik toplantılarda "konular", sorun olarak tanımlanmaya başlar. Bu modelinin temel tezi, seçkinlerin ortak çıkarlarının ve ilgilerinin, kamu politikalarının değişmesinde temel uyarıcı olmasıdır. Bu ortak çıkarlar, ulusal politikaların planlanmasında, araştırılmasında ve formüle edilmesinde önemli bir şekilde rol oynar. Seçkinler, zenginliklerini politika başlatmak ve oluşturmak için üniversitelere, think-tanklere ve toplum içindeki kurumlara bağış, yardım ve sözleşmeler yoluyla aktarırlar. Böylece kamu politikalarının oluşturulmasında baskın bir konum elde ederler (Dye, 36). Politik seçkinler, kamu politikaları üzerindeki belirleyici konumlarını, belirli koşulların politik gündeme girmesini engelleme konusunda da kullanırlar. "Hiç karar almama" diye isimlendirilen bu siyasi taktik, güçlü grupların, nüfuzlu kişilerin ya da bizzat sisteminin kendisinin bazı konuları, politik sistemin dışında tutmaya çalışmasıdır. Peter Bachrach ve Morton Baratz, bu süreci çarpıcı bir şekilde tanımlamışlardır:

"Hiç karar almama, bir karardır. Şöyle ki, karar vericilerin çıkarlarına ve değerlerine dokunan gizli ya da açık meydan okumaların bastırılması ya da engellenmesidir. Daha açık bir ifadeyle topluluktaki mevcut yararlar ve ayrıcalıklar tahsisine yönelik herhangi bir değişim talebinin daha açıklanmadan boğulması ya da ilgili karar verme arenasına erişim elde etmeden öldürülmesi ya da gizli tutulmasıdır. Bütün bu şeylerin başarısızlığa uğratılmasıdır. Politika sürecinin kararı yerine getirme aşamasında sakatlanması ve yıkıma uğratılmasıdır."(akt.Dye, 39).

Bachrach ve Baratz'ın izinden giden Dye, hiç karar vermemenin egemen seçkinlerin açık ya da gizli bir meseleyi bastırması sonucunda ortaya çıktığına dikkati

çeker. Dye'e göre, seçkinler, kamu dikkatinin bu konuya yönelmesi durumunda bir şeyler yapılacağından ve yapılanların kendi çıkarları lehine olmayacağından korkarlar. Bu noktadan hareket eden Dye'nin değerlendirmesiyle,"Nihayetinde ve önemli olarak, karar vermeme, politik sistemin kendisinin bazı tür meselelerin çözümü ve diğerlerinin çözümünün engellenmesi konusunda yapılandırılması sonucunda ortaya çıkar." Politik sistemin yanlılığı mobilize etmesi olarak da bu durumun açıklanabileceğini savunan Dye, bu süreçte egemen değerlerin, inançların, kuralların ve kurumsal işlemlerin, seçkinler lehine ve geniş halk kitlelerinin aleyhine çalıştığını belirtir. Bu özellikleri göz önünde bulunduran Dye, siyasal sistemin varlıklı, iyi organize olmuş, hükümete erişim olanaklarıyla donanmış grupların taleplerini politika oluşturma sürecinde daha fazla dikkate aldığına altını çizer. Buna karşılık, iyi organize olmamış, çeşitli maddi olanaklardan yoksun, hükümete erişim kanalları kısıtlı olan gruplara, siyasal sistem daha az duyarlıdır. Bu gözlemin partiler içinde geçerli olduğunu belirten Dye, benzer yanlılığının atanmış ya da seçilmiş olsun hükümet organlarında, yasama ve yargı organlarında da mevcut olduğunu iddia eder (Dye, 39). Seçkin model, karar başlatma sürecindeki birçok noktayı açıklığa kavuşturur. Siyasal ve ekonomik seçkinler, kamu politikalarının başlatılmasına büyük ölçüde damgalarını vururlar. Bu bölümün başında sorulan neden bazı sorunların kamunun gündemine girmediğine de doyurucu bir yanıt verir. Siyasi ve ekonomik elitler, büyük toplum kesimlerinin ihtiyaçlarını yansıtsa da bazı konuların gündeme gelmesini bilinçli bir şekilde engellerler. Ne var ki, siyasal seçkinlerinin kamu politikası üzerindeki egemenlikleri mutlak değildir. Bastırılmış olan gruplar da kimi zaman kamu politikalarını başlatmak için değişik girişimlerde bulunurlar. Kamu politikası alanını, eşitsiz güçlerin çarpıştığı bir mücadele alanı olarak

değerlendirmek gerekir.

b) Politika Oluşturma

Gerek "aşağıdan" gerek "yukarıdan" bir sorun ya da sorun kümesi, siyasi gündemin bir maddesi olarak kabul edilmesinden itibaren siyasa sürecinde başka bir aşamaya geçilmiş olur. Siyasa oluşturma süreci olarak nitelendirilen bu aşamada, deyim yerindeyse ham bir biçimde olan sorun ayrıntılı bir analize ve işleme tabi tutulur. Heywood'a göre bu aşamada yalnızca kaba öneriler, spesifik ve detaylı tavsiyeler şekline dönüştürülmekle kalmaz, aynı zamanda öneriler yeni baştan süzgeçten geçirilir. Hogwood ve Gun gibi kimi yazarlar, siyasa oluşturma basamağını kendi içinde birtakım basamaklara ayırmışlardır (aktaran Heywood,574).

Siyasa oluşturma, nasıl karar verileceği sorusuyla başlar. Politika oluşturma sürecine dışarıdan bakıldığında oldukça yalın olan bu nokta, aslında karmaşıktır. Hangi mekanizmalar ya da prosedürler aracılığıyla siyasa oluşturma başlatılacaktır? Politika analizi ve olgunlaştırma sürecine hangi siyasi aktörler katılacaktır? Bu sorulara verilecek yanıtlar, politika oluşturma sürecini önemli ölçüde belirler. Belirli bir politikanın bürokratlar tarafından mı yoksa bakanlar tarafından mı oluşturulacağı konusu, bu aşamada büyük önem kazanır. Yine, politika oluşturma sürecinin yerleşik süreçlerle ya da özel komite ve komisyonlarla yerine getirilmesi tercihi, politika çıktılarına derinden etkiler. Bu noktada çıkar gruplarına danışılıp danışılmayacağı, danışılacaksa hangilerinin tercih edileceği sorusu da önemlidir. Bütün bu kararlar, tartışılıp geliştirilen politikayı etkileyecek çıkarları ve sempatileri içinde barındırır. Bundan sonra ele alınan sorun tanımlanır ve tahminler yapılır. Başlangıçta dile getirilen sorunu, siyasa oluşturanlar çok farklı bir biçimde değerlendirebilirler. Bu aşamada sorun önemli ölçüde yeniden

yorumlanır. Ardından sorunla ilgili amaç ve önceliklerin belirlenmesi basamağına geçilir.

Sorunu ilk defa ifade eden siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve medyanın kaygıları amaçların saptanmasında dikkate alınması muhtemeldir. Ne var ki, siyasa başlantılarla, siyasa oluşturanların öncelikleri her zaman çakışmayabilir. Politika oluşturma sürecinde son aşama ise, siyasa seçeneklerin analizi ve gözden geçirilmesidir:

"Son basamak, tercih edilen alternatifin seçilmesine götürecekt olan, siyasa seçeneklerin analizi ve gözden geçirilmesi aşamasıdır. Bu, fiilen, amir bir kararın alındığı anlamına gelir. Siyasa oluşturma bu aşamasında, bazı seçeneklerin siyasi ve seçimle ilgili sonuçları idari verimlilik ve etkililikten daha az önemli olmamak üzere, çeşitli faktörlerin göz önüne alınması muhtemeldir. Ancak, oluşturma sürecini sona erdiren nihai kararın, belirleyici argümanların ve müzakerenin çok daha erken bir aşamada vuku bulmuş olması sebebiyle, formaliteden başka bir şey olmayabileceğine dikkat çekmek gerekir. Bu nedenle, kabineler, yasama organları ve uluslararası zirveler, çoğunlukla, fiilen başka yerlerde alınmış kararları onaylamakta, daha doğrusu 'mühürlemekte'dir'(Heywood, 574).

Ancak, siyasa oluşturmaya ilgili bir noktayı gözden kaçırmamak gerekir. Theodoulou, Howlet ve Ramesh gibi yazarlar, politikanın formüle edilmesinin her zaman politikanın benimsenmesiyle sonuçlanmadığına işaret etmişlerdir (Theodoulou, 1995; Howlet ve Ramesh:1995). Çünkü Theodoulou'ya göre sorunun gündeme girmesi demek, hükümetin ona etkili çözümler bulacağı anlamına gelmez:

"Değişik aktörler, yasa koyucular, başkan ve onun danışmanları, yönetim kademelerinin değişik birimleri ve çıkar grupları olmak üzere politikanın formüle edilmesinde yer alabilirler. Formülasyon iki yönlü bir süreçtir. Birincisi, sorunla ilgili yapılacaklar konusunda bir karar alınır. Eğer bir şeyler yapılacaksa, benimsenirse tanımlanmış amaçları içeren taslak tasarlanır. Politika formülasyonunun başarılı olması için politika önerilerinin benimsenmesi gerekir. Bir başka deyişle, formüle edilen politika önerilerinin politika kararlarını verenler tarafından ve aynı zamanda diğer aktörler tarafından da kabul edilebilir bulunması gerekir. Karar verenler, politikanın benimsenmesine ihtiyacı olanlar tarafından etkilenir. Önerilen politikaların desteğine bağlı olarak bazı hükümler dâhil edilebilir ya da düşürülebilir. Ne kadar çok aktör

benimsenme sürecine katılırsa, önerilerin kabul edilebilir bulması o kadar çok zorlaşır. Kabul edilmeye destek toplama süreci, politikanın meşrulaştırılması olarak anlaşılabilir. Politika onaylanması, karşılaşılan sorunla yönelik tercih edilen eylem dizileri olarak politika alternatiflerinin nihayetinde seçimidir."(Thedoulou:1995: 88-89).

Benzer şekilde Ripley de politika formüle edilirken değişik kişilerin ve grupların değişik perspektifleri savunduklarını ifade etmiştir. Bu grupların kendilerine destek bulmak amacıyla zaman zaman koalisyon arayışı içinde olduklarını vurgulayan Ripley, müzakerelerin uzlaşmayla sonuçlandığında politikanın formülasyonunun yapıldığını ifade eder. Ancak, kimi zaman gruplar arasında belirli bir uzlaşmaya varılmaz ve bunun sonucunda politika formülasyonu da gerçekleşmez. Politikanın formülasyonu ve meşrulaştırılmasının genel ürününün politik ifadeler olduğunu anlatan Ripley, niyetin somutlaştırılması ve başarıyla izlenmesi amacıyla programın tasarlandığına dikkati çeker. Gerek program tasarımının gerekse de amaçların belirsiz ve kabataslak olduğunun altını çizen Ripley, uzlaşmanın sonucu olan gözcü ifadenin açıklıktan yoksun olduğunu işaret eder. Ripley'e göre formülasyon açık ve seçik olursa, gerçekte somut hedef ve isteklerde anlaşamayacak olan grupların uzlaşma yolları tıkanır. Bir başka ifadeyle ifadeler genel ve belirsiz olursa diğer grupların desteği daha kolay sağlanır (Ripley, 1995:159-160).

Politika formülasyonu ile ilgili bir başka önemli konu, bu sürece katılan grupların niteliğidir. Politika formülasyonuna özel çıkar grupları mı katılıyor yoksa kamu mu? Özel çıkar grupları arasından hangilerinin bu sürece katılmasına izin veriliyor? Bu gibi politik alt sistemler, kamu politika analizinde son zamanlarda büyük önem kazanmıştır. Bu politik alt sistemleri meydana getiren aktörlerin nasıl biraraya geldikleri, birbirleriyle girdikleri etkileşimin kamu politikasını nasıl etkilediği sorusu, kamu politika

analizcilerinin gündemlerini meşgul etmektedir. Howlet ve Ramesh bu gibi oluşumlara dikkat çeken altsistem fikrinin çoğulcu sistemin eleştirisinden doğduğunu ileri sürmüşlerdir. Toplum ve devlet aktörlerinin etkileşim kalıplarını althükümetler olarak değerlendirildiğini anlatan yazarlar, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde hükümet, kongre birimleriyle değişik çıkar grupları arasında yasama ve düzenleme faaliyetleri konusundaki sıkı bağları eleştiren çalışmaları gündeme getirmişlerdir. Tarım, ulaşım ve eğitim alanında politika oluşturma sürecinde kendi çıkarlarını egemen kılan ve kamu çıkarlarını geri plana atılmasına yol açan demir üçgen, sık sık eleştirilere konu olmuştur (Howlet ve Ramesh, 1995:125).

Politika sürecinde etkin olan bu gruplar arası etkileşimleri analiz etmek için "politika ağları" kavramı geliştirilmiştir. Bu gruplar, belirli bir çıkar etrafında biraraya gelirler. Bu grupların bütünleşme düzeyleri, üyelerinin birbirleriyle olan etkileşimin derecesi, kamudan ve özel sektörden kullandıkları kaynaklar göre bazı yazarlar politika ağlarını sınıflandırmışlardır. Yine politika formülasyonu analizlerinde sıklıkla kullanılan bir başka kavram "politika toplulukları"dır. Birbirlerine çok benzeseler de politika topluluklarıyla, politika ağlarını birbirlerinden ayırt etmek gerekmektedir. Howlet ve Ramesh'a göre politika toplulukları formülasyon sürecine giren bütün unsurları kapsarken birbirleriyle belirli bir temelde etkileşimde bulunan topluluk üyelerine işaret eder. Yazarların ifadesiyle " Politika topluluğu, politika evreninden gelen ve ortak politik odağı paylaşan bu aktörleri ve potansiyel aktörleri tayin ederken ağ ise politika topluluğu içinde süreçler ya da bir ya da daha çok topluluk arasında bağ kurmadır"(Howlet ve Ramesh, 128). Kamu politikasında bu kavramların açıklayıcı gücü son derece yüksektir:

"Politika toplulukları ve politika şebekeleri, devlet ile temel ekonomik, siyasal ve sosyal aktörler arasındaki bağlantıların yapılarının belirlendiği ve ilişkilerin doğasının ortaya çıktığı bir platform oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bu tür topluluk ya da şebekelerin açıklık ya da kapalılık derecelerinin irdelenmesi önem kazanmaktadır. Özellikle belirli çıkar gruplarının egemenliğinin hüküm sürmesi ya da farklı çıkarların çoğulcu bir ortamda mücadele edebilme olanaklarının sağlanması yapısal anlamda çok önemli olmaktadır"(Çaplı, 2001: 21).

Siyasa oluşturma süreci değişik devletlerde ve sistemlerde farklılık gösterir. Bu açıdan değişik devletleri inceleyen Richardson, ulusal politika tarzlarıyla ilgili birtakım özelliklere dikkati çekmiştir. Richardson'a göre, bazı ülkelerde siyasa oluşturma sürecinde "danışma" boyutu ön plana çıkarken başka ülkelerde "dayatma" boyutu kendini göstermektedir. Benzer şekilde bazı ülkeler, uzun vadeli olarak planlamayla ilgilenerken diğerleri ise günübirlik olaylara tepki vererek politika oluştururlar. Örneğin İsviçre ve Japanyo gibi ülkeler, politika oluşturma tarzları açısından uzun vadeli hareket eden ve birtakım danışma kurumları oluşturan ülkelere örnek olarak verilebilir. Kuşkusuz, devletlerde politika oluşturma tarzları zaman içinde değişebilir. Politika oluşturma sürecinde üzerinde durulması gereken bir başka konu, bu sürece dâhil olan aktörlerin sayısındaki azalmadır. Demokratik çoğulcu toplumlarda siyasa başlatma sürecinde siyasi partiler, çıkar grupları, sivil toplum örgütleri ve medya gibi çok sayıda siyasi aktör rol oynarken politika oluşturma sürecine dâhil olan aktörlerin sayısının dramatik olarak azalması dikkat çekicidir. Politika oluşturma sürecinde ya hükümet mekanizmasının bir parçası ya da hükümet görevlileri, önemli danışmanlar, danışılan gruplar gibi kurumsal olarak hükümete ulaşabilen aktörler rol oynar. Politika oluşturma sürecinin bu özelliği eleştirilere konu olmuştur. Yüzeysel politik öncelikleri belirleyen siyasetçiler, geri kalan işi bürokratlara bırakmakta, bu da onlara önemli ölçüde güç

kazandırmaktadır. Kamu tercihi teorisyenleri bu durumun, politikaların bürokratların mesleki çıkarlarını yansıtmaya elverişli kıldığını iddia etmişlerdir. Marksistler de politika oluşturmada etkili olan bürokratların aldıkları eğitim ve sınıfsal konumları nedeniyle radikal alternatif siyasaları görmezlikten geldikleri tezini gündeme getirmişlerdir (Heywood, 575-576).

c) Yürürlüğe Koyma

Politika oluşturma sürecinin sonucunda ele alınan sorunla ilgili çözüm önerileri de kapsayan birtakım politikalar ortaya konur. Değişik aktörlerin devreye girmesiyle bir politika oluşturulmuştur. Bu politika nasıl uygulanacaktır? Politika oluşturanların amaçladıkları şekilde mi, politika hayata geçecektir? Politikaların, tam anlamıyla uygulamaya geçmesi mümkün olmaz. Hatta zaman zaman, karar ile uygulama arasında uçurumlar da olabilir. Karar ile uygulama arasındaki bu farklar, nerden ileri gelir? Politika analizcilerinin eğildikleri bir başka konu da, bu soru olmuştur. Memurlar, öğretmenler, doktorlar, güvenlik görevlileri gibi kamu görevlileri, kamu politikalarını yürürlüğe koyan kesimi meydana getirirler. Bu kesimin değişik politikalar konusunda neyin yararlı, neyin işe yaramaz olduğu konusunda birtakım deneyimleri ve bilgileri vardır. Bundan dolayı politikaların uygulanmasında bir esneklik ortaya çıkar. Bazı yazarlar ise uygulamada görülen bu esnekliğin yalnızca kamu görevlilerinin deneyimlerinden kaynaklanmadığını ileri sürmüşlerdir. Kamu tercihi teorisyenleri, kamu görevlilerinin çıkarları ve mesleklerini koruma güdülerinin de uygulamayı büyük ölçüde etkilediği tezini ortaya atmışlardır. Buna göre, kamu görevlilerinin rahatsız oldukları ve kendi konumlarına bir tehdit olarak algıladıkları kamu politikalarının bazı yönlerini

yeniden yorumlama ve süzgeçten geçirme konusunda açık bir yönelimleri vardır. Son zamanlarda yürürlüğe koyma sürecine ilişkin dile getirilen bir başka eleştiri ise, tüketici baskısının olmaması nedeniyle kamu politikalarının aksak işlemesidir. Yeni sağ teorisyenler tarafından getirilen bu eleştiriye göre, kamu hizmetlerinin pazarın dışında olması ve genellikle tekel olması nedeniyle kamu görevlileri ve devlet işçileri, müşterilerin taleplerine karşı duyarsız kalırlar. Bu nedenle kamu görevlilerinin işlerine gereken özeni göstermedikleri ve verimsiz bir şekilde çalıştıkları da ileri sürülmüştür. Bu eleştirilerden yola çıkan neo-liberalizm, yeni kamu yönetimi yaklaşımını geliştirmiştir. Bu yaklaşım, özelleştirme, kamu hizmetlerinin özel sektör yoluyla yapılması gibi pratikleri, yaşama geçirmiştir. Buna paralel olarak neo-liberaller kamu yönetiminde performans kriterleri oluştururken piyasa işleyişini örnek almışlardır. Buradaki temel hedef, kamu hizmetlerinde uygulamada verimliliğin sağlanmasıdır. Ancak, maliyetleri düşürme pahasına hesap verirlilikten ve kamu hizmeti niteliğinden ödün verilmesi de eleştirilere konu olmuştur (Heywood,578).

d) Değerlendirme

Uygulamaya konulan politikaların sürdürülüp sürdürülmeyeceği konusunda da karar verilmesi gerekir. Politika sürecinde son aşama olan değerlendirmede değişik boyutlarıyla gözden geçirilen politikanın deyim yerindeyse hayatta kalıp kalmaması konusunda son karar verilir. Bu aşamada elde edilen bilgiler, başlatma ve oluşturma süreçlerinin yeniden değerlendirilmesinde son derece önemli bir rol oynar. Bütün bu aşamaların sonucunda uygulanan politikalar düzeltilip geliştirilebilir ya da yeni siyasa önerileri gündeme gelebilir. Heywood'un ifadesiyle "değerlendirme, kamu politikasının

uygunluğu ve etkililiğine ilişkin temel meselelere yönelmenin yanı sıra, oluşturma aşaması nasıl organize ediliyor, kime ve ne zaman danışılıyor ve icra nasıl kontrol ediliyor gibi işlemsel konulara da ışık tutabilir"(Heywood, 578). Değerlendirme sürecinde vurgulanan bir başka nokta, politika oluşturan ve alanların tasarladıklarından farklı sonuçlarla, siyasa sürecinin sonunda karşılaşılmasıdır. Birçok araştırmacı, başlangıçta tasarlanan hedeflerin dışında bambaşka sonuçlar doğuran politikaları mercek altına almışlardır. Sözgelimi, İngiltere'de yüksek oğretimin yaygınlaştırılması amacıyla oğrencilere yüksek oğrenim harcı konulmasıyla ilgili yasa, hesapta olmayan sonuçlara da yol açtı. Bu yasa, maddi durumları elverişli olmayan oğrencileri, üniversitelere başvurmaktan caydırmak gibi bir sakıncayı beraberinde getirmiştir (Heywood, 580).

Türkiye'deki kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili gelişmeleri analiz ederken kamu politika analizinden yararlanacağız. Özellikle kamu politikalarıyla ilgili dile getirilen aşamalar, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yasama faaliyetlerine ışık tutacaktır. Sözgelimi hangi olaylara tepki olarak "zerklik" kavramı gündeme getirilmiştir? Devlet aktörleri ve politik aktörler "zerklik" kavramını nasıl tanımlamışlardır? Bürokratik aktörler, özerkliği nasıl anlamlandırmışlardır? Daha sonra siyasi aktörlerin özerklik kavrayışları neden değişmiştir? Neo-liberal yaklaşım, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politika oluşturma süreçlerini nasıl etkilemiştir? Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili bütün bu gelişmeler, kamu politika aşamaları olan "başlatma", "oluşturma", "yürürlüğe koyma", "değerlendirme" aşamaları çerçevesinde analiz edilecektir.

Bu çerçevede öncelikli olarak bundan sonraki bölümde kamu hizmeti yayıncılığı açısından ciddi sonuçlar doğuran Neo-liberal yaklaşım ele alınacaktır.

III. ÇOKLU MEDYA ORTAMINDA KAMU HİZMETİ

YAYINCILIĞI

A. NEO-LİBERALİZM VE KAMU HİZMETİ ANLAYIŞININ GÖZDEN DÜŞÜŞÜ

1970’li yılların sonunda gelişmiş kapitalist ülkeler, ekonomi politikalarını değiştirdiler. İkinci dünya savaşından sonra benimsenen Keynesgil ekonomi tarzı bir yana bırakılarak başta İngiltere olmak üzere kapitalist ülkeler, ekonomi alanında neo-liberal politikaları izlemeye başladılar. Müdahaleden arındırılmış piyasanın bütün ekonomik sorunları çözebilecek sihirli bir formül olarak algılandığı bu dönemde, özellikle kamu hizmeti kurumlarına yönelik olarak büyük çaplı bir saldırı girişiminde bulunuldu. Ekonomik olarak verimsiz gösterilen kamu iktisadi teşekkülleri birer birer özelleştirildi. Buna koşut olarak neo-liberal politikalar doğrultusunda iletişim alanında da önemli değişiklikler gerçekleştirildi. Öncelikli olarak yayıncılık alanındaki devlet tekeline son verilirken iletişim sektöründeki düzenleyici kurallar gevşetildi. Bunun sonucu olarak dev uluslararası şirketler, iletişim sektörüne egemen oldular.

Bu ortamda kamu hizmeti yayın kurumları, konumlarını yeniden belirlemek zorunda kaldılar. Fransa’da olduğu gibi bazı kamu hizmeti yayın kurumları özelleştirildi. 1990’ların başında Türkiye’de neo-liberal politikaların mimarı olan 8.Cumhurbaşkanı Turgut Özal da TRT’nin özelleştirilmesini gündeme getirdi. Ancak, Özal’ın dile getirdiği bu öneri, kamuoyunda pek sıcak karşılanmadı. Neo-liberaller, özelleştirme

konusunda başarılı olamadıkları kamu hizmeti yayın kurumlarını mali açıdan zor durumda bıraktılar. İzledikleri ekonomi politikalar doğrultusunda, bu kurumlara kamudan aktarılan kaynakları önemli oranda kestiler. Kamu hizmeti yayın kurumlarını, gelirlerini piyasadan sağlamaları konusunda zor bir rotaya soktular. Neo-liberal hükümetler, aslında kamu hizmeti yayın kurumlarını, piyasanın ekonomik bir aktörüne dönüştürerek şirketleştirmek istiyorlardı. Bu egemen ticarileşme yönelimi doğrultusunda kamu hizmeti yayın kurumları yeniden yapılandılar. Bu nedenle TRT'nin yeniden yapılanma faaliyetinin arkasında yatan ekonomik dinamikleri daha iyi kavrayabilmek için neo-liberal politikaların ana tezlerini gözden geçirmek gerekiyor. Bu bölümde, neo-liberalizmin “kamu hizmeti”ne bakışını belirleyen ana tezlerini tartışacağız. Böylelikle, kamu hizmeti yayın kurumlarını “şirketleştirme” mantığı temel alan yeniden yapılan faaliyetinin arka planı da aydınlatılmış olacak.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Dünyası, piyasaya devlet müdahalesini esas alan Keynesgil tarzdaki ekonomi politikasını uygulamaya soktu. Piyasanın kendi başına bırakılması durumunda toplumsal adaletsizliğe yol açacağını vurgulayan Keynesçiler, gerektiğinde devletin piyasaya müdahale edebileceği tezini savundular. Bir başka ifadeyle Keynesçiler, tam istihdam politikasını benimsiyorlardı. Çalışmak isteyip de iş bulamayan kişilere, devlet iş bulmakla yükümlüydü. İkinci dünya savaşından 1970'lerin başına kadar keynesgil politikaların başarılı bir şekilde uygulanmasının altında sınıflararası uzlaşma yatıyordu. Uzlaştırma görevini üzerine alan devlet, tam istihdam ve ücret politikalarıyla işçi sınıfının maddi gereksinimlerini karşılıyordu. Buna karşılık, ekonomik büyümeden aslan payını alan sermaye de durumdan memnundu. Bu çerçevede Altaveter, uzun bir dönem Batı toplumlarında hâkim olan Keynesgil politikaların

başarısını şu şekilde açıklamıştır:

“Bir ekonomi politik tasarımı olarak keynesciliği, uzlaştırıcılık görevini, devlet aracılığıyla yönlendirilen bir sınıflar arası uzlaşma anlamında yorumlamak mümkündür. Ücretli çalışan kitleler II. Dünya savaşı sırasında kapitalist sisteme verdikleri onay ya da “ruhsat”ı şu nedenlerle yeniliyorlardı: Devletin, kitlelerin maddesel koşullarını güvencelenme eğiliminde olması, yani istihdam ve reel ücretleri arttırma eğilimi. Savaş sonrasındaki refah dönemi sadece sermayenin uygun birikim koşullarına kavuşmasından geliyor değil, aynı zamanda sınıflararası uzlaşmanın temelini de oluşturuyor, böylece devlete de meşru bir devlet olma gerekçesini sağlıyordu”(Altvater, 1985: 7).

Ancak, 1970’lerin başında beliren ekonomik kriz nedeniyle Batılı kapitalist ülkelerde Keynesyen politikalar terk edilerek Neo-liberal politikalar benimsenmeye başladı. Enflasyonla işsizlik birbirlerine koşut olarak artıyor, büyüme oranlarında tam bir hayal kırıklığı yaşanıyordu. Bütün bu sorunları çözmeye Keynesyen makroekonomik politikalar yetersiz kalıyordu. Ekonomide yaşanan bu bunalım nedeniyle, sınıflar arası uzlaşmanın maddi temelleri de ortadan kalktı. İnsel’in deyimiyile “Sermaye kesiminin siyasal temsilcileriyle emek kesiminin temsilcilerinin, büyümenin nimetlerinin paylaşımı üzerine kurdukları ve savaş sonrası Batı toplumlarında otuz yıl boyunca yürürlükte olan refah devleti rejimi etrafında oluşan toplumsal konsensus yavaş yavaş dağıldı.”(İnsel, 2004: 7-8).

Bundan sonra başta İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde olmak üzere keynesyen iktisadi politikalar hızla terkedildi. Muhafazakâr hükümetler, sermaye sınıfının da bastırmasıyla neo-liberal iktisadi politikaları benimsediler. Peki, neo-liberalizm nasıl tanımlanabilir? McChensney, neo-liberalizmi, günümüzün egemen politik, ekonomik paradigması olarak değerlendiriyor. Yazara göre, neo-liberalizm, küçük bir grubun kendi özgül çıkarları çerçevesinde kişisel karlarını en yüksek düzeye çıkarmak amacıyla toplumsal yaşamın büyük bir kesimini kontrol etmelerine yarayan

politikaların ve işlemlerin genel adıdır. İngiltere'de Thatcher, Amerika Birleşik Devletlerinde Reagan tarafından bayratarlığı yapılan neo-liberalizm, 20 yıl içinde birçok ülkenin merkez sağ ve merkez sol hükümetleri tarafından pek fazla sorgulanma ihtiyacı duyulmadan benimsenmiştir. Dünyada egemen iktisat politikası haline gelen neo-liberal politikaları yürüten hükümetler, zengin yatırımcıların ve toplam sayıları bini bile bulmayan şirketlerin kısa vadeli çıkarlarını gözetmişlerdir (McChesney, 2000:7).

Neo-liberaller, serbest piyasa ekonomisinin beraberinde toplumsal refahı getireceğini ileri sürerken iki temel varsayıma dayanır. Birbirleriyle kıyasıya rekabet eden şirketler, satışlarını ve dolayısıyla karlarını en üst düzeye çıkartmak için fiyatlarını indirir ve kalitelerini yükseltirler. Şirketler arasında bu şekilde süren rekabet, tüketicinin lehine sonuçlanır. Bununla bağlantılı olarak, şirketlerin kazandıkları karları, yatırıma dönüştürmeleriyle birlikte üretim, gelir ve refah sürekli olarak artar (Shut, 2003:50). Neo-liberalizmin, ideolojik egemenliğini kazanmasının ardından ekonomiye bakış köklü bir biçimde değişti. Keynesçiliğin yıkıldığı 1970'li yıllardan bu yana gerçekleşenlerin, piyasa ekonomisinin altında yatan siyasi güç ve karşılıklı sorumluluk gerçeklerinin gün ışığına çıkmasını sağladığını belirten Shut, o zamana kadar özel şirketlerin büyüme ve istihdam artışı sağlayamadıkları için halka hesap vermeleri beklenirken, tam tersi gelişmelerin yaşandığına dikkati çekiyor. Shut'a göre 1970'lerin sonlarından itibaren toplumsal refah isteyenleri oluşturan halkın büyük kesiminin, milli gelir üzerindeki aşırı talepleri yüzünden eleştirilmeleri, genel kabul gören bir siyasal yaklaşım oldu (Shut,58).

Aslında, neo-liberalizmin bu başarısı, teorik olarak güçlü temellere sahip olmasından ileri gelmiyordu. Azalan kar oranları nedeniyle tedirgin olan sermaye sınıfı için, piyasaya yönelik sınırlamaların kaldırılmasını öneren neo-liberal ideoloji, adeta can

simidiydi. Birsel'e göre de neo-liberal politikalara öncelik veren yeni sağın kapitalizmle demokrasiyi özdeş tutarak sağladığı başarı, kendi düşünce sisteminin gücünden ileri gelmemektedir. Reel sosyalizmin çöküşünün bunun bir nedeni olduğunu vurgulayan Güler, az gelişmiş ülkelerdeki askeri ve sivil diktatörlükler de yeni sağın ideolojik olarak yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Şöyle ki, bu toplumlardaki demokrasi özleminden yararlanan yeni sağ, kapitalizm yoluyla ancak bu hedefe ulaşacağı mitini işlemiştir (Güler, 1996: 53).

Neo-liberalizmin başarılı olup batı toplumlarında egemenlik kazanmasının ve buradan az gelişmiş ülkelere empoze edilmesinin ardında birçok etken bulunuyor. Öncelikli olarak tüketim toplumunun hızlı bir biçimde gelişmesi ve hizmet sektöründeki önemli canlanma, bireyci değerlerin ön plana çıkmasına neden oldu. Bireyci değerlerin pekişmesinin, aile, sendikalar ve partiler gibi topluluk bağlarını güçlendiren kurumları zayıflatması sonucunda o zamana kadar sosyal refah devletine büyük bir destek vermiş olan orta sınıfları, neo-liberalizme doğru yöneltti. Bundan başka Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Batı toplumlarında işçi sınıfı hareketlerinin toplumu yönlendirecek özgürlükçü ve eşitlikçi bir projeyi hayata geçirmekteki başarılılığı, neo-liberal ideolojinin üzerinde yükseleceği uygun zemini hazırladı (İnsel, 2004: 11).

Neo-liberal ideoloji, sermayenin elinde olan kitle iletişim araçlarının yaygın propagandasıyla, alternatifin bulunmadığı iddialarıyla kamuoyuna sunuldu. Büyük şirketlerin mali açıdan destekledikleri halka ilişkiler kampanyaları sonucunda neo-liberal iddialar, savunulmaya bile gerek olmayan iddialara çevrildi. Varlıklarının verdikleri vergilerin düşürülmesi, kamu harcamalarının kısıtlanması ve sosyal refah programlarının etkisiz hale getirilmesi, çevrenin korunmasına ilişkin kuralların kaldırılması ya da

gevşetilmesi, akılcılaştırılarak kamuoyunun gündemine getirildi. Aslında sermaye gruplarının lehine olan bütün bu düzenlemeler, halkın da “yararınaymış gibi” gösterildi (McChesney,2002:8). Pazarın karşısına çıkartılan sistemler ise tamamen yapaydı ve başarısızlığa uğramaya mahkûmdu. Zaten tarihteki deneyimler de bunu kanıtlamıştı. Piyasa evrensel olarak toplumun ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayacak en uygun sistemdi(İnsel, 12). Sermayenin de tam desteğini alan etkili yazar ve akademisyen çevrelerinden oluşan liberal ideologlar, pazarı tam anlamıyla dogmatikleştirdiler:

“..Sonuçta, neoliberaler kendi yarattıkları dünyaya ampirik bir savunma getiremiyorlar ve getirmiyorlar. Tersine bizlere, düzenlenmeyen piyasa ilişkilerinin yanılmazlığına dinsel bir inançla bağlanmamızı öneriyorlar, hayır, bunu dayatıyorlar; bu yanılmazlık teranesi, gerçek dünyayla pek de alakası bulunmayan on dokuzuncu yüzyıl kuramlarını akla getiriyor. Bununla birlikte, neoliberalizm savunucularının en büyük kozu, bütün bunların bir alternatifinin olmadığı savı.” (McChesney, 2000:8-9).

Neo-liberal iktisadi politikaların, sosyal devlet eleştirisini ve kamu harcamalarına bakışını daha iyi kavrayabilmek için bu yaklaşımın devletle ilgili argümanlarını ele almak gerekiyor. Ekonomik ve siyasal hayatta devletin rolü ne olmalıdır? Bu konuda neo-liberal yaklaşım, liberal tezleri yeniden gündeme getirip geliştirmiştir. Liberallere göre, devlet edildir. Toplum içinde çıkarlarını korumak isteyen değişik grup ve kişilerin etkileme çabalarına karşı devlet yalnızca tepki veren bir konumdadır. Bu görüşle bağlantılı olarak devlet tarafsızdır. Birbirleriyle rekabet içinde bulunan bireylerin ya da grupların karşısında tarafsız olan devlet, bu rekabetten ortak bir çıkar sağlama yönünde çaba gösterir. Devletin benimsediği ve kendine mal ettiği bir görüşü, çıkarı ve toplumsal içeriği olamaz. Adeta bir hakem gibi davranan devlet, yalnızca rekabetin adil olması için gereken koşulları hazırlar. Üçüncü olarak devletin faaliyetleri sınırlanmalıdır. Çünkü çıkarlarının ne olduğunun bilincinde olan bireylerin, bu konuda

devletin tanımlarına ve yol göstermesine ihtiyacı yoktur. Piyasanın çerçevesini çizen devletin görevi, mülkiyet haklarının tanımını ve uygulamasını sağlamak, rekabetçi pazarın sürdürülmesini güvence altına almak ve hukuk ve düzeni korumakla sınırlıdır. Liberaller, devlet ilgili bütün bu görüşlerini şu sloganla özetler: “Serbest ekonomi, küçük ama güçlü devlettir”(Caslin, 1993:292-293).

Neo-liberalizmin en ayırtıcı özelliklerinden birinin sosyal devlete karşı beslediği düşmanlığın olduğunu vurgulayan Giddens, liberallerin bütün kötülüklerin kaynağı olarak sosyal devleti gördüklerini ifade etmektedir. Sosyal devletin bireylerin kendilerine duydukları güveni ve içlerinde besledikleri girişimci ruhu zayıflattığını iddia eden neo-liberaller, bu durumun özgür toplumunun temellerini yıkıcı unsurla doldurduğuna işaret etmektedir. Bu yüzden liberaller, sosyal devlet uygulamalarının ortadan kaldırılması istemektedir. Peki, toplum içinde bulunan yoksul, dezavantajlı kimselere kim yardım edecektir? Piyasa öncülüğünde gerçekleştirilecek ekonomik büyümenin, toplumunun büyük bir kesimine refah getireceğini savunan liberaller, müdahale edilmeyen piyasanın büyük bir zenginlik yaratacağını ileri sürerler (Giddens, 2000:24-25).

Sosyal devlet uygulamalarını yerine getiren devletin sivil düzenin bozulmasına neden olacağını vurgulayan liberaller, piyasaların bireysel inisiyatiflerin önünü açtığı için böyle bir sonuca neden olmayacağını ileri sürmektedirler. Neo-liberallere göre, tıpkı sivil düzen gibi piyasalar da kendi başlarına bırakılırsa toplum için büyük yararlar sağlayabilirler. Neo-liberaller, kesintiye uğratılmamış bir büyümenin gerçekleştirilmesi için yasal bir zemine ve devlet müdahalesinin bulunmadığı bir düzene ihtiyaç duyan piyasaları, sürekli hareket halindeki makinelere benzetirler (Giddens,2000: 23).

Devletin sınırlandırılması tezi, aslında libarellerin mutlak iktidarın sınırlandırılmasına yönelik talepleriyle piyasanın etkinlik ve değerleriyle ilgili görüşlerinin birleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Öncelikli olarak klasik liberalizm, iktidarın bireyin haklarıyla ve hukukuyla sınırlandırılmasını isterken devletin yetkililerinin birbirinden ayrılmasını ve yargının bağımsız kılınmasının önemine işaret ediyordu. İktidarın sınırlandırılmasının özgürlüğün bir güvencesi olarak görüldüğünü vurgulayan Erdoğan, bireylerin özel alanına en etkin müdahalenin devletten gelebileceğine dikkati çekmektedir. Erdoğan'a göre devletin gücü hukukla bağlanmış olsa bile, ona geniş bir alanda etkinlik gösterme olanağı verilirse, bu durumda yine bireylerin özgürlük alanı önemli ölçüde daralır. Liberaller, siyasal iktidarın anayasal olarak sınırlandırılmasını yeterli görmemekte, devletin ekonomik ve sosyal alandaki etkinliklerinin de sınırlanmasını talep etmektedirler. Dolayısıyla devletin piyasadaki etkinlikleri de olabildiğince sınırlandırılmalıdır. Ancak, bazı durumlarda piyasa mekanizması vatandaşların ortak ihtiyaçlarını karşılayamayabilir. Örneğin, Neo-liberaller genel olarak yargı, savunma ve iç güvenlik gibi hizmetleri, kamunun yerine getirmesine itiraz etmezler. Ancak bu geleneksel alanlar dışında neyin kamusal sayılacağı konusunda neo-liberaller arasında ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Ancak eğitim ve sağlık gibi sınırlı alanlarda devletin tekelci olmaması koşuluyla faaliyet göstermesi konusunda bir anlaşmanın olduğundan söz edilebilir (Erdoğan, 1993:43).

Neo liberallere göre iktisadi kurtuluş için siyasi olarak kabul edilebilir tek seçenek, kamu harcamalarını kısmaktı. Bunun da yolu sosyal refahla ilgili ödemeleri azaltmaktan geçiyordu. Bununla beraber bu önlem, ekonomik durgunluğun temel nedeni olarak kabul edilen şirket karlarındaki yetersizliğe tek başına çözüm

üretmiyordu. Devlet harcamalarını denetim altına almanın ekonomik başarının önemli bir göstergesi sayıldığı bu dönemde, devletin maliye politikalarını devreye sokarak gerek vergi kesintileri yoluyla gerekse çeşitli sübvansiyonlarla özel sektörü desteklemesi, sermaye çevreleri tarafından talep ediliyordu (Shut, 33).

Neo-liberaller, teorik olarak devletin küçültülmesini ve bu çerçevede kamu harcamalarının kısılmasını bu şekilde temellendirirler. Ancak, söz konusu neo-liberal ilkeleri benimseyen hükümetlerin, uygulamaları oldukça farklı olmuştur. Bu duruma dikkat çeken kimi yazarlara göre, devlet küçülmemiş, yalnızca kabuk değiştirmiştir. Buna koşut olarak, bu yazarlar kamu harcamalarının küçülmediğini, tam tersine büyüdüğünü savunmuşlardır. Mandel'in ifadesiyle kaynaklar, toplumsal ve altyapı harcamalarından, askeri harcamalara ve sermaye sınıfının desteklenmesine doğru kaydırılmıştır (Mandel, 1991: 56). Neo-liberal hükümetler, eğitim, sağlık ve kültür gibi alanlarda kamu harcamalarında büyük kısıntılara giderken şirketlere her türlü mali desteği verme konusunda son derece istekli davranmışlardır.

Aslında, neo-liberal hükümetler sermayenin çıkarları söz konusu olduğunda onlara her türlü desteği vermiştir. Bunun yanı sıra söz konusu hükümetler, savunma gibi alanlara bütçeden büyük paylar ayırma konusunda da duraksamamışlardır. Ayrıca, sermaye grupları, kendilerinden vergi alınmasına karşı çıkarken başka toplumsal gruplardan vergi alınmasına ses çıkarmamaktadırlar. Toplanan vergilerin kendilerine aktarılmasını memnuniyetle karşılayan sermaye kesimi, devletin sağlık ve eğitim konularında işçi sınıfına ve yoksul kesime kaynak aktarmasına ise itiraz eder (McChesney, 2000:15; Chomsky 2000:43-44). Buna ek olarak devletin kültür ve yayıncılık konularına da kaynak ayırmasını da, aynı çevreler tepkiyle karşılamışlardır.

Serbest piyasa miti'nin, hükümetlerin verimsiz kurumlar olduğunu, doğal “laissez-faire” piyasasının büyümesini bozmamaları için hükümetlerin yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini ileri sürdüğünü vurgulayan McChesney, modern kapitalist sistemde hükümetlerin merkezi önem taşıdığını ifade eder. McChesney, hükümetlerin, şirketlere maddi yardımda bulunma açısından ellerinin açık olduğuna ve pek çok cephede şirketlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerine dikkati çeker. Neoliberal ideoloji içinde bayram eden şirketlerin aslında çoğunlukla ikiyüzlü olduğunu belirten McChesney'e göre, iş çevreleri hükümetin vergilerden edindiği geliri kendilerine akıtmasını talep ederler. Buna karşılık hükümetlerin kendilerinden vergi talep etmelerine şiddetle karşı çıkarlar. McChesney'e göre, kapitalistler, hükümetlerin iş dünyasının dışındakilerin çıkarlarına, özellikle de yoksullara ve işçi sınıfına hizmet etmeyeceğini de güvence altına almak isterler. McChesney'in ifadesiyle 'hükümetler bugün, tarih boyunca hiç olmadıkları kadar büyüktürler ama neoliberalizmle birlikte, şirket dışı çıkarlarla ilgilenmeleri söz konusu olduğunda artık söyleyecek pek bir iddiaları yoktur' (McChesney, 51).

Neo-liberal politikaların Türkiye gibi ülkelerdeki sonuçları ise son derece olumsuz olmuştur. Devleti küçültme işlemi kapsamına eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları alınmış, bir başka ifadeyle kamu harcamaları bu sektörlerde önemli ölçülerde kısılmış, ancak, polis, hapishane, siyasal temsil harcamalarında ise devlet, kelimenin tam anlamıyla büyümüştür. Bir bakıma “Devlet” büyürken, buna karşılık “kamu” küçülmüştür (İnsel, 2004:210).

Neo Liberaller, sermaye birikiminin sağlanması açısından güçlü bir devlete gereksinim olduğunu açık olarak ifade ederler. Piyasada verimlilik ilkesinin sorunsuz bir

biçimde işlemediği ve piyasaya getirilecek kısıtlamaları ortadan kaldırmak ve her türlü eşitlikçi girişimin etkisini sınırlı tutmak amacıyla devletin varlığına ihtiyaç vardır. Söz konusu devlet, piyasada ekonomik çıkarların çatışması durumunda yansız davranır. Kısacası yeni liberaller, güçlü bir devletin özlemi içindedirler (Altvater, 1995: 43-44).

Altvater, neo-liberallerin güçlü devlet isteklerinin ardında yatan etkenleri şu şekilde anlatıyor:

“Bireyin özgürlüğü ile (mülkiyet değerlendirilmesi anlamında) sermaye biriktirme özgürlüğü arasında yeni-liberalizm, kesinlikle sermaye birikimini güçlü devlet desteğiyle garantileme yönünde karar kılmaktadır... Bundan böyle verim ilkesini yerine getirmek amacıyla, piyasacı rekabetlere getirilecek kısıntıları önlemek üzere ve de eşitlikçi eğilimleri sınırlı tutmak için –yeni liberal teoriye göre- yine de bir devlete gereksinim vardır, ama bu devlet ekonomik çıkarların çatıştığı bir ortamda güçlü ve yansız davranacak, kısacası güçlü bir devlet olacaktır. Başka bir deyişle kapitalizmin zayıf bir devlete ihtiyaç duyduğu anlamındaki yaygın kanının tam tersine, yeni liberalizmin özlediği devlet işte bu güçlü devlettir. Üstelik sadece güçlü olmakla da kalmamalıdır, her cinsten ideolojik yollarla görevini şaşmadan yerine getirmelidir, yani kapitalizmi kapitalistlere karşı korumalıdır”(Altvater, 15).

Kamu harcamalarını bütünüyle verimsiz olarak değerlendiren Neo-liberal yaklaşımın kalesi olan Dünya Bankası, yapısal uyum programları çerçevesinde 1990’lı yılların başına kadar, üçüncü dünya ülkelerinde de benzer ekonomi politikalarını izledi. Bütün kalemlerde kamu harcamalarının kısılmasını talep eden Dünya Bankası, üçüncü dünya ülkelerinde zaten yetersiz olan eğitim ve sağlık hizmetlerinde yaşanan ciddi problemlerden sonra empoze ettiği neo-liberal politikaların dozunu bir anlamda düşürdü. Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlar, kamu harcamaları içinde “beşeri sermaye” öncelik veren yeni kalkınma politikalarını izlediler. Eğitim ve sağlık gibi unsurların yanı sıra konut, şehircilik ve kültür de beşeri sermaye içinde değerlendirilerek devletin varlık biçiminin değiştirilmesini öneren bu yeni yaklaşım da aslında ekonomiyi

odak almaktan kurtulamıyor. İnsanları, diğer bütün özelliklerinden soyutlayarak, üretim aracı olarak algılıyor (İnsel, 1994: 210).

Neo liberal politikaları savunanların ekonomik alanda dile getirdikleri en önemli tezlerden biri de özelleştirme. Bu teze göre, çağdaş devletin mali ve idari açıdan birçok sorunla karşı karşıya olmasının temel nedeni, kamusal mekanizmaların içine girdiği bunalımdır. Yapılacak işlem, kamusal mekanizmaların yerine piyasa mekanizmalarını koymaktır. Bu yaklaşım çerçevesinde kamusal mekanizmalara yönelik olarak büyük çaplı bir saldırı başlatılmıştır. Kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliği, zaten kısıtlı olan ekonomik kaynakların verimsiz bir şekilde kullanılmasına yol açar. Kamunun ekonomik faaliyette bulunmasının olumsuz sonuçları, yalnızca bunlarda da sınırlı değildir. Bu tarz ekonomiler, siyasal alanda da diktatörlükler için zemin oluştururlar. Doğası gereği özgürlük alanı olarak tanımlanan toplumsal alanı, devletin ekonomik faaliyetleriyle denetim altına alması, demokratikleşmeyi de sekteye uğratar. Sonuç olarak kamu işletmelerini reforme etmek, sorunun çözümüne bir katkı sağlamaz. Kamunun elinde bulunan sektörler, tamamen piyasaya açılmalıdır. Bir başka ifadeyle kamu iktisadi teşekkülleri özelleştirmelidir (Güler, 1996:2).

Oysa neo liberallerin iddia ettikleri gibi özelleştirme, kamusal mekanizmaların içine girdiği bir darboğazın sonucu olarak geliştirilmemiştir. Tam tersine, özelleştirme piyasa mekanizmasının karşı karşıya kaldığı sorunları aşmak için gündeme getirilmiştir. Karlılık düşüşünün önüne bir türlü geçemeyen piyasa mekanizması, kamunun yönetiminde olan yeni ve karlı sektörlerle adeta gözünü dikmiştir. Bu nedenle sermaye pazardan kaynaklanan sorunları gözlerden saklayarak, ekonomik faaliyetlerde bulunan kamu kurumlarıyla ilgili olumsuz bir izlenim yaratmıştır. Özelleştirme politikaları,

öncelikli olarak gelişmiş ülkelerde uygulamaya konulmuştur. Ancak, 1960'lerden başlayarak ulus ötesi bir niteliğe bürünen sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda azgelişmiş ülkelere taşınmıştır. Çünkü az gelişmiş ülkelerde karlı sektörler, büyük ölçüde kamunun elindedir. Tıpkı gelişmiş ülkelerde olduğu gibi azgelişmiş ülkelerde de özelleştirme, bütün ekonomik sorunları çözebilecek sihirli bir formül gibi sunulmuştur. Sonuç olarak özelleştirme, bu ülkelerin kendi iç dinamiklerinin bir sonucu olarak değil, dış dinamiklerin bir sonucu olarak hayata geçirilmiştir (Güler: 2-3).

Özelleştirme politikaları sonucu, kamu işletmeleri teker teker şirketlere satılırken devlet örgütü de yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma da ulusötesi ve ulusal sermayenin talepleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Güler'in ifadesiyle yeni sağın hedeflediği bürokrasi, özel sektörleşmiş bürokrasidir. "Bu bürokraside asıl olan piyasa mekanizmalarıdır; kar ve rekabet ilkesine göre çalışacak bir yapı hedeflenmektedir. Devlet aygıtı içinde kamusal mekanizmalar mümkün olursa tümü ile yok edilmek istenmektedir"(Güler, 4).

1980'lerde neo-liberaller, devletin işlevlerini yeniden tanımladılar. Yapısal uyarlanma adını verdikleri stratejiyle, devletleri yeniden yapılandırıdılar. Bu yaklaşıma göre, aşırı bir şekilde büyüyen devlet, hantal ve kaynakları yutan bir örgüt haline gelmiştir. "Ulusötesi kalkınma", "demokratikleşme", "sanal bürokrasi" gibi kavramlar, bu yaklaşımın benimsediği ilkelerdir. Azgelişmiş ülkeler, bürokrasiden kurtulup devletin iktisadi-toplumsal-kültürel yaşamdan uzak durmasını sağarlarsa, çağdaş dünyayla bütünleşebileceklerdir. Böylelikle demokrasinin geliştiği bu ülkeler, refahtan daha çok pay alabileceklerdir (Güler, 9-10). Shut da, özelleştirme konusunda benzer noktalara işaret ediyor:

“Benzer şekilde bütün dünyada “devletin sınırlarını indirme” kisvesi altında 1980’lerin başlarından itibaren İngiltere’de Thatcher hükümetinin başını çektiği özelleştirme eğilimi ortaya çıktı. Özelleştirme görünürde vergi mükellefleri üzerindeki yükü azaltmak amacıyla yapılıyor olsa da, aslında talep azalmasıyla karşı karşıya kalan ciddi miktardaki özel sermayeye bir çıkış yolu yaratıyordu. Üstelik bu stratejiyi haklı çıkarmak için vergilerde kesintiye gidiliyor(bunun temel nedeni şirket karlarını artırmaktı) böylece kamu yatırımları için gereken devlet fonları azalıyor ve ardından da bu tür yatırımların sadece özel sektör tarafından yapılabileceği iddia ediliyordu. Dolayısıyla devlet hem kapitalist karların sürekli artışını sağlıyor hem de kar sağlanacak yeni alanlar yaratıyordu.” (Shut, 2003:34)

Topluma büyük bir refah getireceği ileri sürülen neo-liberal politikalar, bütün dünyada büyük bir yıkımla sonuçlandı. Ekonomik ve toplumsal eşitsizlikler, ciddi bir biçimde artarken az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlar, sefaletle mahkûm edildiler. Küresel düzeyde ekonominin istikrarsız bir biçimde seyretmesi, çevreyle ilgili sorunların tehlikeli boyutlara varması, neo-liberal politikaların diğer olumsuz sonuçlarıydı. Neo-liberal politikalar sayesinde servetlerini büyük ölçüde artıran varlıklı kesim, sonunda bu olumsuz olgularla yüzleşmek zorunda kaldı. Onlara göre, uygulanan bu politikalara müdahale edilmediği takdirde eninde sonunda, halkın geniş kesimlerinin ekonomik durumları da düzelecektir (McChesney, 2000-8).

Bütün bu olumsuz sonuçlarının yanısıra neo-liberal politikalar, vatandaşlıkla ilgili kurumların temellerini ortadan kaldırdılar. Vatandaşlık yerine tüketici kavramını, toplumsal gündeme empoze ettiler. Bu olguya dikkat çeken McChesney'e göre demokrasinin etkin bir biçimde işleyebilmesi için vatandaşlar arasında irtibat kurulması gerekir. Bunu da ancak piyasa dışı örgüt ve kurumlar, gerçekleştirir. Bu çerçevede vatandaşların tartışabilecekleri, bilgi alışverişinde bulunabilecekleri ve iletişim kurabilecekleri topluluklara, okullara, kamuya açık alanlara gönüllü üyelerden oluşan vakıflara gereksinim duyduklarına işaret eden McChesney, neo-liberallerin bütün bu

örgütleri ve kurumları, 'herşeyin üstünde piyasa' yaklaşımıyla etkisiz kıldıklarını ifade eder. Neo-liberallerin anlam dünyasında vatandaşlara yer yoktur. Bunun yerine tüketici kavramını tercih ederler. Bu yaklaşımın sonucu olarak topluluklar önemlerini kaybederken alışveriş merkezleri ön plana çıkar. McChesney'in ifadesiyle, 'bu yaklaşımın sonucu, toplumsal açıdan hiçbir güce sahip olmayan, birbirinden kopuk, yalgın bireylerden oluşan atomize bir toplum anlayışı olmuştur' (McChesney, 2000:13).

B. YENİDEN YAPILANMA: PİYASA YÖNELİMLİ KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞINA DOĞRU

Kamu hizmeti gören kurumlara şiddetli bir şekilde karşı çıkan neo-liberaller, iletişim alanının da benzer tezleri savundular. Kamu harcamalarının verimsiz olduğunu vurgulayan neo-liberaller, ticari yayın kurumlarının olduğu bir ortamda kamu hizmeti yayın kurumlarına artık gerek kalmadığını değişik gerekçelerle ifade ettiler:

“Gücünü büyük ölçüde yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden alan bu tartışmalarda elektronik yayıncılık alanında koşulların değiştiği ve temelleri 20.yüzyılın başında atılmış olan bir anlayışın günümüz modern toplumlarının iletişim alanındaki ihtiyaç ve beklentilerine karşılık veremeyeceği vurgulanıyordu. Neo-liberal eleştirmenler sayıları giderek artan özel radyo ve televizyon kurumları varken ve teknoloji bize çok daha fazlasını, istediğimiz zamanda, istediğimiz biçim ve içerikte, üstelik interaktif bir şekilde sunmayı vaat ediyorken ne mülkiyeti kamuya ait bir yayın organına ne de yayıncılık alanının kamu yararı gerekçesiyle düzenlemesine gerek kalmadığını iddia ediyorlardı”(Çatalbaş, 2000:282).

Benzer görüşler, TRT'ye ilgili tartışmalarda gündeme getirildi. TRT'nin kaldırılmasını talep Erdoğan göre ulusal politika düzeyinde değerlendirildiği zaman kamu yararı, şu veya bu grubun özgül (mahsus) çıkarlarını değil, fakat genel kamunun bütün fertlerinin paylaştıkları çıkarı veya yararı, kısaca "ortak yarar"ı ifade eder. Bu

açından bakıldığında, TRT'nin kamu yararına olmadığı çok açık olduğunu ileri süren Erdoğan, bu konuda bir hükme varırken, TRT'nin bir kamu kurumu olarak var olması ile, onun halihazırdaki işleyişini birbirinden ayırmanın anlamlı olmadığını savunur:

“Doğrusu ben her iki bakımdan da, TRT'nin kamuya yararlı olmadığı, hatta özel olarak onun cari konumunun kamuya açıkça zarar verdiği kanaatindeyim. En kolay kavranabileninden başlarsak; bir kere bu kurum, şişirilmiş personel sayısı, teknik donanımı ve "hikmetinden sual olunamayan" diğer harcamaları ile kamunun üzerinde hatırı sayılır bir mali yüküdür. TRT yaptığı işin zorunlu kıldığından kat kat fazla bir bütçeyi hoyratça tüketmektedir. Dürüst ve iyi bir yönetimin bu yükü zikre değer bir miktarda azaltabileceği de söylenemez. Çünkü, hepsi bir yana, TRT, Türkiye'deki büyük rant ağının bir parçası olarak işlemektedir ve bundan ne politik ve ideolojik saiklerle hareket edenlerin, ne de kişisel saiklerle hareket eden adam-kayırmacıların vazgeçmesi mümkündür. Çünkü bunu yapanlar, ister politikacı isterse bürokrat olsunlar, kendi ceplerinden değil umurun kesesinden bonkörlük yapmaktadırlar”(Erdoğan, 2003b).

TRT'nin radyo-televizyon yayıncılığı alanında haksız rekabet yaptığını da vurgulayan Erdoğan, kurumun başka benzer kuruluşların çok daha az maliyetle yaptıkları işi astronomik bir maliyetle, üstelik kamunun parasıyla yaptığını ifade ediyor. Diğer radyo ve televizyon istasyonları ayakta kalabilmek için fonlar yaratmak zorunda olduğu belirten Erdoğan, işini ister doğru isterse yanlış yapsın -hatta hiç yapmasın- TRT'nin paradan yana bir sorunu olmadığını vurguluyor ve vatandaşların vergilerinin, onun dinleyicisi veya izleyicisi olmasa bile, TRT'nin emrine amade olduğunu ifade ediyor. TRT karşıtı bu argümanın teorik olarak bir tek yolla çürütülebileceğini belirten Erdoğan, “TRT'nin, kamu için hayati veya vazgeçilmez bir hizmet sunuyor olsa, o vakit maliyeti ne olursa olsun, belki onun varlığına katlanılabilirdi. Ne var ki, bu kurumun bir bütün olarak vatandaşlara başka türlü elde edemeyeceğimiz veya ulaşamayacağımız herhangi bir hizmeti sunduğu da kesinlikle söylenemez. Aslında, bu sadece TRT için değil, dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir benzer kamu kurumu için de geçerlidir.” Toplumun ortak çıkarlarına hizmet etmesi gereken TRT'nin kültür ve eğitim

programlarının, gerek personeli, gerekse muhtevası açısından büsbütün tarafgir ve toplumdaki eğilimleri ve çoğulculuğu dengeli olarak yansıtmaktan uzak olduğunu savunan Erdoğan, TRT'yi iyi adamların veya "kamu hizmeti" nosyonuna sahip, iyi niyetli kişilerin yönetmesinin sorunu çözmeyeceği düşüncesi taşıyor. Kamu hizmeti yayıncılığına gerek olmadığını ileri süren Erdoğan, TRT'nin toptan kaldırılması öneriyor (Erdoğan,2003).

1980'lerde kamu yayıncılık kurumlarının toplumsal iletişimdeki rolü kadar yayıncılık sektörü içindeki konumlarının ve sahip oldukları ayrıcalıklarının da eleştirildiğini belirten Çatalbaş ise, birçok ülkede geleneksel kamu yayıncılarının lisans ücreti ve devlet bütçesinden ayrılan ödeneklerden yararlanmak gibi bazı konularda suçlandığının altını çiziyordu (Çatalbaş, 2001:283).

Çatalbaş'a göre 1980'lerde kamu yayın kurumlarının bir başka zayıf noktası finansman kaynaklarıydı. Birçok ülkede kamu yayıncılarının lisans ücreti ya da başka kamu kaynaklarıyla finanse edilmesinin birçok kesimin tepkisini çekmeye başladığını vurgulayan Çatalbaş, zorunlu lisans ücretinin eleştirisi konusu olduğuna işaret ediyordu. Bu eleştirilere göre, zorunlu lisans ücreti, tüketicilerin gerçek tercih ortaya koymasını engelleyen; zengin, fakir ve izleyen, izlemeyen ayrımı gözetmeyen adaletsiz bir vergiydi. Bundan dolayı kamu yayıncılarının kendilerine yeni finansman yolları aramaları gerektiğini yolunda önerilerin gündeme geldiğine dikkati çeken Çatalbaş, bu önerileri şu şekilde sıralıyor: "Artan maliyet ve yükselen enflasyon gibi nedenlerle finansman sorunları yaşayan kamu kurumları için lisans ücretlerinin yükseltilmesi yerine abone ücreti ve kanal ya da program başına doğrudan ödeme gibi seçenekler tartışılmaya başlandı. Aynı zamanda kamu yayıncıları harcamalarını kısmak ve kaynaklarını daha

verimli ve etkin kullanmayı öğrenmek zorunda bırakıldılar” (Çatalbaş, 2001:283).

Aslında kamu hizmeti yayın kurumlarına dönük bu değerlendirmeler, neo-liberallerin, iletişim sektörüne genel bakışların bir parçasıydı. İletişimi tamamen pazar mantığına göre değerlendiren neo-liberaller, kendi kavramlarını egemen kıldılar. Böylece neo-liberal politikaların yaygın bir biçimde uygulanmasıyla birlikte, kamu hizmeti yayın anlayışı ciddi bir biçimde sarsıntıya uğradı. Serbest piyasa kavramı, iletişim politikalarına yön verirken kamu çıkarı ve kamu yararı gibi kavramlar, adeta gözden düştü. Neo-liberal yaklaşım, iletişim alanına bakışı bütünüyle değiştirdi. Neo-liberal politikalar sonucunda kapitalizm yeniden yapılanırken iletişim, ekonomik terimlerle tanımlanmaya başlandı. O zamana kadar iletişim, kültürel ve sağlık gibi kamusal bir hizmet olarak görülüyordu. Bununla bağlantılı olarak iletişim, ekonomik ve siyasal olmaktan daha çok kültürel bir etkinlik olarak değerlendiriliyordu. Neo-liberal politikaların egemen olmasıyla birlikte, sözü edilen bu anlayış terk edildi ve iletişim artık ekonomik alanın önemli bir parçası durumuna geldi (Raboy,1997:3). Çaplı'nın ifadesiyle “artık iletişim politikaların belirleyicileri kültürel olmaktan çıkıp ekonomik nitelikli olmuştur”. Bunun sonucunda kamu çıkarı anlayışın yerini şirket çıkarları almıştır. Kültürel alanda hizmet veren şirketlerin başarısı, ekonomik ölçütlere dayalı olarak; karlılık ve Pazar paylarıyla değerlendirilmiştir (2002:46-47).

Uygulanan söz konusu neo-liberal politikalar, iletişim sektöründeki kamu lehine olan dengeyi tamamen bozdu. Murdock ve Golding, bu süreci tanımlarken pazarlaştırma kavramını kullanmışlardır. Yazarlar, pazarlaştırma kavramıyla, ‘özel şirketlerin faaliyet özgürlüklerini genişletmeyi ve şirket çıkarların ve her türlü kültürel girişimin kendine referansla değerlendirildiği örgütsel usulleri kurumsallaştırmayı amaçlayan tüm

müdahaleleri' kastetmişlerdir. İletişim alanında pazarlaştırma sonucunda şirketlerin etkinlikleri ve kazanımları artarken kamu çıkarlarını ve bu doğrultuda düzenlemeler yapmayı savunmak giderek zorlaşmıştır (Murdock ve Golding, 2001:215).

Pazarlaştırma, iletişim alanında değişik biçimlerde ortaya çıkabiliyor. Bu çerçevede kamu hizmeti yayın kurumları açısından iki işlem dikkati çekiyor. Bunlardan biri, kamu hizmeti yayın kurumlarının özelleştirilmesi. Ancak, bir iki örnek dışında kamu hizmeti yayın kurumlarının tamamen özelleştirilmesi uygulamasına gidilmedi. Yalnızca Fransa'nın büyük bir kamu televizyonu olan TF1 özelleştirilmesiyle yetinildi. Ancak, neo-liberal ekonomik reçeteleri benimseyen hükümetler, kamu hizmeti yayın kurumlarına ticarileşmeleri konusunda baskı yaptılar. Bu politika değişikliğinin ardındaki en önemli etken, kamu hizmeti yayın kurumlarını, ticari faaliyetlere yönelterek, bütçeye yük olmaktan kurtarmaktı. Bir başka ifadeyle, kamu hizmeti yayın kurumları, piyasa yönelimli yapılmaya çalışılıyordu (Çaplı, 2002:46). Murdock ve Golding, kamu hizmeti yayın kurumlarının, piyasanın sınırları içine girmeye zorlanmalarını ve örgüt yapılarını, ticari rakiplerine benzer şekilde tasarlanma konusunda özendirilmeleri ve zorlanmalarını, şirketleştirme olarak nitelendiriyorlar. Ticarileştirme yönünde yapılan bu işlemler sayesinde kamu hizmeti yayın kurumları fiilen satılmadan pazara açılıyorlar. Yazarlara göre, bunun anlamı gizli özelleştirme (2001:316).

Muhafazakâr hükümetler, diğer neo-liberal uygulamalarında olduğu gibi kamu hizmeti yayın kurumları için düşündükleri projenin de alternatifinin olmadığını düşünüyorlar. Bu düşünce doğrultusunda kar ve zarar mantığı, kamu hizmeti yayın kurumlarının başarısını ölçen biricik ölçüt haline geliyor. Neo-liberal yaklaşımının, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili uzlaşmayı da ortadan kaldırdığına dikkati çeken

Mutlu, 1980'lere kadar yayıncılık siyasasının temel belirleyicileri olarak nitelik, kamu hizmeti, çeşitlilik ve farklılık kavramlarının esas alındığını ifade ediyor. Bu uzlaşmaya göre, yayıncılığın amaçları ve örgütlenmesinde halkın tercih ve beğenileri, temel alınan birinci ölçüt değildi. 1980'lerde Thatcher hükümetinin işbaşına gelmesiyle birlikte bu uzlaşmaya muhalif olanların sesleri daha fazla duyulmaya başlandı. Bu muhalif görüşün liberal ekonomistlerin de yayıncılık alanında danışmanlık hizmeti görmesiyle birlikte bir ortodoksiye dönüştüğüne işaret eden Mutlu, yayıncılık politikalarının belirlenmesinde tüketici tercihlerinin ön plana çıktığının altını çiziyor. Bu yeni ortodoksiyi özetleyen Mutlu, yayıncılık sistemlerinin geçerliliğin ilkin ve esas olarak bunların tüketicilerin öznel isteklerini üretilen çıktılara(programlara) işleyebilme yetisine göre değerlendirmesi gerektiği görüşünün ağırlık kazandığına dikkati çekiyor. Mutlu'ya göre bu iddianın bir ileri adımı da, yayıncılık alanında tercihleri ve istekleri karşılamanın en iyi yolunun piyasa olduğuydu. Bu yaklaşımın egemen olmasıyla birlikte kamu hizmeti yayıncılığını savunanlar, politikalarını yeniden formüle etmek zorunda kaldılar (Mutlu, 1999:29-30).

C.YENİDEN YAPILANMA STRATEJİLERİ: KAMU HİZMETİ YAYIN KURUMLARININ “ŞİRKETLEŞTİRİLMESİ”

Neo-liberal politikalar sonucunda gelir kaynaklarının büyük bir bölümünü kaybeden kamu hizmeti yayın kurumları, konumlarını yeniden tanımlamak zorunda kaldılar. Burada öncelikli olarak neo-liberal hükümetler tarafından krize sokulan kamu hizmeti yayın kurumları için geliştirilen çözüm önerilerini ele alacağız. Daha sonra,

kamu hizmeti yayın kurumlarının gerçekleştirdikleri yeniden yapılanma faaliyetlerini değerlendireceğiz. Bu değerlendirmeyi yaparken değişik yazarların yeniden yapılanma faaliyetlerini nasıl analiz ettikleri konusunu tartışacağız.

Neo-liberal politikalar sonucunda krize sokulan kamu hizmeti yayın kurumlarının içine yuvarlandıkları sorunlardan çıkmaları için değişik çözüm önerileri gündeme getirildi. Bu önerileri iki başlık altına inceleyen Çatalbaş, ilk grup önerilerin mevcut kurumların reformu ve yeniden yapılanması mantığına dayandığını ifade ediyor. Diğer grubun ise kamu hizmeti yayıncılığının geleneksel kamu kurumları dışında alternatif kurumlar ve yöntemler yoluyla yapılması şeklinde daha köktenci görüşleri içerdiğine dikkati çeken Çatalbaş, bu önerileri şu şekilde özetliyor: Reformcu olarak nitelenen çözüm önerilerinin önemli bir kısmının kamu hizmeti yayıncılarının program politikalarını değiştirmeleri gerektiği görüşünü savunduklarını belirten Çatalbaş, kamu yayınlarının her zevk ve beğeni grubu için kapsayıcı yayınlar yayınlamayı bırakması gerektiğini dile getirenlerin olduğuna dikkati çekiyor: Çoğunluğun tercih ettiği türden programların zaten tecimsel kanallar tarafından yayınlanmaktadır ve kamu yayınları bunlarla rekabet etmek yerine özel sektörün rağbet etmediği programlara ve izleyici gruplarına yönelmelidir. Çatalbaş, bu önerinin kamu hizmeti kanallarını çok kısıtlı bir zümrenin izleyeceği kültürel gettolar haline getireceği gerekçesiyle sert eleştirilere hedef olduğunun altını çiziyor. Bunun tam tersi bir görüşün ise kamu kanallarının izleyici oranlarını yüksek tutmak adına popülist program stratejileri izlemesi gerektiğini önerenler olduğunu ifade eden Çatalbaş, bu çözüm yolunun da kamu hizmeti yayıncılığını tüketiciye hizmet anlayışıyla sınırlandırıldığı için kabul görmediğine işaret ediyor.

Programcılık açısından gündeme getirilen bir başka önerinin, kamu yayıncılarının program üretmek yerine bağımsız yapımcılar tarafından üretilen programları yayınlamaları olduğunu ifade eden Çatalbaş, bu önerinin herkesin kamu malı olan ulusal kanallara erişim ve temsil hakkı edebileceği iddiasıyla savunulduğuna dikkati çekiyor. Bu teze göre, ‘bağımsız ve küçük çaplı yapımcıların özendirilmesi kamusal iletişimi daha demokratik hale getirmekle kalmayacak aynı zamanda sektöre taze kan girmesini sağlayacak ve yeniliklerin ve yeni yeteneklerin önünü açacaktı. Çatalbaş’a göre geleneksel olarak hep bir arada düşünülen program yapımı ve yayının birbirinde ayıran bu yöntem, İngiltere gibi bazı ülkelerde yayıncılara belli oranda bağımsız kaynaklardan program yayınlama zorunluluğu getirilmesiyle hukuki çerçevenin bir parçası haline geldi. Köktenci çözüm arayışlarının ortak noktasının merkezîyetçi, ulusal düzeyde örgütlenmiş kamu kurumlarının ortadan kaldırarak kamu hizmeti yayıncılığının bir tür tabana yayılması olduğunu vurgulayan Çatalbaş, bu yaklaşımın kamu hizmetini bir kurum olarak algılamak yerine bir tür program içeriği sorunu olarak gördüğünün altını çiziyor. Buna göre, ‘belirli nitelikteki program ve hizmetler kamu hizmeti ise bunu herkes yapabilir yeterki onlara bu olanaklar sağlansın’. Çatalbaş bu önerinin nasıl hayata geçeceğini ise şu şekilde açıklıyor: “Bu tür önerilerde denetimi kimi zaman bir kurulun, kimi zamanda merkezi ya da yerel yönetimlerin elinde bir yayıncılık kamu fonu oluşturulması ve bu fondan kamu hizmeti yapmayı amaçlayan kişi ve kuruluşlara mali destek ve yayın olanağı sağlanması düşünülmüştür”(Çatalbaş, 2001:284-285).

Kamu hizmeti yayın kurumları için geliştirilen reform önerilerine bu şekilde değindikten sonra, özellikle Avrupa’da kamu hizmeti yayın kurumlarının yeniden

yapılanma faaliyetleri sırasında izledikleri stratejilere geçebiliriz. Burada öncelikli olarak ticari kanalların devreye girmesiyle birlikte oluşan yeni iletişim ortamına kamu hizmeti yayın kurumlarının verdiği tepkileri değerlendiren Olof Hulten and Kees Brants'ın çalışması üzerinde duracağız. Daha sonra kamu hizmeti yayın kurumlarının yeniden yapılanma faaliyetlerini kapsamlı bir şekilde analiz eden Yves Achille ve Bernard Miege'nin çalışmasını ele alacağız. (1)

Hulten ve Brants'a göre kamu hizmeti yayıncılarının işlerini nasıl tanımladıkları ve buna göre nasıl stratejiler geliştirdikleri, çevrelerindeki değişime verdikleri tepkilerin biçimlerinin belirlenmesinde can alıcı öneme sahiptir. Siyasal kurulu düzenin, kamu hizmeti yayıncılığını koruma yönündeki sözünün, ikinci kesin faktör olduğunu vurgulayan yazarlar, bu tutumlardan daha da önemlisinin, kamu hizmeti yayıncılığının nasıl finanse edileceği olduğunu ifade ediyorlar (Hulten ve Brants, 1992: 116). Hulten ve Brants, kamu hizmeti yayın kurumlarının ticari rekabete verdikleri tepkileri üç kategoriye ayırıyorlar. Yazarlar, bunları uyarlanma, arınma ve telafi olarak isimlendiriyorlar.

- (1) Neo liberal dönemde kamu hizmeti yayıncılığına dönük akademik ilginin de arttığı gözlemleniyor. Son dönemde kamu hizmeti yayıncılığını değişik boyutlarıyla değerlendiren şu yazılara bakılabilir: Bardoel ve d'Haenens(2008), Biltereyst(2004), Collins(2002), Debrett(2009), Dunleavy(2008), Hibbert(2001), Hoynes(2003), Jacka(2003), Jukubowicz(2004), McCauley(2002), Meijer(2003), McChesney(1999), Picard(2002), Poyraz(2007), Rowe(2004), Scannel(1996), Zoonen(2004).

Uyarlanma: Hulten ve Brants'a göre uyarlanma az ya da çok ticari istasyonların mantığına benzer biçimde, geleneksel kamu hizmeti yayıncılığının esasını sulandıracak ya da ondan kaçınacak şekilde rekabet etmektir.

Arınma: Yazarlar, arınmayı, kamu hizmeti yayın kurumlarının yalnızca kamu hizmetiyle kendini sınırlandırmaları olarak tanımlıyorlar. Yazarlara göre arınma, özel istasyonların kaçındığı program türlerine yoğunlaşarak rekabetten kaçınma anlamına gelen öteki uçtaki bir durumdur. Buradaki amacın, yalnızca kamu hizmetinin yapabileceklerine ya da ondan beklenenlere odaklaşmak olduğunu vurgulayan yazarlar, bu stratejiyi hiçbir kamu yayın kurumunun, kendiliğinden seçmediğine dikkat çekiyorlar. Daha çok düzenleyici makamların, onları buna zorladığına işaret eden yazarlar, bu öneriyi gündeme getirenlerin gerekçelerini ise şu şekilde sıralıyorlar: “ Bu stratejiye rağbet eden kamu hizmeti karşıtları, devletin geleneksel, kültürel ve azınlık hizmetlerini ticari sistemin yanı sıra korumayla yükümlü kılarlar. Bu stratejiyi, kamu televizyonlarını ticari sisteminin tuzaklarından kurtarmak isteyen taraftarlarınca da savunulur. Ancak, onların savunduğu bu strateji, kamu hizmeti yayıncılarını marjinalize etmektir. Çok seyrek olarak, kamu hizmeti yayıncıları, kendileri bu stratejiyi öneriler.”

Telafi: Hulten ve Brants'a göre telafi stratejisi, hem ticari televizyonların mantığından hem de marjinalize olmuş kültürel alandan kaçınmanın orta yoluna işaret eder. Bu stratejinin, haberler, güncel programlar, bölgesel yapımlar gibi kamu hizmeti yayıncılığın üstün olan yönlerini temel aldığı vurgulayan Hulten ve Brants, geleneksel kamu hizmeti kanallarının değerleriyle ticari güçlerin egemen olduğu pazarda başarılı bir şekilde hareket etme arasında yeni türde bir denge arandığına işaret ediyorlar.

Yazarlara göre, çoğu kamu hizmeti örgütlerini de içine alan tanımlanmış olan telafi stratejisi, ticari sistemin tuzaklarına düşmeksizin televizyon seyircilerine hizmet edip onları memnun etmek ister (118).

Hulten ve Brants, ticari televizyonların yayın hayatına başlamasıyla birlikte kamu hizmeti yayın kurumlarının geliştirdikleri politikaları bu şekilde sıraladıktan sonra, kamu hizmeti yayın kurumlarının program akışlarında gerçekleştirdikleri değişiklikleri özetliyorlar. Hulten ve Brants'a göre program akışlarının kompozisyonları, özellikle zirve saatlerde rekabet içinde olan yayıncılar açısından merkezi önemdedir. 1970'lerin başlarından beri, reklam gelirlerinin, birçok kamu yayıncı için hayati olduğunu belirten Hulten ve Brants'a göre öncü yeni teknolojilerin ve Pazar liberalleşmesinin öncesinde bazı düzenlemeler çoktan yapılmıştı. Kamu hizmeti yayın kurumlarının ticari sisteme yönelmelerini değerlendiren Hulten ve Brants, reklamcılara izleyici sağlama ihtiyacının, program akışlarına ve izleyici araştırmalarına yakın dikkati gerektirdiğine işaret ederler (122)

Hulten ve Brants'a göre kısmen kategori sistemlerinin esnek olmasından ötürü ve daha yarışmacı program akışlarından dolayı meydana gelen kültürel niteliklerdeki düşüşü ve içeriklerin "sulanmasının" miktarını ölçmek kolay değildir. Genel tablonun, her kamu yayıncısının, zirve saatlerde tatmin edici düzeyde izleyici tutabilmek için birtakım değişimler yapmış olduğunu vurgulayan Hulten ve Brants, kamu hizmeti yayıncılarının ticari rakiplerine yaklaşabilmeleri için daha çok yol almaları gerektiğini ifade ediyorlar. Yazarlara göre giderek artan rekabete verilen diğer tepki ise, içerik kategorilerindeki kaymadan daha kolay fark edilebilir olan yayıncılık saatlerinin niceliğidir. Yayıncılık süresindeki artmanın, gelişen rekabete verilen ortak bir tepki

olduğunu belirten Hulten ve Brants, 1980'lerin sonunda, kamu yayıncılarının, yüzde otuz oranında yayın zamanlarını arttırdıkları ifade ediyorlar.

Hulten ve Brants'a göre program akışlarındaki üçüncü değişiklik, çıktıların tamamının kompozisyonunu değiştirmektir. Bu stratejinin batı Avrupa kamu yayıncıları için yaşayabilir bir strateji olmadığı altını çizen Hulten ve Brants'a göre, eğlence, bilgilendirme, haber, çocuk programları, eğitim konusunda geleneksel karışım ve denge, kamu yayıncılığının ve kamu hizmeti yayıncılarının tercih etmiş oldukları ruhsat sisteminin esasını oluşturmaktadır. BBC bunu şöyle ifade etmektedir: "Bir dizi program ve bunların en iyisi" Bu formül, kamu hizmeti yayıncılığının idealini kuşatmaktadır (Hulten ve Brants:122). Yayıncılık alanındaki devlet tekeline son verilmesinden sonra kamu hizmet yayın kurumları, ticari televizyonların sayılarını giderek artmasından dolayı, program tedarik ederken de değişik sorunlarla karşı karşı kaldılar. Spor karşılaşmaları, sinema filmleri ve diziler gibi yoğun izleyici çeken programların satın alınması konusunda yoğun bir rekabetin yaşandığına dikkat çeken yazarlar, ilgi çekici programların sağlanması ve yayın haklarının, bütün yayıncılık örgütleri için can alıcı önemde olduğunu ifade ediyorlar. Yazarlara göre diğer kaynaklardan sağlanan gelirlere karşılık program maliyetlerinin giderek artmış olması ve kablo, öde-izle gibi televizyonların program taleplerinin yaratmış olduğu baskı, kamu hizmeti yayıncılarını önlem almaya itmiştir. Spor yayınlarının haklarının alınmasının güçleştiğine dikkati çeken yazarlar, bunun nedenleri üzerinde de duruyorlar. Yazarlara göre ilgi çekici spor olaylarının yayıncılık haklarıyla ilgili fiyatlarının son yıllarda dramatik bir biçimde artması, yalnızca alana yeni girenlerin ilave taleplerinden kaynaklanmamaktadır, bunlarla bağlantılı olan ticari etkinliklerin patlamasından ve ikincil hakların, satış ve

sponsorluk gibi hakların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (123).

Bundan başka, kurum içinde programların yapılmasını da tartışan yazarlar, ilk başta fazla etkinliklerin ve çok sayıda çalışanın yükünün, kamu yayıncıları açısından başta gelen bir sakınca olarak görüldüğünü ifade ediyorlar. Diğer yandan kuruma ait yapım olanakları ve bunlara erişimin, rekabet açısından bir avantaj olarak görülebileceğini de vurgulayan yazarlar, RAI'nın kendi personeli ve etkinliklerinin yoğunluğunun, Berlusconi'nin kanallarıyla başarılı bir şekilde rekabet etmesinde belirleyici faktör olduğunu da dikkati çekiyorlar. Yayıncılık örgütlerinin, toplam olarak programcılık açısından dış kaynaklara bağımlısı olmasının, uzun dönemde denetimlerin dışında fiyatların kurbanı olmaları anlamına geleceğini değerlendirmelerine ekliyorlar. (124)

Kamu hizmeti yayın kurumlarının başka gelir kaynaklarına da yönelttiklerini belirten Olof Hulten and Kees Brants, ruhsat gelirlerine ilave gelir elde etmenin geniş olarak kullanılan bir yolun, arşiv yapımlarının, özel hizmetlerin satılması olduğunu söylüyorlar. Bunun dışında yalnızca sınırlı sayıda büyük kamu yayıncısının uluslar arası pazarda program satmada başarılı olduğuna işaret ediyorlar. Yazarlar, kamu hizmeti yayın kurumlarının izledikleri mali stratejilerin özelliklerine de değiniyorlar.

Hulten ve Brants'a göre Kamu televizyonunun rekabet açısından bir dezavantajı, onun politik olarak düzenlenen kaynaklara bağlı olmasıdır. Çoğu kamu hizmeti yayın kuruluşunun, hükümet ya da özel meclis komiteleriyle birlikte, her yıl bütçe tartışmalarına katıldıklarını belirten Hulten ve Brants, çok az ülkede, ruhsat ücretlerinin, (İngiltere ve İsveç'te olduğu gibi), yayıncılık bütçeleri üzerindeki enflasyonun geniş etkisini yansıtacağı düşünülen değerlerin indeksine bağlı olduğunu ifade ediyorlar.

Çoğu kamu yayıncılık örgütlenmesinin, hükümet tarafından harcamaların kısılması konusunda baskı altına alındığını belirten Hulten ve Brants, genellikle, bütçeden ayrılan payın, enflasyonu karşılamadığına işaret ediyorlar (1). Çoğu örgütün, rekabetle başa çıkmak ve kaynaklarını kullanabilmek amacıyla giderlerini sabit tutup rasyonelinize edebilmek için sıkı bir çalışma içine girdiği üzerinde duran Hulten ve Brants, yine de kamu yayıncılarının artan lisans ücretlerinin, gelirlerini artırmadığına dikkati çekiyorlar. Ruhsat gelirlerinin yardımcı hizmetlere gittiğini belirten yazarlar, daha genel olan yaklaşımının, şu andaki işletme maliyetlerini kısmak ya da ilave masraf yapmadan üretimi(çıktıları) arttırmak olduğunu ifade ediyorlar (124-125).(1)

Hulten ve Brants'a göre kamu yayıncıları açısından, öyle gözüküyor ki, reklamcılık gelirleriyle bütçe büyümesini sağlamak tamamen lisans gelirlerine dayalı olmaktan daha kolay değildir. Reklamcılık konusundaki artan rekabetin, kamu yayıncılarına simetrik olmayan bir düzenlemenin yükünü bindirdiğini ifade eden yazarlar, bu durumu örneklerle açıklıyorlar: “Sözgelimi, 1991 yılında izleyici kaybı nedeniyle ARD, sözgelimi reklam tarifelerini yüzde yirmi oranında indirmek zorunda kalmıştır. Hükümetin özel yayıncılarının çıkarlarını koruması yüzünden İrlanda'nın RTE, reklamcılık gelirleri, yüzde 10 oranında azalmıştır.”

(1) Bu bağlamda kamu hizmeti yayıncılığını değerlendirirken hükümet, sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerin “performans” ilkesine daha çok gönderme yaptıkları görülmektedir. Performans ilkesini temel alarak kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili gelişmeleri değerlendiren Coppens, söz konusu ilkenin hesap verilebilirlik, bağımsızlık gibi kavramları derinden etkilediğini işaret etmiştir (Coppens:2006).

Avrupa'daki kamu yayıncılarının diğer gelir kaynağının sponsorluk olduğunu vurgulayan yazarlar, genellikle, (Avusturya, İtalya ve 1986 yılının başlarında Fransa'da) çok az istisnanın dışında geleneksel olarak bu tür gelirlerin, sınırlı bir biçimde tanımlandığını ifade ediyorlar. Ancak son yıllarda sponsorluğuna yönelik tutumların değiştiğini vurgulayan yazarlar'a göre, bu tür gelirler, Avrupa Konseyi sözleşmesinde ve Avrupa Birliği yönergelerinde, belirli koşullar altında meşru bir gelir kaynağı olarak tanımlanıp kabul edilmiştir (125).

Avrupa ticari yayıncılığında, sponsorluğun reklam spotlarının satılmasına sıkı sıkıya bağlı olduğunu belirten yazarlar, bugün çoğu kamu yayıncısının sponsorluğun ilgi çekici büyük uluslar arası olaylara erişebilmenin giderek artan bir koşulu olması nedeniyle, aktif bir biçimde sponsor aradıklarına dikkati çekiyor. Program içeriklerine olan belirsiz etkisi nedeniyle yönetimlerin, sponsorluğa dikkatli bir şekilde yaklaşıklarını belirten yazarlar, bütün olarak, kamu yayıncılarının bütçelerine olan ekonomik katkısının düşük kalmasının beklenildiğine dikkati çekiyorlar (125).

Televizyonlardaki diğer çağdaş ticari uygulamaların; programlar içinde ticari ürünlerin kullanılarak destek alınması ya da takasın, kamu yayıncıları açısından şimdilik pratik olmadığına işaret eden yazarlar, uzun vadede bunların kamu kanalları üzerinde etkili hale gelebileceğini ileri sürüyorlar. Son olarak yazarlar, programlarının pazar değerlerini elde tutmak isteyen kamu yayıncılarının, kitap, oyun ve video satışı gibi ticari işlere yönelmekte olduğuna da işaret ediyorlar (126).

Kamu yayıncıları arasında abonelik yoluyla yeni kanalların kurulması konusunun da tartışılmakta olduğuna değinen yazarlar, BBC'nin ulusal düzeyde abone servisini devreye soktuğunu ifade ediyorlar. Lisans gelirlerine ilave gelir olarak geniş olarak

kullanılan yolun, kamu yayıncılarının kendi yaptıkları hizmetleri, sözgelimi yapım etkinliklerini, özel servisleri ve arşiv yapımlarını satmaları olduğunu belirten yazarlar, çok az büyük kamu yayıncısının, uluslar arası pazarda programlarını satmak konusunda başarılı olduğuna dikkati çekiyorlar (126). Kamu hizmeti yayın kurumlarının izledikleri mali stratejileri bu şekilde özetleyen yazarlar, bu kanalların pazarlama ve izleyici araştırmalarını da tıpkı ticari rakipleri kullandıklarına dikkati çekiyorlar.

Hulten ve Brants'a göre ticari yayıncılarla rekabet halinde olan kamu hizmeti örgütleri, izleyici davranışları, tercihleri, ihtiyaçları ve tutumlarını öğrenmek için araştırmalar tasarlayıp uygulamışlardır. Pazarlama ve izleyici araştırmalarının böylece kamu yayıncıları açısından stratejik bir aygıt haline geldiğini vurgulayan yazarlar, rekabetin doğrudan bir sonucu olarak yeni izleyici reyting hizmetlerinin devreye sokulduğunu ifade ediyorlar. İzleyici araştırma birimlerinin, uzun zamandır kamu yayıncılarının bir parçası olageldiğini belirten yazarlar, çoğu durumda bunların düşük düzeyde bir kültürel işlevi yerine getirdiklerini söylüyorlar. Genelde yazarlar, bu araştırmaların yalnızca ülkeler arasındaki performans ölçüsünün bir aracı olarak kullanılmış olduğunu ifade ediyorlar. Yazarlara göre yabancı rakiplerin ne onların gelirleri açısından ne de maliyetleri açısından bir tehdit oluşturmaması, bu durumun başlıca nedeniydi. Reytingler ve diğer izleyici bilgilerinin, izleyiciler arasındaki ve belirli içerik alanlarına dönük olan genel memnuniyet düzeyini ölçmek için tasarlandıklarını vurgulayan yazarlar, araştırmaların, kamu hizmeti yayıncılarının yükümlülüklerini nasıl yerine getireceklerine ilişkin olan basit birer geri besleme işlevi gördüklerinin altını çiziyorlar.

İzleyicilere yönelik rekabetin gelişmesiyle birlikte, sermaye, program, politik

destek ve meşrulaştırma sağlamak amacıyla kullanılan izleyici araştırmalarının yeni bir aşamaya ulaştığını vurgulayan yazarlar, çoğu kamu yayın örgütünün, belirli oranlarda izleyicinin kendilerini terk etmeleri durumunda politik meşruluklarını yitirecekleri korkusuna kapıldıklarına işaret ediyorlar.

Neo-liberalizmin iletişim politikalarına yön verdiği bu yeni dönemde kamu hizmeti yayın kurumlarının değişik düzeylerde gerçekleştirdikleri değişimleri anlatan yazarlar, rekabetin, kamu hizmeti yayıncılarının “dünyasına” girdiğinin altını çiziyorlar. Günümüzde, rekabetin, bütün kamu yayıncıları için bir kural haline geldiğini vurgulayan yazarlar, kamu yayıncılarının, giderek ticari olmakla eleştirildiğini ifade ediyorlar. Ancak yazarlara göre gerçekte hiçbir kamu hizmeti örgütü, ticari gelirlere ve kar amacına bağlı olmak anlamında ticari değildir. Gerçekte, bütün kamu yayıncıları hala bütçeleri açısından hükümetlere bağımlıdır. Yazarlar, kamu hizmeti yayın kurumlarının ticari sistem içinde geçirdikleri değişimlerin yol açtığı sonuçları şu şekilde tartışıyorlar: “Oldukça önemsiz istisnalar dışında Batı Avrupa’daki kamu yayıncıları, ülkelerinde güçlü kalmak ve ilgi çekici hizmetler sağlamak için mücadele etmektedirler. Hiçbir kamu yayıncısı, “arınma” strateji olarak adlandırdığımız stratejiyi seçmemektedir. Ticari yayıncıların tercih etmediği türde dar kültürel ve bilgisel yelpazedeki programlarla kendilerini sınırlandırmak istememektedirler. Buradaki başat strateji, yine de ticari rakipleriyle benzer stratejiyi benimsemek değildir. Daha çok kamu yayıncılarının görevlerinin esası olarak tanımladıklarını yapmaktır: Geniş program yelpazesini sunmak ve bu türlerin en iyisini yapmak. Bu gerçekte, yüksek düzeyde bir istektir. Bu başarı, maliyete duyarlı yapım becerilerini, işletme rekabetini, pazarlama ve stratejik mükemmeliyeti, kendine güveni, sağlam mali yapıyı gerektirir. Ancak, böylelikle bu

istek politik desteği hak eder” (128).

Hulten ve Brants, kamu hizmeti yayın kurumlarının, kaçınılmaz olarak ticari kanallarla rekabete girdiklerinin altını çizerler. Ancak, bunu yaparken, kamu hizmeti yayın kurumlarını rekabete zorlayan neo-liberal politikaları ayrıntılı olarak tartışmazlar. Makro düzeyde iletişim sektörünün neo-liberal politikalar çerçevesinde pazarlaştırılması ve bunun kamu hizmeti yayın kurumlarını nasıl etkilediği olgusuna değinmezler. Şimdi de Hulten ve Brants’a göre, daha ayrıntılı bir şekilde kamu hizmeti yayın kurumlarının yeniden yapılanma stratejilerini inceleyen Achille ve Mieke’in görüşleri tartışacağız.

Achille ve Mieke’ye göre 1980’lerin ortasından beri, Batı Avrupa’daki kamu hizmeti yayıncılığı, çoğunluğu genele hitap eden ticari kanalların rekabetiyle karşılaştı ve bu meydan okumaya çoğunluğu kültürel olan programlama, örgütlenme ve mali konularda yanıt verdi. Yazarlar, ticari kanalların pazarda fazlasıyla yer almasıyla birlikte, arz yönlü televizyon pazarından talep yönlü televizyon pazarına geçildiğine işaret ediyorlar. Ticari televizyonların devreye girmesiyle birlikte artan rekabet nedeniyle, kurmaca programların fiyatı ve spor etkinliklerini yayınlanma ve kiralanması ücretlerinin ciddi bir biçimde artığına dikkat çeken yazarlar, bu durumun harcamaları sürekli artarken gelirleri azalan kamu hizmeti yayın kurumlarının durumlarını kötüleştirdiğine işaret ediyorlar. Bütçe açığı olan devletlerin kamu hizmeti yayın kurumlarını daha az desteklemesiyle birlikte, kamu hizmeti yayın kurumlarındaki mali kriz daha da ağırlaştı. Yazarlara göre bu mali kısıtlamalar, herhangi bir ulusal pazarın belirli bir niteliğinden bağımsız olarak kamu kanallarının stratejik olarak yönünün yeniden belirlenmesine ve bütün örgütsel kaynakların yeniden yapılanmasına yol açtı (Achille ve Mieke: 1995:32-33).

Avrupa ülkelerinde ticari sistemin ve neo-liberal hükümetlerin baskısıyla yeniden yapılanma faaliyetleri içine giren kamu hizmeti yayın kurumlarını karşılaştırmalı bir perspektif kullanarak analiz eden Achille ve Mieke, bu kanalların izledikleri stratejileri 4 ana grupta topluyorlar:

- a) Statükonun korunması(RTBF, ZDF, ARD): Bunun nedeni şudur. Kısmen kamu yayıncıları, özel yayıncılara karşı koyacak araçlardan yoksundurlar.
- b) Muhalefet stratejisi: BBC1 ve BBC2 olduğu gibi. Kamu yayıncıları, kısmen özel televizyonların program akışını benimsediler. (Özellikle kurgusal yapımlarda) Bunu yaparken kendi hedeflerini izlediler. Burada bilgilendirmeye vurgu yaparken eğitim misyonlarını korudular.
- c) Özdeşleşme stratejisi:(RAI, RTVE) Hafif eğlence, popüler pahalı yapımları tercih eden ticari televizyonların izledikleri yolu izleme. Bu kamu kanalları, bu yolla ticari kanallara rekabet ediyorlar.
- d) Kısmi rekabet: Özel sektörler kendi temelinde rekabet etmek için bir kanalda giderek artan ticarileşme gözlenirken diğer kanallar, ticari kanallardan farklı bir yol benimselerler. 34

Yeniden yapılanma faaliyetlerine giren kamu hizmeti yayın kurumları, program konusundaki anlayışlarını değiştirdiler. Genel hatlarıyla kamu hizmeti yayın kurumlarının tercih ettikleri 3 temel program türünden söz edilebilir:

- e) Prestij Programlar: Program akışında az bir yeri kaplayan ve pahalıya mal olan programlar, bu türe örnek olarak gösterilebilir. Bunlar, daha az masraflı olan hafif eğlence türü programlar tarafından rahatlıkla kapılabilecek olan önemli bir izleyici kitlesine cazip gelebilir.

- f) Temel Programlar: Maliyetleri yüksek olan ve program akışında büyük bir yer kaplayan hafif eğlenceyi, uzun metrajlı filmleri kapsayan yapımlar, önemli bir izleyici kitlesine cazip gelebilir. Ancak, daha az maliyeti olan spor, haber, diziler gibi yapımlar, izleyicilere daha cazip gelebilir.
- g) Zorunlu yapımlar: program akışındaki yerleri az olan eğitim ve din programları, buna örnek gösterilebilir. Bu tür yapımlar, yüksek maliyetlerine karşın az oranda izleyici çeker. Program akışındaki tuttıkları yerler maliyetleriyle karşılaştırılabilir olan Çocuk programları, güncel magazin programları, belgeseller gibi yapımlar önemli küçük ama iyi bilinen bir izleyici kitlesini çekebilir(35).

Kamu yayıncılarının yükümlülüklerinden biri olan, genel ticari sistem içinde kazanca dönüştürülmesi zor olan prestijli yapımlara ve zorunlu yapımlara program akışında ağırlık verilmesi zorunluluğunun bazı sorunlara neden olduğunu belirten Achille ve Miege, kamu hizmeti yayın kurumlarının bu konuda karşılaştıkları sorunları şu şekilde açıklamaktadırlar: Ekonomik baskıların, kamu yayıncılarını bu tür programları gece geç saatlerde yayınlamaya itmeye neden olduğunu vurgulayan yazarlar, kazanç getiren programlara ağırlık verilmesinin, program akışı üzerinde reklam baskısının duyulmasına yol açtığına dikkati çekiyorlar. Yeni reklam kuşakları yaratmak için, program akışının yeniden düzenlendiğinin altını çizen yazarlar, çoğu kamu kanalının, reklam geliri baskısından kurtulmak için programlara sponsor bulma yoluna gittiklerine işaret ediyorlar (Achille ve Miege:36). Sektördeki yeniden yapılanan diğer firmaların yolunu izleyen kamu hizmeti yayıncılarının, değişik formlarda esneklik kavramını esas aldıklarını ifade eden yazarlar, bu değişikliği ilişkin olarak değişik

örnekler veriyorlar. Yazarlar, yeni durumun etkilerinden korunmak için dış yapımlara genelde ağırlık verdiklerini (İspanya’da) ya da kanalların içyapısını tamamen değiştirme yoluna gittiklerini ifade ediyorlar. Özellikle yapım aşamasında değişik yollar izleyerek esneklik kavramını hayata geçirmeye çalıştılar. Yapımda esneklik: Film, haber, hafif eğlence ve yarışmalar için eşit bir biçimde iyi kullanılabilmesi için kaynakların ve yapım ekibinin farklı işlevler doğrultusunda çalıştırılmasının gündeme geldiğini vurgulayan yazarlar, örgütlenmenin az ya da çok özerk olacak şekilde birimlere ayrıldığını belirtiyorlar. Buna ek olarak yerel izleyicilerin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek için bölgesel birimler geliştirildiğini vurgulayan yazarlar, bütün bunların, rekabetçi olmayan örgütleri, daha etkili kılmak arzusuyla yapıldığını ifade ediyorlar. Aynı zamanda, yazarlar, yönetsel özerkliği sınırlandıran kamu düzenlemelerini gevşetme kapasitesi olarak tanımlanan kurumsal esneklik kavramının da gündeme geldiğini işaret ediyorlar (37).

Toplam harcamalar içindeki önemli oranları nedeniyle personel harcamalarıyla ilgili önlemlerin de tartışılmaya başladığını belirten yazarlar, buradaki can alıcı noktanın yönetici personelin durumu olduğuna işaret ediyorlar. İşletme maliyetlerini düşürmek için personel sayısında azaltmaya gidildiğini ve içsel personel hareketliliği sağlandığını anlatan yazarlar, bundan başka personel rejimi konusunda yapılanları şu şekilde sıralıyorlar: ‘ücrete bağlı olarak performans değerlendirmesi, kısa-dönem sözleşmeler, part-time çalıştırma gibi yeni uygulamalar gündeme geldi. Bütün bunlar, kamu hizmeti yayın kurumlarının attığı ortak adımlardı. Böylece esneklik arayışı, personel yönetimi ve yapısal değişim üzerinde yoğunlaştı. Söz konusu bu iki amaç, yapımçı tercihleri modelinin merkezine dayanıyordu’(37).

Neo-liberal yaklaşımın dayatmasıyla kamu hizmeti yayın kurumları kar-zarar mantığını esas alan kurumlar haline dönüştürüldüler. BBC’de başlayan bu uygulamanın, Avrupa’daki kamu hizmeti kurumlarına yayıldığına dikkati çeken yazarlar, EBU tarafından yapılan araştırmada, kamu yayıncılarının ortak problemlerinin olduğunun tespit edildiği ifade ediyorlar. Yazarlara göre dile getirilen temel iddia BBC gibi rekabet gücü kazanabilmek için içsel ve dışsal kaynaklar arasında sürekli olacak bir yarışmanın yaratılmasıydı. Sonuçta, kamu hizmeti yayın kurumlarında aşama aşama işletme mantığı egemen kılındı:

‘Bütün bu etkinlikler doğrudan doğruya yapımla ilgili değildi ve bundan ötürü, ikincil olarak düşünülebilirdi ve dışsal olarak sağlanabilirdi(Güvenlik, muhasebe, yeme-içme gibi) Yapıma gelindiğinde yapımcılar her seferinde daha ucuz tedarik eden firma bulabilirlerdi ve bir tercih yapmak zorundaydılar. Bütçede fazla harcama demek, diğer seferinde daha az bütçe anlamına geliyordu. Karar almanın yapımcılar ve yönetmen düzeyine indirilmesi, onların bütçenin harcanmasından ve maliyetlerin denetiminden sorumlu kıldı. Daha önceki tekel durumlarından ötürü kamu hizmeti yayıncıları, büyük bir personeli ve karışık sermaye kaynaklarında olan büyük bir yatırımı miras almışlardı. Özel sektörün devreye girmesiyle birlikte, artan maliyetler, kamu hizmeti yayıncılarını, ilkin program yapımıyla ilgisi olmayan işleri dışarıya açtılar. Daha sonra bitmemiş olarak yönetsel işlevler(yöneticiler, yardımcıları, senaryo yazarları, müzikçiler) de olduğu kadar yapımlarında de(stüdyo, yayıncılık birimlerinin dışı, kamera ve ses ekibi) dışarıya açtılar. Tersine, dış rekabetin bir sonucu olarak özel sektör firmaları, yapılarını tamamen dışarı açarak ve şirketlerini geliştirerek aşama aşama enerjileri mümkün olduğunca açığa çıkardılar. Böylelikle, özel sektör yapısıyla ile kamu hizmeti örgütlenmeleri arasında meydana gelen yakınsama, ticarileşmeye doğru bir yönelmeye yol açtı. Bu yeni stratejiler, yeni yönetim ölçütlerinin gelişmesini varsayıyordu’(Achille ve Mieke, 1995:38).

Yazarlar, değişik stratejiler izleyen kamu hizmeti yayın kurumlarının karşılaştıkları kısıtlamaları dört başlık altında topluyorlar. Bunlar yasal, örgütsel, ekonomik ve politik kısıtlamalar olarak dile getirilebilir

a)‘Yasal Sınırlandırma: Yasal sınırlandırmanın, kamu hizmeti yapan kurumlarının örgüt yapısından ileri geldiğini vurgulayan yazarlar, yapının ağırlığının ve

düzenlemenin, bütün hareketleri engellediğini ifade ediyorlar(RTBF örneği). Fazlalık olması durumunda bile, personel çıkartılması zorluğuna dikkati çekiyorlar. Bu çerçevede İtalya'da yaşanan olayı anlatan yazarlar, mali krizi izleyen günlerde, 'Objectif 93' adlı bir planın gündeme getirildiğini, bu plana göre, 150 fazla işçi işten çıkartılacak ve part-time ve serbest eleman çalıştırma düzenine geçileceğini, ancak bu girişimin başarısızlıkla sonuçlandığına dikkati çekiyorlar. Çünkü, 'Conseil D'Etat ve Director-General, işten çıkartma planını geçersiz kılarken kısa dönem sözleşmeleri ve serbest çalıştırma işlemlerini sınırlandırdı. Bunun sonucunda, serbest çalışan elemanların doğrudan yapımda çalıştırılması sonucunda, yaratıcı eleman sayısında bir azalma meydana geldi'.

b) Politik engeller: Politik yapısı nedeniyle İtalya'da her kamu kanalı, sanki ayrı bir varlıkmiş gibi örgütlendiğini kaydeden yazarlar, bundan ötürü, personel ve programlama gibi servislerin çoğalmasına ve dolayısıyla maliyetlerin artmasına neden olduğunu ifade ediyorlar. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için ortak hedefler çevresinde bir merkezileşmeye gidilmesi gerekmiş, ancak yazarlar, bu önerinin de hayata geçirilemediğini ifade ediyorlar: 'Örneğin, Genel Müdür, G. Pasquarelli, bütçenin spor yayınlarının haklarının ve programların alınması ve ortak yapımların merkezileşmesi konusunu önerdi. Ancak, ayrıcalıklarını korumak isteyen bütün kanal yöneticileri ortak olarak muhalefet ettiler ve bütün yeniden yapılanma düşüncesinden vazgeçilmesi konusunda direttiler'. Benzer şekilde kamu hizmeti kanalları, kaynaklarını ve personel kullanımını ikiye katlayan bölge temsilciliklerinin harcamalarını kısma girişimlerinde de politik engellerle karşılaştığını vurgulayan yazarlar. Bölge merkezlerinin sınırlandırılması girişimininde, sendikacılarla karşı karşıya geldiğini ifade ediyorlar:

“Çünkü, bu girişim, bazı etkinliklerin bırakılmasını gerektiriyordu. Haberleri de içerdiğinden dolayı politik muhalefet oluştu. Bu tür bir tıkanma, ARD’nin ve daha az olmakla birlikte RTBF ve FR3’ün yeniden yapılandırılmasını durdurdu.” (40)

c) Personelden Gelen Direnme: Avrupa’daki ekonomik durgunluk nedeniyle, personelin değişime karşı direnç gösterdiğine dikkat çeken yazarlar, sendikaların kaynakların yeterince değerlendirilmemesine yol açan insan ve malzeme konusunda yapılan girişimlere karşı çıktıklarına işaret ediyorlar. Yapımcıların, seyrek olarak dış imkânları kullandıklarını da vurgulayan yazarlar, buna neden olarak personelin örgüt içi çalışma alışkanlıklarını gösteriyorlar.

d) Karar alma süreçlerinin yavaşlığı: Yazarlar, karar alma süreçlerinin yavaş işleminin bazı televizyon kanallarında programlama esnekliği de bloke ettiğini ifade ediyorlar.

Görsel-İşitsel marketteki araştırmalardan yararlanan yazarlar, ciddi oranda izleyici kaybetmeler de geleneksel genel kanalların, pazardaki paylarını koruduklarına dikkati çekiyorlar. Buna neden olarak da pazardaki parçalanma sınırlarına ulaşmasını gösteriyorlar. Yazarlar, yine de, izle-öde ve paralı kanallara gelirlerinden bir bölümünü ayıran izleyicilerin, bir süre sonra ruhsat ücretlerini ödemekten memnun olmayabileceklerine de ifade ediyorlar. Bu durumu farklı bir biçimde yorumlayan yazarlar da var. Bardoaël ve d’Haenens’e göre Pazar şartlarına uyum sağlayan kamu hizmeti yayıncıları, geleneksel bürokratik yapıyı zayıflatarak “popülerleşme” ile “saflaşma” arasında bir konuma kendilerini yerleştirdiler (Bardoaël ve Haenens, 2008). Achille ve Mieke ise ticari kanallara giderek benzeşen kamu hizmeti kanallarının, bu durumu daha da ciddileştirebileceğine dikkati çekiyorlar. Kamu hizmeti yayıncılarını bekleyen başka bir tehlikeden de söz eden yazarlar, çoğu özgül alanda genel kanalların

verdiği programları yavaş yavaş izle öde ve abone kanallarının ele geçirdiğini vurguluyorlar. Achille ve Mieke, diğer kanalların önemsemediği programları gösterirlerse, kamu hizmeti kanallarını azınlığa hitap etme ve marjinalize olma gibi bir tehlike beklediğine dikkati çekiyorlar. Achille ve Mieke toplumsal dayanışmayı sağlayan merkezi rollerinden de uzaklaşmış olan kamu hizmeti yayın kurumlarının lisans ücretlerini meşrulaştırmalarının bir soru işareti olarak gündeme geldiğini ifade ediyorlar (43).

Kamu hizmeti yayıncılarının giderek kamusal rollerinden uzaklaştıklarını ifade eden yazarlar, eğitim gibi yararlı programlardan vazgeçme, haberlerin dramatize edilmesi, prime time'dan kültürel programların çıkarılması, reality showların gelişmesinin bu durumun bir sonucu olarak değerlendiriyorlar. Seyirci çekmek için verilen uğraşın, nitelik ve özgünlük arayışının ötesine geçmesine dikkat çeken yazarlar, bununla birlikte, bu stratejilerin, kamu hizmeti yayın kurumlarının özel kanallara göre durumlarını düzeltmeye yetmediğini ifade ediyorlar. Achille ve Mieke, kamu hizmeti yayın kurumlarında, kamu hizmeti anlayışından girişimci mantığa doğru bir kayışın olduğuna işaret ediyorlar. Yazarlara göre, ticari televizyonların yönetim mantığına yaklaşma, kamu hizmeti yayın kurumlarının bazı niteliklerini tehdit eder konuma geldi.

Bu değişen ticari iklimin, aşamalı olarak kamu hizmeti yayıncılığını da etkisi altına aldığını vurgulayan Siune ve Hulthen ise çoğu televizyon kanalının reklamcılıkla finanse edilmeye başladığına ve bu konuya ilişkin kamu yayıncılığıyla ilgili kısıtlamaların gevşetildiğine dikkati çekiyorlar. Siune ve Hulthen göre sponsorluk ve ticaret yapmak giderek artıyor ya da en azından bu kanalların gelir kaynakları olarak korunuyor. Ticari pratiklerin başka açılardan da kamu televizyonlarını etkilediğini

vurgulayan Siune ve Hulten, buna yeni izler kitle araştırma ve program listesi oluşturma tekniklerini örnek olarak gösteriyorlar (1998:24). Ticari rekabetin, kamu hizmeti yayın kurumlarını nasıl etkilediği konusunda bir uzlaşma olmadığını belirten Siune ve Hulten göre, kamu hizmeti yayın kurumlarını eleştirenler, çoğu kamu hizmeti yayın kurumunun uyarlama stratejisini tercih ettiğini iddia ediyor. Uyarlama stratejisinin, rekabetle başa çıkmak için ticari televizyonları öykünmek anlamına geldiğini belirten Siune ve Hulten, bu duruma örnek olarak İspanya’da RTVE, İtalya’da RAI, Fransa’da Antenne 2’yi gösteriyorlar. Ancak, bu strateji her zaman başarılı sonuçlar vermedi. Sözgelimi, RTVE’nin biriktirdiği bütçe açığının, hükümet tarafından örtüldüğünü belirten Siune ve Hulten, Antenne 2 ise, hükümetin politika yönetimi değişimine müdahale edince büyük bir kayba uğradığını ifade ediyorlar. Kamu hizmeti yayıncılığında çitayı yüksek tutma politikalarını benimseyen Fransa ve Almanyanın, kültür, belgesel, güncel ve küçüklere yönelik tematik kanalları devreye soktuğunu belirten Siune ve Hulten, Kuzey Avrupa’da da haber, güncel ve geleneksel kültüre vurgu halen devam ettiğini ifade ediyorlar. Siune ve Hulten, bunun dışında çoğu kamu kanalının yeni duruma kendilerini uydurmayı seçerken değişen birleşimlerde büyük karışık program çıktılılarıyla ilgili geleneksel alanlarını bıraktıklarına dikkati çekiyorlar. Yazarlara göre, kamu hizmeti yayın kurumlarıyla ile ticari kanalların yöndeştiği konusunda genel bir kabul vardır: “Program akışlarında aşamalı bir değişiklik olmuştur: bu sonuç kamu hizmeti yayıncılığı eleştirmenlerinin her ne olursa olsun, bu kanalları ticari kanallara benzeme noktasına getirmiştir.”(Siune ve Hulten, 1998:28).

Kamu kanallarıyla ticari kanallar arasına benzeşme mi yoksa farklılaşmanın mı yaşacağı konusunda yapılan tartışmalara da yer veren Siune ve Hulten, bu konuda

yapılan araştırmaların sonuçlarını değerlendiriyorlar. Kamu kanallarıyla ticari kanallar arasında yndeşme olduğu sonucunu doğrulayacak kapsamlı ve sistematik araştırmalardan ciddi anlamda yoksun olunduğuna işaret eden Siune ve Hulten, Krüger gibi az sayıdaki araştırmacıların, yndeşme tezini ampirik araştırmalarla desteklediklerini belirtiyorlar: “Bu hipotez, birbirlerine en iyi şekilde yknmelerinden dolayı kamu ile özel yayıncılığının aşama aşama benzeşeceğini öngörür. Sonunda, ticari televizyonlar, kamu televizyonlarıyla aynı ıktıları sunacakları için sonuçta bir fazlalık oluşur” Buna karşılık, başka araştırmalardan elde edilen görgül kanıtların ise ayrışma hipotezini daha çok doğruladığını ifade ediyorlar. Kamu hizmeti kanallarıyla ticari rakiplerinin, farklı içerik parçalarını vurguladıklarını belirten Siune ve Hulten, 1990’larda kamu kanallarının, giderek artan miktarlarda yerli kurmaca (kuzey Avrupa lkeleri) haber ve güncel programlara yer verdilerini ifade ediyorlar. Bununla beraber, yazarlar, ayrışma örüntüsünün, kamu hizmeti kanallarının rekabetten etkilenmediği ya da bu örüntünün bütün ülkelerde aynı olduğu anlamına gelmediğini de ekliyorlar. Program akışlarının, açıkça, hedef kitle yönelimli olduğunu belirten Siune ve Hulten, bütün nüfusu hedefleyen program amacı geleneğinin artık geçmişte kaldığına işaret ediyorlar. Bu tür pratiklerin, günümüz heterojen izler kitleye ters düştüğünü belirten Siune ve Hulten, standardı yüksek ya da geleneksel kültürel programların, prime time’nın dışına itilme eğiliminde olduğuna işaret ediyorlar. Yazarlara göre değişen izleyici örüntülerine tepki olarak ve para kazanmak için bilgi eğlence’nin yeni formatları,(talkshows, reality shows, mağazine formats) kamu kanallarına girmiştir. Buna ek olarak giderlerin yükselmesinin (spor, film, icracı) de önemli bir sorun olduğunu ifade ediyorlar (29)

Siune ve Hulten, kamu hizmeti kanallarında program türlerinde meydana gelen

değişimi de şu şekilde betimliyorlar: “kamu hizmeti araştırmacılarına göre, önemli değişme çıktılarının makro düzeyinde aranmamalıdır. Önemli değişme değişik türlerdedir: haberler sansasyonel, güncel programlar bilgi-eğlence, talkshowlar ve dramalar soap opera tür haline gelmiştir. Kamu yayıncıları kendilerini halk olmaksızın kamu hizmeti yayıncılığı olmayacağı argümanı ile savunmaktadırlar. Dramalar ve kurmacalar, kamu hizmeti yayıncılarının amiral gemileridir ve hala da önemlerini korumaktadırlar. Ancak, klasiklerin, operanın ve balenin tekil yapımları, az olarak bulunmaktadır. Dizi yapımlar olarak daha çok çağdaş kurmacalar sunulmaktadır.” (29)

İzleyicilerin, yabancı kanallarının büyükçe bir hacmine ulaşabildiklerini belirten Siune ve Hulten, yerli yapımların çıktılarının artmakta olduğunu kaydetmektedirler. Ayrıca Siune ve Hulten, avrupalı izleyicilerin, ister kamu ister özel olsun ulusal kanalları tercih etmekte olduklarına işaret etmektedirler. Onlara göre zira, bu kanallar, değişik yerli ürünler sunmaktadır. (Euromedia Research Group, 1997 aktaran Siune ve Hulten, 1998: 29)

Siune ve Hulten, ulusal bakış açısından kamu kanallarının, değişik derecelerde bilgilendirici ve eğitici işlevlerini yerine getirmekte olduğunu da ifade ediyorlar. Zira, bunları yapmakla yükümlüdürler. Siune ve Hulten daha az olmakla birlikte saygın kanalların da benzer işlevleri yerine getirirdiklerine işaret ediyorlar. Eğer, izleyici çekmekte başarısız olurlarsa çoğu kamu yayıncısının, politik ve ekonomik desteklerini yitirmekten korktuklarına dikkati çeken Siune ve Hulten, İzleyicilere başka seçenek sunan kanalların sayısı durmadan artması nedeniyle, her bir kanalın, izlenme zamanından bir parça almasına işaret ediyorlar. İzlenme oranlarının bu algılanmasının, lisans ücretlerini meşrulaştırmasının şartı olmasının aynı kalması beklenmemeli. Daha çok kanala sahip olma izleyicilerin beklentilerini değiştirdiğini vurgulayan Siune ve Hulten, on yıl öncesinden daha çok program seçeneğine sahip olduğunu izleyicinin bildiğini ifade ediyorlar. Siune ve Hulten göre çok sayıda izleyici kaçırtmamak için

kamu yayıncıları, kamu hizmeti değerlerini ihmal etmeksizin izleyicileri çekebilecek yolları bulmak zorundadır. Siune ve Hulten yeni programların ve program akışlarının benimsenmesinin, onların rekabete uydurulmasından baskın çıkmakta olduğunu da vurguluyorlar. Daha çok yerel kurmacalara ve eğlence artan talebin onların program akışlarını etkilediğini ifade eden Siune ve Hulten, aynı zamanda nitelikli haberleri ve bilgilendirici programları isteyen ve tercih eden geniş ölçekte izleyicilerin de olduğunu ifade ediyorlar. Bunların talep ettikleri eğlence ve kurmaca çeşitlerinin ise, yalnızca kamu kanallarında bulunduğunu da sözlerine ekliyorlar (30).

Siune ve Hulten'a göre medya yapılarındaki değişikliklerden, elbette yapımcılar ve gazeteciler de etkilenmektedir. Siune ve Hulten başlangıçtaki kitle izleyicisine doğru olan yönelime karşı bazılarının, nüfusun dar bir biçimde hedef kitle olarak tanımlanmasını benimsediklerini ifade ediyorlar. Diğerlerinin ise kitleler için yayın kavramını bırakmakta isteksiz olduğunu ifade ediyorlar. Giderek, radyo ve televizyon yöneticilerinin reytinglerdeki ölçümlere bakarak kitlelerin dileklerini karşıladıklarını söylediklerini belirten Siune ve Hulten, bu davranışın ardındaki mantığın değişmekte olduğunu ifade etmektedirler. Kamuoyu yoklamalarına göre, onların toplumsal saygınlıkları çarpıcı bir biçimde azaldığını belirten Siune ve Hulten, kamu hizmeti yayıncılarının meşruluğunun, izleyici paylarındaki azalma nedeniyle sorgulandığını da ifade etmektedirler (30-31).

Giderek artan özel ulusal kanallar ve uluslar arası kanalların, kamu kanallarına meydan okuduğunu da belirten Siune ve Hulten, birçoklarına göre bunları tanımlama ve ölçme zorluğu olsa da bu meydan okumaların, program akışlarını, programların yapımlarının karışımını, tarzını ve programların niteliğini etkilediğine dikkat çekiyorlar.

Siune ve Hulten, değişen iletişim ortamının, demokratik süreçlere zarar verdiğini ifade ediyorlar: “Kanalların çoğalması, izleyicilerinin bölünmesi, toplam çıktı olarak kurmaca ve eğlenceye yönelimin artması ve izleyicilerin sakınması, kamusal tartışmalara katılma örneğinde olduğu gibi televizyonun demokratik işlev yüklediğimiz kamu alanındaki rolünü azaltır” (31)

Yeni bir iletişim ortamına girildiğini vurgulayan Siune ve Hulten, televizyonun değişen yapısını şu şekilde özetliyorlar:

- a) Dağıtım yapan kanal sayısının artması: Uydu, kablo ve ülkelerde karasal ağlar yoluyla evlere ulaşan dağıtım kanallarının sayısının giderek artması
- b) Programlarının yapımının ve dağıtımının uluslararasılaşması: Programların yapımının ve dağıtımının uluslar arası bütünleşmesi artarak devam ediyor. Büyük uluslar arası aktörler, diğer ülkelerde yan kuruluşlarını kurmak yoluyla ya da diğer şirketlerle birleşerek büyüyorlar. Bu gelişme, belirli sayıdaki egemen şirketin yatay ve dikey olarak yoğunlaşmasına neden oluyor.
- c) İzle-de kanalları da büyüyor.
- d) İzle-de kanallarındaki çeşitlilik de büyüyor. Parçalanmış izleyiciler, küçülen payları da parçalıyor. Çok fazla reklam yoluyla finanse edilen kitle eğlence kanalları döneminden sonra, çoğalan tematik kanallara doğru olan yönelim, ciddi içerikte daha çok kanalın talep edilmesine yol açıyor. Bu yönelim, magazin pazarına benzetilebilir (32)

Bu yeni iletişim ortamında ayakta kalmanın başlı başına bir amaç olduğunu vurgulayan yazarlar, malzemenin seçiminin, üretilmesinin ve ticari pazarda satılmasının, yayıncılık planının yerine getirilmesi açısından önemli bir araç olduğuna dikkati

çekiyorlar. Pazar eğiliminin, sorumluluk mantığını belirlemeye başladığını ifade eden Siune ve Hulten, yayıncıların referans gruplarının, vatandaşlardan daha çok tüketicilerden oluştuğunu vurguluyorlar. Siune ve Hulten, kamu hizmeti yayın kurumlarında, neo liberal politikalar sonucunda oluşan değişiklikleri şu şekilde özetliyorlar: “İçeriğe odaklanmanın, kurulu güç yapısındaki elitlerin aldıkları kararların yerine tamamen sansasyon ve yeni çatışmanın dinamik sürecine çevrilmiştir. Sonuç olarak etkinliklerin perspektifi, daha küresel ve daha bireysel düzeyde bir zamanlar belirleyici olan ulusal sistemin yerini almıştır. Gelecekte ulusal kanalların oynayacağı roller hakkında değişik görüşler, topluma çatışmaya sokmuştur. Liberaller, kamu hizmeti yayıncılığına Pazar mekanizmasını işlediği toplumlarda gerek olmadığını, televizyonun gelecekteki demokrasideki kullanımı ve rolüyle ilgilenenlere karşı bir pozisyon olarak takınmışlardır.”

“Eğer, yayıncılık örgütlenmelerinin değişik tiplerindeki ve medyanın diğer biçimlerindeki ana değişimin nedeni, özel ve uluslar aşırı çıkarlara karşı ulusal düzeyde giderek artan rekabetse, kamu hizmeti yönelimli kitle iletişim araçlarının fazla korunmasını savunabiliriz.” diye görüşlerini belirten Siune ve Hulten, kamu hizmeti yayıncılığının, ulusal ve avrupa düzeyinde politik sistemden ve sunduğu hizmetleri alan izleyici kitlesinden yeterli desteği aldığı müddetçe süreceğini ifade ediyorlar. Gelecekte kamu hizmeti yayıncılığının, geleneksel kavramların hayaletinde var olacağının altını çizen Siune ve Hulten, tekelci sistem dönemine eşit bir uygulama içinde olamayacaklarının da altını çiziyorlar. Medya politikaları girişimiyle kamu hizmeti yayıncılığının canlı tutulmak isteniyorsa, bu yayın kurumlarının nitelikleriyle ilgili devam eden tartışmalar ve eleştiriler gerekli olduğunu ifade ediyorlar(37). Siune ve

Hulten, kamu hizmeti yayıncılığında meydana gelen değişimleri daha iyi kavramak için eski medya yapısı ile yeni medya yapısı arasındaki farklılıkların gözönünde bulundurulması gerektiğinin de altını çiziyorlar:

	Eski medya yapısı	Yeni medya yapısı
Yayıncılık	Tekel	Yarışma
Hedefler kazanç	Demokrasi	Yaşama-Başarı-
Araçlar	Program üretimi-malzeme seçimi	malzeme seçimi- programların karışımı
Mantık	Sorumluluk	Pazar-ekonomi
Seçimin ölçütü	Politik uygunluk	satış
Referans Grup	Vatandaşlar	Tüketiciler
Odak	alınan kararlar- iktidar yapısı siyasa yapımı süreci-	

yeni çatışmacı boyut

Perspektif

Ulusal-sistem

tekil-yerel

Neo-liberal politikaların egemen olduğu dünyada kamu hizmeti yayın kurumlarının konumların sarsıldığını vurgulayan McChesney de, bu kanalların yeniden yapılanmaları için önerilen ticari modele karşı çıkıyor. Öncelikli olarak kamu hizmeti yayıncılığının, küresel ticari medya sisteminin yenedünya düzeni içinde kendini nereye yerleştireceği sorusunu soran McChesney, yüzeyde hiçbir yere yanıtı veriyor. Küresel ticari sistemin yükselmesiyle birlikte, kamu hizmeti yayıncılığında bunun karşılığı olan çöküşün, Avrupa'nın birçok noktasını ve başka yerleri etkisi altına aldığını vurgulayan McChesney, buna örnek olarak dünyadaki belli başlı güçlü kamu hizmeti yayın kurumlarına sahip olan İsveç ve Almanya'da, kamu hizmeti yayıncılarının, 1990'larda izleyicilerinin yarısını kaybettiklerine işaret ediyorlar. Hemen hemen her yerde ticaret-dışı, kazanç-dışı medya kurumlarının geleneksel gelirleri kesildiğini vurgulayan McChesney, bir gerileme olmasına karşın, kamu hizmeti yayıncılığının hala geniş bir izleyici grubuna hükmettiğine ve köklü bir politik etkiye sahip olduğunu ifade ediyor.(1)

(1) Sön dönemlerde Kıta Avrupası'nda ticari yayıncılığın birtakım eksikliklerinin siyasi aktörler tarafından daha fazla kavrandığı görülmektedir. WarD, Avrupa komisyonu'nun kamu hizmeti yayın kurumlarına yapılacak devlet yardımıyla ilgili görüşlerini olgunlaştırdığını ileri sürmüştür. Çünkü yazara göre komisyon, kamu hizmeti yayın kurumlarının vatandaşların demokratik yaşamında oynadığı önemli rolü kabul etmiştir (WarD, 2003).

Bu konuda değişik örnekler veren McChsney, Batı Avrupa'da özellikle, kamu yayıncılığı, belli başlı spor karşılaşmalarının yayın haklarını izlediğin kadar öde sistemiyle çalışan kanallara kaptırmadığına işaret ediyor. Nüfusun büyük çoğunluğunun, onların bu eylemlerini desteklediklerini belirten McChesney, bunun sonucu olarak kamu hizmeti kurumlarının oldukça popüler kalmayı başardığını ifade ediyor. McChesney, Amerika Birleşik Devletlerinde bile, kamu hizmeti yayın kurumlarının, kamu harcamalarında en üst sıraya yerleştirdiklerine dikkati çekiyor(McChesney, 12)

Yine de kamu hizmeti yayıncılarının savunmada olduğunun altını çizen McChesney, hemen hemen her yerde ticari sisteme karşı kendi ilkeleri temelinde geniş ölçekli bir mücadeleye girişilmesi gerektiğine inandıklarını kaydediyor ve bunun başarılması için koskocaman bir kitle hareketinin olması gerektiğine işaret ediyor. McChesney göre bazıları, kamu yayıncılığının ayakta kalmasının en iyi yolu olarak, küresel ticari sistemin örnek alınmasını ve onun içinde güvenilir bir mevki elde edilmesini kısa ve orta-vadede düşünüyorlar. A.B.D'lerinde birçok yönden kamu hizmeti yayıncılığının, ticari bir ağ haline geldiğini anlatan McChesney, bu konularda duyarlı olan BBC'nin bile, kamusal bir yayın kurumu olarak varlığını sürdürebilmek için küresel anlamda belirgin bir ticari şirket olmayı kabul etmesine dikkati çekiyor ve buna örnek olarak BBC'nin İngiliz şirketi Flextech ve Amerikan Şirketi Discovery Communicationla imzaladıkları ciddi anlaşmaları gösteriyor. Söz konusu her iki şirketin de Amerikan birleşik şirketi TCI ya tamamen ya da önemli oranda sahip olduğunun da altını çiziyor.

Pazar mantığını esas alan yaklaşımın, kamu hizmeti yayıncılığını ayakta tutmada yararlı olabileceği yolunda iddiaları sorgulayan McChesney, giderek kamu hizmeti

yayıncılığı ile ticari sistem arasındaki farkların ortadan kalkmakta olduğunu ifade ediyor. Bunun sonucu olarak kamu yayıncıları, toplumun tümüne sorumlu olduklarını söyleyerek ortaya koydukları kamu kesintileriyle ilgili iddiayı kendileri zayıflatıyorlar. Ki bunu ticari yayıncılar da savunuyor. McChesney'e göre, aslında kamu hizmeti yayıncılığını, ticari sistem mantığını esas alarak yeniden düzenlenme, onun yavaş yavaş ölümünün bir başka şeklidir.

McChesney, kamu hizmeti yayıncılığına eskisinden daha fazla gereksinim duyulduğunu ifade ediyor. Ona göre, üzerinde düşünülerek, tartışılarak ve yeniden kavramsallaştırılarak kamu hizmeti yayıncılığından ne anladığımız yeniden ortaya konulmalı. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin ışığında, çoğulcu sistemin, ulusal, bölgesel ve yerel kanallara dayalı olarak yeniden düşünülmesini belirten McChesney, Amerika Birleşik Devletlerde reklam vergilerinin yüzde beşi olan yedi ile 9 milyar arasındaki bir gelirin, olağanüstü bir kamu yayıncılığı sistemini finanse edebileceği tezini savunuyor. Bu güçlendirilmiş kamu hizmeti sisteminin, medyanın dengelenmesinde ciddi etkileri olabileceğini savunan McChesney, bu durumun, uyuşturucu haberlerine ve eğlenceye ağırlık veren mevcut medyaya çekidüzen verebileceğini ifade ediyor. Bundan başka, McChesney'in ifadesiyle "hızla büyük grupların sömürgeleştirdiği ve ticarileştirdiği yeni medya ortamına kazanç ve ticaret-dışı bir varlık getirebilir. Sayısal çağda, kamu hizmeti yayıncılığına bağlılık, kamu hizmeti medyasına bağlılığı da etkileyebilir." (13).

Yazar, Graham Spry ve Kanadaki diğer öncü kamu hizmeti yayıncılarının yaptığı gibi ticaret-dışı ve kazanç-dışı medyaya şiddetli bir şekilde ihtiyacı olan örgütlerin harekete geçirilmesini düşünüyor. Bunların, örgütlü işçiler, öğretmenler, liberaller ve

çevrecilerin olduğunu belirten yazar, daha da önemlisinin, uzun dönemde bu kampanyanın başarılı olabileceği, iktidarın varlıklı bir azınlıktan geniş kitlelere aktarılmasına yönelik bir hareketin de parçası olabileceği değerlendirilmesinde bulunuyor. Fakat, kamu yayıncılığının, kendi başına, büyük bir kitle desteği sağlama konusunda yetersiz kalacağını da ekleye yazar, demokratikleşmiş topluma doğru büyük yürüyüşte, kazanç ve ticaret dışı yayıncılık konusunda verilecek mücadelenin zorunlu olduğunu da ifade ediyor (13).

Marc Raboy, küreselleşmenin, kamu hizmeti yayıncılığını nasıl etkilediği üzerinde duruyor. Raboy, ulusal devlet modeline göre örgütlenmiş kamu hizmeti yayın kanallarının küreselleşmeyle birlikte zor bir döneme girdiklerini savunuyor:

“Ulusal kimliğin doğasının tartışmalı olması, kamu yayıncıları için bir başka problemi daha doğuruyor. Çünkü kamu yayıncılığı, geleneksel olarak ulusal düzeyde örgütlenmiştir. Kamu yayıncılığının iyi kurulduğu yerlerde, güçlü son derece merkezi ulusal kamu yayıncılığı vardır. Bundan dolayı kamu yayıncılığını küreselleşmenin dış baskıları yalnızca tehdit etmiyor, aynı zamanda ulusallığın(nationhood) geleneksel nosyonunun parçalanmasının baskısı da onu zorluyor. Eğer kamu yayıncılığı, halkın gerçek ilgilerine seslenmek istiyorsa, ulusal birliğin çimentosu sağlamak amacını yeniden düşünmek zorunda”. (Raboy, 1996:5).

Geleneksel olarak, kamu yayıncılığında ulusu yabancılara karşı temsil etmesi beklenirdi. Şimdi yeniden bu kavramsal kategori üzerine odaklanmanın küresel ve yerel olarak zamanı geldi. Hollywood’un kitle kültürü yapımlara büyük bir ilgi olduğu bir gerçektir. Aynı zamanda, özgül kamular, özgül program türleriyle ilgileniyorlar. Küresel kültür endüstrisi belirli beğenilere hizmet eden Pazar anlayışını kullanarak bu istekleri tanıyor. Bu bağlamda kamusal yayıncıların farklı görevleri olabilir. Öncelikle, izleyicileri Pazar olarak değil, kamu olarak görüp bu görevi yerine getirebilirler. Bazı programlar, belirli bir ulusal kamuya seslenebilir. Ulusal düzeyde buna daha az ihtiyaç

vardır. Ulusal ağılardan ister kamusal ister özel olsun, ulusal birliği sağlanması artık beklenmemeli. Bu nedenle, yeni kamu kültürüne uyabilecek şekilde (yerel alanda deneyimlenecek ve küresel alanda olacak biçimde) kamu hizmeti yayıncılığını yeniden tanımlamamız gerekiyor (4).

Raboy'e göre kamu yayıncılığı ideali, ne kamunun üzerinde ulusallıkla ne de topluluğa bağlı iletişim şekilleriyle bağdaştırılabilir. Bu yüzden (yerine başka bir yapı koymanın mümkün olmadığı) ulusal devletin sınırlandırıcı bağlamında kamu yayıncılığına yeni bir perspektifle bakılmasını isteyen Raboy, devletin yerine pazarı koymak gibi kamu yayıncılığını da özel sektör olarak yeniden kurmanın mantık olarak kusurlu politik olarak da miyop bir bakış açısının ürünü olduğu değerlendirmesini yapıyor. Sonuç olarak kamu hizmeti yayıncılığına gerek kalmadığı yolundaki argümanların doğru olmadığını belirten Raboy, "John Ellis'in de belirttiği gibi kamu yayıncılığı, Pazar gündeminden önce toplumsal gündemi koyabilir." ifadesini kullanarak, neo-liberal tezlere karşı çıkıyor (4).

Neo-liberal politikaların yurttaşlık yerine tüketici kavramını kullanmasını da eleştiren Raboy, yurttaşlıkla kamu yayıncılığı arasındaki bağı şu şekilde açıklıyor: "Yurttaşlık düşüncesinin yayıncılık açısından değişik içerimleri vardır. Yurttaşlık politik olmak demektir. Yurttaşlık, Tom Paine imajını ve onun "eşitlik, kardeşlik ve özgürlük" yönündeki bitmemiş mücadelesini harekete geçirir. Yurttaşlık idealiyle kamu yayıncılığı bağlantılandırılrsa devletin otoriter gücünden kaçınma mantıksal olarak gelir. Aynı zamanda yurttaşlık, ticarete konu olamaz. Kamu yayıncılığıyla, özel sektör yayıncılığı arasındaki temel ayrım noktası, özel sektörün kar yönelimli olması, diğerinin ise zamandan zamana mekândan mekâna değişik şekilleri ve formları olmasına karşın

değişik mantıklarca harekete geçirilmesidir.” (7). Neo-liberal yaklaşımın, söz konusu yurttaşlık anlayışını tamamen ortadan kaldırdığını belirten Raboy göre yayıncılık çevresi, halkı, tüketici ya da vatandaş kitlesi olarak değerlendirirken kamu yayıncılığı, insanları vatandaş olarak ifade ediyor. Kamu yayıncılığının, geniş kültür endüstrisinin çevresine hizmet eden alternatif bir hizmet olmaktan daha çok toplumsal ve kültürel yayıncılığın bir aracı olarak görülürse gerçekleştirebileceğini ifade eden Raboy, devletin, mühendis olmaktan çok bir mimar olarak, bu ortamda rol alırsa, bunun sağlanabilirliğini vurguluyor: “Bir başka ifadeyle devletin rolü, ulusal yayıncıların doğrudan hâkim patronu olmaktan çok, çok boyutlu ulusal yayıncılık sistemini tasarılma ve işler hale getirmektir.” (Raboy, 1996:9) Raboy göre kamu yayıncılığı düşüncesi ile yurttaşlık düşüncesi arasında bir bağlantı kurarken, devletin politik otoritesinden ve pazarın patronluğundan uzaklaşmayı güvence altına almak gerekiyor. Bunun anahtarının, çok fazla finansman ve belirli yapılara değil, daha çok demokratik pratiklere ve hedeflere bağlı olduğunu belirten Raboy, kamu yayıncılığının, toplumsal ve kültürel gelişmenin bir aracı olarak görülmesi gerektiğini ifade ediyor.

Kamu hizmeti yayın kurumlarının ne ölçüde ticari mantıkla bağdaştırılabileceğini tartışan Raboy, bu konuda dile getirilen yaklaşımlara değiniyor. Raboy’a göre bu konuda iki okulun farklı yaklaşımları bulunuyor: “Birinci yaklaşıma göre, kamu yayıncılığının amaçları ile ticari etkinliklerin amaçları, tamamen birbiriyle uyumsuzdur ve tek bir serviste bir araya getirilemez. Diğer görüşe göre, pek ala iki bir arada olabilir ve kamu ve özel sektör reklam pazarında karşılık kazançlar elde etmek için rekabet edebilir. Burada soruna kavramsal ve yapısal yaklaşımı olan üçüncü bir yolu öneren Raboy, yayıncılığın belirli etkinliklerinin, ticari olarak finanse edilebileceğini ve diğer bazı

etkinliklerinin ise bunun dışında tutulabileceğini savunuyor. Ticari yayınların gelirlerinin yeniden dağıtımın ticari-olmayan sektörü finanse etmesinin uygun olduğunu belirten Raboy, bunun bazı ülkelerde kısmen benimsendiğini ve böylece düzenli devlet müdahalesi meşrulaştırıldığına dikkati çekiyor. (Raboy, 1996: 8)

Sonuç olarak Raboy, Türkiye’de uygulanan stratejiye benzer bir şekilde kamu hizmeti yayın kurumlarıyla ilgil ikili bir yapı öngörüyor: Buna göre A kanalı, genel kamu ilgilerine yönelik program sağlamakla yükümlüyken B Kanal ise, daha geniş kitlelere ulaşmakla görevlendirilir. Böylece B kanalının elde ettiği gelirlerle A kanalı desteklenebilir (11-12). Yayıncılığın ekolojik bir çevre olarak yeniden tasarlanması üzerinde duran Raboy, bir benzetme yaparak sistemi korumak için diyet uygulamasına ve beslenmeye ihtiyaç olduğunu ifade ediyor. Kamu yayıncılığı ile ticari yayıncılık arasında bir denge kurmanın zorunlu olduğunu savunan Raboy, bu dengeyi ticarileşmeye doğru olan eğilimin ve onun kamu televizyonu üzerindeki etkisinin tehdit ettiğini ifade ediyor. Raboy, Kamu hizmeti televizyonun güçlendirilmesiyle ve ticari ölçütleri yerine getirme konusundaki baskının ortadan kaldırılmasıyla bu dengenin gerçekleştirilebileceğini ifade ediyor. Ticari yayıncılık sistemin olumsuzluklarını bertaraf etmek için yayıncılığın bir kamu hizmeti olarak kabul edilmesi ve bunun sonucunda yayıncılığın kamu hizmeti çevresinde çatısının oluşturulması gerekli olduğunu ifade eden Raboy, Avrupa konseyindeki siyasal gelişmelere bakıldığında kamu yayıncılığın, ticari yayıncılığının ihmal ettiği konulara eğilerek tamamlayıcı bir rol oynaması gerektiği görüşünün yaygınlaştığını ifade ediyor (12-13).

Raboy, kamu hizmeti yayıncılığıyla ticari yayıncılık arasında bir karşılaştırma yapıyor: “kamu yayıncılığı, siyasa güdümlüyken özel yayıncılık kar güdümlüdür. Kamu

yayıncılığı şu amaçla yayıncılığı yapar: Kamu hayatının niteliğini kuvvetlendirmek, kişileri ve toplumsal grupların eşit ve daha çok katılımlarını sağlamak için onları güçlendirmek. Kar güdümlü yayıncılık, en çok izler kitleyle uğraşırken siyasa güdümlü yayıncılık özgül program hedefleri ışığında etkili bir biçimde mümkün olduğunca büyük bir izleyici kitlesini ulaşıma çalışır. Ticari televizyon, reytingleri ölçümlerinde esas alır. Belirli bir zamanda kaç kişi programı izlemiş ya da dinlemiştir. Buna karşın kamu hizmeti yayıncılığı, bir zaman diliminde belirli bir programı kilitlenen insanlarla ilgilenirler. Şu nitelik göz önünde bulundurulmalı: insanların izleme deneyimlerinin yoğunluğu ve onların hayatı üzerindeki etkileri ölçmek zordur. Kamu yayıncılığı insanları etkilemeyi, harekete geçirmeyi ve onları değiştirmeyi hedefler. Özel yayıncılık doğası gereği, insanları tüketim havasına sokmaya ve her şeyden önce sunduklarının tüketilmesini hedefler.” Bu ayrımların kaba gibi görünebildiğini belirten Raboy, bunların özel yayıncılığın amaçlarıyla bütünleşen kamu yayıncılığını düşünmede önemli olduğunun altını çiziyor. Raboy göre, yayıncılığın geliştiği ülkelerde, özellikle reklam sağlanan kamu yayıncılığı ile özel yayıncılığın programlarını ayırmanın oldukça güç olması, ortak bir şikayet konusudur. Bu durumun sorumlusu olarak kanun yapıcılarının ve karar vericilerinin, programcılardan daha fazla suçlanabileceğini ifade eden Raboy, Kamu yayıncılarının özel sektörle onların alanında rekabet etmek zorunda kalmaları olgusun (geniş kitlelere ulaşmak hedefi) farklılıkları karıştırmamıza neden olduğunun altını çiziyor. Tam tersine özel sektörün kalite program için kamu yayıncılığının alanında rekabet etme zorunluluğu olduğunu savunan Raboy, Böylelikle yayıncılık hizmetinin tamamının niteliğinin yükselmiş olacağını dikkati çekiyor (13).

Kamu yayıncılığının temel yönünün, evrensel erişimin olduğunun altını çizen Raboy,

yayıncılıkta giderek sorunsallaşan bir konunun, “dokun ve seç modelinin”(uzaktan kumanda cihazı) yaygınlaşması olduğuna işaret ediyor. Birçok hizmetin sunulduğu bu ortamda tüketicilerin, ancak belli bir bedel karşılığında tercih ettikleri programlara ulaşabildiklerini vurgulayan Raboy, bu ticari ortamda kamu hizmeti yayın kurumlarının oynayabilecekleri rollere dikkat çekiyor: “ Bu bağlamda, kamu yayıncılığının, her şeyden önce genel program hizmetinin herkese açık olması ve bu hizmetin parasız olmasının bir idealdir. Yeni ve gelişkin sinyal sistemlerine doğru ilerlerlerken kamu otoritelerinin, herkesin kamu yayıncılarının hizmetine erişilebilmesini güvence altına alması gerekir. Aynı zamanda sistem, daha iyi, daha ilginç ve daha ödüllendirici, daha güçlendirilmiş hizmetlerin ücretli yüksek yayıncılık sayıldığı ve kullanıcıların ödeme gücü temelinde dışlandığı sistemlerden kaçınacak şekilde düzenlenmiş olmalı.”

Yeni iletişim ortamından kamu yayıncılarının finansman sorunlarına da değinen Raboy, kamudan, kamu hizmeti yapan yayın kurumlarına pay ayrılmasını savunuyor. Raboy’e göre her şeyden önce, belirli bir dereceye kadar kamu desteğiyle birlikte politik otoriteler, yayıncılığı öncelik yapacak şekilde hazırlanarak toplumun kendi ortak kaynaklarından bunu sağlayabilirler. Kanada’da tasarlanmış bütçeden kamu yayıncılığına ayrılan paranın kesilmesinin, savunma harcamalarının yüzde 1 oranında azaltılmasıyla karşılanabileceğini ifade eden Raboy, bunun her şeyden önce politik bir iradeyi gerektirdiğini vurguluyor. Raboy’a göre, yayıncılık, bir kamu hizmeti olarak kabul edilirse, ticari etkinliklerden elde edilen gelirin yeniden dağıtımın, sistemin geri kalan kurumlarına yardımcı olması meşru bir önlemdir (14).

Küreselleşen iletişim ortamında kamu hizmeti yayın kurumlarına ihtiyaç olduğunu vurgulayan Raboy, bu görüşünü şu şekilde temellendiriyor. Bilgi ve küresel

iletişimin altyapısının gelişmesi bağlamında, kamu hizmeti yayıncılığı uluslar arası bir boyut kazanabilir mi?” sorusunu yönelten Raboy, enformasyon zenginleri ile enformasyon fakirleri arasında sürekli büyüyen uçuruma dikkati çekiyor var. Raboy, enformasyon otoyolunda kamu hizmeti yayıncılığının eşitleyici ve oyun alanındakileri aynı düzeye getirici olabileceğini ve gelişim açısından iletişim politikalarının esaslı bir unsuru olabileceğini savunuyor. (L’Afrique face aux autoroutes de l’information 1995)

Kamu yayıncılığı sorununun, çağdaş medya politikalarının merkezinde yattığını belirten Raboy, Kitle iletişime sosyal bir sorumluluk isteyenlerinin, bu sorunla uğraştıklarını ifade ediyor. Onların, amansız teknolojik ve Pazar güçler tarafından hâkim olunan yeni dünya düzeninde kamu hizmeti yayın kurumlarının söz konusu misyonunun değiştirileceğinden korktuklarını belirten Raboy, bu görüşün eksik olduğunu ileri sürüyor. Ona göre kamu hizmeti yayıncılığı, açık bir biçimde ileriye bakmalı ve kabul edilmiş görüşlerin meydan okumasıyla gerilememelidir: “ Bu meydan okumaya karşı herhangi bir kurumsal savunma değildir sık sık betimlendiği gibi. Daha çok yayıncılığın her şeyden önce kamu yararına olduğunu hatırlatan yeni bir şeylerin icadıdır (Raboy, 1996, 14).

Kamu hizmeti yayın kurumlarıyla ticari yayın kurumları arasında bir yondeşmeden söz edilebilir. Giderek daha fazla piyasa yönelimli olan Kamu hizmeti yayın kurumları, kamusal misyonlarından uzaklaşmaktadırlar. Padovani ve Tracey gibi karamsar yazarlar, kamu hizmeti yayıncılarının ticareti ve rekabete hazır olduklarını ve bunun sonucunda ayırt edici özelliklerini ve hedeflerini yitirdiklerini ileri sürmüşlerdir (Padovani, Tracey, 2003). Aslında Neo-liberal hükümetler, kamu hizmeti yayın kurumlarını buna zorlamaktadırlar. Genel hatlarıyla yeniden yapılanma faaliyetleri de

kamu hizmeti yayın kurumlarına ticari mantığı egemen kılma stratejisinin bir parçasıdır. Giderek “şirketleşen” kamu hizmeti yayın kurumları, faaliyetlerini, neo-liberal politikalar doğrultusunda düzenlemektedirler. 1998 yılında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nda başlatılan yeniden yapılanma faaliyeti de, küresel düzeyde uygulanan neo-liberal politikaların, Türkiye’ye yansımasıdır.

D. NEO -LİBERAL TEZLERE KARŞI KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI SAVUNAN YAKLAŞIMLAR

Liberal yaklaşımı savunan yazarların tersine bazı araştırmacılar, dev medya şirketlerinin, iletişim piyasasını belirlediği bir ortamda kamu hizmeti yayın kurumlarına olan ihtiyacın giderek arttığını ileri sürüyorlar(Garnham, 1990; Kejanlıoğlu, 2004; Kaya, 2009). Bu çerçevede Nicholas Garnham ve Paddy Scannel gibi araştırmacıların temsil ettiği Westminster Okulu, kamu hizmeti yayın kurumlarını savunmak ve onların gerçekleştirebileceği demokratik işlevlere vurgu yapmak amacıyla kamusal alan kavramını kullandılar (Keane, 2002:299). Bu yaklaşımı savunan akademisyenler göre, bütün dünyada kuralların gevşetilmesi ve iletişim alanında kamunun gücünün azalmasının sonucu olarak uluslar arası dev şirketler enformasyon denetimini ele geçirdiler. Söz konusu dev iletişim şirketlerinin, farklı görüşlerin dile getirildiği tartışma platformlarını aşındırması ve reklam desteği alamayan programlara yer vermemesi sonucu vatandaşlar, tüketicilere dönüştü. Stevenson’a göre Neo-liberalizmin ideolojik gücünü karşı koymak için demokratik kamusal alan fikrinin geliştirilmesi gerektiğini belirten araştırmacılar, üç temel nedenden ötürü, kamu hizmeti yayın kurumlarına gerek

olduğunu söylüyorlardı:

1. “Tarihsel olarak hem devletten hem ekonomiden bağımsız olan bir kurumsal mekanı işgal etmesi
2. Kamu hizmeti yayıncılığının, değişik toplumsal grupların birbirleriyle iletişim kurabilmesi amacıyla ulusal bir arena sağlaması.
3. Halkı, tüketici olmaktan daha çok vatandaş olarak görmesi.” (Stevenson, 2002: 63).

Habermas’ın kamusal alan kavramı, kamu hizmeti yayıncılığının neo-liberal dönemde savunulmasının temel dayanağı olmuştur (Habermas, 1997). Habermas’ın kamusal alan taslağını anlatan Stevenson, devletten ve sivil toplumdan farklılaşan bir kurumsallık aracılığıyla eleştirel tartışma için entelektüel bir mekânın oluştuğunu ifade ediyor. Böylelikle Habermas’a göre, aklın özel kullanımlarının üzerinde ayrıcalık kazanan kamu aklının kullanımına olanak veren kamusallık ilkesi doğmuştur. Habermas’ın bu düşüncesinden hareket eden Garnham ve arkadaşları, bu çerçevede kamu hizmeti yayın kurumu olan BBC’yi analiz etmişlerdir (Stevenson,2002). Medya politikasıyla ilgili tartışmanın devlet-piyasa ikiliğine indirgenmediğini belirten Garnham, bu yaklaşımın verimli olmadığını belirtir. Garnham’a göre, kamusal alanın analitik, görgül ve normatif bir tanımlanması yapılması gerekir:“Ekonomi ve devletten bağımsız rasyonel ve evrenselci siyasetin alanı”(Aktaran, Keane, 2002:299). Bu tür siyasetin en iyi güvencesinin, kamu hizmeti yayın kurumları olduğunu ileri süren Garnham, bu yayın kuruluşlarının devlet ve piyasa iktidarını dengelemek amacıyla düzenlendiklerini ifade etmiştir. Garnham, uygulamada kamu hizmeti yayın kurumlarının, Habermas’ın ideal kamusal alan fikrini tam anlamıyla gerçekleştiremediğini kabul eder. Ne var ki, ona

göre, kazançlarını en çoklaştırma peşinde koşmayan kamu hizmeti yayın kurumları, hangi toplumsal sınıftan olursa olsun tüm yurttaşlara, nitelikli programlar sunar. Kazanç getiren belirli beğeni gruplarına seslenen ticari yayın kuruluşlarından farklı olarak kamu hizmeti yayın kurumları çok değişik izleyici beğenilerini esas alırlar. Piyasa güdümlü medyanın kamusalığa düşman olduğunu vurgulayan Garnham, ticari televizyonların söylem alanını daraltarak belirli perspektifleri dışladıklarına dikkati çeker. Enformasyon ve kültürü denetleyen grupların sayısı giderek azalmakta ve bu ise iletişime dayalı eşitsizlikleri ve dolayısıyla toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir:

“Enformasyon ve kültürün üretimini ve dağıtımını denetleyen(ya da güçlü bir biçimde etkileyen) girişimlerin sayısı azalmakta; başat, metropol girişimler ve kültürlerle, ikincil ve çevresel kimlikler arasında eşitsiz iktidar ilişkileri gelişmektedir; ve bu piyasa-üretim eşitsizlikler de, kökleri derinlerde olan toplumsal eşitsizlikleri pekiştirmektedir. İletişim alanında geleceğin piyasa-güdümlü teknolojik gelişmeleri-kamu hizmeti yayıncılığının kaleleri garantili vergi temelli fonlar aracılığıyla korunmadıkça bu eşitsizlikleri daha da derinleştirecektir”(Aktaran Keane,2002:300).

Amerika Birleşik Devletinde de Henry, A Girouks gibi iletişim araştırmacıları, büyük medya devlerinin demokratik ve sivil değerlerin altını oymasına işaret ederek, alternatif olarak kamu hizmeti yayın kurumlarını öneriyorlar. Amerikan kültürünün bir şirket kültürü olduğunu vurgulayan Girouks, yüksek nitelikli bilgi verme ve evrensel erişim özellikleriyle vatandaşlığın önemli bir unsuru olan kamu hizmeti yayın kurumlarının güçlendirilmesini istemiştir. Ancak, ticari olmayan bir yayın kuruluşu, demokratik ve sivil duyarlılıkları koruyup geliştirebilir. Eleştirel tartışma ve kamu müzakereleri başlatmak için büyük medyanın gücünün kesilmesi yönünde çaba harcanması gerektiğini belirten Girouks, vatandaşların, medya malzemeleri sektörünün aktif üreticileri kılan kamu mekanlarına ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir (Stevenson, 2002:64).

Hoynes de benzer bir biçimde, kamu televizyonunun güçlü kamusal alana katkıda bulunabileceğini söylüyor. Ona göre, bu işlevini yerine getirirken kamu hizmeti kanalları için oluşturulan sistem, mümkün olduğu kadar Pazar ve devlet güçlerinden uzaklaştırılmalıdır. Hoynes, kamu hizmeti televizyonları, kamusal alanın canlandırılması yönünde iki eksenle rol alabilirler. İlk olarak ticari sistemde yer verilmeyen perspektifleri ve düşünceleri gündeme getirerek kamusal alanın ufku genişletebilirler. Hoynes, ikinci olarak, vatandaşların geniş bir düşünceler yelpazesine ulaşmasını mümkün kılıp izleyicilerin sisteme katılımını sağlayan kamu hizmeti yayın kurumlarının, kamusal yaşamın diğer alanlarında vatandaşların daha etkin olmasına yardımcı olabileceğini ileri sürer. Hoynes'in ifadesiyle açık ve serbest tartışma ilkesiyle yönetilen bir kamusal televizyon, demokrasinin sağlıklı bir biçimde işleminin bütünüleyici bir parçası olabilir (1994:167).

Ancak, kamusal alan kavramını medya çalışmalarına uyarlayan yazarlar, eleştirilere konu olmuştur. Örneğin, Stevenson, kamusal alan kavramının, medya çalışmalarına uygulanırken ortaya çıkan bazı güçlüklerle dikkat çeker. Stevenson'a göre bu güçlükler, kamusal alan nosyonunun kullanılmasından ve bizzat Habermas'ın teorik duruşundan kaynaklanır. Stevenson, medya kuramcılarının, Habermas'ın radikal demokrasi projesine yeterince önem vermeden, doğrudan doğruya kamusal alan fikrini iletişime uygulamalarını eleştirir. Sonuçta, istemeden medya kuramcıları, onun kamusal alan nosyonunu, medya-merkezli yapmışlardır. Oysa Habermas'ın yapıtlarının yakından incelenmesi, demokratik normların medya kültürüne uygulanmasının, onun vatandaşlıkla ilgili daha genel projesinin küçük bir parçası olduğunu ortaya çıkartacaktır. Geç kapitalizmin kültürünün geniş bir biçimde analizi yapılırken vatandaşların karar

alma süreçlerine katılmalarını engelleyen maddi ve kültürel kısıtlamalara dikkat edilmesi gerektiğini belirten Stevenson, Habermas'ın felsefi duruşunun yarattığı zorluklara da değinir. Habermas'ın, burjuva kamusal alanının evrensel normlarının görgül bağlama aktarılmasının dikkat isteyen bir iş olduğunu belirten Stevenson, iletişimsel rasyonalite kavramının, elektronik kültürden daha çok basını düşünülerek geliştirildiğinin altını çizer. Bu durum, kavramı geçersiz kılmaz, ancak, elektronik kültürün iktidar yapılanmasının daha dikkatli bir biçimde analizini gerektirir. Kamusal alanın parçalanmış doğasına dikkat çeken Stevenson, konuyla ilgili araştırmacıların beliren yeni sorulara doyurucu yanıt vermeleri gerektiğini ifade ediyor: “Yeniden canlandırılan kamusal alan devamlılık duygusu ve günün can alıcı problemleriyle ilgili olan diyalogu nasıl sağlayacaktır? Dışlayıcı olmaktan çok katılımcı olan çoğulcu kamu tartışmalarını güvence altına alacak önlemler nelerdir? Bu ve diğer sorunlar, Habermas'ın normatif programının uygulanmasında can alıcı olmaya devam etmektedir”(Stevenson, 2002).

John Keane de, kamusal alan nosyonuna dayalı olarak kamu hizmeti yayın kurumlarını savunanlara çeşitli eleştiriler yöneltti. Avrupa devletlerinde yaşanan temsil krizinden kamu hizmeti yayın kurumlarının da etkilendiğini vurgulayan Keane, bu kurumların mali, teknolojik ve meşruiyet sorunları yaşadıklarına işaret ediyor. Avrupa'da kamu hizmeti yayın kurumları, derin bir kriz içine girdiler. Amerika Birleşik Devletlerinde ise kriz, kurulduğu günden itibaren mali temeli, yasal statüsü ve kamusal rolü konusundaki belirsizlikten dolayı, kamu hizmeti yayın kurumun peşini bırakmamıştır. Keane'e göre, Avrupa'da mali kaynaklarıyla yerine getirecekleri siyasal rollerle ilgili belirsizliğin sürdüğü kamu hizmeti yayın kurumları, liberal demokrasileri tehdit eden temel bir sorunla, temsil sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Avrupa'da

birçok ülkede, partiler, sendikalar, profesyonel dernekler, dini gruplar, yurttaşların görüşlerini tahmin ederek ya da değerlendirerek karar alıcı kurumlara sunan örgütler, işlevlerini kaybetmişlerdir. Bu durum ise, bu kurumların temsil edici niteliklerini yoğun bir biçimde tartışmaya açmıştır (Keane, 2002:302-303). Dolayısıyla kamu hizmeti yayın kurumlarının değişik toplumsal grupları ne ölçüde temsil ettiği konusu da bu tartışmanın bir parçası oluşturmaktadır.

Keane, “sözde-dengellik”, “evrensellik” ve “kalite” gibi ölçütlerin bazı izleyiciler tarafından temsil edici bulunmadığı düşüncesini, kamu hizmeti yayıncılığını savunanların dikkate almadığını ileri sürmektedir. Keane’nin benzetmesiyle ortada kurmaca bir bütünün sanal bir temsili; hedef kitle içindeki bazı toplumsal kesimlerin gerçek kanılarını ve beğenileri taklit eden bir programcılık anlayışı söz konusudur. Kamu hizmeti yayıncılığı izleyicilerini, sınırlarını kendilerinin çizdiği bir korse içinde deyim yerindeyse sıkıştırılmaktadır. Dava tehditleri, hükümetlerden gelen baskılar, denge sağlama yükümlülüğü gibi nedenlerle bu korse daha da sıkıcı hale gelmiştir. Bunun yanı sıra, ev içi yaşam, cinsellik ve muhalefetle ilgili konulardaki kamu hizmeti yayın kurumlarının temsil gücü, izleyicileri tatmin etmemektedir. Bazı konuların izleyicilere aktarılmasının mümkün olmadığı ya da bazı durumlarda olayların farklı sunumunun yapılamayacağı sürekli olarak dile getirilmiştir. Kamu hizmeti televizyonları bu konuları gündeme getirirse, seyircilerin rahatsız olabileceği de bu iddialara eklenmiştir. Kamu televizyonlarına temsille ilgili olarak yöneltilen ikinci eleştiri, belirli sunucuların, muhabirlerin, akademisyenlerin, uzmanların, sanatçıların, işadamlarının sürekli olarak kamusal yayın kurumlarında yer almalarıdır. Böylelikle, medyadaki bu görünürlük onlara, kamunun onaylanmış temsilcileri konumunu kazandırmaktadır. Bu onaylanmış

“kadronun” dışındakilerin medyada görünme şanslarının zayıf olması nedeniyle temsil alanın daralması, kamu hizmeti yayın kurumlarının meşruluğunu zedelemektedir. Keane göre bu durumdan memnun olmayan izleyicilerin, ticari kanallara yönelmesiyle birlikte kamu hizmeti yayıncılarının konumları iyice tartışılır hale gelmektedir (2002:306).

Yeni iletişim teknolojileri, kamu hizmeti yayıncılarının konumlarını sarsan bir başka gelişmedir. Uydu televizyonları, topluluk radyoları ve internet gibi yeni iletişim teknolojileri, kamu hizmeti modelinin esas aldığı uzam metaforunu da geçersiz kılmıştır. “Bu metafora göre, bütünleşik bir kamusal alanda hareket eden yurttaşlar, küresel bir devletler sistemi içinde kesin sınırlarla belirlenmiş olan bağımsız ulus-devlet tarafından korunan bir bölgeye aittir”(Keane:307) Bu nedenle, kamu yayıncılığı, her zaman ulusal devletlerle birlikte düşünülmüştür. Gerek İngiltere’de gerek Almanya’da kamu hizmeti yayın kurumları, faaliyetleriyle ulusal bütünlüğü sağlayan kurumlar olarak değerlendirilmiştir. Kamu hizmeti yayın kurumları spor ve dini etkinlikler, kraliyet törenleri gibi ritüelleri yayınlamaya gruplar, bölgeler ve sınıfları bir arada tutarak toplumsal çimento işlevi görür. Bu anlayış günümüzde de etkisini korumaktadır ve kamu hizmeti modelinin ulusu oluşturan grupların iletişimine imkân veren bir forum olduğu sayıltısı sık sık dile getirilmektedir. Oysa, uzamsal iletişim çerçevelerinin değiştiği bir dönemde bu yaklaşımı savunmak oldukça güçtür. Televizyon, radyo, gazete ve kitaplarla iletişim ağlarıyla örülen ulusal devletin sınırları içindeki kamusal alanın egemenliğinin sona erdiğini vurgulayan Keane, “bütünleşik bir kamusal alan idealiyle birlikte buna karşılık gelen, sınırları belli bir yurttaşlar cumhuriyeti vizyonunun kamu yararı tanımına uygun biçimde varlığını sürdürmesinin artık mümkün olmadığını” ileri sürüyor. Belirli sayıda yurttaşlar arasında ortaya çıkan mikro kamusal alanlar ya da

uluslar sınırları ötesinde oluşan kamusal alanlar, kamusal alanla ilgili kamuoyu, kamu yararı gibi kavramların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı, kamusal alanların parçalandığı bir dönemde hala bütünleşik bir kamusal alanı esas alan kamu hizmeti yayıncılığının temelleri ciddi bir şekilde sarsılmıştır (Keane, 2002: 307-311).

Başta gelen gelir kaynaklarından biri olan ruhsat gelirlerinin yıllar içinde azalması, Kamu hizmeti yayın kurumlarını, ciddi bir mali krize sokmuştur. Piyasada radyo ve televizyon cihazları konusunda doygunluğa ulaşılması, ruhsat gelirlerinin azalmasının ana nedenidir. Bunun yanı sıra enflasyonun artması, program üretimi maliyetlerindeki büyüme, bu mali krizi şiddetlendirmiştir. Bu mali kriz, piyasa rekabetini savunan bunun için kuralların gevşetilmesini isteyen neo-liberaller karşısında kamu hizmeti kurumlarının başarısı şansını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, bundan daha önemli olan uzun dönemli mali kriz nedeniyle, kamu hizmeti yayın kurumlarının teknolojik gelişmeleri izleyememeleridir. Bunun doğal bir sonucu olarak, iletişim alanındaki öncü girişimleri, kamu hizmeti kanalları, büyük şirketlere devretmek zorunda kalmışlardır. Bir başka açıdan ise mali kriz nedeniyle ortak-anlaşmalara yönelen, bazı programlama ve üretim hizmetlerini özelleştiren ve uluslar arası pazarlama faaliyetlerini katılan kamu hizmeti yayın kurumları, kazancı ön plana alan ticari televizyonlara benzemeye başlamışlardır. Keane'nin nitelendirmesiyle "öz-ticarileşmeye" yönelik bu faaliyetler, kamu hizmeti modelinin meşruluğunu zayıflatmaktadır. Bu ise, kamu hizmeti yapan yayın kurumlarıyla ticari televizyonlar arasındaki program niteliğini ortadan kaldırmaktadır. Sonuçta, bu durum kamu hizmeti modelini marjinalize etmek isteyenlerin işine yaramaktadır (2002:305).

Keane'nin dile getirdiği eleştirilerde haklılık payı olsa da, kamu hizmeti yayın modellerinin artık rollerini tamamladığını ileri süren liberal tezlerle dolaylı olarak ortak bir noktada buluşuyor. Ne var ki, temsil sorununa büyük önem veren Keane, kamu hizmeti yayıncıların, son dönemlerde azınlıklara ve toplumda seslerini duyuramayan diğer gruplara yönelmesi olgusunu yeterince dikkate almıyor. Üstelik internet gibi yeni iletişim teknolojilerinden yararlanan kamu hizmeti yayın kurumlarının faaliyetlerini de ihmal ediyor. Kuşkusuz, Keane ve diğer yazarların ifade ettiği gibi kamusal alan nosyonunun teorik açıdan zayıf yönleri bulunuyor. Yine de bu kavram, olması gerekeni göstermesi açısından teorik önemini koruyor. Kuramsal yaklaşımımızda dile getirilen bu eleştirileri de hesaba katarak kamusal alan kavramının, Türkiye'de kamusal yayıncılıkla ilgili geliştirilen modele ne ölçüde ışık tutacağını da çalışmamızda tartışacağız. Burada sözü edilmesi gereken bir diğer nokta, Türkiye gibi siyasal kültürü farklı olan bir ülkede, hükümetin ve devletin bürokratik elitinin güdümünde bir kamu hizmeti yayın kurumu için önerilen modeli gerçekleştirmenin zorluğudur. Çaplı'nın ifadesiyle, TRT, kurulduğu tarihten itibaren, devletin bir organı olarak kabul edilmiş ve ondan bu çerçevede hareket etmesi beklenmiştir. Siyasi iktidarlar ve devletin bazı kurumları, söz konusu anlayıştan uzaklaşan yöneticilere sert tepki gösterdiler ve onlara birtakım baskılar uyguladılar (Çaplı, 2003: 45). Bu nedenle, çalışmamızda Türkiye'de TRT'nin özerklik, çoğulculuk, temsil gibi ilkeleri gerçekleştirmesi önündeki siyasal ve kültürel engelleri de tartışacağız.

Keane'nin kamu hizmeti yayın kurumlarının ayakta kalma sorunuyla mücadele ettiği ve mücadeleden başarılı çıkamayacaklarına yönelik imasına karşılık, bunun tam tersini savunanların sayısı da giderek artıyor. Buna karşılık, ticari medya devlerinin

iletişim ortamını egemenliği altına aldığı bir dönemde kamu hizmeti gören kuruluşlara daha büyük görevler düştüğünü savunanların sayısı da giderek artıyor.

Kamusal alan kavramından hareketle kamu hizmeti yayıncılığını meşrulaştıran yaklaşımı farklı bir noktadan eleştiren yazarlar da var. Bu yazarlardan biri olan Jacka, dijital ve çoklu medya ortamında kamu hizmeti yayıncılığının geleceğini güvence altına almak isteyenlerin adeta dillerine doladıkları kavramları eleştirmiştir. Buna göre kamusal alan, vatandaşlık, kamu hizmeti yayıncılığı gibi kavramların, kendilerini düşmanları karşısında köşeye sıkıştırılmış hissedilen kamu hizmeti yayıncılarına güç verdiği sanılmaktadır. Kamu hizmeti yayıncılığını savunanların peşpeşe sıraladıkları kavramları bir “duaya” benzeten Jacka, bu yaklaşımın modasının geçtiğini savunmuştur. Jacka’ya göre, kamu hizmeti yayıncılığını kudretsiz bırakan bu yaklaşım terkedilip kamu hizmeti yayıncılığını değişik medya ekolojisine uyduracak daha farklı özgül analizler geliştirilmelidir (Jacka, 2003). Jacka’nın, söz konusu kavramların “fetişleştirilmemesi” konusundaki uyarısı önemlidir. Ne var ki, bize göre kamusal alan birtakım eksikliklerine rağmen hala analitik değerini korumaktadır.

Büyük medya devlerinin dünya çapında etkinliklerini arttırdığı bir dönemde kamu hizmeti yapan yayın kurumlarının, eğitim, eğlence ve bilgilendirmeden oluşan geleneksel ilkelerle varlıklarını sürdürmeleri zor gözüküyor. Bundan dolayı, değişen iletişim ortamında kamu hizmeti yayın kurumları, misyonlarını ve ilkelerini yeniden tanımlamak zorunda. Kamu hizmeti yayın kurumları hangi ilkeler çerçevesinde örgütlenmeli? Demokratik siyasal sistemin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için kamu hizmeti yayın kurumlarına ihtiyaç olduğunu söyleyenler, değişik ilkeler öneriyorlar. Tezimizde, kamu hizmeti yayın kurumları için 5 temel ilke öneren Hoynes’in

yaklaşımından yararlanacağız. Hoynes, kamu hizmeti yayın kurumları için önerdiği beş temel ilke şunlar: toplumsal mülkiyet, çeşitlilik, katılım, etkileşim ve eleştiri.

Toplumsal mülkiyet: Hoynes'e göre, toplumsal mülkiyet ilkesi, diğer ilkelerin gerçekleşmesi için son derece önemlidir. Kamu hizmeti yayın kurumlarının nasıl finanse edileceği sorusu, toplumsal mülkiyet tartışmalarının odağını oluşturduğu belirten Hoynes, bu kuruluşların devlet ve kazanç dışı kuruluşlar olmak zorunda olduklarını ifade ediyor. Hoynes kamu hizmeti yayın kurumlarının devlet ve Pazar güçlerinden kendilerini uzak tutacak bir plana sahip olmaları gerektiğine işaret ediyor. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki durumu tartışan yazar, televizyon cihazlarından belirli bir oranda vergi alarak kamu hizmeti yayın kuruluşlarının finanse edilebileceğini düşünüyor. İkinci olarak da, kamu hizmeti yayın kurumlarının finansmanı için reklamcılardan ve ticari televizyonlardan vergi alınması yolunu öneriyor.

Çeşitlilik: Çeşitliliğin, demokrasinin özünü oluşturduğunu vurgulayan Hoynes, demokratik kamusal alanın değişik perspektiflerden gelen fikirlerin bulunduğu bir ortam olduğunu ifade ediyor. Hoynes'e göre çeşitliliği sağlamak, kamu hizmeti yayın kurumlarının önemli görevlerinden biridir. Karşıt görüşler ve anlaşmazlıklar, ticari sistemin ya da kamu televizyonun antitezi olsa bile gündeme gelmeli ve tartışmalıdır. Hoynes, kamu hizmeti televizyonunun, yerleşik uzlaşımın dışında farklı perspektiflere yer vererek demokratik kamusal alanın sağlıklı bir biçimde işlemlerini sağlayabileceğine dikkat çekiyor:“. Bunu başardığı takdirde, ana akım medya sisteminden kendini ayırabilir. Böylece kamu televizyonu, yeni fikirlerin doğduğu, tartışmalara konu olduğu, eskilerinin ise sıkı bir biçimde araştırıldığı bir yer haline gelecektir. Karşıt fikirleri ve farklı görüşleri özendirmeye yoğunlaşmasıyla birlikte kamu televizyon sistemi,

demokratik kamusal yaşama önemli katkılarda bulunacaktır.”(Hoynes, 1994:172).

Katılım: Hoynes’e göre, demokratik medya yapısı, girişimin her düzeyinde vatandaşların katılımı için bir alan yaratılmasını gerektirir. Katılımın kapsamının geniş tutulmasının gereğinden söz eden Hoynes, kamusal televizyonun vatandaşların, izleyiciden etkin halk kitlesine dönüşmesine yardımcı olması gerektiğini ifade eder. Medyanın özel mülkiyetinin katılımcı bir sistem geliştirilmesini olanaksız kıldığını belirten Hoynes, kamu televizyonunun, daha katılımcı bir medya sistemi geliştirilmesi konusunda yükümlülüğü olduğu kadar olanağı da olduğunu belirtir. Hoynes’e göre kamu televizyonlarında finansmandan programların oluşturulmasına kadar her aşamada kararlar alınırken vatandaşlar etkin bir rol oynayabilirler. Hem ulusal düzeyde hem yerel düzeyde sivil toplum örgütlerinin, sendikaların ve toplulukların kamu televizyonların yönetime ortak olması gerektiğine dikkat çeken Hoynes, bu kanalların vatandaşların yalnızca tavsiyelerinin alındığı yerler olmaktan çıkıp karar alma süreçlerinde seslerini duyurabilecekleri yerlere dönüşebileceği ifade ediyor (1994:174). Buna ek olarak, vatandaşlar, bizzat program üretimi sürecine de katılabilirler. Halkın erişimine açık olan televizyonların demokratik iletişim sistemine katkıda bulunabileceğini vurgulayan Hoynes, söz konusu televizyonların, halkın televizyon ekipmanlarına alışmalarına yardımcı olacaklarına dikkati çekiyor. Topluluk üyelerine, kişilere program akışlarında belirli bir zamanın ayrılabilceğini belirten Hoynes, bunun vatandaşların katılımı açısından büyük bir olanak olacağını ifade ediyor. Böylelikle sistem içinde yer alan vatandaşlar, kamu televizyonlarını daha çok benimser ve onları destekler. Bununla bağlantılı olarak katılımcı yapı, kamu televizyonlarının sistem içindeki önemi artırır. Ayrıca, vatandaşlar diğer kamu alanlarında da işleyişe etkin bir biçimde katılabilirler

(174-175).

Etkileşim: İnternet yeni iletişim teknolojileri, değişik konularda vatandaşlarla etkin bir iletişim kurulmasına yararlı olabilir. Ancak, burada unutmaması gereken konu, değişik konularda yalnızca oy vermenin, demokratik tartışma anlamına gelmeyeceğidir. Özel televizyonlar, yeni iletişim teknolojilerini satın alma gibi ticari işlerde kullanırlarken kamu televizyonları, etkileşimi artırmak için bunlardan yararlanabilirler. Hoynes'e göre, ulusal ve yerel düzeyde tartışma programları düzenlemek buna bir örnek olabilir (175-176).

Eleştiri: Kamu hizmeti yayın kurumları, eleştiri kültürünü yerleştirmek için de çalışmalıdır. Bunun içinde demokratik sistem içinde kurumların sözcüsü olmak yerine onları kıyasıya eleştirmelidir. Hoynes'in ifadesiyle eleştirilerin illa kelimenin sert anlamıyla partizan olması gerekmez. Çoklu bir perspektif içinde olayların ele alınması gerektiğini belirten Hoynes, kamu hizmeti yayın kurumlarının, uzmanlardan ve halktan gelen görüşlere sürekli açık olan bir platform olması gerektiğine işaret ediyor. Eleştiri, televizyonları da kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Sonuç olarak, kamu televizyonları, her düzeyde eleştiriyi özendirmelidir. 176

IV. TÜRKİYE’DE KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ DOĞUŞU

A) KAMU HİZMETİ YAYINCILIK ANLAYIŞINI HAZIRLAYAN SİYASİ OLAYLAR

1961 Anayasa'sını hazırlayan politik güçler, TRT'nin özerk bir biçimde örgütlenmesini istiyorlardı. 1961 Anayasa'nın bir gereği olarak özerk bir radyo ve televizyon düzeni kurmak amacıyla 359 sayılı yasa hazırlandı. Peki, özerk TRT konusu nasıl siyasi gündemin önemli bir parçası oldu? Nasıl oldu da özerk TRT, kamu politikasını oluşturanların gündeminde ön sıralara yerleşti? Kamu politikasıyla ilgili süreçleri tartışırken toplumu yakından ilgilendiren yüzlerce konu arasından belirli konuların, hükümetin gündemine girmesinde siyasi krizlerin ve olayların önemli rol oynadığını ifade etmiştik. Özerk TRT'nin gündeme gelmesi de 1950 ile 1960 arasında Demokrat Parti'nin radyoyu partizanca kullanmasıyla yakından ilgili. Demokrat partinin, radyoyu bir propaganda aracı olarak görüp muhalefet partilerinin bu kitle iletişim aracından yararlanmasına izin vermemesi büyük tepkilere neden oldu. Bu tepkiler, 1960 Askeri darbesinden sonra, özerk TRT'ye giden yolun başlangıç adımını oluşturmuştur. Bu nedenle Anayasa'da TRT'nin özerk olarak tasarlanması ve 1964 yılında 359 sayılı yasanın çıkartılmasıyla ilgili nedenleri daha iyi kavrayabilmek için Demokrat Parti'nin Radyoyu nasıl kullandığının yakından incelenmesi gerekiyor.

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, kısa bir süre içinde devletle kendisi özdeşleştirdi(Kocabaşoğlu, 1980:346). Ahmad'a göre çoğunluğa sahip oldukları için halktan yetki aldıklarını düşünen Demokrat Partililer, devletin bütün kurumlarını kendi

amaçları doğrultusunda kullanabilecekleri sonucuna ulaştılar. Aslında bu yaklaşımın, tek parti rejiminden çok da farklı bir yönü yoktu (Ahmad, 1996:56). Zaten döneme tanıklık eden gazeteci Toker, Demokrat Parti yöneticilerinin, kendilerini tek parti yöneticileri gibi gördüklerine işaret etmişlerdir:

"Şimdi bu satırları yazarken düşünüyorum da, DP iktidarını, yıl 1958 iken yılı 1928 veya 1938 sanmak yıkılmıştır. Bayar da Menderes de Türkiye'nin 1928 veya 1938 rejiminden farklı bir rejimle idare edilebileceğine hiçbir zaman inanmamışlardır. Tek parti devrinde yetiştiklerinden, tek parti devrinin işleyişini gördüklerinden ve Atatürk'le İsmet Paşanın hükümet etme usullerini bildiklerinden hep o günlerin hevesi içinde kalmışlardır. Demokrasi, Bayar'ın ve Menderes'in iktidarı İsmet Paşa'nın elinden kapmak için kullandıkları bir silahtan başka şey olmak anlamını, kendi nazarında taşımamıştır"(Toker, 1992:97).

Tıpkı tek parti rejiminde olduğu gibi devletin bütün kurumlarına sahip olduklarını düşünen Demokrat Partililer, muhalefete karşı da dozu giderek artan bir baskı politikası uyguladılar. Demokrat Parti, iktidarına karşı muhalif olarak gördüğü basını ve üniversiteleri sindirmek için değişik yollar denedi. 1954 yılında basın yoluyla işlenen suçlara ağır para cezaları getirildi. Birçok gazeteci tutuklanırken, muhalif üniversite hocalarını görevden alındı. Bununla da yetinmeyen Demokrat Parti, onaltı yargıcı emekliye sevk ederek yargı üzerinde de egemenlik kurmaya çalıştı. 1953 yılında Millet Partisi kapatıldıktan sonra, 1956 yılında siyasi partilerin seçim propaganda çalışmaları dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklandı (Eroğlu, 1990:117-121, Birand, Çaplı ve Dündar, 1995:106).

Muhalefeti ve değişik toplum kesimlerini ayağa kaldıran ikinci olay, soruşturma komisyonlarının kurulmasıydı. 18 Nisan 1959'da, Demokrat partililer, muhalefetin faaliyetlerini soruşturmak amacıyla mecliste bir komisyon kurulması kararını aldılar.

Söz konusu komisyon, geniş yetkililerle donatılmıştı. Demokrat partinin sertlik yanlısı milletvekillerinden seçilen komisyon üyeleri, muhalefet partileriyle ilgili soruşturma sonuçlarını üç ay içinde açıklayacaktı. Bu arada, meclis müzakerelerinin gazetelerde yayınlanması da yasaklandı. Bu gelişmeler üzerine, İstanbul ve Ankara'dan hukuk profesörleri, tahkikat komisyonunun Anayasa'ya aykırı olduğunu açıkladılar. Bu açıklamayı yapan akademisyenlere siyasetle uğraştıkları gerekçesiyle disiplin cezaları verilmesi, öğrenciler tarafından protesto edildi. 25 Mayıs 1960'ta Başbakan Adnan Menderes'in tahkikat komisyonun çalışmalarını bir ay içinde bitirdiğini ve raporu kamuoyuna sunacağını açıkladı. Orduyla CHP arasındaki ilişkileri araştırdığı bilinen komisyonun raporuyla ilgili Menderes'in bu çıkışı, 27 Mayıs'a giden süreci hızlandırdı (Zürcher, 2000:349-350).

Tek parti döneminde hazırlanan 1924 Anayasa'sı Demokrat Parti'nin baskıcı politikalar uygulamasını kolaylaştırdı. Güçler birliğini temel alarak hazırlanan 1924 Anayasa'sı azınlıkta kalanları ve muhalefeti koruyucu mekanizmalara sistem içinde yer vermemişti. Anayasa'nın temel hak ve özgürlükler, yargı bağımsızlığı gibi konularda ciddi eksiklikleri olması, Demokrat Parti'nin otoriter politikalarına zemin hazırlamıştı. 1924 Anayasa'sının "çoğulcu" değil "çoğunlukçu" biçime yatkın olduğunu vurgulayan Tanör, Anayasa'nın egemenliğin tek yetkilisi saydığı TBMM'deki çoğunluğu sınırlayacak hükümleri yer vermediğinin altını çizmiştir. Buna ek olarak yasamanın yürütmeyi denetleme olanaklarının zayıf olduğunu da vurgulayan Tanör, temel hak ve özgürlüklerin açık anayasal güvencelere sahip olmayışına da işaret etmiştir. Tanör'in ifadesiyle 1924 Anayasa'sı "çoğulcu-özgürlükçü-katılımcı bir demokrasiyi değil, çoğunlukçu bir demokrasiyi öngörmüş ve tasarlamıştı"(Tanör, 2004:361-362).

Otoriter bir şekilde hareket eden Demokrat Parti, kendisine karşı olarak gördüğü bürokratik ve siyasi elitlerin muhalefet yapmak için kullandıkları kanalları ortadan kaldırdı. Bu otoriter anlayışın bir sonucu olarak Demokrat Parti, radyodan muhalefet partilerinin yararlanmasına izin vermedi. Demokrat Parti, sanılanın aksine, iktidara gelmez radyoyu bir propaganda aracı olarak kullanmaya başladı. İktidara gelmeden önce Demokrat Parti'nin önde gelenleri, tıpkı iktidar partisi gibi radyodan yararlanmak istediklerini beyan etmişlerdi(Aksoy, 16-20). Ne var ki, Demokrat Parti iktidar olduktan sonra eleştirdiği radyo konusunda CHP gibi hareket etmeye başladı. Demokrat Parti, Radyo konusunda şu üç temel ilkeyi benimsemişti:"1-Devlet Radyolarında iktidar ve muhalefetin propagandası yapılamaz. 2-Devlet icraatına ilişkin haberler verilir. 3-Mesul devlet adamları radyodan konuşurlar."(Kocabaşoğlu, 346). Bu ilkeleri kendi lehine yorumlayan Demokrat Parti, devletle kendisi bir tuttuğundan dolayı, partisinin faaliyetlerini de devlet faaliyetleri içinde değerlendirmede herhangi bir sakınca görmedi. Radyoda konuşmasına izin verilecek mesul devlet adamları da bizzati Demokrat Parti yöneticileriydi. Sonuçta Demokrat Parti, radyoyu etkili bir propaganda aracı olarak yoğun bir şekilde kullanmış, bu araçtan muhalefet partilerinin yararlanmasına yanaşmamıştır. Demokrat Parti, kendisine sürekli muhalef yapan CHP, aydınlara ve basına karşı radyoyu kullanmıştır. Buna karşılık CHP partisi, en azından kendilerine "cevap ve düzeltme" hakkı verilmesi için çaba harcamıştır. Ne var ki, bu çaba bir sonuç vermemiş, tam tersine Demokrat Parti 1954 yılında seçimlerde muhalefet partisinin radyoyu kullanmasının da bir yasayla önüne geçmiştir. İktidarın radyo yoluyla kendisine muhalif olarak gördüğü kişi ve kurumlara saldırması, 1957 yılında daha seçimler sonuçlanmadan seçim sonuçlarının halka duyurulma başlaması, CHP'yi adeta çileden

çıkartmıştır. Bu dönemde CHP radyoyu bir rejim meselesi olarak nitelendirmiş ve Demokrat Partiyi bu kitle iletişim aracını partizanca kullanmakla eleştirmiştir. CHP, radyonun devlet radyosu olması nedeniyle hukuk'a uygun olarak yönetilmesi gerektiğini savunurken çok partili rejimin sağlıklı işlemesi ve meclis denetiminin etkin bir biçim gerçekleştirilmesinin kamuoyunun temsilcileri olan basının özgür ve radyonun tarafsız olmasına bağlı olduğunu dile getirmiştir. Kocabaşoğlu'nun yorumuna göre CHP on yıl boyunca kendisine söz hakkı verilmesi konusu sık sık gündeme taşırken radyonun kültürel ve toplumsal işlevlerini, genel yayın politikalarının olumlu ya da olumsuz yanlarına çok fazla önem vermemiştir (Kocabaşoğlu, 347-348).

Demokrat Parti'nin radyo konusunda en çok tepki alan uygulamalarından biri de "Vatan Cephesi" yayınlarıdır. Demokrat Parti yandaşlarına ve muhalefet partilerine güçlü olduğu göstermek amacıyla yurdun değişik bölgelerinde vatan cephesine kaydolmuş vatandaşların isimlerini radyodan yayınlanmaya başlamıştır. Önceleri bu listeler, haber bültenleri içinde yayınlanmıştır. Daha sonra ise söz konusu listelerin, "Yurdun Dört Köşesinden" adlı programda her gün yayımlandığını görüyoruz. Bu yayınlarda çocukların ve ölmüş kişilerin isimlerine yer verilmesi, Demokrat Parti'nin radyoyu bir propoganda aracı olarak kullandığının çarpıcı bir örneğidir (Kocabaşoğlu:352). O dönemde radyoda çalışan Mahmut Tali Öngören, bir listede spikerin şaka olsun diye kendi adını ve Julide Gülizar'ın ismini okuduğunu ancak, buna bile bir tepki gelmediğini aktarmıştır(Birand, Çaplı ve Dünder, 1995:145-146). Demokrat Parti'nin radyoyu bu şekilde tek yanlı olarak kullanması ve deyim yerindeyse, muhalefet partilerine bu yayın organının kapılarını açmaması, CHP'li siyasal elitlerle, aydınların, idari ve askeri seçkinlerin büyük tepkisine yol açmıştır.

Demokrat Parti'nin radyoyu tek yanlı kullanma biçimi, 1961 Askeri darbesinden sonra, Demokrat Partilileri yargılamak üzere kurulan Yüksek Adalet Divan'ında dava konusu olmuştur. Radyo davası olarak görülen davada, Demokrat Parti'nin radyoyu bir propaganda aracı olarak kullanarak, Anayasayı ihlal suçunu işledikleri iddia edilmiştir. İddianamede, Demokrat Partinin "Devlet Radyosu"nu kullanarak şu suçları işlediği ileri sürülmüştür:

- A- Muhalefete mensup milletvekillerine küçültücü ve haysiyet kırıcı sözlerle tecavüzde bulunmak,
- B- Muhalefetin basın toplantılarında yaptıkları konuşmaları, gazetelerde çıkan tenkitleri ve muhalefet milletvekilleri tarafından Büyük Millet Meclisine verilmiş olan soru önermelerini cevaplandırmak,
- C- D.P İktidarını tutan bazı gazetelerdeki muhalefete çatan ve D.P icraatını öven makale ve yazıları aynen yayınlamak,
- D- Vatan Cephesine iltihakları ait listeleri okutmak,
- E- D.P 'nin propagandasını yapmak,
- F- D.P'nin Grup toplantılarını ilan etmek,
- G- Kanunen Muhalefete tanınmış olan Radyoda konuşma hakkını kaldırmak,
- H- 27.10.1957 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde henüz oy verme müddeti bitmediği halde, oyları kullanmamış olan seçmenleri tesir altında bırakarak oylarını D.P lehine kullanmalarını sağlamak maksadiyle D.P'nin kazandığı bazı yerlerde sandık tasnif neticelerini ilan etmek,
- İ- Devlet Radyosunu tek taraflı kullanarak D.P'nin organı haline getirmek, suretiyle demokrasi ve Cumhuriyet prensiplerine aykırı olarak devletin, tek

bir fert veya demokrat partinin bir zümresi tarafından idare edilmesini sağlamak ve memlekette bir dikta rejimi kurmak istediklerinden bahisle haklarında Türk Ceza Kanununun 64 ve 142/2. maddelerine tavrifan Yüksek Adalet Divanında son soruşturmalarının açılmasına karar verilmesi üzerine yapılan açık duruşma sonunda dosyadaki bütün kâğıtlar okunduktan sonra gereği görüldü(Erdi, 2007:678).

Bütün bu olaylar, tarafsız radyo ve televizyon ihtiyacını, 1961 Anayasa'sını hazırlayanların gündemine taşımıştır. Kamu politikasını oluşturan devlet seçkinleri ve siyasi seçkinler, Demokrat Parti deneyiminin bir kez daha tekrarlanmasının önüne geçebilmek amacıyla özerk bir radyo ve televizyon sisteminin oluşturulmasıyla ilgili çalışmalara başlamışlardır. Bu çalışmaların sonucunda 359 sayılı yasa, ortaya çıkmıştır.

B. İKTİDARDAN BAĞIMSIZ RADYO VE TELEVİZYON ARAYIŞI: 1961 ANAYASA'SINDA TRT'NİN ÖZERK OLARAK DÜZENLENMESİ

27 Mayıs Askeri darbesinden sonra, nitelikleri bakımından 1924 Anayasa'sından çok farklı olan 1961 Anayasası kabul edildi. 1961 Anayasası temel hak ve özgürlükleri yerleştirmek açısından önemli bir adımı teşkil ediyordu. Yeni anayasanın temel amaçlarından biri, meclis iktidarını diğer kurumlarla dengelemektir. Demokrat parti deneyiminde görüldüğü gibi çoğunluğu ele geçiren partiler, karşılarında herhangi bir güç olmayınca kolay bir biçimde otoriter bir yapıya kayabiliyorlardı. Bundan dolayı, 1961 Anayasası, Cumhuriyet senatosu adıyla ikinci bir meclisi sisteme dâhil etti. Ayrıca,

anayasa mahkemesi kuruldu. Yargı kurumu ve üniversitelerin özerklikleri tam güvence altına alındı. Partilerin mecliste ezici çoğunluğu elde etme olasılığını düşürmek için nisbi seçim sistemine geçildi (Zührer:2000:357). Zührer gibi yazarlara göre, Anayasa, ülkede demokratik kurumları yerleştirerek çoğulcu bir yapı kurmak amacıyla değişik mekanizmaları devreye sokuyordu.

Yalman ise 1961 Anayasa'nın Türkiye tarihinde ilk defa demokratik bir devlet umudunu gündeme getirdiğine işaret eder. 1950 seçimleri, sınıfsal güç dengelerinde herhangi bir değişikliğe yol açmamıştı. Ne var ki, bir askeri darbe sonucunda hazırlanan 1961 Anayasa'sı devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin yeniden yapılanmasına zemin hazırlayarak demokratik kurumların yeşermesine imkân sağladı. Böylelikle, Türkiye tarihinde ilk defa sınıf ittifakın dışındaki toplumsal kesimler örgütlenerek seslerini duyurabilme olanağına kavuştular (Yalman, 2002: 325-326).

Döneme ilgili diğer bir değerlendirmeye göre ise bir yandan 1961 Anayasa'sı demokratik haklar ve özgürlükleri, bununla bağlantılı olarak işçi haklarının çerçevesini genişletirken diğer yandan da Anayasa mahkemesi ve Milli Güvenlik Kurulu gibi getirdiği yeni kurumlarla kırsal çoğunluğu arkasına alan DP türü politik hareketleri iktidara geldikleri taktirde hareket güçlerini sınırlandırmak istiyordu. Giderek güçlenen sanayi burjuvazisi, cumhuriyetin modernist yaklaşıma uzak duran köylü kitlesine karşı bürokrasiyle ittifak içine giriyordu. Savran'ın ifadesiyle "çok partili dönemin ilk askeri müdahalesi, burjuvazinin kendi içindeki bir mücadelenin ürünüydü" (Savran, 2004: 23). Ele aldığımız bu yazarlar, 1961 Anayasa'nın temel hak ve özgürlükler açısından çok önemli bir gelişme olduğu noktasında birleşiyorlar. Ne var ki 1961 Anayasa'sı geniş toplumsal kesimlerin kullanabileceği demokratik özgürlük kanallarını açarken, ileride

bütün bu demokratik açılımları sekteye uğratacak birtakım mekanizmaları da yine sistemin içine yerleştiriyordu. Parla'nın vurguladığı gibi Milli Güvenlik Kurumu gibi militer kurumlar, anayasal kurumlar olarak tesis ediliyordu (Parla,1991).

İktidarın radyoyu partizanca kullanması ve basına yönelik baskıcı tutumuna tepki olarak 1961 Anayasasını hazırlayanlar, bir daha benzer olayların yaşanmaması için özerk olarak tasarladıkları kamu hizmeti yayın kurumlarını sistemin bir güvencesi olarak gördüler. Bununla iktidarın kamu hizmeti yayın kurumlarını denetim altına almasının önüne geçilmek isteniyordu. Kamu hizmeti yayın kurumlarının anayasal bir kurum olarak düzenlenmesinin nedenlerini tartışan Taşer, özellikle radyo ve yönetimin düzenlenmesinde iki amacın belirleyici olduğuna işaret ediyor: Bunlardan biri, demokratik düzeni ve özgürlükleri tehlikeye atacak şekilde radyonun kullanılmasının önüne geçmek. İkincisi ise, Taşer'in ifadesiyle "yeni kurulan sistemi, siyasi iktidarın hiyerarşik emir alanı dışında bırakmak" Böyle yapılarak hem kamu hizmeti yayın kurumlarının özerklikleri güvence altına alınıyordu hem de demokratik hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılmasına engel olacak denge kurumları oluşturulmuş oluyordu (Taşer, 1969:89). (1)

(1) Özerklik kavramı, o günlerden bugünlere kadar kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili tartışmalarda merkezi bir kavram olagelmıştır (Aziz, 1993; Aziz 1999).

1961 Anayasası, liberal demokratik sistemin merkezi unsurlarından biri olan ifade özgürlüğüne büyük önem atfediyordu. Bu çerçevede vatandaşların düşüncelerini açıklama, yayma, değişik düşüncelerden yararlanma ve kanaat oluşturma gibi haklarını vurgulayan hükümler içeriyordu. Anayasa'nın 26. maddesinde halkın basın dışındaki kamu tüzel kişileri elindeki yayın kurumlarından yararlanmasını, bilgi ve haber almasını, düşünce ve kanaatlere serbestçe ulaşmasını mümkün kılmak amacıyla yasal düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılıyordu. Bununla bağlantı olarak ilgili yasa, kişiler ve partilerin hakkaniyetli bir biçimde radyo ve televizyonu kullanabilmeleri ilkesini de esas kılıyordu. Dolayısıyla kamu hizmeti yayın kurumlarını özerk kılan 121. madde, 26. maddede öngörülen ilkelerin hayata nasıl geçirileceğinin adeta formülüydü:“Özerk bir şekilde organize edilecek radyo ve televizyon idaresi, siyasi organın tek yanlı ve kendi parti ve dünya görüşü lehine tekelci bir biçimde bu kitle haberleşme aracını kullanmak istemesini engellemekte, dolayısıyla Anayasanın 121. maddesinin öngördüğü bu organizasyon şekli, yine Anayasanın 26. maddesinin düzenlendiği anayasal hakların teminatı olmaktadır.”(Taşer, 90-91).

Kamu hizmeti yayın kurumlarını, üniversitelerin yanında özerk kılınmasını başka türlü açıklayan yazarlar da var. Sözgelimi Mümtaz Sosyal'a göre, özerkliği yalnızca geçmişte yaşanan olaylara bir tepki olarak değerlendirmek yanlış. Üniversitelerin özgürce doğru arayan yerler olması ve TRT'nin “gerçeği duyurup güzeli yayan” kurumlara dönüşmesi, tamamen özerkliğe bağlı:

“İktidar organlarına karşı bağımsız olmaktan öteye bir kavramdı özerklik. Egemen çevrelerin ekonomik bağlantılarla, büyük basınla ve yığınlara kendi değerlerini aşıl原因an her türlü etkileme araçlarıyla ortaya koyduğu ağırlığa karşılık, bu iki özerk

kamu kuruluşu da Türk toplumundaki insanın yeniden yaratılışına kendi ağırlıklarını koymalıydılar. Geçici ve pek de sağlam olmayan dengelere dayandırılmış bir Anayasada, geçmişe karşı her türlü tepkinin ötesinde, özerkliğin olumlu ve yaratıcı nitelik taşıyan derin anlamı ancak bu olabilirdi.”(Soysal, 1987:99).

Ancak, 1961 Anayasasını hazırlatan siyasi aktörler göz önünde tutulduğunda Soysal’ın yorumun sınırlarının geniş olduğu ileri sürülebilir. Özerlik kavramının, genelde siyasi iktidarların kamu hizmeti yayın kurumlarını güdümleri altına almalarına karşı bir önlem olarak düşünüldüğü doğrudur. Ne var ki, toplumda mevcut olan iktisadi güç odaklarına karşı, kamu hizmeti yayın kurumlarının bir denge unsuru olarak görüldüğü tartışmalıydı. Özerkliği düzenleyen 121. maddenin gerekçesinden anlaşılacağı gibi özerklik, hükümetlerin partizanca tutumlarına bir tepki olarak Anayasa’ya koyulmuştu:: “Radyoların partizan tutumu, partizan yayın vasıtası haline getirilmesi, memleketimizde uzun yıllar ciddi bir huzursuzluk konusu olmuştur. Bu sebeple radyo muhtariyeti ve tarafsızlığı anayasa teminatı altına alınmak istenmiştir.” (Cankaya, 2003:58).

C. 1960 SONRASI KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞIYLA İLGİLİ POLİTİKA OLUŞTURMA SÜRECİNDE TEMEL AKTÖRLER: CHP VE AP.

1960 sonrasında radyo ve televizyonla ilgili kamu politika süreçlerini daha iyi anlayabilmek için bu dönemde CHP ve AP'nin oynadıkları rollere daha yakından bakmak gerekiyor. Bu değerlendirme yapılırken askeri, bürokratik seçkinlerin ve aydınların kamu politikası oluşturma sürecindeki baskın rollerine dikkat etmek son

derece önemli. Burada CHP'nin uzunca bir süre devlet seçkinleriyle birlikte hareket etmesi üzerinde durulması gereken birinci noktadır. İkinci nokta ise Adalet Partisi'nin politikalarını belirlerken her zaman ordu faktörünü gözönünde bulundurmasıdır. Bu bölümde devlet seçkinleriyle ilişkilerin, her iki parti'nin radyo ve televizyonla ilgili politikaların belirlenmesindeki rolü üzerine eğileceğiz.

a) CHP'nin Genel Politikaları ve Kamu Hizmeti Yayıncılığı

1961 Anayasa'sına askeri ve sivil elitlerin yanısıra CHP'si damgasını vurmuştur. Bu durum kendini, radyo ve televizyonla ilgili kamu politikalarının oluşturulmasında da kendisini gösterir. Bu nedenle CHP'nin ideolojisindeki değişimleri ve bunun kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma süreci açısından sonuçlarını yakından incelemek gerekiyor (1).

Öncelikli olarak CHP'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini atan kadrolar tarafından kurulduğunu dikkate almak gerekiyor. Tek partili dönemde CHP, devletle kendisini özdeşleştirmiştir. Devletçi bir anlayışı benimseyen CHP, çok partili hayata geçildikten sonra seçmen desteği kazanmak amacıyla birtakım politika değişikliklerine gitmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra tam anlamıyla bir şaşkınlık yaşayan CHP'nin, politik açıdan kendi konumunu belirlemek için değişik arayışlar içine girmiştir.

- (1) Ytreberg, kamu hizmeti yayıncılığının kendisini sunma biçimlerini 4 ana ideal tipe değerlendirebileceğini ifade etmiştir. Bu ideal tipler: Paternalist, bürokratik, karizmatik ve avangard biçimlerdir. Yazarında vurguladığı gibi bu ideal tipler arasında geçişkenlikler vardır. İngiltere ve İskandinav ülkelerinde bu ideal tipleri birada gözlemlemek mümkündür(Ytreberg, 2002). Türkiye'deki kamu hizmeti yayın kurumları'nda ise bürokratik ideal tipin ve paternalist tipin bir karışımı olarak değerlendirilebilir.

1953 yılında gerçekleştirilen 10. Kongrede kabul edilen programda devlet içindeki güçler arasındaki dengeyi korumak ve siyasi özgürlükleri güvence altına almak amacıyla ikinci bir meclis önerildi. Bundan başka programda sendika ve mesleki dernek kurma hakkından söz ediliyor, yargı bağımsızlığının teminat altına alınacağı ifade ediliyordu. Bundan da önemlisi, rejimin korunması açısından anayasa mahkemesinin kurulması gerektiğine işaret ediliyordu(Ahmad, 1996:114). Ancak programda dile getirilen yenilikler, partide geniş bir yankıya yol açmadı. Demokrat Parti'nin baskıcı politikalarının giderek arttığı 1950'li yılların ikinci yarısında CHP de önemli değişiklikler oldu. Hür parti'nin CHP'yle birleşirken ortaya konulan güç birliğiyle ilgili ilkeler, CHP'nin 14. Kongresinde "ilk hedefler beyannamesi" adıyla somutlaştırıldı. Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, yurttaşların siyasi kanaatlerine bakılmaksızın eşit muamele edilmesi, üniversite özerkliğinin temini, basın hürriyeti ve ispat hakkının anayasa teminatı altına alınması gibi ilkeler, kabul edildi (Güngör, 2004:518). Bütün bu ilkeler, daha sonra 1961 Anayasa'sının temelini oluşturacaktı. "İlk Hedefler Beyannamesi"de radyo ve televizyonla ilgili herhangi bir ilke bulunmuyordu. Ancak ilkeler, devlet içinde iktidarı denetlemek ve sınırlandırmak amacıyla değişik mekanizmalar getiriliyordu. İktidarın üniversiteye müdahale edilmesinin önüne geçmek için özerklik ilkesi gündeme getirilmişti. Buna benzer şekilde, 1961 Anayasa'sında da radyo ve televizyonu, iktidarın baskısından korumak için özerklik ilkesine yer verilecekti. CHP'nin politikalarındaki değişiklikleri incelerken göz önünde bulundurulması gereken bir başka nokta, 1958 yılında kurulan araştırma bürosunun etkisiydi. Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit, Çoşkun Kırca ve Doğan Avcıoğlu gibi aydınlar, değişik konularda politika önerilerini içeren kitaplar yayınladılar. "İşçiler için", "Demokrasi için", "Şehirlere akın ve Mesken Davası"

gibi adlarla yayınlanan kitaplar, partinin değişik konularda kamu politikası oluşturma arayışının bir ürünüydü. Araştırma bürosu, CHP'nin politikalarına çok ciddi katkılar yapmıştı(Güngör, 542).

Devlet seçkinleri ve aydınlarla birlikte 1961 Anayasa'sını hazırlayan CHP, Demokrat Parti deneyiminden hareketle, çoğunluk iktidarını sınırlayacak ve frenleyecek kurumların Anayasa'ya konulmasında önemli bir siyasi aktör olarak ön plana çıktı. Ancak, parti içi demokrasinin tam anlamıyla işlememesi nedeniyle TRT'nin özerkliğiyle ilgili yasal düzenleme isteğinin partinin tabanından ve toplumun genelinden geldiğini söylemek yanıltıcı olur. Devlet seçkinleri, aydınlar ve CHP'li siyasi elitler, radyo ve televizyonun tarafsızlığını sağlamak amacıyla özerklik ilkesini gündeme getirdiler. Özerkliğin yasal düzlemde ifadesi olan 359 sayılı yasa devlet seçkinleri ve aydınlar arasındaki ittifakın bir ürünüydü. İktidardan bağımsız bir şekilde oluşturulan TRT'nin yönetim kurulunda aydınları temsil eden üniversite temsilcilerine ve devlet seçkinlerini temsil eden çeşitli kurumlardan temsilcilere yer verilmesi de bu ittifakın bir başka sonucu olarak değerlendirilebilir.

CHP'nin politikalarını değerlendirirken dikkate alınması gereken bir gelişme, partinin "orta sol" adlı ideolojik arayıştıydı. 1961 Anayasa'sının getirdiği özgürlükçü ortamda kök salan işçi partisi'ne yönelen aydınları tekrar partiye çekmek ve kabaran sol dalga karşısında konum belirlemek amacıyla Bülent Ecevit gibi aydınların dile getirdiği "ortanın solu" yaklaşımı, partideki ideolojik dönüşümü göstermek açısından önemliydi. Bir bölüm CHP'li geniş halk kesimlerinin desteğini kazanmak amacıyla "ortanın solu" yaklaşımını benimsedi. 1965 yılındaki seçimlerde bu slogan kullanılsa da asıl Bülent Ecevit'in genel sekreter olmasından sonra ciddi bir şekilde bu yaklaşım savunuldu.

Ecevit, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin meydana getirdiği yeni ortamda işçilere ve köylülerin desteğini kazanmak için yeni politikalara ihtiyaç olduğunu görmüştü. Artık ortanın solunu savunan CHP'liler, ordu ve bürokratik seçkinlerle olan ittifaktan vazgeçmişlerdi (Ahmad, 1996: 251-258). Bunun bir sonucu olarak 1971 yılında İsmet İnönü, askeri muhtıraya daha olumlu yaklaşırken müdahaleyi CHP'ye karşı olarak değerlendiren Ecevit, genel sekreterlikten istifa etti. Parti'nin seçkin imajını silip halka yakınlaşma politikası güden Ecevit, CHP'nin orduya destek olmasının bir seçim felaketiyle sonuçlanacağını düşünüyordu (Ahmad, 305). Bu değişim, radyo ve televizyonla ilişkin kamu politikalarına yaklaşım açısından da son derece önemliydi. CHP'nin devlet seçkinlerine yakın olan kanadı, TRT'nin özerkliğinin kaldırılmasıyla ilgili Anayasa değişikliğini gönülden desteklemişlerdi. Ardından zaten CHP'li olan Başbakan Nihat Erim döneminde TRT'nin yapısını kökten değiştiren 1568 sayılı yasa çıkartılmıştı. TRT'nin özerkliğini uzunca bir süre Adalet Partisi'ne karşı savunan CHP'nin muhafazakâr kesimi, devlet seçkinlerinin radyo ve televizyonla ilgili politika değişikliğine herhangi bir ses yükseltmemişti. CHP ile devlet seçkinleri arasındaki yakın ittifak, radyo ve televizyonla ilgili kamu politikası oluşturma sürecine bir kez daha damgasını vurmuştu.

b) TRT'nin Özerkliğinin Yok Edilmesine Giden Süreç: Adalet Partisi ve Devlet Elitlerinin Yakınlaşması

1960-1972 arasında kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili siyasa oluşturma süreçlerini analiz ederken Adalet Partisi, dikkate alınması gereken ikinci önemli siyasi aktördür. Bu dönem boyunca farklı bir siyasal çizgi izleyen Adalet Partisi'nin kamu hizmeti yayıncılığı'na yaklaşımı da değişiklik göstermiştir. Adalet Partisi, 359 sayılı yasa Meclis'te görüşülürken söz konusu yasanın özerklik açısından yetersiz olduğunu ileri sürmüştür. Daha sonra iktidara geldiğinde ise farklı bir tutum benimsemiş 359 sayılı yasayı değiştirip özerkliği kaldırmak için değişik girişimlerde bulunmuştur. 1972 ise, 359 sayılı yasanın değiştirilmesi konusunda hükümete tam destek vermiştir. Adalet Partisi'nin kamu hizmeti yayıncılığı konusunda değişen bu tutumunu daha iyi kavrayabilmek için Adalet Partisi'nin ideolojisini yakından incelemek gerekiyor. Burada, bütünüyle Adalet Partisi'nin ideolojisi üzerinde durulmayacak. Partinin iletişim politikasını aydınlatmak amacıyla devlet, demokrasi, milliyetçilik, hak ve özgürlükler gibi konulara yaklaşımı değerlendirilecek.

Adalet Partisi'nin ideolojisini değerlendirirken ve bunun kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili sonuçlarını tartışırken dikkate alınması gereken en önemli faktör, bu partinin orduyla olan ilişkileridir. Cizre, Adalet Partisi'nin genel ideolojisinin ve politikalarının oluşumunda en belirleyici faktörün ordu olduğunu ileri sürmüştür (Cizre, 2002:35). Cizre'ye göre Adalet Partisi, orduyla olan ilişkilerinde içinde çelişkiler barındıran bir "çifte söylem" geliştirmiştir. Bu çift söylemi ustalık bir biçimde yürütmesi partinin başarısını olumlu yönde etkilemiştir. Bir taraftan siyasal yaşamı sıkı sıkıya gözetim altında tutan askeri elitlerin gözünde meşruiyetlerini sağlayabilmek ve iktidara

gelebilmek amacıyla Adalet Partisi yöneticileri, orduya karşı abartılı övgüler düzmekten kaçınmazken diğer taraftan Demokrat Parti'den gelen tabanların desteğini kazanmak amacıyla "milli irade" kavramını ön plana çıkartılar ve deyim yerindeyse, altan alta antimilitarist bir anlayışı sergilediler (Cizre, 37). Şimdi bu saptamayı gözönünde bulundurarak Adalet Partisi'nin izlediği politikayı daha yakından inceleyebiliriz.

1960 askeri ihtilalinden hemen sonra kurulan Adalet Partisi, bir meşruluk sorunuyla karşı karşıya kalmıştı. Demokrat Parti'nin oy tabanına sahip çıkan Adalet Partisi, yeni anayasanın getirdiği temel değerlere sadık kalacağı konusunda da başta ordu olmak üzere sistemin diğer aktörlerine güvence vermek zorundaydı. Bu meşruluk sorunu, Adalet Partisi'nin 1964 yılına kadar hem muhalefetteki hem de iktidardaki tavrını büyük ölçüde belirledi. Parti yöneticileri orduyla da barışmak için büyük çaba harcadılar. Adalet Partisi'nin önde gelenlerinin, 27 Mayıs, Anayasa ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri konusunda sergiledikleri siyasi davranışlar, buna örnek olarak gösterilebilir. Bu dönemin sonunda Askerler, başlangıçta kuşkuyla yaklaştıkları Adalet Partisi'ni kabul etmek zorunda kaldılar (Güler, 2003:122). Demirel'in ifadesiyle 1965'e kadar AP'nin temel kaygısı, meşruiyetini 27 Mayısçı cepheye kabul ettirebilmek oldu (Demirel, 2004:29).

Adalet Partisi'nin iletişim politikasıyla ilgili üzerinde durulması gereken bir başka nokta da, partinin devlet konusundaki görüşleridir. Türk siyasal hayatında büyük önem verilen devlet tasavvuru, Adalet Partisini derin bir şekilde etkilemiştir. Bu anlayışı özetleyen Demirel'e göre sınıflar üstü görülen devlet, milli çıkarlar çerçevesinde değişik toplumsal grupların çıkarlarını bir potada eritme iddiasını taşıması nedeniyle Korparatist-milliyetçi nitelikler sergiler. Merkez sağ partiler de bu devlet anlayışını

büyük ölçüde benimsemişlerdir (Demirel, 2004:262). AP'nin devlet kavramsallaştırılmasında milliyetçiliğin oynadığı role dikkat çeken Demirel, bu anlayışta devlet mitosunun ön plana çıktığını ifade eder:

“AP'nin devlet kavramlaştırılması, devlet ile millet arasındaki özel bağa referans veren milliyetçilik anlayışı ile pekiştirilmeye çalışılmıştır. Milli devletin yüceltilmesi milliyetçiliğin doğasında mündemiçtir. Ancak, bunun da dereceleri söz konusudur. Bir kısım milliyetçi ideolojilerde, milli-devlet unsuru görece az öne çıkarılarak, milletin özellikleri ve "değerleri" vurgulanır. Türk milliyetçi söyleminde ise devlet mitosuna baskın bir figürdür. Devlet kuruculuğunun Türk milletinin değişmez özü olduğu, türk devletlerinin baştan beri milli devlet karakteri taşıdığı, bunların aynı zamanda sosyal-halkçı ve cihanşümul özelliklere sahip bulunduğu gibi tezler milliyetçi tarih yazımında sıklıkla dile getirilmiştir.”(Demirel: 269)

Bu siyasi yaklaşım doğrultusunda Adalet Partisi, devlete ilişkin eleştirilere sıcak bakmıyordu. Adalet Partisi'ne göre kitlelerin yönetime ilişkin rahatsızlıkları yöneticilerin değişmesiyle birlikte çözülebilirdi. Bir başka ifadeyle, Adalet Partisi devlete hanel gelmesini istemiyordu. Adalet Partililer, sık sık devletin bekası kavramını kullanıyorlardı. Demirel'e göre beka kavramının taşıdığı “çok eskilere dayanma, süreklilik, edebilik” gibi çağrışımlar, partinin milliyetçi-muhafazakar devlet tasavvuruna yakınlığına işaret ediyordu (Demirel:266). Sonuçta, Adalet partisi, ideolojik ve siyasi anlamda devlet kavramının içeriğine tamamen sahip çıkıyordu (Güler, 2003:99).

Adalet Partisi'nin izlemiş olduğu iletişim politikasını aydınlatmak açısından tartışılması gereken diğer bir konu, partinin demokrasi anlayışıdır. Adalet Partisi, milli irade kavramını demokrasi anlayışının merkezine yerleştirmiştir. Demirel, AP'nin milli irade kavramını kullanarak, toplumun yalnızca bir kesimini değil, bütün toplumsal kesimleri kucakladığı iddiasıyla, milliyetçilikle demokrasi arasında bağ kurduğuna işaret eder. Demirel'in ifadesiyle millet, “ çıkarları arasında farklılıklar olsa da, bu farklılıkların uzlaştırılmayacak kadar büyük olmadığı, ortak noktaların da önemli yer

tuttuğu bir kollektive..” olarak görülür. Bir başka açıdan milli irade söyleminin bu kadar sık kullanılmasının politik bir gerekçesi olduğunu da söyleyen Demirel, Adalet Partisi'nin demokratik sistemlerde siyasi iktidarların birlikte yaşamak durumunda oldukları kurumların etkisini sınırlandırmak ya da azaltmak amacıyla bu yola başvurduğunu vurgular (Demirel, 2004: 225).

Adalet Partisi, temsili demokrasi açısından seçimleri yeterli görmüş, diğer demokratik katılım mekanizmalarını önemsememiştir. Adalet Partisi'ne göre, demokrasilerde milli iradenin ortaya çıktığı seçimler dikkate alınmalıdır. Hükümetler, seçimlerle yönetme hakkını halktan almışlardır. Milli iradenin ortaya çıktığı seçimler dışında, kamuoyu çeşitli araçlar kullanarak iktidarın meşru olup olmadığını sorgulayamaz (Demirel, 2004: 226). Bu demokrasi anlayışıyla bağlantılı olarak Adalet Partisi, özerk TRT ve üniversiteler gibi sistem içindeki diğer kurumların varlığından hoşnut değildir. Adalet Partisi, iktidara geldiği 1965 yılından itibaren Anayasa tarafından getirilen özgürlüklerin, devletin bekasını tehlikeye atacağını tezini dile getirmeye başladı. 1969 yılına gelindiğinde ise seçim beyannamesinde sistemin yeniden yapılandırılacağı ifade ediliyordu. Bir anayasa değişikliği yapılarak siyasi iktidarın üniversiteler, yargı ve TRT gibi kurumlar karşısında daha güçlü ve etkili bir konuma getirileceği vurgulanıyordu:

“... Dört yıl sonra ise kamuoyu karşısında, artık kendisini devletle özdeşleştirmiş bir parti vardı. Ülkeyi bir seçimden, (diğer) bir seçime- koalisyonuz- getirebilmiş olmayı büyük bir başarı olarak sunuyor ve 1969'da yeniden hükümet olacağı beklentisi içinde devlet aygıtının restorasyonunu istiyordu. Bu restorasyon, başta Anayasa'nın yasakçı bir anlayışla ayrıntılandırılması yoluyla değiştirilmesi olmak üzere, üniversite, TRT ve yargı bağımsızlığının ortadan kaldırılması, yürütmenin(hükümetin) etkinliğinin artırılması, parlamentonun (soru-gensoru vb. mekanizmalarla) hükümeti denetleyen değil de, hükümetin getirdiği yasa tasarılarını onaylayan bir kurum haline getirilmesini içeriyordu.” (Güler, 2003:97-98).

1965 yılından sonra artan toplumsal olaylar ile komünizm tehlikesi arasında bağ kurulması, orduyla Adalet Partisi'nin bu konudaki politikalarını yakınlaştırmıştır. Adalet Partisi'nin özerk kurumları, toplumsal eylemlerin sorumlusu olarak göstermesi ve bu kurumların devlet otoritesini zayıflattığı iddiasını sık sık dile getirmesi, Ordu'yu da etkilemiştir. Zaten 1971 Askeri Muhtırası'ndan sonra askerlerin dayatmasıyla yapılan ilk iş, TRT'nin özerkliğinin kaldırılması olmuştur.

D. SİYASİ PARTİLERİN RADYO VE TELEVİZYON DÜZENİYLE İLGİLİ POLİTİKA YAKLAŞIMLARI: 359'NOLU TRT YASASININ MECLİS MÜZAKERELERİ

a) CHP'NİN Kamu Hizmeti Yayın Anlayışı

Türkiye Büyük Millet Meclis'inde 359 sayılı kanunla ilgili müzakereler yapılırken CHP Grubu adına Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Gögüş, söz almıştır. Gögüş, konuşmasında Türkiye'de radyonun geçirdiği dönüşümü anlatarak, 359 sayılı yasanın neden gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bu tasarının Anayasa'nın hükmüne ve onun ruhu içinde hazırlandığını anlatan Gögüş, Türkiye radyolarının kurulduğu 1927 yılında bu yana çeşitli idari deneyimleri yaşadığına dikkati çekmiştir. Bu deneyimlerin her birinden alınan sonuçlara göre radyo idaresinde bir gelişmenin yaşandığını vurgulayan Gögüş'ün ifadesiyle radyo “kendi kendini idareye dayanan bir yeterlilik içinde halka hizmet etmenin özlemini duymaktan geri kalmamıştır”. BBC'nin kurulmasından 4 yıl gibi kısa bir süre sonra Türkiye'de Ankara ve İstanbul'da ilk radyo

denemelerinin yapıldığını ifade eden Göğüş, bu yasaya neden gerek duyulduğunu açıklamıştır:

"... Bu nisbette uzun ve hiç şüphesiz ki, dünya radyo yayın tarihinde şerefli bir geçmişe ve mevkiye sahibolan radyoculuğumuza bu kanunla yeni bir gelişme imkânı sağlanmakta ve Türk radyoculuğunda yeni bir devre açılmaktadır.

Türkiye'de ilk radyo yayınlarına başlandığı tarihten sonra, alıcı istatistiklerinin tutulmasına geçildiği sıralarda karşılaştığımız rakam 7 600 iken, bugün bu rakam birbuçuk milyonu aşmış bulunmaktadır. 7 600 rakamı, Devletin radyo yayın hizmetlerini yeni ve modern istasyonlar kurmak suretiyle destekliyerek, Türk Telsiz - Telefon A. Ş. isimli bir müesseseden devraldığı tarihten bir yıl önceye raslar. Bundan hemen bir yıl sonra % 40 artışla bu rakam 10 640 a çıkmış, bir yıl sonra da artış % 114 ü bulmuştur.

İkinci Dünya Savaşının, alıcı ithalinde düşüklük meydana getirmesi yüzünden, radyo servislerimiz, doğru ve tarafsız yayınlarıyla halktan gördüğü bütün rağbete rağmen, resmî albone bakımından bir duraklama göstermiş olsa bile, kendi bünyesinde gelişmekten geri kalmamıştır. Bu süre içinde Ankara Radyosu yayınlarının, özellikle enformasyon bakımından bütün dünyada nasıl bir güvenilir kaynak olarak karşılandığı malûmdur. Ve işte bugün bir milyon 700 bin küsur alıcı cihazı ve bunların etrafında toplanan en az beş misli devamlı dinleyici kütlesi ile Türkiye radyoları, her mânasiyle muhtar bir yönetim ve bunun neticesi olarak imkânlı bir yaratıcılık devresine girmektedir."(Tutanak Dergisi, 1963:481)

Halkın doğru ve tarafsız bir biçimde haber almaya ihtiyacı olduğunu vurgulayan Göğüş, yayıncılığın yeni bir yönetim tarzı içinde örgütleneceğini ifade etmiştir. Göğüş, Türkiye radyolarının, halkın zevkini, kültürü ve milli geleneklerini desteklemekle görevli olduğuna işaret etmiştir. Göğüş, kamu hizmeti yayıncılığının o dönem ön plana çıkan temel niteliklerine gönderme yapmıştır. Kamu hizmeti yayıncılığının eğlence, eğitim ve bilgilendirme nitelikleri Göğüş'ün değerlendirmesinde önemli bir yer tutmuştur. Göğüş'e göre memleketin "içerde" ve "dışarıda" tanıtılması ihtiyacına yanıt verebilmek için yeni bir örgütlenme tarzı oluşturulmuştur. Tasarıyla birlikte Türkiye, milletlerarası alanda sesini duyurabilme olanağına kavuşacaktır. Bir başka açıdan reklamlar, ticari hayatın canlanmasına ve "meşru kazanç" yollarının özendirilmesine

vesile olacaktır. Göğüş, yasa tasarısı hazırlanırken radyonun bütün sorunlarının gözden geçirildiğini ve belirlenen sorunları çözmeye yönelik birtakım çözümlerinin de bulunduğunu ifade etmiştir. Göğüş, bu noktada bir kez daha özerkliği, sorunları çözecek önemli bir anahtar olarak nitelendirmiştir. Göğüş'ün ifadesiyle “Karar kendisinin, icra kendisininindir. Ancak bu sebeptendir ki, büyük bir sorumluluğun altına girmektedir. Türkiye radyoları saatler dolusu yayımlarıyla halkımızın zevkini, kültürünü, millî geleneklerini en sıhhatli şartlar içinde desteklemekle görevlidir.” (Tutanak Dergisi, 1963).

Özerkliği, tarafsızlığın güvencesi olarak değerlendiren CHP'nin, siyasi partiler, değişik dini inançlar, düşünceler arasında tarafsızlığı mümkün kılacak bir düzenlemenin peşindedir. Ayrıca CHP'nin bir başka amacı, Demokrat Parti'nin radyoyu hükümet radyosu haline getirmesine bir tepki olarak, bundan böyle iktidarların radyoyu doğrudan doğruya denetim altına almalarını önlemektir. Bir başka açıdan 1961 Anayasa'sının ruhuna uygun olarak gerektiğinde iktidarın eylemlerini de sorgulama gücüne sahip olacak özerk bir radyo televizyon kurumu tasarlanmıştır. Böylelikle, bu tür mekanizmaların olmaması nedeniyle otoriterleşen Demokrat Parti deneyiminin bir daha yaşanmaması istenmiştir. Ancak, bu arkaplan çerçevesinde CHP'nin özerklik anlayışı aydınlatılabilir. 359 sayılı yasa görüşülürken CHP Grubu adına söz alan Göğüş, özerkliğin tarafsızlığın garantisi olduğunu ifade etmiştir. Göğüş'e tarafsızlık siyasi inançlar, siyasi partiler ve değişik vicdanlar arasında bir denge sağlamanın önemli bir aracıdır. Tarafsızlığın ve özerkliğin sınırlarını da çizen Göğüş, eğitim, öğretim ve dış politika konusunda devletin belirlediği çerçevede Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun hizmetini yerine getireceğine dikkati çekmiştir:

"Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun muhtar bir Kamu İktisadi teşebbüsü olması, tarafsızlığının teminatı olarak düşünülmüştür. Bu tarafsızlık, Kurumun, Türk halkına hitaben yaptığı yayınlarda riayet edilmesi gereken bir husustur. ...Anayasanın gerekçesinden anlaşıldığı gibi, diğer demokratik memleketlerdeki tatbikat da bu yoldadır. Bu tarafsızlık, ezcümle, siyasi inançlar ve siyasi partiler arasında, meslekî anlaşmazlıklar arasında ve değişik vicdani bağlar arasındadır. Pek tabiidir ki, bu tarafsızlık Anayasanın emredici hükümlerinin sınırlarıyla çevrilidir.

Kurumun, Devletin dış politikasının bir vasıtası olarak kullandığı dış radyo televizyon yayınlarında tarafsızlığı veyahut eğitim ve öğretime yardımcı "olmakta Devletin temel eğitim ilkelerinin dışına çıkması söz konusu olamaz. Bu hususlar, Devletin bu konudaki siyasetini tesbit ve tatbikle yetkili Hükümet makamlarınca tesbit edilecek ve Kurum ancak, bu yayınların cari yürütülüşü ile meşgul olacaktır."(Tutanak Dergisi:1963:482)

Göğüş'e göre, tarafsızlığın sağlanması için cevap-düzeltilme hakkının da bir düzenlemeye bağlanması gerekmektedir. Hükümet yetkililerinin radyodan yaptığı konuşmalar, bildirimler ve açıklamalar, diğer partilere bir cevap hakkı doğuruyorsa, bu partiler de bu hakkı kullanabilmelidirler. Böyle bir durumun ortaya çıkıp çıkmadığını belirleyecek tamamıyla tarafsız bir kurula da, bu nedenle tasarıda yer verilmiştir. Göğüş, bu kurulun hem muhalefetin hem de hükümetin bu gibi konuları kötüye kullanmasını engelleyeceğini savunmaktadır.

Buna ek olarak CHP'ye göre yönetim kurulunun oluşum tarzı, tarafsızlığı sağlayacak bir başka mekanizmadır. Yönetim kurulunun teşekkül tarzının tarafsızlık ilkesi gözönünde bulundurularak oluşturulduğunu belirten Göğüş, yönetim kurulunun genel müdürün tayininde belirleyici olmasına işaret etmektedir. Göğüş'e göre yönetim kurulu üyelerinin belirli bir süre azledilememesi de kurumun tarafsızlığını sağlayacak bir başka güvencedir. Bundan başka yönetim kurulunun istemediği bir Genel Müdür'ün kurumun başına atanamaması da tarafsızlığı koruyan önemli bir

mekanizmadır.

Göğüş'ün konuşmasında üzerinde durduğu bir başka noktada, yayınların kamu düzeni ve milli güvenliği tehlikeye atmayacak bir biçimde düzenlenmesidir. Radyonun ve televizyonun gazetelere göre halk kitleleri üzerinde ani ve hızlı etkisinden söz eden Göğüş, bu konuda da önlemlerin alınmasının doğru bir yaklaşım olduğunu söylemiştir. Göğüş, bundan dolayı televizyon ve radyonun toplum üzerinde büyük bir etkisinin olması nedeniyle milli güvenliğin ihlal edildiği durumlarda Başbakan'a genel müdürü görevden alma yetkisinin verildiğini ifade etmiştir. Çünkü milli güvenliğin ve kamu düzeninin korunması konusunda Türkiye Büyük Millet Meclis'ine karşı sorumlu olan tek organ olan hükümete bu yetkinin tanınması doğaldır. Hükümete bu alanla sınırlı olarak verilmiş yetkinin doğal bir sonucu olarak Genel Müdürün yönetim kurulunun olduğu kadar Bakanlar Kurul'unda itimatını sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle Bakanlar Kurulu'na Genel Müdürü tayin yetkisi verilmiştir. Atanma gibi görevden almada da benzer işlemler gerçekleştirilir. Ancak görevden uzaklaştırmada Yönetim Kuruluna Bakanlar Kuruluna göre geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır. Yönetim Kurulu, görevinin gereklerini yerine getirmediği herhangi bir durumda Genel Müdürü görevden alabilmektedir. Buna karşılık, Bakanlar Kurulu yalnızca kamu düzeni, milli güvenlik ve devletin dış politikasının tehlikeye girmesini gerekçe göstererek Genel Müdürü görevden uzaklaştırabilir. Göğüş, Genel Müdürün görevden uzaklaştırılmasında bir yetki aşımının olup olmadığıyla ilgili başvurulara Danıştay'ın kısa sürede karar vermesinin hükme bağlanmasını da dikkati çekmektedir.

Başbakan, milli güvenliği bozduğu gerekçesiyle bazı yayınları

engelleyebilecektir. Burada da Göğüş, Başbakan'a verilen yayınları men etme yetkisiyle ilgili itirazların Danıştay'a yapılabileceğine işaret etmiştir. Göğüş, Danıştay'ın yetki aşımıyla ilgili başvuruları hızla görüşüp karara bağlayacak olmasını da önemli bir kazanç olarak değerlendirmektedir. Dönemin iletişim politikalarının "ruhuna" uygun olarak CHP, radyo televizyon yayıncılığında devlet tekeli savunmaktadır. Bu konuda bütün dünyada dile getirilen frekans kısıtlılığı gerekçesini Göğüş de tekrarlamıştır. Anayasa'nın 121. Maddesi gereğince radyo televizyon tekeli, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'na verilmiştir. Göğüş'e göre Türkiye'nin milli güvenliği ve bütünlüğü bakımından yayıncılıkta devlet tekeli bir zorunluluktur. Frekansların karışması ilgili teknik neden de devlet tekeli zorunlu kılan bir başka önemli etkidir. Göğüş, İngiltere, Fransa, Batı-Almanya, İtalya ve Japonya gibi demokratik memleketlerde olduğu gibi Türkiye'de de yayıncılıkta devlet tekelinin devamından yanadır.

Beş yıllık kalkınma planının da radyoya rehberlik edeceğini belirten Göğüş, bu yayın aracının ulusal eğitimin ve bütünlüğün sağlanması bakımından son derece önemli olduğunu da ifade etmiştir. Kalkınma Planının yayıncılara rehberlik edecek bir kaynak olduğunu vurgulayan Göğüş, bu noktada kamu hizmeti yayıncılığının eğitim niteliğine göndermede bulunmaktadır: radyo ve televizyonlar, halkın bilgi seviyesini yükseltmekte etkili bir araç olarak kullanılacaktır. Buna ek olarak Göğüş, radyo ve televizyonları, çağdaşlaşmanın itici bir unsuru olarak ele almaktadır. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu çağdaşlaşma misyonunu diğer işlevlerinin her zaman üzerinde ayrı bir yerde tutmaya özen göstermelidir. Göğüş, kamu hizmeti yayın

kurumlarının eğitim işlevine büyük önem vermektedir. Yetişkin eğitimi de yayınlarda gözönünde tutulması gereken bir başka önemli unsurdur. Güncel olaylar, tıp, sanat ve fen bilimlerine dönük olarak yayınlar hazırlanmalıdır. Bu konuda diğer ülkelerin radyo ve televizyon deneyimlerinden ve bilgi birikiminden yararlanılması gerekmektedir.

Göğüş'e reklamlar kamu yararını gözetmeli, bayalığa ve zevklerin düşürülmesine yol açmamalı, tam tersine nitelikli yayıncılığın yapılmasına destek olmalıdır. Ayrıca reklam ve ilanlar radyo programlarını geliştirmede kullanılabilir. Bu çerçevede reklam ve ilanlara ilişkin yönetmelik, bütün ihtiyaçlar, ihtimaller ve imkanlar göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Göğüş'ün gündeme getirdiği son önerisi ise TRT'nin bir dergi çıkartmasıdır. Bu dergi, kurumun kendi yayınlarının da eleştirilebileceği bir fikir ve program dergisi olmalıdır (Tutanak Dergisi:1963:482-483).

b) AP'nin Kamu Hizmeti Yayın Anlayışı

Adalet Partisi, 1960 askeri müdahalesini yapan askerlere karşı meşruluğunu kabul ettirmek amacıyla 1961 Anayasasına karşı açıktan bir cehpe almaktan kaçınmıştır. Bu açıdan Adalet Partisi, tek başına iktidara geleceği 1965 yılına kadar bu uzlaşmacı tutumunu sürdürmüştür. Adalet Partisi'nin bu yaklaşımını, 359 sayılı yasa görüşülürken de görmek mümkündür. Öyle ki, Adalet Partisi özerklik konusunda CHP'den de ileri giderek, 359 sayılı yasanın yetersiz olduğunu ileri sürmüştür. 359 Sayılı kanun tasarısıyla ilgili Adalet Parti'nin görüşlerini açıklayan Nihat Kürşat, tarafsız ve özerk bir Radyo Televizyon Kurumu öneren yasa teklifini olumlu karşıladıklarını ifade etmiştir. Ancak, Kürşat'a göre, özerklik, kanun tasarısının metninde ve ruhunda

bulunmamaktadır. Milli Güvenlik gerekçesiyle, Başbakana kurumun neşriyatını engelleme yetkisi verilmesinin özerkliği zedeleyeceğini vurgulayan Kürşat, böyle bir durumda yalnızca mahkemelere başvurunun yeterli olacağı kanısındadır. Kürşat'a göre, tasarıda özerkliği kısıtlayıcı hükümler vardır. Kürşat göre, tasarı bu haliyle, kurumu daha doğuşunda güdük hale getirmektedir:

"Mezkûr Anayasa hükmüne göre, Kurumun, Devletin kurduğu nizamlar içinde tam bir serbesti yetkisini¹ haiz olması lâzımgelirken tasarının 16 nci maddesi ile Başbakana veya görevlendireceği Bakanla millî güvenlik mülâhazasıyla Kurumun, neşriyatını menetmek yetkisi tanınmaktadır. Her ne kadar ikinci fıkrası ile, bu husus yargı denetimine tâbi tutulmakta ise de, meselemizde aslolan; Kurumun karar ve yönetim fonksiyonlarında her türlü müdahalenin önlenmesidir. Gerekçede zikredildiği gibi millî güvenliğin sağlanmasında Bakanlar Kurulunun sorumlu bulunması, Kurumun yayınlarına el koymayı icap ettirmez. Kaldı ki, Anayasa bu hususta sadece Başbakanı değil, Bakanlar Kurulunu sorumlu tutmuştur. Bu Anayasa hükmüne göre Bakanlar Kurulunun sadece mahkemelere müracaat hakkına sahibolması lâzımgelirdi. Muhtar müessese adı altında kurulan Kurumun hayatiyeti muhtariyeti nisbetinde ve ona sahibolduğu müddetçe mevzubahsolabilir.

Bu, prensip muvacehesinde kanun teklifi tümü ile tetkik edildiğinde, muhtariyetin kısıtlandığı müşahede edilmektedir. Her ne kadar Kurumun teşekkülü, yönetimi, muhtar esaslara bağlanmış ise de, bilhassa 16 madde ile yayınlarının muhtariyet vasfı tamamıyla ortadan kalkmaktadır. Böylece Kurum daha kuruluşu anında güdük bir hale gelmektedir. Bütün bu hukukî mülâhazaların ötesinde, memleket gerçeklerine aşına bir siyasi grup olarak bizler ister muhalefette, ister iktidarda olalım, icra organına radyolar üzerinde murakabe hudutlarının dışında böylesine bir müdahale hakkı tanınmasına karşı bulunmaktayız."(Tutanak Dergisi, 1963:484).

Radyo ve Televizyon tesis ve işletmeciliği kurma yetkisinin yalnızca bir kuruma verilmesine karşı olduklarını ifade Kürşat, yabancı sermayenin bu alana girmesinin, ülke açısından yararlı olacağı tezini savunur. Devlet tekeli zorunluluğunu Anayasa'ya dayandırmanın yanlış bir anlayış olduğunu savunan Kürşat, bu şekliyle tasarıya hayır oyu vereceklerini açıklamıştır. Bu yaklaşıma göre, radyo ve televizyon alanında özel sektörünün girişimci yeteneği olumlu sonuçlar doğurabilir. Kürşat'ın ifadesiyle "Bu kanunla memleketimizde bu sahada yatırım yapacak özel kurumların faaliyete geçmesine

engel olunmamalı ve yabancı sermayenin bu mevzudaki geniş imkânlarından istifade yollarını açık tutmalıyız”(1963:484). Kürşat, özel radyo ve televizyon yayınlarının memleket çıkarlarına uygun olarak yayın yapmasını sağlamak amacıyla “milli karakter” taşıyan bir takım kuruluşların kurulmasını da önermektedir. Bu kuruluşlar, söz konusu kanunun tespit ettiği birtakım esaslar doğrultusunda özel radyo ve televizyonları denetlemelidir. Adalet Partisi sözcüsü, devlet tekeli koruması ve özerkliğe aykırı hükümlerin mevcut olduğu gerekçesiyle tasarıya karşı olumsuz oy kullanacaklarını açıklamıştır. Burada dile getirilmesi gereken konu, Adalet Partisi’nin programında yer alan liberal unsurlar nedeniyle ticari yayıncılığa sıcak bakmasıdır. Dünyada radyo ve televizyon alanında devlet tekelinin baskın paradigma olduğu 60’lı yıllarda Adalet Partisi’nin özel sektörün bu alana girmesini talep etmesi, dikkate alınması gereken bir başka önemli noktadır.

c) Diğer Partilerin Kamu Hizmeti Yayın Anlayışı

C.K.M.P adına 359 sayılı kanun tasarısıyla ilgili görüşlerini açıklayan Seyfi Öztürk ise, tasarının özerk bir yayın kuruluşu kurmak açısından olumlu nitelikler taşıdığını vurgulamıştır. Tasarıyı ele alırken "Devlet Radyosu" ifadesini kullanan Öztürk'e göre radyonun siyasi iktidarın her türlü müdahalesinden uzaklaştırılması gerekmektedir. Öztürk, TRT’nin bir kamu tüzel kişiliği olarak tasarlanmasını uygun bulmuştur. Bundan başka, radyonun giderlerini karşılayacak bir iktisadi topluluk olarak düşünülmesi de Öztürk’e göre yerinde bir yaklaşım olmuştur. Tasarıyla radyonun tarafsız bir biçimde yayınlarını yapması amacıyla idari yapısının değiştirildiğini vurgulayan Öztürk, “devlet” radyosunun siyasi iktidarın her türlü müdahalesinden

bağımsız hale getirilmesini istemiştir. Öztürk, ancak radyonun böyle bir tüzel kişiliğe kavuşturulmasıyla tartışmaların önüne geçilebileceğini ifade etmiştir.

Milli güvenliğin gerektirdiği hallerde Başbakan'a yayınları menetme yetkisinin verilmesinin rejimin korunması açısından gerekli olduğunu vurgulayan Öztürk, bu hükmün suistimalini önlemek için konulanan yargı başvuru hakkının yerinde olduğunu ifade etmiştir. Öztürk'ün bu konuda soğuk dönemine uygun olarak verdiği örnek dikkate değerdir. Bir siyasi partinin komünizm propagandası yaptığı söyleyen Öztürk, söz konusu partinin yayınladığı bildirinin, hükümet tarafından yayınlanmasının engellemesinin son derece doğal olarak kabul etmiştir. Milli Güvenliği ilgilendiren bu gibi konularda hükümetin hızla harekete geçip bu tür yayınları engellenmesi gerekmektedir. Öztürk'e göre hükümete tanınan bu yetkinin sınırsız olmaması, itiraz halinde yargının hızla karar vermesi, demokratik sistem için bir güvencedir. Öztürk'ün burada üzerinde durduğu bir başka konu, tatbikatçıların bu yasayı nasıl uygulayacaklarıdır. Kötü niyetli tatbikatçılar, yasanın dehlizlerinde kendi amaçlarına uygun bir yol bulup bu yargı güvencesini de aşabilirler.

İktidara karşı muhalefet partilerinin de düşüncelerini açıklamalarına tasarının imkân verdiğini vurgulayan Öztürk, devlet radyosunun siyasi iktidarın özel radyosu olmasına karşı olduklarını söylemiştir. İktidar partileri, azınlıkta kalan muhalefet partilerine karşı baskıcı bir yaklaşım geliştirebilir ve hükümetin inisiyatifine bırakılırsa onlara radyoda söz hakkı vermeyebilir. Öztürk bu bakımdan muhalefet partilerine radyodan yararlanma imkânı getirmesini son derece olumlu bulmaktadır. Öztürk'ün ifadesiyle “Ne **Devlet** radyosu ortanın malı olacaktır, ne **Devlet** radyosu siyasi

iktidarların hususi propaganda vasıtası olacaktır. O halde Devlet radyosundan herhangi bir şekilde, bir siyas parti, fikrine, kanaatine, davranışına taarruz edildiği zaman, o siyas parti, ister muhalefette olsun, ister başka yerde olsun; radyodan aynı şekilde istifade etmek imkânına sahip olacaktır, olmalıdır da.”(Tutanak Dergisi, 1963:486).

Öztürk’ün gözönünde bulunduğu bir başka konu, TRT Yönetim Kurul’unun teşekkül tarzıdır. Öztürk’e göre, TRT yönetim kurulunda hükümet üyelerinin sayısal açıdan çoğunluğu oluşturmamalarına da dikkat edilmelidir. Öztürk’e göre yönetim kurulun tarafsızlığı sağlamak amacıyla hükümet dışındaki değişik kuruluşlardan temsilcilere sayısal açıdan ağırlık tanınmalıdır. Söz gelimi 10 kişiden oluşan kurulda hükümet temsilcilerinin sayısı 4 sınırlı tutulmalı ve böylece hükümetin kurulda tayin edici bir konuma gelmesinin önüne geçilecektir.

Yayınlarda Milliyetçilik konusu da önem verilmesini isteyen Öztürk, Türk adet ve gelenekleri konusunda da gerekli özenin gösterilmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir. YTP Grubu adına söz alan Ali Dizman da demokratik rejiminin teminat ve sağlamlığının göstergesinin, kamuoyuna seslenen yayın organları olduğuna işaret etmiştir:

"Muhterem arkadaşlarım, demokratik rejiminin teminat ve sağlamlılığının miyarı, elbetteki, efkârı umumiye hitap etmek kudretini haiz yayın organlarıdır. Bunların başında da, memleketimizde, en büyük halk çoğunluğuna hitab etme kuvvetini kendinde toplayan radyo gelmektedir. Radyo, kuruluşundan bugüne kadar ki, mazisi arasında geçen müdde daima bir ihtilaf mevzu olmak durumunda kalmıştır. İşte, gerek demokratik rejimin icabını yerine getirmek ve bir ihtilaf mevzuunun ortadan kaldırılması yolunda ciddi bir gayret sarfetmenin eseri olan bu tasarımı memnuniyetle karşıladık."(Tutanak Dergisi:1963:486).

Geçici Komisyon Sözcüsü Çoşkun Kırca, hükümete milli güvenlik gerekçesiyle

yayınları men etme yetkisinin tanınmasıyla ilgili eleştirileri yanıtlarken bu hükmün anayasa aykırı olmadığını ileri sürmüştür. Muhalefet partilerinin bu maddeye itirazlarını doğal bulan Kırca, bu konuda yapılan müzakerelerin yasayı uygulacak olanlara ışık tutacağı düşüncesindedir. Ne var ki Kırca'ya göre hükümete bu yetki istisnai hallerde tanınmıştır. Bu nedenle Kırca, Adalet Partisi'nin itirazlarının geçersiz olduğunu savunmuştur. Kırca, Anayasanın 121.maddesinin ikinci fıkrasının özerkliğin esas güvencesi olarak değerlendirmiştir: «Her türlü Radyo ve Televizyon yayınları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.»

Kırca, radyonun siyasi partiler arasında, dini inaç ve mezhepler arasında, işçi ile işveren arasında tarafsız kalması gerektiğinin altını çizmiştir:

"Nitekim, Anayasanın gerekçesinde bu husus şöyle izah ediliyor; vaktiyle radyoların tutumunun huzursuzluk konusu olduğu belirtildikten sonra deniyor ki, «Bu sebeple, radyo muhtariyeti ve tarafsızlığı Anayasa teminatı altına alınmak istenmiştir.» işte bu cümlede muhtariyet ve tarafsızlık kelimeleri beraber geçtiğine göre, açıkça anlaşılıyor ki, muhtariyet, tarafsızlığın bir teminatı olarak düşünülüyor. Fakat, muhterem arkadaşlarım, hiçbir Anayasa hükmünü Anayasanın diğer hükümlerinden tecridedip tek başına almaya imkân yoktur. Radyo - Televizyon Kurumu niçin tarafsız olacaktır? Türk halkına karşı yayımlarında, Türk halkı arasında şu veya bu şekilde mevcudolan farklılıklarda taraf tutmamak için olacaktır. Siyasi inançlar ve siyasi partiler arasında radyo tarafsız olmak mecburiyetindedir. Dinî inanç ve mezhepler arasında radyo tarafsız olmak mecburiyetindedir. Sosyal ihtilâflar arasında, işçi arasında, işveren arasında radyo tarafsız olmak mecburiyetindedir, işte, Türk halkına karşı yapacağı yayımlarda tarafsızlık icaplarına riayet edilebilmesinin teminatı ve müeyyidesi olarak bu kurumun muhtariyeti esas vaz'edilmiştir. Fakat idare içerisinde bir kamu iktisadi teşebbüsü olarak yer alan ve bütün tasarrufları Danıştayın murakabesine de tabi olan bu kurum, Anayasamız gereğince kamu düzeninden ve millî güvenlikten yasama organına karşı sorumlu olan Bakanlar Kurulunun yerini alamaz, alır, şeklinde tasavvur edilemez. Kurumun tasarruflarından kamu düzeni veya millî güvenlik ihlâl ediliyorsa buna karşı siyasi sorumluluğu Yüce Meclislere karşı yine Hükümet taşır. Eğer radyo ve televizyon yayımlarının, basından çok farklı olarak ani ve çok kuvvetli tesirlerini halk üzerinde yaratabilecek nitelikte olduğunu düşünürsek, millî güvenlik ve kamu düzeninin korunmasından Meclislere karşı tek sorumlu olan Bakanlar Kuruluna bu konuda bâzı yetkilerin tanınması icabedeceği aşikârdır. Bu yetkiler, asla radyonun tarafsızlığını ihlâl edici, radyoyu Hükümetin emrinde, iktidarın

propagasını yapar hale sokucu olmamalıdır. Binaenaleyh, bu yetkilerin tanınması ile radyonun tarafsızlığı arasında ölçülü bir muvazenenin kurulması gerekmektedir.”(Tutanak Dergisi, 1963:489).

Kırca, yine muhalefet partileri tarafından tartışmalara konu olan yayını men yetkisini de değerlendirmiştir. Kırca, hükümet tasarısında yer alan yayınları men etme yetkisinin Turizm ve Tanıtma Bakanı'na verilmesini doğru bulmamıştır. Çünkü Milli Güvenlikle ilgili bir konu doğrudan doğruya Bakanlar Kurulu'nu ilgilendirir. Bu nedenle Anayasa'nın 105.maddesi gereğince hükümet adına resmi tebliğlerde bulunma yetkisi Başbakan'ındır. Dolayısıyla men etme yetkisi imkânı Başbakan'a tanınmalıdır. Başbakan'ın bu yetkisini Anayasa'nın hükümleri dairesinde, diğer bakanlarla işbirliği ve koordinasyon içinde kullanacağına işaret eden Kırca, bu yetkinin de diğer idari tasarruflar gibi Danıştay'ın denetimine tabii olduğunu ifade etmiştir. Danıştay'ın hızla bu konuyu murakabe etmesi fikrasının maddeye eklenmesi, hükümetin kamuoyunun önünde mahçup duruma düşmemek için yerli yersiz men etme yetkisini kullanmasını engelleyecektir.

Milli Güvenlik ve kamu düzeni kavramlarını, hiçbir hukuk düzeninin zaman ve mekân içinde sınırlarını çizemediğini belirten Kırca, Başbakan'ın milli güvenlik gerekçesiyle yayınları durdurma yetkisini neden gerek duyulduğunu belirtirken ilginç bir örnekte veriyor. Meclis'in onaylamadığı ideolojiye sahip şairlerin, şiirlerinin radyodan okunmasının, kamu düzenini güvenliği tehlikeye sokabileceğini ileri sürmüştür. Kamu düzeni ve Milli Güvenlik kavramlarının ülkeden ülkeye ve zaman içinde değişiklik gösterebileceğini anlatan Kırca, sözgelimi komünist şair Alagon'un bir şiirinin Fransız radyolarından yayınlanmasının orada kamu düzeni açısından bir sakınca teşkil etmeyeceğini ifade etmiştir. Buna karşılık Kırca'ya göre bir Türkçe yazan komünist bir

şairinin şiirlerinin radyodan yayınlanması kamu düzenini elbette bozacaktır. Yine de Kırca, demokratik memleketlerde Milli Güvenlik ve kamu düzeniyle ilgili hassasiyetlerin mümkün mertebe az olmasıyla ilgili değerlendirmesini dile getirmekten geri durmaz. Peki, bu konulardaki hassasiyetlerin düzeyini kim tespit edecektir? Kırca'ya göre Danıştay'ın zaman içinde oluşturacağı içtihatlar, bu konuda taraflara yol gösterecektir. Danıştay'ın içtihatları koşulların değişmesiyle zaman içinde evrim de gösterebilir (Tutanak Dergisi, 1963:489-491).

C. K. M. P Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, radyoların halkı bilinçlendirici yönde yayın yapması gerektiğini ifade etmiştir. Öztürk'e radyo, sendikacılığı özendirici, grev ve lokavt hakkının kullanılmasını, "milli menfaatlerle" bağdaştırıcı tarzda telkinlerde bulanacak birtakım neşriyatlar yapmalıdır. Öztürk, TRT'nin izleyeceği politikalar belirlenirken Anayasa'nın başlangıç ve genel esasların yanısıra birtakım temel ilkelerinin de gözönünde bulundurulmasını talep etmiştir. Bu kilit ilkelerinin de ortaya konulmasını savunan Öztürk, aksi takdirde kurumun yönetim kurulu üyelerinin dünya görüşüne göre farklı yayın politikaları izleyebileceğine işaret etmiştir.

Radyo yayınlarının niteliği de sorgulayan Öztürk, halkın istek ve beğenilerin de dikkate alınmasını istemiştir. Çünkü radyoyu halk vergileriyle finanse etmektedir. Toplum içindeki değişik toplumsal kesimlerin varlığına dikkati çeken Öztürk, halkı birleştirici ve bütünleştirici yayınlara ağırlık verilmesi gerektiğinin altını çizer. Öztürk'e göre şimdiye kadar halkın bu konudaki beklentileri karşılanmamıştır: “ Bu memleketin arkadaşlar ezeli derdi vardır, halk hissiyatını ve arzusunu gereği gibi radyosundan dinliyememektedir. Zaman zaman bazı iktidarlar buna cevap vermiş bazıları vermemiştir.”

Öztürk'ün yayın politikalarıyla dile getirdiği ikinci şikâyeti, dini yayınların azlığıdır. Radyodan dini yayınların da verilmesini isteyen Öztürk, bu tür yayınların yönetim kurulunun keyfine kaldığını ileri sürmüştür. Öztürk, radyonun izleyeceği yayın politikasının Anayasa'nın başlangıç ve genel esaslarıyla sınırlı tutulması durumunda dini yayınlar konusunun yönetimin kurulunun insiyatifine terkedileceğini savunur. Öztürk, buna örnek olarak Ramazan ayında radyodan mevlüt yayınlanıp yayınlanmayacağı konusundaki kararın yönetim kuruluna verileceğini ifade etmiştir. Öztürk, yayın esaslarının Anayasa'nın bütünü hesaba katılarak belirlenmesi yönündeki talebini tekrarlamıştır. Bundan başka Öztürk, radyonun birtakım konuları istismar ettiğini iddia etmiştir.

“İkincisi; millî meselelerde inkârcılık ne kadar zarar verirse, istismarcılık da aynı derecede zarar verir, arkadaşlar. Ben, birçok meselelerin inkârından da, istismarından da şikâyetçiyim. Orta yolu bulmak zorundayız. İstismar da iyi bir şey değil. Meselâ, radyo ile Atatürk inkılâplarının korunmasına ve savunulmasına, bunların hepsine taraftarım. Ama, bunun mütemadiyen istismarı ve böylece vicdan hürriyetinin de bir başka açıdan" tazyik altında bulundurulması ve bunun radyo ile yapılması memleket için huzur verici bir şey olmuyor, olmamaktadır. (Gürültüler) Bu itibarla, şu kanunla radyonun yeni bir yöne, yeni bir istikamete sevk edildiği şu anda, bütün bu meselelerin görüşülmesi ve bunların halledilmesi lâzım. Radyo, bizi birleştirici, bizim hissiyatlarımızı toplayıcı hüviyette hizmet edecek bir teşekkül, bir vasıta olmalıdır. Yoksa, onu zorla muayyen istikamete yöneltmeye kalkarsanız, direnme devam eder, huzursuzluk devam eder, radyodan beklenen fayda elde edilemez...”(Tutanak Dergisi:1963:484)

Öztürk'ün dile getirdiği bu iddiaya karşı çıkan geçici komisyon Sözcüsü Çoşkun Kırca ise, laiklik ilkesine bağlı olmak şartıyla radyodan dini yayınların verilebileceğini ifade etmiştir. Kırca'nın ifadesiyle “Atatürk devrimlerinin kendisi vicdan hürriyeti önlemez; Atatürk devrimleri, vicdan hürriyetini hükümran kılar” Kırca'ya Atatürk devrimlerinin propagandasını yapmakla vicdan hürriyetini söylemek aynı anlama gelmektedir. İkinci olarak Kırca, radyodan dini yayınlar yapılmasının laiklik ilkesiyle bir

ilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Başka ülkelerden örnekler veren Kırca, Fransa ve İngiltere'deki durumu ele almıştır. Fransa'da dini yayınlar yapılmaktadır. Çünkü Fransız hükümeti, vatandaşların din ayinleriyle ilgili taleplerini müzik, tiyatro ve konferans gibi talepleri gibi değerlendirmektedir. Fransız hükümeti, bunu yaparken ne katolik dinini benimsemiştir ne de belirli bir dine göre hukuk düzenini düzenlemenin propagandasını yapmıştır. Benzer bir biçimde İngiltere'de dini yayınlar yapılmasına izin verilir. Bu ülkede tek bir dinin propagandası yapılmaz. Kırca, şimdiye kadar Türkiye'de radyodan “«Şu dine sâlik olunuz, falanca din diğerinden üstündür.» gibi bir propagandanın yapılmadığını söylemiştir. Buna ek olarak Kırca vicdan hürriyeti çerçevesinde vatandaşların dini ihtiyaçlarının radyodan karşılanacağını vurgulamıştır. Radyodan dini yayın yapılmasının laiklik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağını belirten Kırca, tıpkı belirli bir sendika ve parti lehine yayın yapılması gibi herhangi bir dini ön plana çıkaran yayınların laiklik ilkesine aykırı olacağı fikrini savunur. Kırca'ya göre radyodan mevlüt ve Kuran okumak hiçbir şekilde laiklik ilkesine aykırı değildir. Bu tutumunu Atatürk Devrimleri'nin ihlali gibi değerlendirenler olabileceğine işaret eden Kırca, bu şekilde iddiaların demogoji olmaktan ileri geçemeyeceğini de sözlerine eklemiştir.

İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ise, Başbakanın milli güvenlik gerekçesiyle yayınları engelleme yetkisinin özerkliği olumsuz yönde etkileyeceği kanısındadır. Akkan, Anayasa'nın radyo ve televizyon alanında özel girişime izin verdiği görüşünü de dile getirir. Akkan, Anayasa'nın 121. Maddesinin özerkliği açık olarak tanımladığını ifade ederek, milli güvenlik gerekçesiyle de olsa hükümete yayınları men etme yetkisi verilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığı görüşünü savunmuştur. Akkan'a göre buna

gereksinim duyulsaydı, bu hüküm doğrudan doğruya Anayasa'ya konurdu. Ayrıca Akkan, yasada Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun en üst organı olarak Yönetim Kurulu'na yer verilmesine karşın hükümete men yetkisi verilerek bu kurulun üzerinde fiili bir karar ve yönetim yaratılmasını eleştirmiştir. Akkan'ın eleştirdiği ikinci konu, radyo televizyonların devlet tekeli şeklinde düzenlenmesidir. Akkan, özerkliği düzenleyen 121. Maddenin özel televizyonlara açık kapı bıraktığını iddia etmiştir. Anayasa, üniversitelerin devlet tarafından kurulacağını ifade etmiştir. Bu noktadan hareket eden Akkan, radyo ve televizyonlara da tekel konulması istenseydi benzer şekilde "devlet" ifadesinin 121. Maddeyede konulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu akıl yürütmeyle Akkan, Anayasa'da Anayasa'da açıkça bir hüküm konmadığı için özel radyo ve televizyonların kurulabileceği sonucuna ulaşmıştır (Tutanak Dergisi, 1963:490-504).

Görüldüğü üzere siyasi aktörler, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politikasını oluştururken 1960 öncesi olaylardan etkilenmişlerdir. CHP, hükümetin 1960 öncesinde olduğu gibi hükümetin yayın kuruluşlarını etkisi altına almasını önlemek için özerklik kavramını iletişim politikasının merkezine yerleştirmiştir. Buna karşılık Demokrat Parti'nin devamı olan Adalet Partisi'nin ilginç bir biçimde yasa'nın tam anlamıyla özerkliği gerçekleştiremeyeceği yolundaki iddiası dikkat çekicidir. Büyük olasılıkla Adalet Partisi, 1961 Askeri müdahalesini gerçekleştiren devlet elitlerinin tepkisinden çekindiği için böyle bir pozisyon takınmak zorunda kalmıştır. Çünkü 1965 sonra hükümete gelecek olan Adalet Partisi, TRT'nin özerk yapısını eleştirecektir. Bundan başka Adalet Partisi'nin özel radyo ve televizyon konusuna sıcak bakması, savunduğu liberal politikaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

V. 12 MART ASKERİ MUHTIRASI: ÖZERK YAYINCILIKTAN DEVLET YAYINCILIĞINA DÖNÜŞ

A) ADALET PARTİSİ İKTİDARININ 359 SAYILI YASAYI DEĞİŞTİRME GİRİŞİMLERİ VE ÖZERKLİK TARTIŞMALARI

Söz konusu yasal eksikliklere rağmen, özerklik TRT'ye yayın politikasında bazı yeni olanaklarda getiriyordu. Radyo'da ve daha sonra televizyonda muhalefetin sesine yer vermeye başlandı. Radyoda alışılmışın dışında toplumsal sorunları ele alan programlar, yayınlanmaya başlandı. Bürokrasi ve iktidar partisi, bu yayınlara tepki göstermekte gecikmedi. Çeşitli araçlar kullanarak, TRT üzerinde baskı kurulmaya çalışıldı. Turizm ve Tanıtım Bakanlığı, ardından Maliye Bakanlığı, TRT'yi denetlemek istedi. Ancak bakanlıkların bu denetim istekleri, tartışmalara neden oldu ve konu yargıya intikal ettirildi. Öncelikli olarak Turizm ve Tanıtım Bakanlığı'nın, TRT'yi, bir kamu iktisadi kuruluşu olması bakımından denetleyebileceği ileri sürülmüştür. Danıştay, TRT'nin özerkliğini göz önünde tutarak, bu talebi reddetmiştir. Bu kez, Maliye Bakanlığı'nın devletin parasını kullanması nedeniyle TRT'yi denetleyebileceği iddia edilmiş, Danıştay benzer şekilde bu talebi de reddetmiştir. TRT'nin, ancak yasada belirtildiği Başbakanlık Yüksek Denetleme kurulu tarafından denetlenebileceği kabul edilmiştir. (Taşer;166-167), (Topuz, 1990: 95). Bu denetim girişimlerin amacı açıktı.

Hükümet, denetimleri aracılığıyla başına buyruk olarak gördüğü TRT yöneticilerini dize getirmek istiyordu.

Baskılar, bununla da sınırlı kalmadı. Maliye Bakanlığı, TRT'ye ayrılan ruhsat gelirlerine el koymaya kalkıştı. Bundan başka TRT için ayrılan ödenekler, ya geciktirildi ya da ödenmedi. Örneğin, Tanıtım ve Turizm Bakanlığı, TRT çalışanlarının ek mesai ücretlerini uzun süre ödemedi. Hükümetlerin, TRT'ye karşı kullandığı bir başka silah, kadrolar olmuştur. Adalet Partisi döneminde Devlet Personel Başkanlığı'nın onay vermesine karşın Maliye Bakanlığı'ndan televizyon için kadro bir türlü alınamamıştır. Bütün bu baskıların yanı sıra, TRT hakkında yargı tarafından bazı soruşturmalar açıldı. Bu soruşturmalardan bazıları, davalara konu oldu. Bu soruşturmalar ve davalar, doğrudan yapımcılar ve yayıncılar hakkında açılmıştı. Sözü edilmesi gereken bir başka baskı aracı, hükümetlerin TRT yöneticilerini görevden almak için çeşitli yasal değişiklikler yapmak istediler. Bütün bunlar, iktidarların özerkliği içlerine sindiremediklerinin açık bir kanıtıydı.

Ancak, özerkliğin TRT yöneticileri tarafından da yeterince anlaşıldığını söyleyebilmek güçtür. Yöneticiler, özerkliği kendileri için düşünülmüş bir kavram olarak görüyorlardı. Yöneticiler de özerkliği, yalnızca hukuksal bir güvence olarak algılıyorlardı. Özerkliğin içerdiği diğer ilkelere ve değerlere ise tamamen yabancıydı. Özerklik, aslında bütün kurum çalışanlarını kapsamaması gereken bir kavramdı. Ancak, kurum yöneticileri, özerkliği dar bir çerçevede yorumluyorlar, kendi başlarına karar alıyorlar, yapımcı, yönetmen gibi personelin uygulamada fikirlerini almaya yanaşmıyorlardı. Tam tersine katı bir şekilde hiyerarşik bir şekilde örgütlenen kurumda yaratıcı personel, çoğu zaman meslekten olmayan yöneticilerinin baskısı altında

kalıyordu:

“...Bir başka anlatımla, asıl meslekten olan, hizmetin asıl uzman personeli, TRT'nin ürün vermesini sağlayan yaratıcı kişiler, o hizmetin düzenlenmesine ve işletilmesine katılmadılar, hatta katılmaları gerektiğini akıldan bile geçirilmediler. Sonuçta ise özerklik bir türlü gerektiği gibi yaşama geçirilmedi ve bu nedenle de TRT, üst düzeyde yer alan ve meslekten olmayan, hatta TRT içinde yayıncılık mesleğini hiç yürütmeyen başka mesleklerden gelmiş yöneticilerin elinde kaldı. Yayınları onlar düzenledi, filmlerin ve izlencelerin içeriklerinde de onlar tek başlarına söz sahibi oldular alt düzeydeki meslek personeline yukardan buyruk vererek, onları ağır biçimde denetleyerek ve gerekli gördüklerinde de cezalandırarak ve hatta görevden alarak kurumu yönettiler. Bu nedenle de kurum içsel ve işlevsel zayıflıklar gösterdi.”(Topuz, 100).

Bunun dışında Adalet Partisi iktidarı, TRT yasa tasarısını sık sık gündeme getirerek, kurum üzerinde bir yoldan baskı kurmaya çalıştı. 1969 yılında TRT'yle ilgili yasa tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne getirdi. Bu yasa tasarısı, kamuoyunda yoğun bir biçimde tartışıldı. Şimdi bu tartışmaları değerlendireceğiz.

Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığının tarihi yazılırken genelde 359 sayılı yasanın çıktığı 1964 yılı ve özerkliği kaldıran 1568 sayılı değişikliğin yapıldığı 1972 yılı üzerinde durulur. 1961 Anayasa'sı özerk bir kamu hizmeti yayıncılığını öngörüyordu. 359 sayılı yasa, bu özerklik anlayışın, TRT gerçekleştirilen 1568 sayılı değişiklikler, özerklik ilkesini kaldırmaya yönelikti. Bu nedenlerle, söz konusu tarihler, kamu hizmeti yayıncılığı için canalcı önemde olan özerklik ilkesinin yasal olarak başladığı ve sona erdiği tarihler olması açısından bir dönüm noktasıdır. Ancak, kamu hizmeti yayıncılığın temeli niteliğindeki özerklik ilkesinin ortadan kaldırılmasıyla sona eren süreç, bütün yönleriyle çok az incelemeye konu olmuştur. Hangi dinamikler, hangi siyasi gelişmeler sonucunda özerklik ilkesi ortadan kaldırılmıştır? Dönemin siyasi iktidarı olan Adalet Partisi, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili nasıl bir model tasarlamıştı? TRT'yle ilgili yasal değişiklikler yapmak isteyen Adalet Partisi'ne kamuoyunun tepkisi ne olmuştu? Bu

tartışmalarda TRT yasının değitirilmesi yönünde birkaç kez girişimde bulunan Adalet Partisi ve onu destekleyen kesimler hangi argümanları kullanmıştı? Buna karşılık, özerkliği savunan kesimler, hangi argümanları dile getirmişti? Bu sorular, kamu hizmeti yayıncılığının değişik siyasi aktörler tarafından nasıl anlaşıldığını kavramak bakımından büyük önem taşıyor. Çünkü özerklik, tarafsızlık gibi ilkeler ışığında TRT, ilk defa yoğun bir şekilde kamuoyunda tartışıldı. Ne 1964 yılında 359 sayılı yasa Türkiye Büyük Millet Meclis'inde müzakere edilirken ne de 1972 yılında gerçekleştirilen yasal değişiklikler sırasında da kamuoyunun gündemine TRT geldi. Askerlerin etkisini hissettirdiği olağanüstü dönemler olması nedeniyle kamuoyunda TRT, yeterince tartışılmadı. Adalet Partisi'nin TRT'yle ilgili yapmak istediği yasal değişiklikler, kamuoyundan gelen sert tepkiler nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı. Ne var ki, Adalet Partisi'nin TRT'yle ilgili yapmağı düşündüğü yasal değişikliklerin büyük bir bölümü, askerlerin zorlamasıyla 1972 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleştirildi. Bu nedenlerle, bu bölümde Adalet Partisi'nin 1969 yılında TRT ilgili hazırladığı yasa tasarısının kamuoyunda yarattığı tepkileri ele alacağız. Bu amaçla, yasa tasarısının gündeme geldiği Mart, Nisan, Mayıs, Haziran aylarında Milliyet, Cumhuriyet, Akşam, Ulus, Son Havadis, Tercüman gazeteleri tarandı. Hükümete muhalif olan gazeteler ile hükümeti destekleyen gazetelerde köşe yazarlarının yasa tasarısını nasıl değerlendirdikleri incelendi. Ayrıca konuyla ilgili gazetelerde çıkan haberler de inceleme kapsamına dâhil edildi.

B) TRT YASA TASARISINA KARŞI OLANLAR: "ÖZERLİK ORTADAN KALDIRILMAK İSTENİYOR"

1965 yılında iktidara gelen Adalet Partisi, yeni bir TRT yasası hazırlayacağını birçok kamuoyuna açıkladı. Özerk bir biçimde yönetilen TRT'den rahatsız olan Adalet Partisi iktidarı, önemli bir kitle iletişim aracını olan TRT'yi denetim altına almak için 359 sayılı yasayı değiştirme yönünde birtakım girişimlerde bulundu. Ancak kamuoyundan gelen yoğun tepkiler nedeniyle hükümet, her defasında geri adım atmak zorunda kaldı. Ne var ki 1969 yılında seçimlere az bir zaman kala, Başbakan Süleyman Demirel, TRT'yle ilgili yasa tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclis'ine getireceklerini ifade etti. 15 Mart 1969 yılında Meclis'e sevk edileceği açıklanan yasa tasarısı, kamuoyunda şiddetli bir tartışmanın başlamasına yol açtı. Muhalefet partileri, üniversiteler ve köşe yazarları, TRT'nin özerkliğini kaldıracağı gerekçesiyle yasa tasarısına karşı çıktılar. Hükümetin, TRT'ye ilgili gündeme getirdiği yasa tasarısıyla ilgili bir rapor hazırlayan Ankara üniversitesi BYYO öğretim üyeleri, tasarının TRT'nin özerkliğini ve tarafsızlığını ortadan kaldıracağını görüşünü savunuyorlardı. Demokratik sistemlerde özerk ve tarafsız bir kamu hizmeti yayın kuruluşunun çok önemli bir rol oynadığına dikkat çekilen raporda, şu görüşlere yer veriliyordu:

"Demokrasi seçime dayanır. Seçim ise çeşitli görüş, program ve sistemler arasında tercih yapmak demektir. O halde bir kısım görüş, program ve sistemlere ulaşma imkânı fiilen ortadan kalkarsa, seçim göstermelik bir işlem durumuna düşer. Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi koşulları ise, radyoyu halkın siyasal görüşlere ve dolayısıyla siyasal tercihlere ulaşabilmesi bakımından fiilen etkili tek araç haline getirmiştir. Bu sebeple TRT de bazı siyasal program ve sistemlerin yayınlanmasını önleme sonucuna ulaştıran her çözüm demokratiklik ilkesini ağır surette zedeler.

Nitekim 1960 öncesindeki dönemde, devlet radyolarının partizan tutumu, bütün seçim mekanizmasını temelinden bozan ve demokrasinin yıkılmasına kadar varan bir unsur olmuş ve radyo tekelinin kötüye kullanılmasıyla ne derece tehlikeli durumlar yaratılabileceği açıkça görülmüştür."(s.5)

Raporda özerkliğin bir imtiyaz olarak görülmesinin doğru bir yaklaşım olmadığına altı çizilmiştir. Özerklik herhangi bir siyasi ve iktisadi güçten gelebilecek baskıya karşı kamu hizmeti yayın kurumlarını korumak için düşünülmüş bir kalkandır. Bu kalkan sayesinde, kamu hizmeti yayın kurumları, tıpkı üniversiteler gibi "gerçeklerin" araştırılacakları bir yer olacak, kamuoyu böylelikle serbestçe oluşacaktır. Özerkliğin mali, idari ve hukuki açıdan bir bütün olduğu vurgulanan raporda, TRT'nin özerkliğinin program yapmada özerklik, yönetimde özerklik ve mali alanda özerklik olarak düşünülmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Hükümetin değişiklik tasarısının bu hükümleri açıkça çiğnediğine işaret edilen raporda, yönetim kurulunda hükümetin ve işveren kesiminin ağırlığının artmasının, buna karşılık öğretmenler, barolar ve tarım kooperatifleri gibi kesimlere yer verilmemesinin çoğulcu bir toplum yapısına ters düştüğüne dikkat çekilmektedir. Raporda Genel müdürün doğrudan doğruya bakanlar kurulu tarafından seçilmesinin, özerk bir kuruluşun yöneticisinde olması gereken, iktidarlardan bağımsız olabilme güvencesini ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir. Rapora göre en yüksek yönetici bu konumda bulunan bir kuruluşa hukuki kavramlar ve anayasanın benimsediği siyasal ve toplumsal tercihler açısından özerk demek mümkün değildir. Buna ek olarak raporda TRT'nin teftiş ve tahkik işlemlerinin Maliye Bakanlığı'na bırakılması da eleştirilmekte, bunun hükümete TRT üzerinde baskı kurmasına olanak verecek bir zemin yaratacağına işaret edilmektedir.

TRT'nin özerkliğini korumanın, kamuoyunun serbestçe oluşumunu sağlamak

açısından temel bir koşul olduğuna işaret edilen raporda, vatandaşların özerk kamu hizmeti yayın kurumlarına sahip çıkmalarının önemine işaret edilmektedir:

"Anayasanın temel hak ve özgürlüklerinden biri olan haberleşme özgürlüğünü radyo ve televizyon alanında ortadan kaldıran değişiklik tasarısı, özerklik ilkesine şeklen bağlı kalınır görünerek, aslında Anayasanın getirdiği temel ilkelerden birini de hiçe indirmekte, Türk kamuoyunun serbestçe oluşumunu engelleyecek hükümler getirmektedir. Bir ülkede, haber alma ve haber verme görevlerinin tarafsızca yerine getirilmesi yalnız kanun hükümleriyle sağlanabilecek bir iş olmamakla birlikte, bu tarafsızlığı zedeleyici davranışlara açıkça imkân verecek hükümlerin konmaya engellemeye çalışmak da, bu hakların ve özgürlüklerin korunması bakımından titiz davranan herkesin ödevidir."(s.8)

Adalet Partisi'nin TRT'yle ilgili yasa tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclis'ine getirmesinden sonra, kamuoyunda yasa tasarısıyla ilgili yoğun bir tartışma başladı (Dinçmen, 2007:131). Milliyet, Cumhuriyet, Ulus, Akşam gibi gazetelerde köşe yazarları ve akademisyenler, tasarıyı eleştiren yazılar kaleme aldılar. Özellikle, Milliyet ve Cumhuriyet gazetesi'nde yasa tasarısını ayrıntılı bir biçimde ele alan yazılar, dikkati çekiyordu. Bu yazılarda hükümetin yasa tasarısıyla TRT'nin özerkliğini kaldırmak istediği tezi işleniyordu. Yazarlar ve akademisyenler, Genel Müdür'ün atanması ve görevden alınması şeklinin ve yönetim kurulunun oluşum tarzının, özerkliği ortadan kaldıracığını ileri sürüyorlardı. Bu yazarlardan Milliyet gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi, hükümetin TRT'yle ilgili hazırladığı bu yasa tasarısına sert tepki göstermiştir. İpekçi, "Bu Kadar da Olmaz" adlı köşe yazısında hükümetin özerkliği ortadan kaldırmaya çalışmakla suçlamıştır. İpekçi'ye göre, Genel Müdür'ün "tarafsızlık esaslarına aykırı hareket etmesi veya tayinlerde tarafsızlığın sağlanamaması halinde Bakanlar kurulu kararı ile görevinden uzaklaştırılacağı" öngörülmesi, hükümete istemediği Genel Müdürleri görevden alma olanağı getiriyordu:

"Bu maddelerin anlamı, hükümetin kendi işine gelmeyen, kendi isteklerine uymayan genel müdürleri, istediği zaman görevinden alabileceğidir. Gerçi bu niyeti gizlemek için "tarafsızlık" gibi olumlu bir ilkeye sığınılmıştır. Ama tarafsızlığa aykırı hareketleri bakanlar kurulu tayin edeceğine göre, iktidar bu tayini kendi işine göre yapabilecektir. Bu hükmün ne kadar sakat olduğunu anlamak için bugünkü durumu dikkate almak yeter. Hala birçok kimseler ve partiler, TRT yayınlarının tarafsız olduğunu düşünmekte ve belirtmektedir. Partilerin bir kısmı ise TRT'nin son yıllarda iktidarın hizmetine girdiğini ve tarafsızlığını kaybettiğini iddia etmektedirler. Ama iktidara sorarsanız TRT, muhalefeti tutmaktadır. Görüldüğü gibi ortada üç değişik iddia vardır. Tasarıdaki madde kanunlaşırca bu değişik görüşlerden sadece hükümete ait bulunanı geçerli olacak ve ona göre işlem yapılacaktır. Bu durumda da TRT genel müdürü ya iktidarın hizmetine girecek ya da görevinden uzaklaşacaktır.

Sadece bu husus (yönetim kurulu üzerinde hazırlanan öteki oyunlara luzüm kalmadan) AP hükümetinin özerkliğe son vermeye hazırlandığını göstermeye yeter. Oysa hükümet bunları dahi kafî görmemiş, tasarıda tüm Anayasa kuruluşlarıyla adeta alay eden başka hükümler de getirmiştir. Mesala yönetmeliklerle ilgili hükümler, Anayasa Mahkemesinin bu konudaki kararına aykırı olarak hazırlanmıştır. Aynı zamanda teftiş işlemleri de Danıştay kararını hiçe sayarak değiştirilmiştir"(Milliyet, 20.3.1969).

Tasarıyı eleştiren yazılarında daha çok tarafsızlık üzerinde duran İpekçi, TRT'nin hükümet tarafından kontrol altına alınmak istendiğine dikkati çekiyordu. "Askıya Alınanlar ve Alınmayanlar" adlı yazısında İpekçi, ne kadar mükemmel tedbirler alınırsa alınsın, görevliler ne kadar iyi niyetli olursa olsun, mutlak tarafsızlığın sağlanamayacağını altını çizmektedir. Muhalefet partilerinin, TRT'nin tarafsızlığı konusunda bir şikayetinin olmadığını vurgulayan İpekçi, bu konuda şikayetlerin hep hükümetten gelmesinin anlamlı olduğunu ifade eder. İpekçi'ye göre iktidarda olduğu halde, etkili bir yayın aracı olan TRT'yi denetimi altına alamayan Adalet Partisi, bu durumdan rahatsızdır. Bu noktadan hareket eden İpekçi, hükümeti, yeni tasarıyla tarafsızlığı sağlamak kisvesi altında TRT'yi denetimi altına almaya çalışmakla suçlar (Milliyet, 22.3.1969).

Benzer şekilde Mukbil Özyürek de, hükümetin TRT'yi bütünüyle denetim altına almak amacıyla yasa tasarısını hazırladığı görüşündeydi. Hükümetin TRT'yi bir

propaganda aracı olarak kullanmak istediğine dikkati çeken Özyürek, bu saldırı karşısında TRT'nin varlığını ve görevini savunmasını, bir yetki değil aynı zamanda bir görev olduğunu ifade etmektedir. Özyürek, Adalet Partisi'nin kurduğu teknik komisyonun "TRT'nin rejimin temellerine saldırdığını, devlet idaresini ezmeye çalıştığını ve anarşiyi körüklediği gibi iddiaları gündeme getirdiğine işaret ederek, bu iddiaların asılsız olduğunu belirtir. Anayasa'da TRT'nin etrafına bir tebeşşir dairesi çizilerek dokunulmaz kılınmasıyla ilgili iddiaları da değerlendiren Özyürek, asıl amacın hükümetin TRT'yi ele geçirmek olduğuna işaret eder:

"Bu "tebeşşir dairesi" denilen şey, TRT'nin özerkliğidir sayın okuyucular. 27 Mayısçılara karşı bile Anayasayı sahip çıkmaya varacak kadar pişkin, fakat beriden onu yıkmak, parlamontunun üçte ikisini alıp Anayasayı bir AP tüzüğüne çevirmek için elden geleni yapan AP yöneticileri nazarında bir Anayasa müessesinin özerkliği bir tebeşşir dairesinden ibarettir: ve başları sıkıştıkça Anayasaya sığınan AP yöneticileri, şimdi ellerine bir avuç bez alıp bu tebeşşir dairesini silecek ve arkadan tozunu da üfleyeceklerdir.

Maksat ortada, maksat açıktır. Bütün tuzak, kanun çıkar çıkmaz yönetim kurulunun, genel müdür ve yardımcılarının görevinden düşecekleri hakkındaki geçici madde ile kurulmuştur. AP yöneticileri bu kanunun Anayasa mahkemesince iptal edileceğini bilmiyorlar mı? İptalden sonra gerisi Allah kerim, kimbilir hangi tarihte nasıl bir yeni kanun yapılacak, bu yenisi anayasaya ne kadar uygun olabilecek? bu ayrı mesele.

Fakat, şimdi, beriki tasarı, kanunlaşır yürürlüğe girer girmez, hukuk ilkeleri bir defa daha çatırdayacak ve idari tasarrufla tayin edilmiş görevliler"kanun hükmüyle" görevden düşecek, hemen bunların başına münasipleri getirilecek, iki hafta içinde TRT'de alabildiğine bir tasfiye...Adet edinildiği gibi bu hususta da ne Danıştayın yürütmenin durdurulması kararları, ne iptal kararları dinlenilmeyecek ve en azından seçimler öncesinde ve seçimler sırasında, AP yöneticileri TRT'yi istedikleri gibi kullanacaklar tek fakat tek maksat budur: Sonrası, şimdiden önemli değildir, zamanı gelince düşünülür. Nizamı koruma kanun tasarısı da , bu manevranın önüne çekilmiş bir duman perdesidir. Bu duman uçup gidince, ardından nasıl bir TRT'nin çıkacağını hep göreceğiz."(Cumhuriyet, 22.4.1969)

Yasa tasarısıyla iktidarın TRT'yi denetim altına almaya çalıştığını ileri süren yazılar ağırlıktaydı. Ancak, az sayıda yazıda özerklik kavramı temel alınarak, yasa tasarısı değerlendirildi. Bu yazılardan biri de "Düşünenlerin Düşünceleri" adlı köşede

Mümtaz Soysal'ın kaleme aldığı makaleydi. Tasarıyı hazırlayan uzmanları özerkliğın, Türk Anayasal sistemi içindeki yerini görememekle eleştiren Soysal, "özerklik", "bağımsızlık" ve "demokratiklik" gibi kavramlarının birbirine karıştırıldığına işaret ediyordu. Soysal, yönetim kurulunun daha demokratik duruma getirilmesi amacıyla yapılan düzenlemeleri eleştirmiştir. Tasarının bir tür, demokratlaştırma felsefesine dayandığını savunan Soysal, bu akıl yürütme biçimiyle başka sonuçlara da varılabileceğini ileri sürer: Buna göre, seçimle gelen hükümetlerin yönetim kuruluna üye göndermesi son derece doğaldır. Azınlığın korunması ve söz hakkı ilkesini de göz önünde bulundurarak iktidar partisinin dışındaki muhalefet partilerinin yönetim kurulunda temsilcilerine yer verilebilir. Soysal, hükümetin “doğru ya da yanlış ama kendi içinde tutarlı” bir demokratikleşme felsefesine dayalı bu yolu izlememesini de eleştirmiştir. Bu noktada Soysal, değişik çıkar gruplarının temsilcilerine kurulda yer verilmesine karşı çıkmıştır: Yönetim kuruluna getirilen kişilerin halkın temsilci olarak görmek, yanıltıcı olacaktır. Sanayi odaları büyük tüccarları, Ziraat odaları büyük toprak sahiplerini temsil etmektedir. Esnaf ve Sanatkar odaların da ise geniş yığınları ilgilendirmeyen çıkar çatışmaları yaşanmaktadır. Soysal'a göre Türkiye'deki işçi hareketinin tek bir sendikayla temsil edildiğini söylemek de yanıltıcı bir yaklaşım olacaktır. Yasa tasarısını bu yönüyle eleştiren Soysal bir soruyla tezini daha netleştirmeye çalışmıştır: “Bütün bu kuruluşların temsilcilerini yönetim kuruluna aldığınız zaman, gerçekten halk mı TRT yönetim kuruluna katmış oluyorsunuz, yoksa bugünkü düzende söz sahibi olan çevrelerin temsilcilerini mi? (Milliyet, 24.3.1969).

Soysal, yazısında yasa tasarısını, tarafsızlığı bozduğu gerekçesiyle eleştiren diğer yazarlardan farklı olarak özerklik ile gerçeği serbestçe araştırıp bulma arasında bağlantı

kuruyordu. Özerkliğin, "devlet içinde devlet" olarak değerlendirilmesine karşı çıkan Soysal, TRT'nin bu hakkı, kamu hizmeti yapması dolayısıyla kullandığına dikkati çekiyordu:

"Nasıl özerk üniversite, kendine verilen kamu görevini ancak "gerçeği serbestçe araştırıp öğretmek"le yerine getiriyorsa, TRT de yine gerçeği serbestçe bulup yaymakla, sanatı serbestçe geliştirip duyurmak ve göstermekle kamu görevini yapmış sayılabilir. Bu bakımdan şöyle bir düşünce temelinden yanlış olur: millet parasıyla işleyen bir kuruluş nasıl olur da, bu milletin çoğunluğu temsil eden siyasal güçlerin görüşlerine uygun yayın yapmaz, onların değer yargılarına uygun bir sanat anlayışı geliştirmez?" Bunu diyemezsiniz. Millet, paraları, özerk kuruluşlara, üniversiteye ya da TRT'ye kendini aynada seyretmek, daha doğrusu bu toplumda bağırabilenlerin, sesi çıkanların yankısını duymak ve görmek için değil, sanatın serbestçe oluşması, gerçeğin serbestçe araştırılması, bulunması ve kendisine duyurulması için veriyor... Ama giriş koşullarına uygun olarak kamu görevine alınmış kişileri, özerklik içinde serbest bırakmak zorundasınız. Özerkçe davranmak, özerklikten yararlanmak, onlar için bir ayrıcalık veya devlet içinde devlet olmayı sağlayan bir üstünlük değil, bir kamu hizmetidir: Özerk davransınlar, özerkliklerine korusunlar diye para veriliyor onlara. Üniversiteliler gibi onlar da baş salladıkça değil, baş eğmedikçe milletin parasını hak etmiş olurlar. Bu bakımdan tasarıya karşı TRT'nin açmış olduğu kampanya, devlet parasının devlete rağmen kullanılışı olarak nitelendirilmez. Tam tersine, kamu parasının özellik taşıyan belli bir kamu görevi gereklerine uygun olarak kullanılması söz konusudur.

Şimdi zaman zaman yapıldığı gibi, Fransa'dan İngiltereden veya içlerindeki siyasal potansiyeli tam anlamıyla örgütlenmiş başka ülkelerden örnekler verip "oralarda yönetim kurulları da böyle kuruluyor" demek bizim sorunlarımıza açıklık getirmez. Türkiye, büyük oluşumlar içinde olan bir ülke: Toplum yapısı hızla değişiyor, yığınlar yeni yeni bilinçleniyor, eski değer yargılarının yerini yenisi alıyor ve en önemlisi şimdiye kadar sesini çıkaramamış insanlardaki siyasal potansiyel henüz harekete geliyor"(Milliyet, 24.3.1969).

Soysal, yazısında özerklik kavramının TRT için neden önemli olduğunu açıklıyor. Soysal özerkliği, toplum içinde ekonomik ve siyasal güçleri nedeniyle daha çok seslerini duyurabilme olanağına sahip olanların karşısında geniş toplumsal kesimlerin bir güvencesi olarak değerlendirmiştir. Özerkliği üniversitelerde olduğu gibi yayın kurumlarında gerçeğin araştırılması için önemli bir mekanizma olarak gören Soysal, bunu bir kamu hizmeti olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle bu yayıncıların özerk bir biçimde görevlerini yerine getirmelerini, "devlet" içinde "devlet" olarak eleştirmek,

doğru bir yaklaşım değildir. Bunun doğal bir uzantısı olarak güç sahiplerine boğun eğmeyen yayıncılar, aslında görevlerini tam olarak gerçekleştirmişlerdir denilebilir. Bu nedenle devlet parasının istendiği gibi, devlete rağmen harcandığı iddialarına da yanıt veren Soysal, kamu hizmetinin gerekleri çerçevesinde harcamaların yapıldığını savunmuştur.

TRT yöneticileri de tasarımı değerlendirip eleştiren yazılar, kaleme aldılar. TRT Genel Müdür Yardımcısı Turgut Özakman ise "Talihsiz Bir Tasarı" adlı yazısında TRT'nin özerkliğinin düşünce özgürlüğünün bir güvencesi olduğunu vurgulayarak tasarımı eleştiriyordu. Özakman'ın yazısı, düşünce özgürlüğü ile özerklik arasında sıkı bir bağlantı kurması nedeniyle kullandığı argüman bakımından diğer yazarlardan ayrılıyordu. Düşünce özgürlüğünün, bütün özgürlüklerinin kaynağı ve teminatı olduğunu vurgulayan Özakman, bu özgürlüğün ancak düşüncelerin açıklanabilmesi ve alışverişi şartı ile bir anlam ve değer kazandığına işaret ediyordu. Düşünceyi insanların, radyo, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçlarıyla yaydıklarını anlatan Özakman, düşünce özgürlüğünün ana parçası olan radyo özgürlüğünün "haber toplarken, program yaparken ve bunları yayarken özgür olma hakkını ifade ettiğini" ifade ediyordu. Özakman, özerkliğin amacını ise şu şekilde açıklıyordu:

"Anayasamızın 120. maddesi ile üniversitelere sadece bilimsel ve idari özerklik tanınmışken 121. madde TRT'ye her alanda özerklik öngörölmüşdür. Nedeni de çok açık: Hizmetin yapısı ve amacı gereği, kısmi ve vesayete dayalı bir özerklikten beklenen fiili sonucu yani tam tarafsızlığı sağlayamaz. Çünkü özerkliğin amacı tam ve kamil bir tarafsızlığın sağlanmasıdır. Çünkü özerklik tarafsızlıkla meşrulaştır.

1964 yılına kadar her dönemde merkezi idari içinde yer alan ve siyasi iktidarların emrinde olan Türkiye radyoları, sınıflar, partiler, düşünce ve inançlar, meslekler ve zümreler arasında tarafsız olamamıştı. Bugün o acı ve ters sonuç veren deneylerin açıkça yenilenmesi mümkün değildir. Ama, hizmeti müdahalelere açık hale getirmeye ya da yöneticileri belli bir görüşe göre seçerek hizmete tek yanlı bir yön vermeye yeltenmek söz konusu olabilir." (Cumhuriyet, 26.9.1969).

Yönetim kurulunun oluşumuna da itiraz eden Özakman, yönetim kurulunun kendini serbestçe her türlü müdahaleden ve vesayetten uzak şekilde yönetmesi gerektiğini vurgular. Tasarıda yer alan yönetim kurulu üyelerinin, çoğunluğun alacağı kararla üyeliklerinin sona erdirilebileceği hükmü, bu açıdan özerkliği zedeleyici niteliktedir. Ayrıca, hükümet temsilcilerinin sayısının 2, 4'e çıkartılması da yönetim kurulundaki dengeleri sarsacaktır. Genel Müdürün atanma ve azil şeklinin de siyasi iktidara yeni baskı imkânları sağlandığına işaret eden Özakman, özerkliği koruyacak hukuki teminatların ortadan kaldırıldığını ifade etmektedir. Özakman'a göre, bütün bu nitelikleriyle yasa tasarısı, karar ve idare organının, siyasi iktidarın isteklerine uygun olarak kurulmasını ve çalışmasını sağlayacaktır. Sonuçta, Özakman, özerkliğin ortadan kaldırılarak, radyo mikrofonlarının siyasi iktidarın emrine ve görüşüne tahsis edilmesine yol açacak bir düzenlemenin yapılmak istendiğine işaret etmektedir.(Cumhuriyet, 26.9.1969). Mahmut Tali Öngören ise, yasa tasarısına sansür açısından yaklaşır. TRT'de birtakım sansür kurallarının olmadığını vurgulayan Öngören, TRT'nin kendi yayınlarının kendisinin denetlemesinin yerinde olduğunu ifade eder. Öngören'e bu nedenle, TRT'nin programlarının dışardan denetlemek ve belirli bir görüşü yansıtmasını sağlamak için yasa tasarısı hazırlanmıştır. Tıpkı TRT gibi BBC'nin de eğitimciler ve politikacılar tarafından ahlaksızlıkla ve komünistlikle suçlanarak baskı altına alınmak istendiğini anlatan Öngören, İngiltere'deki özgürlüğün fazla olması nedeniyle, siyasi baskının BBC'nin varlığını tehlike düşürmediğini belirtir. Fransa'da ise, hükümetin radyo ve televizyonu kontrol ettiğini vurgulayan Öngören, bu ülkede De Gaulle yönetimine yakın

olan televizyon görevlileri hükümetin baskısına gerek kalmadan tek taraflı yayın yapmaktadırlar. Baskı ve sansür konusunda değişik ülkelerden örnekler veren Öngören, yazısında şu sonuca varır:

"Gerek halkoyunu sonucu çıkan baskı gerek kitabına uygun sansür, radyo ve televizyon yöneticilerinin başları üstlerinde demoklesinin kılıcı gibi sallanmaktadır. TRT, radyo ve televizyonlarını çeşitli baskılardan mümkün olduğunca uzak tutan bir kanuna sahiptir. Bu kanunda yapılacak değişiklik TRT içinde en kısa zamanda çözümlenmesi gereken can alıcı sorunlara el uzatılmasını önlemekten ve söz özgürlüğünü yaralamaktan öteye geçemez."(Milliyet, 31.3.1969).

TRT haber dairesi Başkanı M. Cemal Aygen, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yazdığı makalelerde değişik yönleriyle TRT yasa tasarısını eleştirmiştir. "Forumda Tartışılan TRT Yasası İçin" adlı yazısında Maliye Bakanlığı'nın TRT'yi denetleme yönündeki girişimlerinin, özerklikle bağdaşmadığının altını çizmiştir.

Geçmişte Maliye Bakanlığı yetkililerinin TRT'yi denetleme talebinin, Danıştay tarafından reddedildiğini hatırlatan Aygen, benzer şekilde Turizm ve Tanıtma Bakanlığı müfettişlerinin de kurumu denetlemesinin, Anayasa ve özerkliğe aykırı düştüğünün karara bağlandığını anlatmıştır. Düşüncelerin serbestçe açıklanmasını ve iletilmesini sağlayabilmek için radyoların, siyasi iktidarın yürütme şeklinde meydana gelen yetkilerin dışında kalmış olması gerektiğini belirten Aygen, hükümetin TRT'nin yönetim kuruluna yürütmeye bağlı hiyerarşik kademelerden temsilci göndermelerinin özerkliğin ve Anayasa'nın esprisine aykırı olduğu görüşünü dile getirir (Milliyet, 5.4.1969).

Aygen, tasarıda belirtilen Genel Müdürün atanma şeklinin ve yönetim kurulunun teşekkül tarzının da özerklikle bağdaşmadığı düşüncesindedir. 15 üyeden meydana gelen yönetim kurulunun ancak 6 altı üyesinin gerçek anlamda seçimle işbaşına geleceğini anlatan Aygen, tayin edilme tarzları bakımından diğer üyelerin iktidarın temsilcileri

olmaktan kurtulamayacaklarını ileri sürer. Siyasi iktidarın etkisine açık olan böyle bir kurulun göstereceği ikişer aday arasından Bakanlar Kurulu tarafından Genel Müdür ve yardımcılarının seçilmesi ise, özerkliğin ruhuna ters sonuçlar doğuracaktır. Sonuçta Aygen'e göre siyasi iktidara hizmet etme eğiliminde olan adayların Genel Müdür ve Genel Müdür Yardımcısı seçilmesinin, neresinden bakılırsa bakılsın, özerklikle ve tarafsızlıkla bağdaşması mümkün değildir. Aygen'in ifadesiyle ancak, "genel karar organı seçimle işbaşına gelmiş" hükmü şahıslar için özerklik söz konusudur (Milliyet,5.4.1969). Aygen, "TRT, Tarafsızlık ve Özerklik" adlı makalesinde ise, tasarıda yer alan Genel Müdürün hizmet kadrolarına yapacağı atamalarda tarafsız davranmadığı durumlarda görevden alınabileceği" hükmünü sert bir dille eleştirir. Aygen, Genel Müdürün ve yardımcılarının atanmasında ağırlığı olan iktidarın, bu yöneticilerin işini son verme yetkisini de elinde tutarak, diğer hizmet sınıfına atanacaklar konusunda da söz sahibi olacağı görüşünü savunmuştur. Bunun sonucunda yasa Aygen'e göre demokratik hukuk devleti fikrine ve Anayasa da aykırıdır.

İsmet Giritli gibi akademisyenler ise, radyonun neden özerk olması gerektiğini tartışırken kitle iletişim araçlarının demokratik toplumlarda oynadığı role işaret etmiştir. Giritli, radyonun neden önemli olduğunu anlatırken şu gerekçeleri sıralar: Okuryazar oranının çok düşük olduğu, ulaştırma güçlükleri yüzünden gazetelerin yurdun her tarafına zamanında dağıtılamadığı Türkiye'de radyo, vatandaşla dış dünya arasında en etkili haberleşme aracıdır. Bunun yanısıra demokrasilerde, kitle iletişim araçlarının özerkliği ve özgürlüğü, vatandaşların rasyonel seçim yapmasının ana koşuludur. Radyodan doğru ve tarafsız bilgi alabilirse, vatandaşlar iktidarın ve muhalefetin davranışlarını ve demeçlerini sağlıklı bir biçimde değerlendirme olanağına kavuşurlar.

Giritli'nin değerlendirmesiyle, siyasi iktidarın safsata ve yalanlarına karşı demokrasiyle yönetilen memleketlerde özerk ilmi ve objektif setler kurulmaktadır. Bu nedenle üniversiteler, radyo ve televizyonlar özerk Anayasal bir kurum olarak düzenlenmektedir. Giritli, yazısında radyo ve televizyonun toplum kalkınması ve modernleşmesinde oynadığı role de gönderme yaparak, memleketin çoğunluğunu temsil eden köylülere sosyal ve ekonomik değişiklik götürülmesi gerektiğine işaret etmiştir. Özerk TRT'nin çok defa "komunist ve solcu" suçlamalarına göğüs gererek, programlarında yaptığı köklü ve büyük yeniliklerle 1961 Anayasasının reformcu zihniyet ve havasını bütün vatandaşlara ulaştırmak amacını gütmüştür (Milliyet, 23.3.1969).

Yeni tasarı tartışılırken Batılı ülkelerin Radyo ve Televizyon düzenlerinden örnekler verilmiştir. "TRT ve O.R.T.F" adlı yazısında Hıfzı Topuz da böyle bir yol izlemiştir. Batı demokrasilerinin birçoğunda özerk yönetim sisteminin yürümekte olduğunu anlatan Topuz, devletin radyo ve televizyon üzerindeki baskısını önlemek ve bu araçların bağımsızlığını sağlamak için değişik düzenlemelere gidilmiştir. Fransa'nın durumunun farklı olduğunu ifade eden Topuz, radyo televizyon programlarının hükümetin hoşuna gidecek tarzda hazırlandığına işaret etmiştir. Bu örnekleri verdikten sonra yeni tasarıya değinen Topuz, dört hükümet temsilcisinin yer alacağı yeni yönetim kurulunun, kolayca tarafsızlığını kaybedeceğini ileri sürer. Yasa tasarısının yönetim kuruluna yeni görevler veren maddesini de gündeme getiren Topuz, bu görevler arasında "yayınlara herhangi bir bölücü amaçlar güden faaliyetlerden korunması, milli birlik ve beraberliği teşvik edici, milli güvenlik, devletin iç ve dış politikası hedeflerine, milli eğitim ve milli kültürün ilke ve amaçlarına uygun olması" gibi yoruma açık konular olduğunun altını çizer. Bölücü amaçların tanımlanmasının, milli kültürün ilke ve

amaçlarının kimin tarafından tayin edileceğinin zorluğuna işaret eden Topuz, "Devletin iç ve dış politika hedeflerine yönelmek, muhalefetin iç ve dış politikasındaki görüşlere yer vermemek değil midir?" diyerek, maddenin iktidar lehine yorumlanması ihtimaline dikkati çeker. Topuz da diğer yazarlar gibi genel müdürün yayınlarda ve tayinlerde tarafsızlığı bozması durumunda hükümet tarafından görevden alınabileceği hükmünü getiren tasarımı eleştirir. Böylelikle, hükümet istemediği bir genel müdürün görevine rahatlıkla son verebilecektir. Tasarının getirdiği birçok hükmün TRT'nin özerkliğiyle bağdaşmadığını savunan Topuz'un ifadesiyle "tasarı kesinleşecek olursa, TRT özerkliğini kaybedecek, devlet yönetiminde güdümlü bir kurum olabilir"(Milliyet, 24.3.1969).

TRT'nin özerkliği tartışmalarında özerk TRT'yi devletin yayın organı olarak gören yazılar da dikkati çekmektedir. Bu yaklaşıma göre, özerklik radyonun devletin yayın organı olmasının bir garantisidir. "TRT tarafsız Değildir" adlı yazıyı kaleme alan Faruk Güvenç'in yazısı, dönemin siyasal ikliminin iletişim politikalarındaki tezahürlerini göstermesi açısından son derece tipik bir yazıdır:

"Evet, TRT tarafsız değildir. Türk aydınların çoğunluğu, en yüksek Türk yargıçları, profesörlerinin hemen hepsi ve Anayasamız da tarafsız değil, hatta bağımsız değildir. TRT, aydınlar, profesörler, yargıçlar ve Anayasamız, Atatürk devrimlerinin tarafındadır. Atatürk devrimlerine bağlıdır, Atatürk devrimlerinin bekçisidir. Son irtica kıpırdanışı ve Türkiye'deki sağlam beyinlerin elele verip çember sakallı vahdedi taslaklarının kafasına indirdiği çelik balyoz, bunun yeni bir ispatı oldu. Ve yavaş yavaş umutları kırılan, rejimin geleceğinden bile şüpheye düşen kendini karamsarlığa kaptıran vatandaşların içi rahatladı, gönlü ferahladı, demokrasiye aykırı tertiplere heveslenenlerin elinden bütün silahları alındı, kolları kanatları kırıldı. Artık, kesinlikle anlaşılmıştır ki, bu memleket sahihsiz değildir. Atatürk devrimlerinin ve demokrasinin sağlam ve kudretli bekçileri vardır. Devlet baba, adalet mekanizmasıyla, üniversitesiyle bütün anayasa kuruluşlarıyla ihtiyarıyla, genciyle gerekirse hükümetin karşısına dikilip duruma el koyabilmektedir. Eğer TRT, özerk bir kuruluş olmasaydı, devletin yayın organı değil de 27 Mayıs öncesindeki gibi hükümetin borazanı durumunda bulunsaydı, Sayın Öktem'in cenaze töreninde parlayan olaylardan sonra Atatürk devrimlerinin ışığında

sürdüğü şu yayınları yapabilir miydi? Haber bültenleri bu perspektiften verilebilir miydi? Televizyonda Prof. Dr. Bülent Esen'in yönettiği Yuvarlak Masa, Mahmut Tali Öngören'in son derece akıllıca hazırladığı "Devrimler ve Devrimciler" programı yayınlanabilir miydi? TRT yasasını değiştirip de bu kurumun özerkliğini yok etmek isteyenler, şapkalarını önüne koyup 27 Mayıs öncesinin ateşe körükle giden, kaçınılmaz sonucu hazırlayan, çabuklaştıran radyoyu hatırlamalı ve onu sonuçlarını TRT'nin şu son yayınlarıyla memlekete verdiği huzurla, olayların yatışmasına ettiği hizmetle karşılaştırmalıdır. Yargıtay, üniversite, TRT gibi Anayasa kuruluşlarının, kısacası DEVLET'İN ayağa kalkması, duruma el koyması üzerine ufuktaki kara bulutlar, şimdilik dağılmışa benziyor; hükümetin bu fırsattan yararlanarak birçok meseleyi başta TRT yasasını sağduyuyla yeniden gözden geçirmesi, olaylara doğru teşhis koyması, hissi yorumlardan kaçınarak Anayasanın ve Atatürk devrimlerinin çizdiği yolda salim kararlara varması gerekir; kendi bindiği dalı kesen, basireti bağlı yöneticilerin başına gelenler dünya tarihinde koca koca ibret sayfaları kaplarken böyle bir muhakeme yapmak hem güç değildir hem de şarttır."(Ulus, 11 Mayıs 1969).

Güvenç'in yazısı, sağda yer alan siyasi elitlerle devlet elitlerinin özerklik sorununa bakışlarındaki belirgin farklılığı ortaya koymuştur. Güvenç'in TRT'yi Devletin bir parçası olarak nitelendirmesi, devlet elitlerinin ideolojisini anlamak açısından aydınlatıcıdır. 1960'lardaki siyasal gelişmeleri değerlendiren Metin Heper'in bürokratik elitlerin siyasete bakışıyla ilgili analizleri çerçevesinde Güvenç'in açıklamalarını daha iyi anlayabiliriz. Heper'e göre bir yandan 1961 Anayasa'sı bürokratik elitleri, ulusun temsilcilerinin karşısına çıkartırken öte yandan bürokratik elitlerin fiili siyasal nüfuzunu meşrulaştırdı. Heper'in ifadesiyle 1961 Anayasası'nda evrensel oy hakkının ürünü olan siyasal kurumlara karşı bir güvensizlik yatmaktaydı (Heper, 2006:159). Güvenç'in özerklikle ilgili değerlendirmeleri de bağlamda yorumlanabilir. Eylemlerinden kuşku duyulan siyasal seçkinlere karşı TRT'nin özerkliği, rejim açısından önemli bir güvencedir. Aslında bu güvence devlet elitlerinin, siyasal elitler karşısındaki konumlarını da koruyan önemli bir kalkan olarak da değerlendirilebilir.

Bunların yanı sıra yasa tasarısına karşı kamuoyu yaratmak amacıyla gazeteler, vatandaşların görüşlerine de yer verirler. Akşam gazetesi'nin "Derdini Söylemeyen

Derman Bulamaz" adlı bölümde Kırşehir Bağlarbaşı Muhtarı Salih Özhan, "TRT Kanunu Değişirse, Radyomu Mühürleteceğim" adlı yazısında yeni tasarıya yönelik tepkisini ifade etmiştir:

"Hiçbir iktidarın "radyo, benim borumu iyi öttüremiyor" diyerek TRT kanunu budamaya, onun bağımsızlığına dokunmaya hakkı yoktur. TRT kurumu milletin malıdır. 33 milyon vatandaş da bu Kurumun üyesidir. Bugün hemen her evde bir radyo vardır, televizyonlar ilave olmuştur. Ve millet de bunların vergisi seve seve vermektedir. Bu kanun üzerinde yapılacak değişiklik, bakalım vatandaşların hoşuna gidecek midir? İktidar, TRT kanunu önce kamuoyuna sunmalıdır? Dağdaki çobandan, şehirdeki hamala kadar, bakalım ne denecektir iktidara? Herkes iktidarın ne gayeye hizmet için bu kanunu çıkarttığını biliyor. Kanlı pazar olayı, Ankara Televizyonunda halka aksettirilirken niçin yayınlanmasına mani olundu? Demek ki bir yerden kanun ihlal edilebiliyor, demek ki Başbakan, dilerse radyo ve televizyon yayınlarına set çekebiliyor. Bir vatandaş olarak üzülen ifade ederim ki, şayet bu iktidar TRT kanunu çıkartacak olursa ben de radyomu mühürletecek ve iktidarın malı olan yayınları dinlemeyeceğim." (Akşam, 10.4.1969)

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Mustafa Topçu ise, Cumhuriyet'in "Düşünceler" adlı bölümde "Özerk TRT'nin sonu" adlı yazısında iktidarın radyoyu kendisine bağlamak için bu yasa tasarısını hazırladığını ifade etmiştir. 1961 Anayasa'sının getirdiği özerk kurumlardan biri olan TRT'nin görevini tarafsız bir biçimde yürütme çabasında olduğunu savunan Topçu, 1960 önceki yıllarda radyoların iktidar tarafından nasıl tek taraflı bir propapaganda aracı olarak kullandığını anımsatır. Anti-demokratik bir iktidarın bilerek ya da bilmeyerek çıkar gruplarına hizmet etmesi nedeniyle kendi iktidarının devamını istemeye yüzü olmadığını vurgulayan Topçu, aydın çoğunluğu kendisine darıltan iktidarın yanlış yolda olduğu kanısındadır. Dikta heveslilerine fırsat verecek bir siyasi, sosyal ve ekonomik tutumu benimsemenin gençlerin ümidine büyük darbe vuracağını vurgulayan Topçu, iktidarın sırf yerini sağlamlaştırmak için atacağı adımların ileri de lanetle anılacağını ifade etmektedir. Topçu'nun ifadesiyle "İktidarların devamlılığını sağlayacak yollar, bağımsız kurumlara

el atmakla değil, başarılı bir ekonomik ve sosyal programın uygulanmasıyla açılır. Türkiye'de demokratik rejimin ve planlı kalkınmanın devam etmesi ve sosyal adaletin gerçekleşmesi en kutlu dileğimizdir."(Cumhuriyet, 27.4.1969).

Yasa tasarısına karşı çıkan milletvekilleri de çeşitli gazetelerde yazılar yayımlamışlardır. Günün Konuları adlı bölümde ise Milletvekili Reşit Ülker, "TRT Tasarısı ve Yakın Tarihimiz" adlı yazısında TRT yasa tasarısının yakın tarihin ışığında tekrar ele alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Ülker, yazısında ağırlıklı olarak yasa tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclis'inden geçirmek isteyen hükümetin kullandığı propaganda teknikleri üzerinde durmuştur. TRT aleyhinde kamuoyu oluşturmak isteyen çevrelerin, radyonun sol propaganda yaptığı, milli geleneklerimize aykırı yayınlarda bulunduğu ve partizanlık yaptığı gibi iddiaları kamuoyunun gündemine getirerek, halkı etkilemeye çalıştığını anlatan Ülker, TRT yasının ayrıntılı bir biçimde halka anlatılması gerektiği görüşündedir:

"Bütün bunlar, TRT yasının kamuoyuna kolayca anlaşılıp değerlendirilebilecek şekilde anlatılması, sunulması gerektiğini ortaya koymaktadır. İnönü'nün radyo seçim aleti haline getiriliyor şeklindeki demeci bu gizli amaçları ortaya koyması bakımından çok anlaşılır ve uyarıcı bir açıklama olmuştur. Zannediyoruz ki, yakın tarihimiz TRT'nin önemini ve durumunu açıkça gösterecek acı fakat ibret verici zengin olaylarla doludur. Bu nedenle TRT tasarısının önce tarih laboratuvarında incelenmesinde büyük faydalar vardır. TRT'ye ait Anayasamızdaki hükümler ve TRT kanunu ancak bu tarih olaylarını iyice hatırladıktan sonra tam bir aydınlığa kavuşabilir. Bu yeni tasarının akıbetini de bu laboratuvarda kesine yakın olarak görmek mümkün olabilir." (Ulus, 16.5.1969)

C) YASA TASARISINI DESTEKLEYENLER: "ÖZERK TRT; DEVLET İÇİNDE DEVLET"

1965 yılından itibaren, sağda yer alan gazeteler TRT'ye sert eleştiriler yöneltmeye başlamışlardır. TRT'de öztürkçe kelimeler kullanılması, solcu yazarların

eserlerine yer verilmesi, bu eleştirilerin başında gelmektedir. Bu arada Diyanet İşleri Başkanlığı, islam dinini küçük düşürdüğü iddiasıyla, TRT'yi Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na şikâyet etmiştir. Sağda yer alan siyasi odaklar, TRT'yi CHP'nin ekseninde hareket ettiğini düşünmektedir. Çeşitli yollarla TRT üzerinde baskı kurmak isteyen hükümet, kamuoyunu oluştururken bu iddialardan büyük ölçüde yararlanmışır. 1969 yılında hükümet TRT yasa tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclis'ine getirince, TRT'ye ilişkin eleştirilerin dozu giderek artar. TRT'ye karşı çıkanların savunduğu temel tez, özerk TRT'nin devlet içinde devlet olduğudur. Bu tezin yanısıra TRT'nin rejimi yıkmaya yönelik yayınlar yaptığı, bu kurumun solcuların yuvası haline geldiği gibi iddialar da sık sık dile getirilir. Burada bu yazılar değerlendirilecektir.

"CHP ve TRT" yazısında Advije Fenik, TRT'nin devlet otoritesine karşı faaliyetler içinde olduğunu ileri sürmüştür. Radyonun devlet içinde devlet olduğunu savunan Fenik, kurumun gelirlerini, giderlerini ve "saltanatını" kontrol etmenin mümkün olmadığını ileri sürmüştür. TRT'nin rejim meselesine karıştığını vurgulayan Fenik, denetimi yapılamayan kurumu, Fransa'nın Monoka prensliğine benzetir. Fenik'in ifadesiyle "devletin otoritesine kasteden, milletin, dilini, geleneğini hiçe sayan bu sonrada olma devleti hizaya getirmek küçümsenecek bir iş değildir"(Son Havadis, 27.4.1969). Fenik gibi TRT'nin devlet otoritesine karşı olduğunu ileri süren başka yazarlar da vardır. "Bir Bakıma" adlı köşesinde Orhan Seyfi Orhan, TRT'nin kendi has siyasi fikirleri, inançları ve politikası olduğu, bu haliyle bir siyasi parti doktrine sahip olduğunu ileri sürmüştür. Orhan, TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın "TRT'nin vatandaş haklarını, siyasi iktidarın tecavüzüne karşı korumak için kurulmuş bir müessese" şeklinde açıklama yapmasını da ihtilalci bir siyasi parti ağzı olarak

nitelendirmiştir. Yasa tasarısına karşı çıkanların amacının, TRT'yi iktidara karşı muhalefet yapan bir yayın organı olarak korumak olduğunu vurgulayan Orhan, TRT'nin aşırı solcuların kullandığı terimlerle hükümete saldırdığını iddia etmiştir. Orhan'a göre, yasa tasarısına karşı çıkan TRT, yalnızca iktidara değil, Türkiye Büyük Millet Meclis'ine, Anayasa'ya isyan bayrağı açmıştır. Tarafsızlığın, siyasi bağımsızlık olmadığını altını çizen Orhan, iktidarın yasa tasarısıyla TRT'yi gerçek anlamda tarafsız yayın yapan bir kuruluş haline getireceğini ifade etmiştir:

"CHP'lilerle birlikte solcuların bundan korkmaya hakları vardır. Çünkü Adalet Partisi iktidarı TRT'yi üstü kapalı bir siyasi muhalefet partisi olmaktan kurtarıp devletin hizmetinde tarafsız bir yayın vasıtası haline koymak istemektedir. Anayasada tarafsızlıkta budur. Siyasi bağımsızlık değildir. Dürüst haber vermek, yayın yapmak manasınadır. Her halde bugünkü radyonun yaptığını yapmamaktır. TRT'nin Büyük Millet Meclisi'nin güvenini taşıyan bir hükümetin siyasi programına aykırı muhalif, solcu, ihtilalci, marksist, sosyalist, hatta anarşist bir parti olmamasıdır. Çünkü buhranlı zamanlarda bu radyonun ne kadar tehlikeli olduğunu görmüştüzdür. İnönü koalisyonu zamanında Talat Aydemir'in kısa bir zaman, radyoyu ele geçirmesi rejimi ciddi bir şekilde tehlikeye sokmuştu. Eğer bu devam etseydi, rejim değişmişti. Düşünün, bir gün birden bire radyonun bir komünist beyannamesi yayınlamaya başladığını görürseniz, bu rejimin değiştiğine tereddüt eder misiniz? TRT, ne devletle ne rejimle bağlılığını kesemez. Radyonun muhtariyeti, siyasi muhtariyet olarak düşünülemez. Radyo, sadece özerk, tarafsız bir yayın vasıtasıyla, devletle ilgisi yoksa onun borcunu neden vergi borcu öder gibi ödüyoruz. Müddeti geçirirsek, cezasıyla birlikte vermek zorundayız. Ayrıca hapis cezası da vardır. İzinsiz radyo kullanmak yasaktır. Anayasa gereğince, Radyo ve Televizyon Yayınları, kültür ve eğitime yardımla görevlidir. Bu kültür ve eğitim yardımı, hükümetin milli eğitim programı dışında olabilir mi?"(Son Havadis, 3.5. 1969).

Yasa tasarısını destekleyen bazı yazarlar da, 359 sayılı yasanın örnek aldığı İngiliz modelinin Türkiye şartlarına uymadığını ileri sürmüşlerdir. "TRT'de Neden Haklıyız" adlı yazısında Tekin Erer, Türkiye'de hazırlanan bütün kanunların İsviçre, Fransa gibi ülkelere bakılarak hazırlandığını, ancak TRT ile ilgili kanunun bunun dışında kaldığını vurgular. Bir anayasa hukukun bulunmadığı İngiltere'nin Avrupa'nın örf, adet ve gelenekleriyle ters düştüğünü belirten Erer, Avrupa'nın Fransa ve İtalya gibi

radyolarını bırakıp BBC'nin örnek alınmasını maksatlı bir davranış olarak görmektedir.

Erer'e göre "yüzde yüz" devletçi politikalar savunan CHP ve TİP'in sıra TRT'ye gelince liberal politikaları benimsediklerini ifade etmiştir:

"....Her iki parti de prensiplerinde yüzde yüz devletçidirler. Bankaların, sigorta şirketlerinin, ithalat ve ihracatın bile devletleştirilmesini isterler. Toprakların, petrolerin, madenlerin devletleştirilmesi için her gün beyanat verirler. Bunu bilmeyeniniz var mıdır? Fakat, sıra TRT'ye gelince Amerikadan ileri liberal kesilmişlerdir. TRT'den devletin elini eteğini çekmesini tamamıyla muhtar ve hür olmasını müdafaa ederler. Orada tek bir hükümet temsilcisinin ve yetkilisinin bulunmasına bile tahammülleri yoktur. Çünkü bu idareyi bir kere ele geçirmişlerdir. Sol propagandanın merkezi yapmışlardır. Kendi emirlerine ve hizmetlerine sokmuşlardır. İşte, böyle olunca ortada prensip filan kalır mı? Ama yüce Türk milleti radyoyu bu ikiyüzlülerin elinden mutlaka kurtaracak, onu anayasanın emrettiği hür ve muhtar radyo haline getirecektir."(Son Havadis, 3.5.1969).

Son Havadis gazetesi'nin "TRT'nin Partizan Taraftarlığı" adlı başyazıda ise, TRT'e Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın tarafsızlıkla ilgili verdiği demeci eleştiri konusu yapılmıştır. Demecinde Öztrak, TRT'nin hangi durumlarda tarafsız kalacağı, hangi durumda taraf tutacağı ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Öztrak göre "ırk ayrımı, insan hakların ve hürriyetlerinin inkârı ve insanlık hesabına yüz kızartıcı diğer olaylar karşısında radyo tarafsız değil, taraflıdır. Böyle kanunlar dışında TRT mutlak tarafsızlık içindedir" Yazarın yaklaşımına göre, ırk ayrımı yapan ve insanlığa karşı suçlar işlediği ileri sürülen ülkeler, Birleşmiş Millet Teşkilat'ında oy sahibidir. TRT'nin bu ülkelere karşı yayımlar yapması, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini bozabilir. Ayrıca, "Türkiye'nin bugünü kadar yarını açısından da zararlı propagandalar karşısında mutlak tarafsızlığı bahane eden TRT'nin suskun kalmasını düşündürücü bulan yazar, "kurumun tahrik edici ve moral bozucu demagojileri, takdim sanatının bütün inceliklerini kullanarak, memlekete sunmasını da eleştirmiştir:

"Mikrofonların zararlı tahriklerle çınlamasını, özerkliğin bir özelliği

sanmışlardır. Ve bunları yapan müessese, Türkiye'nin sesini temsil etmektedir. Özerk idari niteliğinde olmak, hiçbir vakit, devlet bünyesinden kopmayı tazammun etmez. Özerkliğin ve tarafsızlığın sınırları, iç ve dış menfaatlerinin ötesine yürütülemez. TRT mensuplarının tarafsızlığı, bütün devlet teşkilatının tarafsızlığından ayrı, nev'i şahsına münhasır bir imtiyaz şeklinde yorumlanamaz. Tatbikat, Anayasa hükmüne rağmen TRT'nin bir kamu tüzel kişiliği gibi çalışmadığını ve çok defa partizan demagojilere ağırlık verdiğini göstermektedir. TRT'nin artık gerçek tarafsızlık icaplarına uydurulması ve Türkiye'nin sesini temsil edecek bir nitelik kazanması lazımdır."(Son Havadis, 28.4.1969).

TRT, eleştirilerinde kültür konusu da ön plana çıkar. Yasa tasarısını destekleyenler, "TRT'nin milli kültürü ve gelenekleri yozlaştırdığı" iddiasına sık sık yazılarında yer verirler. "TRT Kanunu Değişmelidir" adlı yazısında Cengiz Ekinci, yasa tasarısıyla milli ve mukaddes olan herşeyi yozlaştırma faaliyeti içinde olan "TRT'ye dur denileceği" görüşündedir:

"Adalet Partisi iktidarı, milleten kopan, kullandığı dil ve sahip olduğu zihniyetle bir avuç solak'ın kucağına düştüğü sabit olan TRT'yi millete iade etmek kararı ile bir kanun tasarısı hazırladı. O gün bugün kıyamet kopuyor. Türk milleti solcuların "düdüğü" yerine benim radyom demek istiyorsa bunun ne fenalığı var diye sormanız da mümkün değil gibi, çünkü sosyalist cephe öyle istiyor. Tasarı kanunlaşırsa ne olur?: TRT, istismarcılardan temizlenir, sol propaganda önlenir, Millet'in en güçlü ve müessir neşir müessesesi ile milli ve mukaddes olan her şeyi yozlaştırma faaliyetine dur denir. Kıyamet işte bunun için kopuyor. TRT'nin bültenlerinden dinleyip de anlamakta zorluk çektiğimiz yaşam'lı aşamalı, yapıtlı, uydulu cümlelerle güzel türkçenin nasıl dejenere edilmek istendiği meydanda... Sosyalist sıtmaya yakalanmış züphe takımının TRT programlarında sol safsataya nasıl bir hususi bir itina gösterdiği de kimsenin meçhulü değil. Her türlü teferruatın sarfı nazar sırf bu bedahet, TRT çıbanına neşter atmanın zamanı geldiğini göstermeye yeter sanırız. Buna ilavaten, devletin dilinde, mantığında, günlük hayatında, mukaddesatında, topyekün milli bünyesinde gelişme istidadı gösteren bir kangreni tedavi etmek azmine karşı çıkanların münhasıran sol kanattan gelmeleri, özerklik, özgürlük vareylasının soldan estirilmesi de TRT'yi millete iade etmek kararının ne kadar isabetli olduğunu teyid etmektedir. Sormak yerinde olur. Millet mecbur mudur kendi radyosu vasıta edilerek kendi dilinin ve hissiyatının nasıl yozlaştırıldığını gün boyu dinlemeye? Neden ille sol özerkliği de milli hâkimiyet değil? Tatbikata bakınca zannedersiniz ki millet muhtariyeti, milli varlığımızı kemirsinler diye vermiş. Olmaz böyle şey. Olamayacağı içindir ki "özerklik" maskesi altında milli olan herşeyi tüketmek yoluna girip, hepimizin sesi olmaktan çıkıp sol belanın borazanı haline gelen radyoyu ameliyat masasına yatırmakta kararlıyız" .(Son Havadis, 26.4.1969).

TRT'nin yorum yapmasına da karşı çıkan Ekinci, devlet yönetimi içinde yetki ve

sıfatı olmayan kurumun yorum yapmaya hakkı olmadığını savunur. Tarafsız ve objektif yayınları dinleyen ferdin yorum yapma hakkına sahip olduğunu ifade eden Ekinci, tarafsızlığı iktidarı kötüleyip muhalefeti destekleme şeklinde gören TRT'nin yorumlarının herkesi tatmin edecek bir düzey ve içeriğe sahip olamayacağını ileri sürer. TRT'nin kendi görüş ve düşüncelerini, yorum diye yayınlamasının tarafsızlıkla bağdaşmayacağını belirten Ekinci, kurumun objektif ölçülerle çalışması gereken bir kurum olduğunun altını çizer. Kaldı ki Ekinci'ye göre, ne kadar tarafsızlık ilkesine uyulursa uyulsun, yorumları birkaç kişi hazırlayacağı için, bu onların şahsi görüş ve düşüncelerini yansıtacaktır. Millet, bu yorumları dinlemek zorunda değildir (Son Havadis, 26.4.1969).

Yine Son Havadis'in bir başka başyazısında TRT yasa tasarısı ele alınmaktadır. Son Havadis imzasıyla yayınlanan yazıda Fransa'nın radyo televizyon düzeniyle Türkiye'nin radyo Televizyon Düzeni karşılaştırılmaktadır:

"Muhalefet partileri ve gazeteleri, hükümetin radyoları kontrol altına almak istediğini ileri sürüyorlar ve demokrasinin tehlikeye düştüğünden bahsediyorlar. Aylardan beri dillerinden ve kalemlerinden polemik zehiri akıtanlara, batı demokrasilerinden bir örnek gösterelim. "Radyo 1935-1945 arasında psikolojik bir harp aleti olarak birinci planda rol oynamıştır. "Fransa'da özel radyo işletmelerinin yayınları dahi, başlangıçtan beri hükümet kontrolü altında tutulmuştur. 1945'te bütün verici istasyonlar devletleştirilmiştir. 1959 beri, bütün radyo ve televizyonlar istihbahat Bakanlığı'na bağlanmıştır. 27 Haziran 1964 kanunu, radyo ve televizyon işletmeciliğini aynı bakanlık idaresinde bir ofis statüsüne geçirmiştir... Ofisin idare meclisi üyeleri, üç yıl için hükümet kararnamesiyle tayin edilmektedir. Üyelerinin yarısı radyo dinleyicileri, televizyon seyircileri ve yazılı basını ve ofis personelini temsil edebilecek nitelikteki şahıslardan seçilmektedir. Öbür yarısı ise doğrudan doğruya devleti temsil etmektedir. Genel müdürün vazifeye getirilmesi veya değiştirilmesi kararname ile yapılmaktadır. Ofisin gelirleri ve harcamaları, diğer iktisadi devlet teşekkülleri gibi murakabeye tabidir" Radyo ve Televizyon üzerindeki devlet kontrolünü, fransız muhalefet partilerinin, gazetelerinin ve öğrenci derneklerinin nasıl karşıladıklarını, merak edenler olabilir. Açıklayalım. Fransa bir hürriyet ülkesidir. Siyasi rejimi, demokrasidir. Parlemantosunda dünyaca tanınmış kuvvetli şahsiyete sahip muhalif üyeler vardır. Basında, kuvvetli kalem sahibi yüzlerce yazar bulunmaktadır. Talebe dernekleri, aşırı

derece faaldir. Fakat, kimse çıkıp idari meclisi üyelerinin ve genel müdürün hükümet kararnameyle tayin etmelerini tenkit etmemektedir. Niçin? Halkın vergileriyle işletilen ve milletin moralini etkileyebilen bir propaganda aletini başıboş ve kontrolsüz bir rejime terketmekteki tehlikeyi oradaki aydınlar çok iyi anlamışlardır. Radyo ve televizyon üzerindeki hükümet kontrolünü kaldırmak maksadıyla girişilecek zararlı bir kampanyanın muhalefete çok şey kaybettirebileceğini herkes bilmektedir. Türkiye'deki muhalefet partileri ve gazeteleri ise tam aksi tezi savunmaktadır. Niçin? Türk milletinin Fransız halkı kadar uyanık olmadığını sandıkları için mi? Yaptıkları yanlış hesap oy sandıklarından geri dönecektir. "(Son Havadis, 22.4.1969).

"Günün Akisleri" adlı köşede Tekin Erer, "En Büyük Kanun: TRT" adlı yazısında ise, yeni tasarının TRT'yi Türk radyosu haline getireceğini ifade etmiştir:

"Geçirdiğimiz Perşembe günü hükümet tarafından TRT kanun tasarısının Meclis komisyonuna sevkı istenildi. Biliyorsunuz, kanun tasarıları millet meclisinin umumi heyetine gelmeden önce, komisyonlarda tartışılır, en ince tefferuatına kadar burada görüşülür, burada olgunlaştırılır. İşte bu defa da CHP ve TİP tam bir ittifak ve anlaşma halinde TRT kanun tasarısının komisyonlara sevkini engellediler. Beş kişi ayağa kalkarak yoklama istedi. A.P, Güven partisi, MHP, YTP ve bağımsızlardan ve altı kişi CHP'den olmak üzere salonda ancak 217 kişi bulundu. On milletvekili eksik olduğu için toplantı dağıldı. CHP grubu adına Nihat Erim konuşurken her zaman alıştığımız, tekrarını dinlemekten gına getirdiğimiz sözleri bir defa daha söyledi. AP hangi kanun tasarısını getirirse, Nihat Erim, hemen şunları söyler:

-memleketin ihtiyaç duyduğu, milletin beklediği bu kadar muhim konular varken şu tasarımı getirmenin zamanı mıdır?

TRT kanun tasarımı içinde tıpkı kurulmuş bir makine gibi, robot gibi aynı sözleri tekrarlardı. Halbuki bugün Türkiye'de genel bir anket yapılırsa Türk milletinin TRT kanunundan daha mühim bir kanun beklemediği görülür. En az on beş milyon Türk vatandaşının kendisiyle beraber olan, kulağında bulunan bir sesin, yabancı bir ses olarak devam etmesine şu ana kadar rıza gösterdiği şaşılacak bir soru iken hala bunu düzeltecek, TRT'yi Türk radyosu haline getirecek bir tasarımı mühimsememek CHP ve TİP'in bu millettten nasıl koptuğuna bir delildir." (Son Havadis, 20.4.1969).

Adalet Partisi'nin TRT'yle ilgili hazırladığı yasa tasarısını destekleyenler, TRT'nin muhalif bir sol parti olarak hareket ettiğini ileri sürmüşlerdir. Özerkliğin, siyasi özerklik olarak yorumlanmasını eleştiren yazarlar, TRT yönetim kurulunda hükümet temsilcilerinin olmasını talep etmişlerdir. Tezlerini desteklemek için kıta Avrupa'sından örnekler veren yazarlar, TRT'nin halka hesap vermesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu

yazarların birleştikleri nokta, TRT'nin "devlet içinde devlet" olarak hareket ettiğidir. Yazarların dillendirdiği bu politik yaklaşım, merkez sağ partilerin ideolojisinin bir yansımasıdır. Kamuoyunun yoğun baskıları nedeniyle Adalet Partisi hükümeti, tasarımı yasalaştırmada başarısızlığa uğramıştır. Ancak bu tartışmalar, özerkliğin kaldıracağı 12 Mart 1971 muhtırasına kadar yoğun bir biçimde devam edecektir.

D) KALKINMA PLANLARINDA KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI

Birinci Kalkınma Planında(1963-1968) radyo, milli kültürün geliştirilmesi ve eğitimin yaygınlaştırılması açısından çok önemli bir araç olarak kabul edilmiştir. Ancak, radyo vericileri yurdun her tarafından radyonun dinlenebilmesi açısından yeterli değildir. Bunun için Plan, her ilden en az bir radyo istasyonunun dinlenebilmesi amacıyla teknik altyapının iyileştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmasını önermektedir. Radyo vericileri istenilen düzeye gelmeden ve radyo programcılığı nitelikli olmadan televizyon yayıncılığına geçilmesi planlanmamaktadır (Şahin, 1991).

İkinci Kalkınma planında(1968-1972) ise, radyo konusuna tekrar yer verilmiştir. Bu kez planda, her ilde en az iki radyo programının dinlenmesi hedef olarak belirlenmiştir. Bundan başka, toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda televizyon yayınlarına da geçilmesi tasarlanmaktadır. Ayrıca biri ulusal, diğeri ise bölgesel olmak üzere iki ayrı radyo şebekesinin de kurulması düşüncesine de planda yer verilmektedir. İkinci kalkınma planında yayıncılık güvenlik açısından değerlendirilmektedir. Doğu ve güneydoğu bölgesinden sınır bölgesinde yabancı yayınların rahatlıkla dinlenebildiğine

dikkat çekilen raporda, bu sorunu gidermek için bu bölgelere mutlaka milli yayınların ulaştırılması gerektiğine işaret edilmektedir. Yasa dışı olarak kurulan özel radyo istasyonlarının varlığına da dikkat çekilen planda, bu radyoları önlemeye dönük önlemlerin de alınması gerektiği belirtilmektedir. Radyo ve televizyonların ruhsatsız olarak kullanılması konusu da değinilen raporda, bu sorunun giderilmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğine işaret edilmektedir (Şahin, 1991:56).

Üçüncü 5. yıllık kalkınma planında, bölge radyolarının kurulması önerisi dile getirilmiştir. Bu bölge radyoları gerektiğinde ulusal şebekeye bağlanacak nitelikte kurulacaktır. Üçüncü bir radyo kanalının da kurulması hedeflenen planda bu yönde teknoloji yatırımlarının yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Yurtdışında artan Türk nüfusu da dikkate alınarak yurtdışı yayınların güçlendirilmesi önerisi planda yer almaktadır. Bu hedefi gerçekleştirmek için yurtdışı yayınlara iki vericinin daha eklenmesi uygun görülmüştür. Üçüncü 5. yıllık planda televizyon için belirli bölgelerde yapım merkezleri kurulması tasarlanmıştır (Şahin,1991:61).

Dördüncü 5. yıllık kalkınma planında(1979-1983) iletişim açısından iki ana hedefin benimsendiği görülmektedir. Bunlardan biri radyo ve televizyon yayınlarını yurdun her tarafına ulaştırmak için gerekli çalışmaları yapmak. Diğeri ise, radyo ve televizyon yayınlarının içeriği, yani programların kalitesini yükseltmektir. Ayrıca planda radyolink sistemlerinden sorumlu olarak PTT gösterilmektedir. Bu sistemden yararlanırken PTT ve TRT'nin ortak hareket etmeleri planlanmıştır. Bundan başka, uzaktan eğitimle yükseköğretim yapılması için TRT bünyesinde bir kanal kurulması da plan dâhiline alınmıştır (Şahin, 1991:66).

Beşinci 5. yıllık kalkınma planında ise, televizyon yayınlarının çok kanaldan

gerçekleştirilmesi tasarlanmıştır. Ayrıca televizyon yayıncılığını daha kolaylaştırmak amacıyla uydu yayıncılığında yararlanmak konusu da gündeme getirilmiştir. Altıncı Beş yıllık kalkınma planında(1990-1994) ise bütün planlarda ifade edildiği gibi, radyo televizyon yayınlarının yaygınlaştırılması konusuna devam edileceği vurgulanmaktadır. Yeni radyolar için FM bantlarının tercih edilmesi belirtilirken uydudan yararlanılarak yeni TV kanallarının kurulması düşünülmektedir. Ayrıca bu dönemde yayıncılıkta devlet tekeline son verilerek özel radyo ve televizyonun geliştirilmesi önerilmektedir.

E) 1971 ASKERİ MUHTIRASI VE ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİYLE TRT'İN ÖZERKLİĞİNİN KALDIRILMASI

12 Mart 1971'de askerlerin, hükümete muhtıra vermesiyle Türkiye yeni bir döneme daha girdi. Muhtırayı veren komutanlar, birtakım reformların yapılmasını, toplumsal kargaşanın durdurulması için yeni bir hükümetin kurulmasını Türkiye Büyük Millet Meclis'inden talep ediyorlardı. Bu yapılmadığı takdirde yönetimi doğrudan doğruya üstleneceklerini açıklıyorlardı. Daha sonra görüleceği gibi 12 Mart muhtırası, 1961 Anayasa'sının mutlak iktidarı dengelemek amacıyla tasarladığı özerk kurumlar açısından tam bir dönüm noktası oldu. İvedikle düzen ve otoritenin sağlanması isteyen askeri seçkinler, Adalet Partisi gibi 1960'ların sonuna doğru artan toplumsal olayların sorumluları arasında TRT ve üniversite gibi özerk kurumları görüyorlardı. Her ne kadar Adalet Partisi, hükümetten uzaklaştırılsa da, bu konuda uzunca bir süredir gerçekleştirmek istediği Anayasa değişiklikleri, 12 Mart döneminde yapıldı. TRT'nin özerkliğiyle ilgili hüküm Anayasa'dan çıkartıldı ve yalnızca tarafsızlıkla yetinildi.

Anayasa'da yapılan değişiklik uyarınca 359 sayılı yasanın da birçok hükmü değiştirildi. Kamu politikası yapımı açısından TRT'yle ilgili yapılan bu yasal değişikliğin yine olağanüstü bir dönemde gerçekleştiğinin altını çizmek gerekiyor. Üzerinde durulması gereken bir başka nokta askeri seçkinlerin TRT'yle ilgili kamu politikası oluşturma sürecindeki ağırlıklı rolü. Devlet seçkinleriyle siyasi seçkinlerin bir bölümünün, devlet ve siyasi otoritenin faaliyetlerini sorgulayabilme potansiyeline sahip özerk bir kurumdan duydukları rahatsızlığın belirleyici rolüne dikkat çekmek gerekiyor. 1961 Anayasa'sının sağladığı özgürlükçü ortamda yükselen sol akımların, yerleşik düzene bir tehdit olarak algılayan sağ kanat siyasi partiler ve askeri seçkinler, TRT'nin bu sol muhalefete destek verdiği ve devletin otoritesini zayıflattığı iddiasını savunmuşlardır.

TRT'de yasında yapılan 1568 sayılı değişiklikte 12 Mart muhtırasının ruhunu görmek mümkündür. Özerk TRT, yapılan değişiklikle siyasi otoritenin bir parçası durumuna getirilmiştir. Bu yasal değişikliği, değişik boyutlarıyla kavrayabilmek için 12 Mart muhtırasına ve ardından yapılan Anayasa değişikliklerine biraz daha yakından bakmak gerekiyor. 12 Mart askeri Muhtırası'nın arka planını değerlendiren Hale, bu olayda üç unsurun varlığına işaret etmiştir. Askerler, Demirel hükümetinin artan toplumsal kargaşayla ve kamu düzeninin bozulmasıyla baş edemeyeceğine kanaat getirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında muhtıranın temel gerekçesinin kanun ve düzenin yeniden sağlanması olduğu anlaşılır. İkinci olarak toplumsal olayların sorumluluğunu üstlenmekten kaçınan askerler, toplumsal huzursuzluğu ortadan kaldırmak için yalnızca zor yoluna başvurmanın yetersiz olduğunu düşünüyorlardı. Askerlere göre, 27 Mayıs darbesinden sonra sözü verilen ekonomik ve toplumsal reformlar gerçekleştirilirse, toplumsal huzursuzluğa bir çözüm bulunabilirdi. Bundan başka, silahlı kuvvetler içinde

liberal demokratik sisteme kuşkuyla bakan bir grubun varlığıydı. Bu radikal grup, daha eşitlikçi, daha demokratik ve modern bir toplumun kurulabilmesi Türkiye'nin belirli bir dönem otoriter bir idareyle yönetilmesi gerektiği tezini savunuyorlardı. Bu görüşleri paylaşmayan üst komutanlar, bu grupların doğrudan yönetimi ele almasını engellemek amacıyla çaba harcadılar. Bu nedenle söz konusu gruplara karşı birtakım önlemler alınması gerekiyordu (Hale, 1996:165).

Ancak Nihat Erim'in Başbakan olduğu teknokratlar hükümeti, ekonomik ve toplumsal reformları gerçekleştirme konusunda tam anlamıyla başarısızlığa uğradı. 1971 Askeri muhtırasından sonra kurulan hükümetler, daha çok kanun ve düzeni sağlama konusuna yoğunlaştılar. İlan edilen sıkıyönetim döneminde meclis dışı muhalefet tam anlamıyla susturuldu. Tam anlamıyla bir cadı avı başlatıldı: Birçok aydın, yazar, sendikacı ve gazeteci tutuklanarak cezaevine konuldu (Ahmad, 1996:282-287). Bu, 1960 sonrasında tomurcuklanan kamusal alanın bastırılması demektir. Erim ve ordu'nun temel hedefi Anayasa değişikliklerini gerçekleştirmektir. Ahmad'ın ifadesiyle "Değişiklikler, neredeyse bütün devlet kurumlarını kapsıyordu: sendikalar, basın, radyo ve televizyon, üniversiteler, Devlet Konseyi, Anayasa Mahkemesi, Meclis, Senato, Danıştay, 1961 Anayasa'sının tanıdığı hak ve özgürlükler, "devletin ülkesi ve milletiyle birliği, cumhuriyet, milli güvenlik ve kamu düzeni korunabilsin" diye belli sınırlara sokulması gerekiyordu" Askeri seçkinlerde oluşan havaya tercüman olan Erim'e göre 1961 Anayasa'sı Türkiye için bir lükstü (Ahmad, 285).

12 Mart Askeri muhtırasından sonra, 1961 Anayasa'sıyla oluşturulan özerk kurumlar, ortadan kaldırıldı. Adalet Partisi gibi sağ kanatta yer alan siyasal güçler, 1961 Anayasa'nın öngördüğü özerk kurumları kaldırmak için çeşitli girişimlerde

bulunmuşlardı. Adalet Partisi, bir türlü denetimi altına alamadığı TRT'yi toplumsal kargaşanın sorumluları arasında görüyordu. Askerlerin güdümünde kurulan Nihat Erim hükümeti, temel hak ve özgürlükleri kısıtlamak amacıyla harekete geçti. Meclisteki sağ partilerinin desteğini de alarak, Anayasa'da değişiklikler yaptı. Toplam, 44 madde değiştirilerek, Anayasa'nın liberal çerçevesi iyice daraltıldı. Üniversitelerin, radyo ve televizyonların özerkliğine ortadan kaldırılırken Anayasa mahkemesinin yetkilerinde sınırlamaya gidildi. Basın özgürlüğü de çeşitli açılardan sınırlandırıldı. Milli Güvenlik kurulu'nun yetkileri, hükümete bağlayıcı tavsiyelerde bulunmayı içerecek şekilde genişletildi. Ayrıca özel Devlet Güvenlik Mahkemeleri kuruldu (Zührer, 2000: 378). Aslında 1971 ve daha sonra 1973 yılında yapılan anayasa değişiklikleri, tam da muhafazakâr Adalet Partisi'nin politikalarıyla uyuşuyordu: Özbudun'a göre, gerçekleştirilen bu değişiklikleri üç temel kategoride toplamak mümkündür: "(1) mahkemelerinin denetleme yetkisinin sınırlandırılmasıyla birlikte belirli temel özgürlüklerin kısıtlanması (2) yürütmenin güçlendirilmesi, bilhassa TBMM'nin yürütmeye kanun hükmünde kararname yapma yetkisini vermesi (3) sivil idare mahkemelerinin ve Sayıştay denetiminin dışında tutarak, askerlerin kurumsal özerkliğini artırması." (Özbudun, 2003: 56).

Yapılan değişikliklerle kişi hak ve özgürlükleri önemli ölçüde kısıtlanıyordu. Soysal'a göre 1961 Anayasa'sı kişiyi devlete karşı korurken yapılan değişikliklerle artık devlet kişilere karşı korunuyordu (Soysal, 1987:119). Bir başka ifadeyle kişiye karşı devletin otoritesi güçlendiriliyordu (Erdoğan, 2003:117). Yürütmeyi güçlendirmek gerekçesiyle TRT'nin özerkliği sona erdiriliyordu. Soysal, üniversitenin ve TRT'nin özerkliğinin kaldırılmasını, "bu kuruluşları, devletin daha doğrusu iktidarın gözetimi ve

denetimi altına sokmuştur" diyerek değerlendiriyordu (Soysal, 1987:121). Daha sonra TRT'yle ilgili 1568 sayılı yasa çıkartılarak, kurumun teşkilat yapısında önemli değişiklikler yapıldı. TRT Genel Müdürü'nü seçim işlemi yönetim kurulu tamamen devreden çıkarıldı. Bakanlar Kurulu, genel müdürün atanmasında söz sahibi oldu. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta, yönetim kurulun üye seçim biçiminin değiştirilmesiydi. Hükümetin üye sayısı, 2'den 3'e çıkartılırken üniversiteler ve sanat kurumlarının yönetim kuruluna doğrudan üye seçmeleri kuralı kaldırıldı. Bunun yerine, bu kurumlara yalnızca üye saptama hakkı tanındı. Yasayla oluşturulan TRT seçim kurulu, saptanan bu üyeler arasından yönetim kuruluna seçim yapmakla görevlendirildi. TRT seçim kurulu'nun dört üyesi üniversite rektörleri arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanıyordu. Milli Güvenlik Kurulu Sekreteri, kurulun diğer üyesiydi. Seçim kurulu, işçi ve işveren sendikaların, ticaret ve ziraat odalarının belirledikleri dört üyeden biri basın mensubu olmak üzere iki adayı da yönetim kuruluna seçiyordu. Bundan başka yönetim kurulunun, TRT personeli arasından iki üye seçme uygulamasına da son verildi (Cankaya, 2002:94-95). Böylelikle, kısa süren özerklik dönemi sona eren TRT, tamamen devlete bağlı bir kurum haline getirildi. Deyim yerindeyse hükümetler artık TRT'de istedikleri gibi at oynatabileceklerdi.

Burada TRT'nin özerkliğinin bu şekilde kolay bir şekilde kaldırılmasına neden bir tepki gelmediği sorusu akla geliyor. Soysal'ın 1971'deki yasal değişikliklerle ilgili yaptığı değerlendirme, TRT'yle ilgili sorumuza da yanıt oluşturuyor. 1961 Anayasa'sının asker ve sivil bürokratların bir ürünü olduğunu hatırlatan Soysal, geniş toplumsal kesimlerin bir mücadelesi sonucu biçimlenmemiş 1961 Anayasa'sının çok kolay bir şekilde değiştirildiğini ifade ediyor (Soysal, 1987:125). Bundan başka birçok Anayasa

uzmanın belirttiği gibi 1961 Anayasa'sının değişik toplum kesimleri arasında bir uzlaşmanın eseri olmaması, onun kaderini önemli ölçüde etkilemiştir (Soysal, 1987; Erdoğan, 2003). Önemli bir toplumsal kesimi temsil eden Demokrat Parti'nin Anayasa yapımında dışlanması, bu uzlaşma eksikliğinin önemli bir nedenidir. TRT'nin özerkliğini düzenleyen 121. maddenin kolay bir biçimde değiştirilmesi ve ardından yapılan yasal değişiklikleri de bunun doğal bir sonucu olarak değerlendirebiliriz. Askeri seçkinlerin gölgesi altında geçen 1960'lı yıllarda 359 sayılı yasayı desteklemiş görünen Adalet Partisi ve diğer sağ partiler, 1971 askeri muhtırasından sonra ellerine uygun fırsat geçmez, TRT'nin özerkliğini ortadan kaldırmışlardır.

Burada gözönünde bulundurulması gereken bir başka önemli nokta, 1971 askeri muhtırasından sonra askeri seçkinlerle siyasi seçkinler arasındaki denklemin değişmiş olmasıdır. 1961 Anayasa'sını hazırlarken CHP'li siyasi seçkinler ve diğer devlet seçkinleriyle birlikte hareket eden askeri seçkinlerin, 1971 askeri muhtırasından sonra yapılan Anayasa değişikliklerinde sağ partilerin siyasi seçkinleriyle yakınlaşmalarıdır. Sağ kanattan seçkinlerin ve askeri seçkinlerin güvenlik kaygıları, devlet otoritesini pekiştirme konusundaki yaklaşımları, 1568 sayılı değişikliklere damgasını vurmuştur.(1) Bu önceliklerin, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politika oluşturma sürecini nasıl etkilediğini aydınlatmak amacıyla 1568 sayılı değişiklikleriyle ilgili Türkiye Büyük Millet Meclis'inde yapılan tartışmaları değerlendirmek gerekiyor.

1971 askeri muhtırasından sonra askerlerin etkisi uzun yıllar TRT'nin üzerinde sürmüştür. Muhtıradan sonra TRT'nin yönetim kadrosuna emekli askerler atanmıştır. 1974 TRT Genel Müdürü olan İsmail Cem'in, bu yönetim tarzıyla ilgili gözlemleri dikkate değerdir: “Sorun, insanların tüketilmiş olmasıydı, bir vurdumduymazlık havası

almış, yürümüş. Sanki işyeri, kahvehane... TRT haberciliği, 12 Mart dönemindeki günahlarının ezikliği içindeydi. TRT en basit Ankara kulislerine alet edilmişti o dönemde. 14 Ekim seçim gecesi yapılan gazetecilik gafları, kasıtlı yorumlar, 12 Mart'ta "sank" olanı "suçlu" gösterme çabası, Faruk Gürler'i cumhurbaşkanı seçtirmek için yayınlanan ilginç törenler... Bunların zihinlerde silinmesi çok zordu...Kültür programları deseniz, ilkokul çocuklarına bile yetmeyecek kadar basit, ilkel. Köy programları, hristiyan misyonelerlerinin "vahşi zencilere" bakışıyla hazırlanmış...Biraz küçümseme, biraz acıma..."(Cem, 2008:106).

F. SİYASİ PARTİLERİN 1568 SAYILI DEĞİŞİKLİKLE İLGİLİ

YAKLAŞIMLARI

a)AP'ni 1568 Sayılı Yasa Değişikliğine Bakışı

1971 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle TRT'nin özerkliğinin kaldırılması, siyasi yelpazenin sağında yer alan partiler tarafından olumlu bir biçimde karşılanmıştır. 1965-1969 yılları arasında tek başına iktidarda olan Adalet Partisi, daha önceki bölümlerde ayrıntılı bir biçimde değerlendirdiğimiz gibi 359 sayılı yasayı değiştirme yönünde birçok kez girişimde bulunmuştur. Ancak, kamuoyundan gelen sert tepkiler karşısında Adalet Partisi bu konuda geri adım atmak zorunda kalmıştır. Hem Anayasa'da yapılan değişik, hem de 1568 sayılı kanun, genel hatlarıyla Adalet Partisi'nin TRT'yle ilgili politikalarını yansıtıyordu. Askeri muhtırayla iktidardan uzaklaşmasına rağmen Adalet Partisi'nin radyo ve televizyon alanında geçmişte

gerçekleştirmek istediği politika değişiklikleri, askerlerin zorlamasıyla bir başka hükümet tarafından hayata geçirilmişti. Bu bakımdan 1568 sayılı yasa görüşülürken Adalet Partisi, daha önce TRT'yle ilgili hazırlanan yasa tasarılarında kullandığı argümanları, yeniden dile getirmiştir. Adalet Partisi Grubu adına konuşan Seyfi Öztürk, radyo ve televizyonların demokratik rejimlerde kamuoyunun serbestçe ve objektif bir biçimde oluşmasında hür basın kadar radyo ve televizyon hizmetlerinin özel bir yeri ve ağırlığı olduğunu altını çiziyor. Öztürk'e göre bu yayın araçlarının, demokratik rejim, devlet düzeni ve millet yararına kullanılmasını sağlayacak bir yasaya ihtiyaç vardır. 1963 yılından beri, radyo ve televizyon alanında "pahalya mal olan deneyimlerin" yaşandığını anlatan Öztürk, bu nedenle kurumun yönetim tarzı, görevleri yetki ve sorumluluklarının sınırlarının iyi tayin olunmasından yana olduklarını belirtiyor. Çok partili hayata geçilmesinden bu yana radyo ve televizyonun tarafsızlığıyla ilgili birçok tartışmanın yapıldığını ifade eden Öztürk, TRT'nin bir partinin borazanı olduğu yolunda zaman zaman haklı eleştiriler yapıldığına da dikkati çekmektedir. 1961 Anayasa'sına göre tarafsız yayın yapma ilkesinin esas alındığını vurgulayan Öztürk, tarafsızlığın sağlanması için özerkliğin getirildiğini söylemiştir. Uygulamada kasıtlı, kasıtsız olarak özerkliğin yanlış yorumlandığının altını çizen Öztürk, tarafsızlığı sağlanması için özerkliğin bir amaç haline getirildiğini ileri sürmüştür. Bu noktadan hareket eden Öztürk'ün ifadesiyle "...özerklik, tek taraflı yayın yapmanın, hem de Devlet ve rejime zarar verecek istikamette yayın yapmanın, çok kere sorumsuzluğun ve kanunsuzluğun bir teminatı olarak görüldü ve bu anlayış içinde hareket edildi". Anayasa'da yapılan değişikliklerle tarafsızlığı, özerklik olmadan da güvence altına alabilecek imkânları ve ilkeleri getirdiğini anlatan Öztürk, Anayasa'ya gönderme yaparak haber, kültür ve

eğitim yayınlarında gözetilecek ilke ve hususları sıralamıştır:

“Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Anayasanın tespit ettiği şartlar ve sınırlar içinde tarafsız olmak durumundadır. Haber ve programların seçilmesi, işlenmesi ve sunulmasında, kültür ve eğitimle yardımcılık görevinin yerine getirilmesinde gözetilecek hususlar ve esaslar, Anayasa ile belli edilmiştir. Devletin lke ve millet bütünlüğü, insan haklarına dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal 'cumhuriyetin korunması, millî güvenliğin ve genel ahlkn gereklerine uyulması şartıyla TRT tarafsızlığı kabul edilmiştir. Daha doğrusu, Anayasanın emrettiği bu hallerde subjektif tarafsızlık bahis konusu değildir. TRT Anayasa ve rejimden yana taraflı olmak zorundadır. Bütün fert, kurum ve kuruluşlar gibi TRT'nin de Anayasanın bütün hükümlerine, özüne ve sözüne sadakat göstermek başta gelen vazifesidir. Diğer bir tbirle, bu ilkeler ve hedefler dışında ve Anayasaya ters düşen istikamette yayın yapılması mümkün değildir. Açık oturum, konuşma, röportaj gibi çeşitli yayınlarla, dolaylı da olsa, Anayasanın ve kanunun tespit ettiği ilkelere ters düşen fikirler topluma telkin olunamaz” (Tutanak Dergisi:1972:344)

Öztürk, konuşmasında sık sık TRT'nin devleti ve rejimi tehlikeye düşürecek yayınlara yer verdiğini iddiasını dile getirir. Öztürk'e göre TRT'nin iktidarın borazanı olmasını engellemek amacıyla getirilen özerklik, devleti ve rejimi yıkmak isteyen ideolojik akımların kalkanı haline gelmiştir. Bu olayların devlet ve millet hayatına telafisi imknsız tahribatlar yaptığını savunan ztrk, TRT'nin her zaman devletten yana olması gerektiğinin altını çiziyor:

"Adalet Partisi Grubu olarak dn de bugün de daima TRT'nin tarafsızlığını müdafaa ettik. Hiçbir zaman şu veya bu partiden yana neşriyat yapılmasını istemedik. TRT Devletten yana olsun, hr demokratik nizamdan yana olsun, kamu düzenini koruyucu istikamette yayın yapsın, bölücü parçalayıcı olmasın, birleştirici olsun. Mlletin huzuruna kastedenleri değil, milletin huzurunu temin edenleri göz önünde tutsun. Maalesef, tatbikat gösterdi ki, neşriyat bu istikamette olmadı. Bir gün geldi, TRT işgal ve boykot komitelerinin tebliğini neşretti', bu Anayasanın neresinde işgal komitesi var, neresinde 'boykot komitesi var? Ama neşretti. Eğitim Bakanlığı neşreder, işgal ve boykot komitesi neşreder, cevap verir. E... Devlet radyosu tarafsızdır. Bu mnada tarafsızlık yoktur arkadaşlar. Bunların acı tecrübelerini geçirdik, köy saatlerini dinledik, diğer yorumları dinledik, açık oturumları dinledik ve nihayet bütün bulların sonunda Anayasanın 121.maddesini değiştirmekte ittifak ettik, gerekçesinde ittifak ettik, vkalar da ittifak ettik, hastalığın tedavisinde ittifak ettik. » (Tutanak Dergisi:1972).

Adalet Partisi, TRT Genel Müdürü'nn görevden alınma şekline de karşı

çıkıştır. Adalet Partisi, Genel Müdür'ün dış politika, milli güvenlik ve kendisine kanunla yüklenen görevleri yerine getirmemesi durumunda görevden alınabileceği hükmünü kabul eder. Ancak, Adalet Partisi, bu işlemi Bakanlar Kurulu'nun tek başına yapması yönünde yaklaşımını belirlemiştir. Bu açıdan Genel Müdürün görevden alınırken yönetim kurulundan olumlu görüş alınması koşulunu eleştiren Öztürk, vali, büyükelçi atayan Bakanlar Kurulu'na bu yetkinin bırakılmasından yanadır. Öztürk'e göre, azil şeklinin tasarıda bu şekilde yer alması, hükümete güvenmeme yaklaşımının bir sonucudur. Bu konuda hükümetin yetkilerini kötüye kullanacağı kuşkusunun yersiz olduğunu savunan Öztürk, "hürriyetlerin kullanılmasından", "kamu düzeninin sağlanmasından" kısacası, memleketten sorumlu olan hükümete bu yetkinin tanınmamasının anlaşılır bir yanı olmadığını ifade eder. İdare hukukun temel ilkesine göre, tayin de usul ne ise azil de aynı usulun geçerli olması gerektiğini belirten Öztürk, sorumluluğu taşıyan hükümete yetki vermemenin olumsuz sonuçlara neden olacağını ileri sürer. Öztürk, bu konuda bütün memurlara tanınan yargı güvencesinin, Genel Müdürler için de yeterli olduğu düşüncesindedir.

Adalet Partisi'nin üzerinde durduğu bir başka konu, hükümet icraatlarının radyo ve televizyondan kamuoyuna duyurulması sorunudur. Bu konuda Öztürk, hükümetin icraatlarını halka anlatırken radyo ve televizyonları kullanmasını doğal bir hak olarak değerlendirir. Bu durumu, tarafsızlığın bozulması olarak görenlere karşı çıkan Öztürk, hükümetin hem azınlığın hem de çoğunluğun hükümeti olduğuna işaret eder. Bir başka ifadeyle, hükümet yalnızca çoğunluğun hükümeti değildir. Bu noktadan hareket eden Öztürk'ün ifadesiyle " gerek kamu düzeninin korunmasından, hürriyetlerin

kullanılmasından, toplumunun tüm meselelerinden Anayasa'nın tahmil ettiği görevlerin gereği olarak sorumlu bulunan hükümetin icraatını kamuoyuna intikal ettirmesi, vatandaşlara duyurması, kendisi için tabii bir haktır ve vazifedir. TRT nin bunu anlayışla karşılaması lâzımdır". Eğer hükümet, icraatlarını anlatmak bahanesiyle kişileri ve kurumları hedef alıyor ve onlara saldırıyorsa, Anayasa'nın 27. maddesinden yararlanarak cevap ve düzeltme haklarını kullanabilirler. Bu konuda TRT yöneticilerin son derece hassas davranmasını isteyen Öztürk, partiler arası fırsat ve imkân eşitliğin sağlanması açısından cevap ve düzeltme hakkının önemli olduğunu altını çizer.

Adalet Partisi'nin tasarıda eleştirdiği bir başka nokta ise, TRT yönetim Kuruluna üye seçilmesinde söz sahibi olacak Seçici kurulunun, çeşitli yargı organları üyelerinden oluşturulmasıdır. Yönetim kurulu üyelerinin herhangi bir hukuk sorunu baş gösterdiğinde atadıkları üyeleri, yargılamalarının bir tezat oluşturacağını belirten Öztürk, yargı icra ilgili alanlara sokmanın Anayasa'nın ruhuna ters olduğunu ifade eder. Öztürk'e göre seçici kurul, bilim ve sanat çevrelerinden, kamu niteliğinde kuruluşmuş meslek, esnaf örgütlerinden işçi ve işveren sendikalarından gelecek üyelerle oluşturulabilir.

b) CHP'nin 1568 Sayılı Yasa Değişikliğine Bakışı

359 sayılı yasanın mimarı olan Cumhuriyet Halk Partisi, özerkliği kaldıran 1568 sayılı yasaya karşı çıkmamıştır. TRT'nin henüz çok yeni bir kurum olduğunu vurgulayan CHP sözcüsü Şinasi Çolakoğlu, henüz gelenek ve görenekleri oluşmamış bir kurumu eleştirirken insafli olunması gerektiğine işaret etmiştir. Buna karşılık diğer partiler gibi

TRT'nin ideolojik tartışmaların ve çatışmaların içine çekilmek istendiğini kabul eden Çolakoğlu, bir toplumdaki koşulların kutuplaşmalara neden olabileceğini, bu durumda yönetimlerin gerekli önlemleri almadığı takdirde bu tartışmaların anarşiye dönüşebileceğine dikkati çekmiştir. Çolakoğlu, tarafsızlığı sağlama konusunda eksiklikleri bulunmasına karşın tasarıya olumlu oy vereceklerini açıklar. Çolakoğlu, 1965-1971 dönemi içinde bazı TRT personelinin özerklik kavramını sorumsuzca kullandığını ileri sürerek 359 sayılı yasanın ruhuna uygun olarak uygulanmadığını kabul etmiştir. Bundan başka Çolakoğlu, muhafazakâr milletvekillerinin aksine, TRT'nin öztürkçeye ağırlık veren dil politikasını sürdürmesini istemiştir:

"TRT'nin diline gelince; eğitici, öğretici, tanıtıcı görevleri açısından önem taşıdığı açıktır. TRT, elbette diğer yayınları dışında dilde de tanıtıcı ve öğretici olmak zorundalıdır. Bizde esasen dilde türkleşmek, diğer milliyetçi atılışlar içinde geç başlamıştır. Bu da birçokları gibi, Atatürk devrimlerinin önemli bir parçasıdır... TRT; dilimizi yabancı kelimelere karşı korumada, yetkili kurumlarca bulunan yeni kelimeleri de kullanıp tanıtmakta eğitici ve öğretici görevini yerine getirmek zorundadır. Örneğin, okul, öğrenci, subay, er sözcüklerinin ilk ortaya atılışlarındaki yadırganmayı, hatta tepkileri hatırlayanlar iyi bilirler, ama bunlar bugün herkes tarafından hiç yadırganmadan kullanılmaktadır. Dil, bir ulusu oluşturan koşullarından en canlısı ve en yaşayanlarındandır. Dilimizin canlılığı kullanılmakla, öğretim yoluyla tanıtılarak sağlanabilir. Sözcüklerin, korunamayacak oranda tutarsız olanları, zaman içinde ölür gider, tıpkı canlı bir organizmadaki dokusal yapılar gibi. Türk dil devriminde getirilmiş, tanıtılarak öğretilmiş, okullarımızda, radyolarımızda kullanılarak ölmezlik kazanmış sözcüklerimiz az mıdır? Bunların zenginleştirilmesi, çoğaltılması TRT'nin başlıca görevleri arasında kalmalıdır" (Tutanak Dergisi: 1972).

c) Demokratik Parti'nin 1568 Sayılı Yasa Değişikliğine Bakışı

Demokratik Parti de, sağ yer alan diğer partiler gibi TRT'nin aşırı sol partilerin etkisi altında kaldığı tezini işlemiştir. Bu teze göre, TRT mikrofon ve ekranları, yasa dışı eylem kişi ve örgütlere açılmıştır. Demokratik Parti adına söz alan Rasim Cinisli,

TRT'nin haber, yorum, köy ve çocuk saati programlarında ideolojik olarak kitleleri etkilemek için çaba gösterdiğini ileri sürmüştür. TRT'nin "Halka rağmen halka hizmet" sloganını benimsediğini vurgulayan Cinisli, türk toplumunu, "kamuoyunu serbestçe oluşturma " adı altında kendi telkinleri doğrultusunda yönlendirdiğini ifade etmiştir. Cinisli, tezlerini desteklemek için kaynak göstermeden TRT'yle ilgili şu örnekleri vermiştir:

"TRT mikrofonlarında kendilerine imkân tanınan kızıl anarşistlerden biri, «biz proleter ihtilâl dinamitinin fitiliyiz. Bu dinamit ateş alıncaya kadar yanmaya devam edeceğiz» diyebilmiştir. Bir başkası, «şimdiye kadar tepkisel davranıyorduk, Şimdi eylemsel gücümüzü göstereceğiz. Silâhları bırakmak söz konusu değildir. 'Bizim eylemlerimiz sürekli ve silâhla yürütülür» sözleri bir Devlet organının devleti tahrip emelleriyle nasıl birleşebildiğinin canlı belgesidir. Bu vadede sorumluluk tanımayan TRT gün gelmiş güvenlik kuvvetlerinin takibinden kaçan suçlularla özel irtibatlar da kurmuştur. İdeolojik (maksatlarla adam kaçırarak, sabotaj yapan, banka soyarak bir kanun kaçağının saklandığı yerden verdiği beyanatı dahi, Türk efkârına yayınlatabilmiştir. Devletin, güvenlik kuvvetlerinin peşine düştüğü (bu kanun kaçağının TRT ile olan yakınlığını ve işbirliğini değerlendirmek mecburiyeti vardır." (Tutanak Dergisi:1972)

Cinisli'ye göre TRT, siyasi partiler ve çeşitli meslek grupları arasında izlemesi gereken tarafsızlığı gerçekleştirilememiştir. Siyasi yayınlarda, haberlerde ve kamu oyununda tartışılan konuların işlenmesinde TRT'nin belli bir ideolojinin yörüngesinde hareket eden ekibe yakın durduğunu savunan Cinisli, TRT'de "köşebaşını" tutan kimselerin, devlet imkânı, millete karşı bir ideolojinin cephe harekâtında kullandıklarını ifade etmiştir. Cinisli'nin tarafsızlıkla ilgili eleştirilerinin merkezinde yine özerklik vardır. Bu yaklaşıma göre, TRT'nin tarafsızlıktan ayrılmasının başlıca nedeni, özerkliğin maksatlı olarak yanlış bir şekilde yorumlanmasıdır. Özerklik adı altında Anayasal düzenle mücadele haline girildiğini belirten Cinisli, bu durumun en ilkel hukuk mantığıyla bile çeliştiğini ileri sürmüştür:

“ ...Aslında özerklik, Anayasa çerçevesinde ve Anayasanın verdiği görevleri en iyi şekilde yerine getirebilmek için tanınmış "bir idari serbestlikten başka bir şey değildir, özerkliğin Anayasa düzenini yıkmak serbestliği şeklinde yorumlanması en ilkel toplumlarda vücut bulan hukuk mantığı ile bile çelişecek geriliktir. Çünkü, hiç bir hukuk sistemi, kendi getirdiği değerlerin kendisine dayanılarak tahrip edilmesine göz yumamaz.....İdare bakımından özerkliğin, Devlette karşı bağımsızlık şeklinde yorumlanması, Başlangıçta siyasi ve idari baskıların müdahalelerine karşı tarafsızlığın korunabilmesi amacıyla Anayasaca tanınmış olan özerkliğin Anayasa bağlı olmamak şeklinde tefsir edildiği anlaşılmıştır. Tarafsızlık ilkesinin, şekilsizlik, kayıtsızlık, sorumsuzluk manasındaki yorumları bugün mahkûm olmuştur. Tarafsızlık, kanun tarafından olmak, milletin yanında olmak manasındadır” (Tutanak Dergisi:1972)

Sağda yer alan partilerinin TRT’yle ilgili kamu politikası oluştururken kullandıkları ikinci argüman, kültürle ilgilidir. Bu politikacılar, milli gelenekleri ve ahlaki yapıyı bozduğu gerekçesiyle TRT’e yayınlarnını sert bir dille eleştirmişlerdir. Benzer şekilde Cinisli de TRT’yi milli geleneklere ve ahlaki yapıyla cephe almakla suçlamıştır. Türk toplumsal bünyesinde yaşayan değerlerin TRT’nin yasadışı kaygılarının hedefi olduğunu savunan Cinisli, türk dilinin, folklorunun, müziğinin, milli duygu ve tarih şuurunun TRT’nin yozlaştırıcı cenderesi altında kaldığını ileri sürmüştür:

“...Böylece özel olarak icad edilen TRT dili ile din, ahlâk, kültür ve sanat alanındaki moral gücümüzün temelini teşkil eden bütün mânevi değerler sistemli bir şekilde tahrip edilmeye çalışılmıştır. Bu gayretler kamuoyunun uyanık dikkatinden kaçmamıştır. Nitekim resmî, gayri resmî birçok teşekküllerin toplantılarında, köy kahvelerinde, aile sohbetlerinde hattâ zaman zaman Hükümet mahfillerinde bu şikâyetler dile getirilmiştir." (Tutanak Dergisi:1972)

Genel Müdürün görevden alınış şeklini de eleştiren Cinaslı, bakanlar kurulunun, gerekli şartlar oluştuğu takdirde(“Genel Müdürün ağır bir hizmet kusuru işlemesi, «Devlet memurluğu» niteliğini yitirmesi, millî güvenliğin, kamu düzenini ve Devletin dış güvenliğinin tehlikeye sokulduğu haller” gibi) Genel Müdürü doğrudan görevden alma yetkisine sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Yüksek mahkeme başkanlarından oluşması tasarlanan TRT seçim kurulunu da değerlendiren Cinaslı, Anayasa’nın

kuvvetler ayrımı ilkesiyle bağdaşması güç olan bu durumun, yüksek hâkimleri politik çekişmelerin içine itebileceğine işaret etmiştir. Tasarıda öngörülen yönetim kurulunun teşekkül tarzında da değişiklik yapılmasını isteyen Cinaslı, yönetim kurulun teşekkülünde bazı ihtisas teşkilatlarına ve kamuoyunun çeşitli kesimlerini temsil edecek kurumlara da yer verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Tasarı hakkında söz alan diğer milletvekilleri de “TRT’nin aşırı solcu” akımların etkisi altında kaldığı tezini yinelemişlerdir. Uşak Milletvekili Fahri Uğrasızoğlu, 1961 Anayasa’sının kabulünden sonra Türk toplumun milli duygularına ve manevi değerlerine büyük saldırıların gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür. Uğrasızoğlu’na göre, 1967’de başlayan öğrenci hareketleriyle birlikte, bu taarruzlar devlete, hükümete ve diğer Anayasal kuruluşların şeref ve hassiyetine yönelmiştir. Uğrasızoğlu, TRT’yi bu toplumsal kargaşanın sorumlusu olarak göstermiştir:

“Türk vatandaşının yargı ve değer hükümleri zorla değiştirilmek istenmiştir, insan şahsiyetinin ve haysiyetinin temeli niteliğinde olan mânevi değerler, yok edilmeye çalışılmıştır. Uydurma bir dil modası alıp yürümüş, kanunen yetkili olmayan bâzı çevreler yeni kelimeler uydurmak suretiyle, Devletin resmî organı olan TRT’yi vasıta yaparak, memleketin birliğini, milletin birliğini ve bütünlüğünü teminde en önemli faktör olan dil unsurunu soysuzlaştırmak suretiyle, kötü maksatlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ana - baba ve çocuklarla, şehirde ve köyde oturan vatandaşlar birbirini anlayamaz hale gelmişlerdir. Hâlbuki devlet dil akademisi kuruluncaya kadar, TRT, bu kabil davranışlara alet olmamalıydı.” (Tutanak Dergisi:1972)

Tasarıyla ilgili değerlendirmesinde güvenlik sorununa gönderme yapan Uğrasızoğlu, Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde ve diğer sınır bölgelerinde yaşayan vatandaşların yabancı ve radyo ve televizyonların etkisi altında kaldığına dikkati çekmiştir. TRT’nin bu durumun ciddiyetini, şimdiye kadar kavrayamadığını belirten Uğrasızoğlu, devlet ve kamu idaresinde hiçbir sorumluluğu olmayan kişi, dernek ve

sendikaların devlet bütünlüğünü bozmak amacıyla yaptıkları çalışmalarda TRT'yi kullandıklarını ileri sürmüştür. Halkı isyana teşvik ve tahrik etmek amacıyla çeşitli filmlerin gösterildiğini ifade eden Uğrasızoğlu, vatandaşın güvenlik kuvvetlerine ve devletin varlığına olan inancının yıkılmak istendiğini iddia etmiştir. TRT'nin devleti yıkmak isteyen akımların yuvası olduğu iddiası dile getiren bir başka Milletvekili de Şinasi Özdenoğlu'dur. Özdenoğlu, özerklik kadar vatan ve millet açısından tehlikeli olan bir başka deyimle rastlanmadığını ileri sürerek, şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Özerlik, Türkiye'de anarşi olmuştur, sorumsuzluk olmuştur, ahbab ve dost kayırmanın yolu ve metodu olmuştur. Devlete ve kanuna karşı hesap vermemek, hesaptan kaçmak olmuştur ve nihayet özerklik terimi altında bir zümrenin terörü diyebileceğimiz oyunlar sahnelenmiştir Türkiye'de.” (Tutanak Dergisi:1972)

Özerkliği, “Devlet içinde Devlet” olarak nitelendiren Sivas Milletvekili Enver Akova ise TRT'nin rejim açısından ciddi bir tehlike haline geldiğini ifade etmiştir. TRT'nin Anayasa'nın dışına çıktığını ileri süren Akova, TRT'nin yıkıcı, maksatlı programlarından kurtulma zamanının geldiğini kaydetmiştir. Başbakanlık bütçesi içinde değerlendirilen TRT'nin mali durumunun senelerdir murakabeye tabi tutulamamış olmasının altını çizen Akova, özerklik zırhı altında “devlet için devlet” olarak hareket eden bu kurumun kendisinden üstün bir başka denetim organı tanımadığını ileri sürmüştür. Akova'nın değerlendirmesiyle kurum “Türk Milletine” karşı gelerek, halkın beğenisi hiçe sayarcasına programlarını sürdürmüştür.

VI. 1980-2006 ARASINDA KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ DEĞİŞEN KONUMU

A. 1982 ANAYASASI VE DEVLET MERKEZCİ YAYINCILIK ANLAYIŞININ PEKİŞMESİ

12 Eylül askeri darbesi, türk siyasal hayatında bir dönüm noktasıydı. Askerler, siyasal sistemi yeni baştan düzenlediler. 1982 anayasası temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması açısından 1960 Anayasa'sının özgürlükçü ruhundan tamamen farklı bir siyasal yönelişi temsil ediyordu. Askerler, siyasal sistem içindeki mevcudiyetlerini sürekli kılmak için Milli Güvenlik Kurul'un yetkilerini, artırmışlardı. Bundan başka iktidar yürütmenin elinde toplanmış, Cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması yoluna gidilmişti. Basın özgürlüğü önemli ölçüde kısıtlanırken işçilerin siyasal amaçlı grevler, dayanışma grevleri ve genel grevler yapmaları yasaklanmıştı. Anayasa, ifade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlükleri önemli kısıtlamaları belirterek tanımlıydı. Kamu düzeni ve ulusal güvenlik cumhuriyet düzeninin tehlikede olması gibi içerikleri belirsiz gerekçelerle, söz konusu haklar iptal edilebilir, askıya alınabilir ya da sınırlandırılabilirdi (Züchrer, 2000:409). Bütün bu özellikleriyle 1982 Anayasa'sı devletçi bir anlayışın ürünüydü. 1982 Anayasa'sının evrensel demokratik standartların çok uzağında olduğunu vurgulayan Erdoğan, devlet-toplum ilişkilerinin devletçi bir anlayışla düzenlendiğine işaret ediyordu. 1982 Anayasa'sını özgürlük karşıtı olarak değerlendiren Erdoğan, söz konusu metnin siyasi istikrarı otoriter yürütmenin ve özellikle de güçlü bir cumhurbaşkanının tesisin de gördüğünün de altını çiziyordu.

Erdoğan'a göre Anayasa'nın felsefi ve ideolojik arka planının dayandığı temel düşünce siyasi devletçilik ve bireysellik, özgürlük ve insan hakları karşıtı bir düşünce, Anayasa'nın ruhuna sinmişti (Erdoğan, 1982:131-133).

Kimi yazarlara göre bütün bu düzenlemelerin hedefi açıktı. Askerler, işçi sınıfının 20 yıl boyunca elde ettiği kazanımları ortadan kaldırıyor ve gelişen sosyalist harekete büyük bir darbe indiriyorlardı. Ahmed'e göre askeri cuntanın başlıca kaygısı, ülkenin siyasal ve kurumsal olarak yeniden yapılandırılmasıydı. Bu amaçla askerlerin, 1960'dan sonra siyasal hayatta önemli bir rol oynamış kent gençliğini siyasetten arındırmak için çaba harcadıklarını vurgulayan Ahmed, bu arındırma işleminin kapsamına devrimcilerin, sosyal demokratların, sendikacıların ve barış derneği çatısında toplanan aydınların dâhil edildiğine işaret eder. Ahmed'in ifadesiyle askerler için soldan gelecek her türlü muhalefet belirtisi, derhal ezilmeliydi (Ahmed, 1995:259).

Sendikal haklarının kısıtlanması gibi düzenlemelerle işçi sınıfının adeta eli kolu bağlanıyordu. Darbeden kısa bir süre önce 24 Ocakta neo-liberal politikalar doğrultusunda alınan kararlar uyarınca ulusal ekonominin dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmesi amacıyla askerler, hukuk ve siyaset gibi üstyapı kurumlarında köklü düzenlemeler yapmışlardı. Savran'ın ifadesiyle bütün bu düzenlemeler sonucunda askerler, "kapitalizmin iki ana sınıfı arasındaki güç dengesini burjuvazi lehine kuruyorlardı" (Savran, 2004: 28). Benzer şekilde Öngen de 12 Eylül de askerlerin burjuvazinin siyasal temsilcileri gibi hareket ettiklerinin altını çiziyor: Siyasal temsilcilerinin iktidardan uzaklaşmasına ses çıkarmayan burjuvazi lehine askeri diktatörlük neo-liberal politikaları yürüttü:

"Ekonomik ve sosyal yaşam tamamen neoliberal politikalara açılmak suretiyle

Türkiye ekonomisinin dünya pazarıyla bütünleşmesinin önündeki engeller ortadan kaldırıldı. Ardından solu ve işçi sınıfı hareketini bastırmaya ve işgücü piyasasını disiplin altına almaya sıra geldi. Sınıf hareketi ekonomi-dışı askeri ve yasal yöntemlerle büyük ölçüde kontrol altına alındı. DİSK'e bağlı sendikal faaliyetler durduruldu ve tüm ülkede grevler yasaklandı. Ayrıca ücretler dondurularak, toplu sözleşme düzeninin yerini Yüksek Hakem Kurulu'nun kararları aldı" (Öngen, 2004:83).

12 Eylül döneminde ülkenin politik yapısında köklü değişiklikler olurken İMF ve Dünya Bankası tarafından, çevre ülkeler için önerilen yapısal uyum programı da ilk defa hayata geçiriliyordu. Bu çerçevede 1980 askeri darbesini bir siyasal rejim değişikliğinin ötesinde devlet biçimindeki bir değişimin başlangıcı olarak değerlendiren Yalman, 1982 Anayasa'nın bu değişimi simgelediği görüşünü dile getiriyor. Yalman'a göre söz konusu değişiklik, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki güç dengelerindeki bir değişimi, yani bu ilişkilerin alanı olan devletteki değişimi ifade eder. Bir başka deyimle devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiler yeniden yapılandırılır. Bu nedenlerle Yalman, 1980'deki siyasal ve kurumsal değişikliklerin, devletin yeniden yapılandırılması olarak nitelendirmenin daha doğru olacağı düşüncesindedir (Yalman, 2004: 62).

Otoriter bir devlet anlayışını savunan askeri yönetim, TRT'yle ilgili yasal düzenlemeleri yaparken 1971 yılında yapılan değişiklikleri, bir adım daha ileriye götürdü. Zaten Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren, özerk kurumların devlet otoritesine zarar verdiğine inanıyordu. Evren'e göre bazı kurumlara kanun tarafından verilen özerklik, devlet olarak bilinen mutlak bir otoriteye sahip kurumun varlığı fikrinin reddine yol açıyordu (aktaran Heper, 2006:232). Bu noktadan yola çıkan askeri elitler, TRT'nin tarafsız bir konumda olmasının yeterli olacağı düşüncesine ulaştılar. Aşağıda ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi TRT'yle ilgili düzenlemede devletçi anlayış ve güvenlik kaygıları damgasını vurmuştur.

B) MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ ÜYELERİNİN YAYINCILIK

TASARIMLARI: 2954 SAYILI YASA GÖRÜŞMELERİ

2954 sayılı yasayla ilgili Milli Güvenlik Konseyi ihtisas kurulu tarafından hazırlanan raporda Anayasa'ya göre tarafsızlık ilkesi açıklanmıştır. Temas edilen 133.maddeye göre tarafsızlık; yönetimde, denetimde, yönetim organlarının oluşturulmasında dikkate alınacaktır. 1982 Anayasası, kamu hizmeti yayın kurumları açısından "tarafsızlık" ilkesini merkeze yerleştirmiş, özerklik ilkesine hiç yer vermemiştir. 2954 Sayılı yasa da, bu temel doğrultusunda hazırlanmıştır. Bundan başka Anayasa'da yayınlarda uyulması gereken ilkelere söz edilirken "güvenlik kaygısı"nın ön plana çıktığı görülecektir. Bu yayın ilkelerinin temel amacı "Türk devletinin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlakı ve Anayasa'nın ikinci maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel ilkelerini" korumaktır. Devletin varlık ve bağımsızlığının korunması ilkesinin özellikle vurgulanması, 1982 Anayasa'sının birey karşısında devleti yücelten felsefesinin bir ürünüdür. Raporda "Kanunun Getirdiği Yenilikler" başlığı altında 2954 sayılı yasanın, önceki yasadaki farklı yönlerinin altı çizilmiştir: Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'nun teşekkülü, gerçekten önemli bir değişikliktir. Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu, bir basın mensubu olmak üzere Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan atanan 3 üyeden, Yüksek Öğretim Kurulu ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu tarafından gösterilecek altışar aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek üçer üye ve Bakanlar Kurulu tarafından seçilecek üç üyeden meydana gelecektir. Kurulun başka görevleri de bulunmakla birlikte asıl amacı, yayınları denetlemektir:"Cumhurbaşkanı ve Başbakanın

radyo ve televizyon yayınlarından incelenmesini talep ettiği yayınların bu kanunda öngörülen esaslara uygunluğunun, yayın sonrası müşadelere dayanılarak Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunca incelenmesi". Bu yenilik, Başbakan ve Cumhurbaşkanının yayınları daha kolay denetlemesini sağlamak amacıyla getirilmiştir. Yüksek Kurul yayınları "Milli Güvenlik Politikalarına" uygunluğu açısından denetleyecektir. Bu hüküm, güvenlik kaygısının, TRT'yle ilgili kamu politikası oluşturulmasında gözetilen temel ilkelere birisi olduğunun bir başka kanıtıdır. Yasada yurt içine yapılacak yayınlar için milli politikalara uygun ilkeler belirleme görevi de Radyo ve Televizyon Yüksek Kuruluna verilmiştir. Rapora göre, Radyo Televizyon Yüksek Kurul'unun kurulması nedeniyle Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun organları da değişmiştir: 359 sayılı kanunun 3. maddesinde Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun organları

- a)Yönetim Kurulu
- b) Genel Müdür
- c) Koordinasyon Kurulu
- d) TRT Seçim Kurulu
- e) Genel Danışma Kurulu
- f) Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu olarak belirtildiği halde

2954 sayılı yasa

- a) Yönetim Kurulu
- b) Genel Müdür
- c) Koordinasyon Kurulu
- d) Danışma Kurulu olarak TRT'nin organlarını saymıştır. Radyo ve Televizyon Üst

Kurulu'nun görevlerini üstlenmesi nedeniyle TRT Seçim Kurulu ve Siyasi Yayınlar Hakem Kurul'una yeni yasada yer verilmemiştir. Güvenlikle ilgili bir başka önemli husus, Türk Silahlı Kuvvetleri ilgili yayınlarda Genelkurmay'dan ve iç güvenlik konularında İçişleri Bakanlığı'ndan görüş alınmasıyla ilgili istisnai hükümdür. Bu konular dışında Türkiye ve Radyo Televizyon Kurum'unun yayınlarını, kurum dışından hiçbir kurum denetleyemez. Güvenlik kaygısıyla konan bu hüküm, yayıncıların belirli konularda sorgulayıcı ve eleştirici yayın yapmalarının önüne geçmiştir. Burada önemli olan bir başka değişiklik "Radyo ve televizyon istasyonlarının kurulmasının, geliştirilmesinin, günlük yayın saati ve süreleri ile yurtdışına yapılacak yayınlarla ilgili usul ve esaslarının Milli Güvenlik Kurulu'nda görüşüldükten sonra Bakanlar Kurul'unda kararlaştırılması(Madde 4, bent c), böylece radyo ve televizyon istasyonlarının kurulmasına ve geliştirilmesine ilişkin planlamanın ve finansman imkânlarının hükümet tarafından yapılması ve karşılanması esasının getirilmiş olması"dır. Burada her ne kadar radyo ve televizyon istasyonlarına kurulması konusunda hükümetin karar vereceği söylene de Milli Güvenlik Kurulu'nun devreye sokulması, kamu hizmeti yayıncılığı açısından güvenlik ilkesinin hayati öneme sahip olduğunun bir başka göstergesidir. Bu düzenlemede yayınların denetimine özel önem verilmiştir.

Raporda belirtilen bir başka yenilik ise hükümet icraatlarının bir programla kamuoyuna duyurulmasıdır: "Türkiye Radyo ve televizyon Kurum'unun mevzuat ve idari kararlar yürürlüğe konan ve ancak halkın katılımı ile başarıya ulaşabilecek hükümet uygulamalarının gerekçelerinin, yararlarının, vecibelerinin, usul ve esaslarının kamuoyuna benimsetilmesi amacıyla cevap hakkı doğuracak nitelikte olmamak ve siyasi bir menfaat amacı taşımamak kaydıyla, kendi yayın esaslarına uygun tanıtıcı radyo ve

televizyon programlarının düzenlenmesi" Bu düzenleme, daha sonra birçok tartışmaya yol açacak, muhalefet partileri, "İcraatın İçinden" adıyla yayınlanan bu programların, tarafsızlık ilkesini zedelediğini ileri süreceklerdir. Hükümet ve Türkiye Büyük Millet Meclis'inde bulunan partilerinin icraatlarının "haber" değeri taşıdığı takdirde haber olarak yayınlanacağı maddesi daha sonra tartışmalara neden olmuştur. Daha sonra, partilerinin eleştirilerinden kaçınmak için TRT, haber değeri olsun ya da olmasın Türkiye Büyük Millet Meclis'inde temsil edilen partilerin etkinliklerini haber olarak değerlendirmiştir. Peki, bu yeniliklere neden gerek duyulmuştur? Raporda, hızla gelişen radyo ve televizyon işletmesi ve teknolojisindeki yeniliklerin Türkiye'de uygulanabilmesi ve 359 sayılı kanunun uygulanması sırasında karşılaşılan güçlükler ve tespit edilen eksiklikler nedeniyle yasanın değiştirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca raporda temel ilke olarak belirtilen "tarafsızlığın" kamuoyunda kişiler ve partiler arasında tartışmalara neden olmayacak şekilde sürdürülmesi amacıyla düzenlendiği açıklanmıştır. Burada kamu hizmeti yayıncılığın temel felsefesini oluşturan çeşitlilik, kalite, eğitim, kültür gibi öğelere yer verilmemesi ilginçtir.

Daha önce birçok tartışmaya neden olan cevap ve düzeltme hakkı ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Herhangi bir konuda cevap ve düzeltme hakkı, yayın tarihinden itibaren yedi gün içinde kullanılabilir. Söz konusu metin, Genel Müdürlük makamınca alımından üç gün içinde yayınlanmak zorundadır. Genel Müdürlük bu cevap metninde herhangi bir suç unsuru bulur ya da yeni bir cevap hakkına neden olacağı hükmüne varır ve cevap ve düzeltme hakkını redderse, bu durumda taraflar Ankara Sulh Ceza hakimliği'ne başvururlar. Mahkeme iki gün içinde karar verir. Bu karara itiraz, Ankara Asliye Ceza hakimliği'nde görüşülür. Mahkeme iki gün içinde açıklamak

zorunda olduğu karar, taraflar açısından kesindir. Mahkeme uygun grurse, TRT cevap ve düzeltme hakkını iki gün içinde yayınlamak zorundadır. Daha önce bu konuda yaşanan birçok sorunu dikkate alan kanun koyucu, bu konuda herhangi bir mağduriyete neden olmamak için cevap ve düzeltme hakkının kısa bir süre içinde kullanılması için yasal düzenlemeye gitmiştir.

2954 sayılı yasa, en son Milli Güvenlik Konsey'inde görüşüldükten sonra sonra kabul edilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi şu üyelerden oluşmuştur:

Başkan: Kenan EVREN (Cumhurbaşkanı ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı) yeler:
Orgeneral Nurettin ERSİN (Genelkurmay Başkanı ve milli Güvenlik Konseyi yesi)
Orgeneral Tahsin şAHINKAYA (Hv. K. K. ve Millî Güvenlik Konseyi yesi) Oramiral
Nejat TÜMER (Dz. K. K. ve Millî Güvenlik Konseyi yesi) Orgeneral Sedat
CELASUN (J. Gn. K. ve Millî Güvenlik Konseyi yesi), yasa tarasınını görüşmüşlerdir.
12 Eylül Askeri yönetiminin son döneminde çıkartılan 2954 sayılı yasa konusunda olağanüstü dönemin doğası gibi kamuoyunda herhangi bir ciddi tartışma olmamıştır. Yasayı görüşen konsey yeleri de bürokratların getirdiği yasa tasarısını ufak tefek değişiklikler dışında aynen onaylamışlardır. Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili önemli maddeleri üzerinde hiç durmayan konsey yeleri daha çok "yayın", "yayım" gibi yasa maddelerinde kullanılan terimler üzerinde görüş belirtmişlerdir. Konsey yeleri arasında geçen bu diyalog, döneme damgasını vuran askeri elitlerin kamu hizmeti yayıncılığı gibi önemli bir konuda politika yapımında nasıl hareket ettiklerini bize çarpıcı bir biçimde sunuyor:

"ORGENERAL NURETTİN ERSİN — Daha evvelki yasalarda da bu «Yayın ve yayım» kelimesi üzerinde görüşme oldu, orada bu kelimeyi «yayım» diye belirttik;

ancak, yayım türleri de var. Yaymak başka, yayın başka. Bu kelimeler burada değişik şekilde 'kullanılmış, daha ziyade «yayın» diye geçiyor. Mesela, «radyo yayını» diyor; bunun, «radyo yayımı» olması lazım değil mi?

BAŞKAN — Zannediyorum basılı olarak yapılırsa «yayım» oluyor da...

DEVLET BAKANI İLHAN ÖZTRAK — Sayın Cumhurbaşkanım, fiil olduğu zaman «yayımlama» deniyor, efendim; isim olduğu zaman, yani neşriyat oldu mu «yayın» olur. Burada neşriyat karşılığı kullanmış yayını.

BAŞKAN — Elektromanyetik dalgalar vasıtası ile neşriyat yapıyor,

DEVLET BAKANI İLHAN ÖZTRAK — Evet. Buradaki kullanılış doğru. Çünkü, hep fiil yerine kullanılmış. Öteki türlü olsaydı, yayınlamak diyecektik. «Bu Kanun yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer»; neşredildiği tarihte. Radyo yayını, neşriyat karşılığı oluyor.

BAŞKAN — Başka söz isteyen var mı? Yok.

3 üncü maddeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir" (Tutanak Dergisi:1983)

Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma sürecinde sürekli olarak dikkatleri üzerinde toplayan "güvenlik" konusu, 2954 sayılı kanunun görüşülmesi sırasında da tartışmaya konu olmuştur. Konsey üyeleri, TRT Genel Müdürünün atanması ve görevden alınmasıyla ilgili madde okunurken özellikle milli güvenlik kavramı üzerinde durmuşlardır.

"MADDE 13. — Genel Müdür, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu tarafından teklif edilen üç aday arasından, Bakanlar Kurulu Kararı ile atanır.

Genel Müdürün görev süresi dört yıldır. Süre sonunda yeniden atanabilir.

Genel Müdür, millî güvenliğin, kamu düzeninin veya Devletin dış güvenliğinin gerekli kıldığı, Devlet memuru olma niteliğini yitirdiği, ağır hizmet kusuru işlediği veya tarafsızlığın ihlal edildiği hallerde, bu hallerin gerekçeli olarak belirtilmesi suretiyle ve Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun teklifi ve Bakanlar Kurulu Kararı ile görevden alınır..."(Tutanak Dergisi: 1983)

13. Madde okunduktan sonra hangi durumlarda genel müdürün görevden alınacağına dair hüküm konusunda konsey üyeleri görüşlerini ifade etmiştir. Madde hakkında söz alan Orgeneral Nurettin Ersin, güvenlikle ilgili şartların açıklığa kavuşturulmasını istemiştir. Orgeneral Nurettin Ersin, maddesinin ikinci fıkrasındaki

güvenlikle ilgili tanımlamayı sormuştur. Ersin'in ardından konuşan Cumhurbaşkanı Kenan Evren de güvenlikle ilgili ifadenin düzeltilmesi yönünde görüş bildirmiştir:

“...ORGGENERAL NURETTİN ERSİN — İkinci fıkrada, «Genel Müdür, millî güvenliğin, kamu düzeninin veya Devletin dış güvenliğinin gerekli kıldığı» deniliyor; bu ne demek?

BAŞKAN — Orada zaten cümle de bağlanmıyor, «dış güvenliğinin gerekli kıldığı» deyiminden kasıt nedir?”

BAŞKAN — Hükümet teklifinde de aynısı var; niye konulmuş acaba?”

Bunun üzerine söz alan İlhan Öztrak, yalnızca milli güvenlik kelimesinin kullanılarak fıkranın düzeltilebileceğini ifade etmiştir. Zira Öztrak'a göre dış güvenlik zaten milli güvenlik kavramı içinde değerlendirilebilir. Madde konusunda konuşan Koordinatör Tümgeneral M.Suat Eren de milli güvenlik kavramını içine iç ve dış güvenlik kavramının da girdiğini söylemiştir. Sonunda Cumhurbaşkanı Kenan Evren, güvenlikle ilgili diğer konuları da kapsayan Milli Güvenlik kavramının yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu görüşmeden sonra 13 madde şu şekilde kabul edilmiştir:

«Genel Müdür, millî güvenliğin ve kamu düzeninin gerekli kıldığı, Devlet memuru olma niteliğini yitirdiği, ağır hizmet kusuru işlediği veya tarafsızlığın ihlal edildiği hallerde, bu hallerin gerekçeli olarak belirtilmesi suretiyle ve Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun teklifi ve Bakanlar Kurulu Kararı ile görevden alınır.» (Tutanak Dergisi:1983)

1982 Anayasası birey karşısında devletin otoritesini pekiştiren bir anlayışının ürünüdür. 12 Eylül öncesinde yaşanan terör olaylarına bir tepki olarak toplum karşısında devleti güçlendiren bir anlayışı getiren askeri elitler, buna uygun olarak sistemi yenibaştan yeniden tasarladılar. Bu yaklaşımın izlerini kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politikası oluşturma sürecinde de görebiliriz. Askeri yönetimin hazırladığı 2954 sayılı yasada güvenlik kaygısının ön plana çıktığını görüyoruz. Bu bakımdan 2954 sayılı

yasanın kamu hizmeti yayıncılığının genel felsefesini yansıtmaktan bir hayli uzaktır. Yalnızca tarafsızlık ilkesi üzerinde durulmuş, kamu hizmeti yayıncılığının temel ilkeleri olarak kabul edilen kalite, çeşitlilik, erişim gibi ilkeler üzerinde durulmamıştır. "Devletin bağımsızlığı", "milli birlik ve bütünlük" gibi unsurlar, temel alınması gereken temel yayın ilkeleri olarak kabul edilmiştir. Bu nitelikleriyle 2954 sayılı yasa, TRT'yi devlet yayın organı olarak tasarlamıştır. Kendisine çizilen sınırlı bir alanda faaliyet göstermesi beklenen TRT, tamamen devletin ve hükümetin güdümüne sokulmuştur. Bu dönemde bir yenilik olarak getirilen Radyo Televizyon Üst Kurulu ise, TRT'nin denetiminin daha kolay yapılabilmesini sağlayacak bir mekanizma olarak düşünülmüştür. Bu yasal düzenleme, TRT'yi hükümetin ve siyasi parti haberlerinin kuru kuruna verildiği bir yapıya dönüştürmüştür. Toplumsal taleplere kapalı olan TRT, devlet seçkinlerinin ve siyasi seçkinlerin propapandasını yapan kelimenin tam anlamıyla bir devlet kanalı olmuştur.

C. DEVLET TEKELİNİN SONA ERMESİ: 3984 SAYILI YASA.

3984 sayılı yasanın 35. 36. ve 37. maddeleri TRT'yle ilgilidir. Bu maddeler görüşülürken siyasi parti temsilcileri söz alarak, TRT'nin durumunu tartışmışlardır. Refah partisi adına söz alan Ali Oğuz, TRT'nin yayın ilke ve esaslarına şimdiye kadar uymadığını ifade etmiştir. RTÜK'ün uyarma cezaları ardından, eğer uyarma cezalarına uyulmazsa TRT Genel Müdürü'nün ve yönetim kurulunun görevinin düşeceğiyle ilgili maddeyi eleştiren Oğuz, bu durumun yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini söylemiştir.

35. Maddede TRT'nin söz konusu kanunda öngörülen yayın ilke ve esaslarına uygun yayın yapmakla yükümlü olduğuna dikkati çeken Oğuz, şimdiye kadar olan uygulamada TRT'nin bu konularda gerekli özeni göstermediğini ileri sürmüştür. Oğuz'un TRT'ye yönelik eleştirilerini iki noktada toplamıştır: Öncelikli olarak yayınları, adaba ve ahlaka uygun olmamakla eleştirmiştir. Oğuz'un ikinci eleştirisi, TRT Genel Müdürü ve Yönetim kurulu üyelerinin görevlerinin düşürülmesiyle ilgili noktadır. Üst kurul'un TRT'nin durdurmayı gerektirecek şekilde yayın yapması durumunda Genel müdür ve Yönetim Kurulu üyelerinin, üyeliklerinin düşmesi fikrısını ağır bulan Oğuz, kendi önerisini şu şekilde dile getirmektedir: Böyle durumlarda Üst kurulun belirli sayıdaki ikazından sonra üyeliklerin düşürülmesi yoluna gidilmesi önerilmektedir.

Daha sonra söz alan İbrahim Halil Çelik ise TRT'de yapılan programlara yüksek tutarda ücret ödenmesi konusunu gündeme getirmiştir. Çelik, devletin ekonomik bir darboğaza girdiği bir dönemde Can Okanar, Cüneyt Canver gibi gazetecilere ve Aydan Şener, Sinan Çetin, Fuat-Mazhar-Özkan gibi sanatçılara dışarıdan program yaptırılarak yüksek ücret ödenmesini eleştirmiştir. Çelik'e göre bu kişilere yüksek ücret ödenerek devletin parası peşkeş çekilmiştir. Çelik, bu konuda TRT Genel Müdürünün harekete geçmesini istemiştir.

35. madde görüşülürken, DYP ve SHP milletvekilleri Baki Tuğ, Osman Seyfi, Akın Gönen, Hayri Doğan, Nurhan Tekinel, Necmi Hoşver, Mehmet Ali Yavuz, İlyas Aktaş, Mustafa Yılmaz, Kazım Ataoğlu, Azimet Köylüoğlu bir değişiklik önergesi vermişlerdir. Bu önergede TRT'nin yayın ilke ve esaslarının ihlali halinde uyarılması konusuna yer verilmiştir. Üst kurul alacağı kararla bu uyarıyı yapacaktır. Bundan başka önergede güvenlikle ilgili kaygılara dönük bir düzenlemede de dikkati çekmektedir:

“Türk Devletinin varlık ve bağımsızlığı, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğü ve laiklik ilkelerinin ihlali halinde, Üst Kurul, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla alacağı gerekçeli bir kararla, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürü ile Yönetim Kurulu üyeleri, Bakanlar Kurulu kararıyla görevden alınır.” (Tutanak Dergisi:1994) Bu konuyla ilgili söz alan Anayasa Komisyonu Sözcüsü Çoşkun Kırca, önergede bazı ilkelerinin ihlali halinde uyarıdan sonra Genel Müdürün görevden alınmasını yetersiz buluyor. Kırca komisyon metninde hangi ilkeyi ihlal ederse etsin Genel Müdürün görevden uzaklaştırılabileceği fıkrasına göndermede bulunmuştur. Bu açıdan Kırca, komisyon metninin önergeden daha kapsamlı olduğu görüşünü dile getirmiştir. Üst kurulun üçte iki çoğunlukla karar alması hükmüne de karşı çıkan Kırca, bu durumun karar alınmasını zorlaştıracığına da dikkati çekmiştir. Bunun ardından yapılan oylamada önergeye reddedilmişti. Burada Kırca'nın TRT'nin Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu üyelerinin görevden alınmasıyla ilgili ihlalleri geniş tutulmasından yana tavır takınması son derece dikkate değerdir. Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politika oluşturma sürecinde bir kez daha güvenlik kaygıların baskın olduğunu gözlemliyoruz. 36. madde görüşülürken RP Grubu Cevat Ayhan, Türkiye Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'nun yerini alacak olan Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun teşekkül tarzını eleştirmiştir.

D. TRT'NİN ELEKTRİK FATURALARINDAN ALDIĞI PAYIN DÜŞÜRÜLMESİNE YÖNELİK TEPKİLER

a) Kamu Hizmeti Yayıncılığıyla İlgili Geleneksel Savunma Hattı: TRT'nin Kültür, Eğitim ve Bilgilendirme İşlevine Vurgu

23 Ocak 2003 tarihinde Hürriyet'te yazdığı yazıda Ferai Tınç, TRT'nin elektrik faturalarından aldığı payı düşürmek isteyen hükümete eleştiri oklarını yöneltiyor. Tınç, yazısında kalite ögesine dikkat çekerek kamu hizmeti yayıncılığını savunuyor. Türk halk müziği, Türk sanat müziği ve Klasik Batı Müziği'nin Türkiye'de geliştirilmesinde TRT'nin oynadığı role işaret eden Tınç, TRT'nin gelirlerinin düşmesiyle birlikte reyting dışı kalan birçok sanatçının artık sanatlarını icra edemeyeceklerini ileri sürüyor. Tınç, bu tezini desteklemek için Türk Halk Müziği sanatçılarından Ali Ekber Çiçek ve Arif Sağ gibi sanatçıları örnek gösteriyor. Tınç'a göre bu sanatçılar, TRT'nin sayesinde geniş kitlelere ulaşabilme olanağını yakalamışlardır. Tınç, başka sanatçılardan da örnekler vererek, TRT'nin ülkede sanatın gelişmesinde oynadığı role dikkati çekiyor:

“...Türk cazının ustalarından Süheyl Denizci, Neşet Ruacan ve daha birçokları TRT sayesinde kaliteyi taşımaya devam ediyorlar hayatımıza. Türk sanat müziğinin reytinglerdeki kıymeti nedir acaba? TRT olmasaydı, Türk halkına ulaşır mıydı dünyaca ünlü neyzen Süleyman Erguner'in nefesi? Keşke, klasik batı müziği konserlerine de daha fazla yer verilebilse, bu alanlarda müzik dinleme zevki geliştirilse de Türkiye'nin yetenekli sanatçıları, genç müzisyenleri “para kazanmak için kafe mi açsak, bakkal dükkanı mı?” bunalımına sürüklenmeseler.... Özel televizyon kanallarının yeri ayrı, ama dünyadaki örneklerinde de görüldüğü gibi kamu yayın kuruluşları da gerekiyor. Yaratıcılık ve seviye uzlaşmasını sağlamak için. Elektrik faturalarını ucuzlatın tabii ki, ama lütfen değerlere önem veren birkaç şey kalsın elimizde. Maksat TRT'yi zayıflatmak değil, ileri götürmek olmalı.”(Hürriyet, 23 Ocak 2003).

Reyting dışı kalan tüketiciler haklarının da savunulmasını isteyen Tınç, TRT'nin Türkçeye yaptığı katkıları da anlatıyor. Tınç, yazısında kamu hizmeti yayıncılığının nitelikli yapımların üretilmesinde ve yayınlanmasında hala hayati bir öneme sahip olduğunun altını çiziyor. Görüldüğü gibi Tınç, kamu hizmeti yayıncılığını, müzik ve kültür konusunda yaptığı nitelikli yayınlara dayanarak savunuyor. Tınç, çoğunluğa hizmet eden yayınların beraberinde niteliksiz programları getirdiğini ima ederek, böyle bir ortamda nitelikli yayınlar yapan kamu hizmeti yayıncılığına ihtiyaç olduğuna işaret ediyor (Hürriyet, 23.1. 2003).

Hürriyet Gazetesi'nde konuyu üç kez ele alan Özdemir İnce ise, 19 Mart 2002'de "TRT Düşmanlığı" adlı yazısında özerklik üzerinde duruyor. 12 Mart yönetiminin özerkliği, Türk halkına layık görmediğine işaret eden İnce, TRT'nin iktidara kafa tutamamasını bu duruma bağlıyor. Elektrik paylarının düşürülmesini savunanların TRT'deki genel müdürlerin beceriksizliğinden, personel şişkinliğinden ve kalitesiz yayınlardan şikâyet etmelerini değerlendiren İnce, "TRT Genel Müdürü "iyi" değilse usulüne uygun olarak değiştirilir. Yasa iyi değilse BBC yasası gibi bir yasa yapılır. İktidarın amacı buysa gerekeni yapsın, elini tutan mı var?" diye sorarak, iktidarın kamu hizmeti yayıncılığı konusunda gereken düzenlemeyi yapabileceğini anımsatıyor. TRT'nin yayınlarının, ticari televizyonlardan nitelik açısından hala önde olduğunu belirten İnce, kamu hizmeti yayıncılığı konusundaki beklentileri sıralarken reklam ve reytinglere teslim olmayan TRT'yi hayal ettiğini ifade ediyor. Tıpkı Tınç gibi İnce de TRT'nin yerine getirmekle yükümlü olduğu programların başına eğitim ve kültür programlarını yerleştiriyor. Bunun yanı sıra İnce, TRT'nin cumhuriyetin temel ilkelerini de savunması gerektiğini ifade ediyor. Kamu hizmeti yayıncılığının geleneksel

işlevlerine gönderme yapan İnce, TRT'nin radyo ve televizyonlarda eğitim ve kültür yayınlarına ağırlık vermesini istiyor. Bu görüşüne koşturarak İnce, TRT'nin reklam ve reyting korkusuna teslim olmadan yayınlarını sürdürmesi gerektiğine işaret ediyor. Bundan başka İnce'ye göre radyo ve televizyonlarda ülkenin uygarlık ve kültür mirasına ve diline kıskançlıkla sahip çıkılmalıdır. TRT'nin Cumhuriyetin temel ilkelerinin yılmaz savunucusu olması gerektiğini İnce laik bir radyo-televizyon kurumunda din programlarının bir ideoloji olarak yayınlanmasına karşı çıkıyor. Bu tür yayınlarda Sunni mezhebine tanınan ayrıcalığının kaldırılmasını isteyen İnce, TRT'nin İslamın bütün mezheplerine ve azınlık dinlerine de (Hıristiyan, Musevi) eşit uzaklık ve yakınlıkta olması gerektiğine işaret ediyor. TRT düşmanlığının, halk düşmanlığı anlamına geldiğini ifade eden İnce, tıpkı yargı gibi TRT'nin de özelleştirilmesinin söz konusu olamayacağına işaret ediyor:

“Söylemek istediğim şu: TRT'nin türlü-çeşitli kusuru olabilir. Bu, TRT'ye düşman olmayı gerektirmez. Bir ülkede her şeyi özelleştirebilirsiniz ama nasıl yargıyı özelleştiremezsiniz. TRT gibi kamu malı olması gereken bir kitle iletişim aracını da özelleştiremezsiniz. Bunu aklınızdan çıkartın!.. Çünkü bu toplumun dilini, kültürünü, tarihini, müziğini, her türlü mirasını koruyacak bir radyo-televizyon kuruluşuna gereksinimi vardır. TRT “böyle” değil mi?.. Öyleyse “böyle” yapın!..”(Hürriyet, 19.3.2002).

İnce, “TRT'nin İşleri ve Sorumlulukları” adlı bir başka yazısında önceki yazılarına gelen tepkilerden hareketle halkın büyük çoğunluğunun TRT'nin yanında olduğunu belirtiyor. İnce, okurların TRT'yle ilgili önerilerini de sıralıyor:

“Personel politikası en kısa zamanda rasyonel düzeyde değerlendirilmeli; TRT kadrolarında bulunan yapımcı ve yönetmenler üretici hale getirilmeli; dış (ısmarlama) yapımlar makul düzeye indirilmeli; TRT, iddiaların tersine “çiftlik” olmadığını kanıtlamalı; halk, vergilerinin çarçur edilmediğine mutlaka inandırılmalı; özel radyo ve televizyonların yayına başlamasından sonra içine girdiği kimlik bunalımından kurtulmalı ve eski okul kimliğine dönmeli. TRT ancak BBC gibi kuruluşlara özenabilir; TRT televizyonları “magazin televizyonu”na bulaşmış beğenisini hemen temizlemeli ve

yerli yapımlarda özel televizyonların feodal zihniyeti idealize eden curcunalarından uzak durmalı; kültür, eğitim programlarına, belgesellere önem vermeli. İnsanlar hálá “Leonardo” dizisini anımsıyorlar; kesinlikle Türkçe yanlışı yapmamalı.”(23.01.2003).

İnce de yeni dönemde TRT'nin rolünü kamu hizmeti yayıncılığının geleneksel rollerine gönderme yaparak savunuyor: TRT'nin ulusal bilincin geliştirilmesindeki önemli rolüne işaret eden İnce, eğitim, kültür ve bilgilendirme gibi işlevleri ön plana çıkartıyor. TRT'ye yöneltilen kadrolaşma, kamu kaynaklarının yanlış kullanımı gibi eleştirileri kabul eden İnce, bu gibi şikâyetleri ortadan kaldırılması için harekete geçilmesini istiyor. İnce, çeşitli yanları aksayan TRT'nin özelleştirilmesine ise şiddetle karşı çıkıyor.

TRT'nin elektrik faturalarından aldığı payın düşürülmesine karşı çıkan Türker Alkan ise, 15 Ocak tarihli yazısında liberalizmin zaferi sonucunda genel ahlak normları denebilecek ilkelerin son derece azaldığını vurguluyor. Buna ek olarak Alkan, adalet, eşitlik gibi kavramları savunanların yadırgandığını ifade ediyor. Bu çerçevede TRT'yle ilgili tartışmaları değerlendiren Alkan, TRT'nin yerine getirdiği büyük kültürel hizmetin kar-zarar mantığıyla değerlendirilmesinin sakıncalarına dikkati çekiyor:

“Fakat, TRT'nin yerine getirdiği büyük kültürel hizmetin, kâr-zarar hesabıyla ölçülmesini yadırgıyorum. Üstelik bu hesabı yapanlar, genellikle muhafazakâr olduklarını söyleyen kimselerdir! TRT'nin değerlendirmesini sadece TRT-INT yayınlarıyla yapamayız elbette. Eli ayağı düzgün, magazine bulaşmamış haber veren, sunucuların düzgün Türkçe konuştuğu, klasik Batı müziğinin, klasik Türk müziğinin, halk müziğinin bozulmadan dinlenebildiği yer, TRT'dir. Spikerlik kursları açan, Türk müziği sanatçıları yetiştiren, Türk müziği arşivleri oluşturan kurum, TRT'dir. Nerede kusursuz bir Türk müziği icracısı görürseniz, bilin ki TRT'de yetişmiştir. Bütün bunları nasıl paraya tahvil edebilirsiniz? Bir ulusun kültürü parayla ölçülür mü?” (15.01.2003).

Alkan da diğer yazarları izleyerek kamu hizmeti yayıncılığının geleneksel ilkelerinden söz ederek TRT'ye ilişkin bir meşruiyet zemini oluşturmaya çalışıyor.

Doktora tezini kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yapan Haluk Şahin'in TRT'ye bakışı ise, bu noktada farklılaşıyor. Şahin, pazarın kültürel üretim üzerinde egemenlik kurduğu neo-liberal dönemde krize giren kamu hizmeti yayıncılığı için yeni bir vizyon tasarlanmalı. Hükümetin elektrik faturalarıyla ilgili kararını eleştiren Haluk Şahin, on yıl önce yayın hayatına başlayan özel televizyonların, paradoksal bir şekilde kamu hizmeti yayıncılığının önemini arttırdığı görüşünü dile getiriyor. Şahin'e göre bunun nedeni, reytinglere tutsak düşen özel televizyonların toplumun bütünün beklentilerini karşılayamamaları. Yazısında John Keane gönderme yapan Şahin, ihmal edilmemesi gereken birçok beğeni grubunun reyting despotizmi tarafından dışlandığına işaret ediyor. Keane'nin tespitlerinin Türkiye'de de doğrulandığını anlatan Şahin, belirli türden programların ya yayından kaldırıldığını ya da sabaha karşı saatlere kayırıldığının altını çiziyor. Reha Muhtar tarzı haberciliğin ve televole tarzı programların toplumsal beğenin en küçük ortak paydasına seslendiğini vurgulayan Şahin, ticari televizyonları dengeleyici bir unsur olarak kamu hizmeti yayın kurumlarına ihtiyaç olduğunu ifade ediyor:

“Belli ki sağlıklı bir iletişim ortamı oluşabilmesi için ciddi dengeleyici öğelere, bu arada güçlü kamu yayıncılığına da ihtiyaç var. İngiltere'nin BBC televizyonu, bir kamu yayın kuruluşunun ülkeye memleket saat ayarı gibi kültür ayarı da verebildiğini kanıtıyor. Elektrik faturasını düşürmek şu sıkıntılı günlerde kolay bir icraat olarak yeni hükümete cazip gelebilir. Gene de, acele bir şey yapmadan, TRT'nin durumunu tüm evrensel ve yerli deneyimlerin ışığında bütünsel olarak değerlendirmek ve her şeyi ona göre tasarlamak daha doğru olur.”(Radikal, 30.11.2002).

Şahin, “TRT'yi Kapatalım mı?” adlı yazısında emekliye ayrılan Şenol Demiröz'ün TRT Genel Müdürlüğü döneminde neden başarılı olamadığını tartışıyor. Şahin'e göre bu başarısızlığın temel nedeni, Demiröz'ün kafasında kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili bir vizyonun olmamasıdır. Geleneksel kamu hizmeti kavramını

sarsıntıya uğratan neo-liberal yaklaşımın, kültürü de piyasanın belirleyiciliğine bıraktığını belirten Şahin, Neo-liberal ortodoksluğun kamu hizmeti yayıncılığı da yayılım ateşine tuttuğuna dikkati çekiyor. Bu yaklaşımı savunanların, kamu hizmeti yayın kurumlarını seçkincilikle, halkın parasını çarçur etmekle suçladıklarını ifade eden Şahin, kamu hizmeti yayın kurumlarının tıpkı pusulasız gemiler gibi rotalarını bir türlü belirleyemediklerine işaret ediyor. Kamu hizmeti yayın kurumlarının “demokrasi kültürünün oksijeni olmakla” ile “sanal yerinde bir Pazar yeri” olmak arasında bocalayıp durduğunu belirten Şahin, kamu hizmeti yayın kurumlarının mali açıdan da ciddi bir krizle karşı karşıya olduğunun altını çiziyor. Şahin, TRT Genel Müdürlerinin başarılı olması için bu türden sorulara yanıt aramaları ve vizyon oluşturmaları gerektiğini vurguluyor:

“Kamu yayın kuruluşlarının bir türlü güvenilir gelir kaynaklarına kavuşamaması (kavuşturulmaması) bu krizi kronikleştiriyor; 'büyük balık küçük balığı yutar' felsefesini bir çeşit ahlak(!) haline getirmiş olan Rupert Murdoch tipi köpekbalıklarının daha da palazlanmasına olanak sağlıyor. Bu kurumların mali güvensizliği, idari ve ideolojik özerklik açısından da sorunlar yaratıyor. Parayı verenler düdüğü çalmak istiyorlar. Öyle sanıyorum ki, Şenol Demiröz'ün bu kadar erken pes etmesinde bu güvensizlik ortamı çok önemli bir rol oynadı. TRT'nin elektrik faturalarından aldığı dolaylı vergi azaltılıp onun yerini alacak olan alternatif gelir kaynakları belirlenmeyince Demiröz için denizin sonuna gelmişti. Bu soru halen açıkta duruyor. Peki, öyleyse biz de neo-liberal rüzgârlara boyun eğip, 'Kamu yayıncılığına ne gerek var, bırakın piyasanın istediği olsun' diyebilir miyiz? Bence, diyemeyiz. Büyük yabancı sermayenin de eninde sonunda gireceği iletişim ortamında yaygın, özerk ve etkili bir kamu yayıncılığı seçeneğine belki de her zamankinden çok ihtiyacımız olacak. Demokrasinin tezgâhı sayabileceğimiz kamusal alanın yalnızca piyasanın komutasına bırakılması sağlıklı olabilir mi? Programcılıkta tüm kararların reyting hesaplarıyla verildiği bir kültürel ortam, çok ciddi açıklar vermeye mahkûm değil midir? Dünyadaki deneyimlerden biliyoruz ki, elbette öyledir. Öyleyse, başarılı olmak istiyorsa, yeni TRT Genel Müdürü'nün öncelikle bu türden sorulara yanıt araması ve bir vizyon oluşturmadan görevi kabul etmemesi gerekir.”(Radikal, 03.08.2005).

Elektrik faturalarıyla ilgili tartışmalarda kamu hizmeti yayıncılığının önemi üzerinde duran bir başka yazar ise Rıza Zelgut. Zelgut, 19 Ocak 2004 tarihli “TRT’yi

Rahat Bırakın” adlı yazısında TRT’nin yerine getirdiği kültürel işlevlere işaret ediyor. TRT’nin ülke açısından hem ulusal hem de uluslar arası hizmet üreten bir kuruluş olduğunu vurgulayan Zelgut, TRT’nin radyo ve televizyonlar aracılığıyla ürettiği hizmeti yalnızca bir ticari olgu olarak değerlendirmeye şiddetle karşı çıkıyor. TRT’nin ulusal kültürü yaşatan bir yayın çizgisinin adı olduğunu belirten Zelgut’un ifadesiyle “... TRT, Türkiye'nin dünya ile yaptığı ulusal ideolojik/siyasi yarışının da odak noktasıdır. Bugün, iletişim yarışının ülkeler için siyaset kadar belirleyici hale geldiğini dikkate alırsak, TRT'nin dünya çapındaki yayınlarının önemini çok daha iyi anlarız” Zelgut, TRT’yi Türkiye’nin propagandasını yapan bir yayın organı olarak değerlendiriyor. Zelgut’a göre bu yayınlar ile ülkenin kültürü, dili, sanatı, politikası ve turizmi tanıtılıyor ve böylelikle “Türkiye’nin büyük bir devlet” olduğunu gerçeği ortaya konuluyor. Aynı zamanda TRT’nin yurtdışında yaşayan 5 milyon dolayındaki Türkü de yayınlarında hesaba katması gerektiğinin vurgulayan Zelgut, böylelikle TRT’nin yurtdışındaki kaynakların Türkiye’ye aktarılmasında son derece önemli bir rol oynayacağına dikkati çekiyor.

Zılgıt’ın değerlendirmesine göre TRT hem ulusal kültürü geliştirmek hem de uluslar arası alanda Türkiye’nin propagandasını yapmak için TRT’ye ihtiyaç vardır. TRT’nin konumunu meşru kılmak amacıyla bu argümanları kullanan Zılgıt, TRT’nin mali açıdan da hükümete ve partilere bağımlı olmaması gerektiğine işaret ediyor: TRT’nin siyasi güçlerden ve partilerden bağımsız olması için istikrarlı ve güvenilir bir mali kaynağa ihtiyacı olduğunun altını çizen Zelgut, Avrupa birliğinin aldığı kararlarla kamu hizmeti yayın kurumlarının özerk ve mali yönden bağımlı olmamalarının vurgulandığına dikkati çekmektedir. TRT’nin yayıncılık hizmetini Anayasa’nın 133.

maddesine uygun olarak tarafsız bir biçimde yapmasının zorunlu olduğunu belirten Zelgut, bunun için mali yönden siyasi güçlere ya da partileri bağımlı olmaması gerektiğine işaret ediyor. Zelgut, TRT'nin bunu sağlayabilmesi için istikrarlı ve bir güvenilir bir gelir kaynağına ihtiyacı olduğunu vurguluyor. Bu nedenle Zelgut, TRT'nin elektrik satışlarından aldığı 3,5 oranında payın, bu mali güvenceyi sağlamanın önemli bir yolu olduğunu düşünüyor. Zelgut'a göre hükümetin bu payın elektrik fiyatlarını arttırdığı yönündeki tespiti doğru olmaktan uzaktır. Üç ayda bir bu oranda elektriğe zam yapıldığını ve elektriğin yüzde 30'nun kaçak olarak kullanıldığı bir ortamda Zelgut, Hükümetin TRT'nin elektrik faturalarından aldığı paya adeta göz dikmesinin yanlış bir akıl yürütme olduğunu ifade ediyor. Son tahlilde TRT'nin payının kaldırılması düşünülüyorsa, Zelgut TRT'nin bağımsızlığını ve özerkliğini koruyacak başka bir gelir kaynağı bulunması konusunda çözüm öneriyor. TRT'nin denetlenmesine ve hesap sorulması noktasında tutum takınan Zelgut, kurumun deyim yerindeyse elini kolunu bağlayacak yaklaşımlardan uzak durulması yönünde kamuoyuna çağrıda bulunuyor(Akşam, 19.01.2004).

b)Kamu Hizmeti Yayıncılığına Gerek Olmadığını Savunan Neo-Liberaller

Neo-liberal yaklaşımı benimseyen bazı köşe yazarları ise, kamu hizmeti yayıncılığının artık ömrünü doldurduğu düşüncesindedir. 4 Mayıs 2001 tarihinde "TRT'siz bir hayat" adlı yazısında bu görüşü savunan Gülay Göktürk, gözümüzü açtığımızda karşımızda bulduğumuz bazı kurumları, ekonomi ya da toplumun yasalarıymışçasına kabul ettiğimizi belirterek, bu kurumlar arasında TRT'yi de sayar.

TRT'ye artık gerek kalmadığını savunan Göktürk, gerekçelerini şu şekilde sıralıyor:

“Oysa "devlet yayıncılık yapmasın" demenin, devletin üstüne vazife olmayan bütün diğer işlerden geri çekilmesini talep etmekten hiçbir farkı yok. Nasıl devleti ayakkabı imalatından; basma, şeker üretiminden çıkarmaya çalışıyorsak; nasıl devletin bankacılık yapmasını istemiyorsak, yayıncılıktan da elini çekmesini istemeliyiz. Tıpkı zarar eden diğer KİT'ler gibi TRT'nin de özelleştirilmesini savunmalıyız. Çünkü, devlet, diğer bütün alanlarda olduğu gibi bu alanda da, rantabl çalışmıyor. Rekabet koşullarına ayak uydurmak zorunda olmadığından, her yıl yüz milyonlarca dolar açık verme imtiyazına sahip olduğundan, ne reyting, ne de reklam geliri umurunda olmadığından, gayet verimsiz bir işletme olarak çalışıyor, doğal olarak zarar ediyor ve bu zararı da bize ödetiyor.”(Sabah, 4.4.2001).

TRT'ye gerek kalmadığını savunan Göktürk, bunu yaparken neo-liberal tezlere başvuruyor. Göktürk, verimsiz bir işletme olarak gördüğü TRT'nin özelleştirilmesi taraftarı. Bu çerçevede Göktürk, kamu hizmeti yayıncılığını doğru haber alma hakkı ve nitelikli programların garantisi gibi görenleri de eleştiriyor. Nitelikli yayınların yalnızca TRT'de olduğu iddiasına karşı çıkan Göktürk, NTV, CNBC gibi ticari televizyonların da nitelikli programları yayınladıklarını işaret ediyor. Basının çoğulcu yapısını nitelikli haberin güvencesi olarak gören Göktürk, uzunca bir süredir TRT'nin devlet ve hükümete ilişkin haberlerdeki yanlı yaklaşımının seyirciler tarafından bilindiğine inanıyor. Bugüne kadar “bütün kirli çamaşırları” ortaya döken büyük ve doğru haberlerin özel televizyonlar sayesinde gündeme geldiğini savunan Göktürk, az izlenen buna karşın nitelikli olan programların yayınlanmasına imkân sağladığı için kamu hizmetini destekleyenleri de eleştiriyor. Sanat değeri yüksek olan filmleri, kaliteli kültür programlarını TRT'nin yanında başka yayın kurumlarının da yayınladığını anımsatan Göktürk, CNBC, NTV, CNN-TÜRK gibi yayın kurumlarını sözlerine örnek olarak gösteriyor.

Nitelikli program isteyen bir müşteri grubun talebini karşılayan ticari kanalların

bulduğunu vurgulayan Göktürk, “kamu yayıncılığı yapmak” ve “kamu hizmetinde bulunmak” gibi saptanması ve ölçülmesi zor olan kavramların artık bir anlam ifade etmediği görüşünü ifade ediyor. Göktürk’ün ifadesiyle devleti televizyonsuz düşünemeyenler, aslında devleti ideolojisiz düşünemeyenlerdir” (Sabah, 4.4.2001).

TRT'nin elektrik faturalarından aldığı payın düşürülmesiyle ilgili tartışmaları değerlendirdiğimizde Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yeni bir vizyonun oluşturulduğunu söyleyebilmek mümkün değil. Kamuoyunda TRT'yi savunanların sık sık kullandıkları argümanlar, hala kamu hizmeti yayıncılığının geleneksel rollerinin önemine işaret ediyor. TRT'yi hantal ve verimsiz olmakla eleştirenlerin iddiaları karşısında TRT'yi savunanların dile getirdikleri iddiaların kamuoyunda güçlü bir yankı bulması zor gözüküyor. İletişim şurasında demokratik çoğulcu toplumun oluşturulması açısından TRT'nin rolünün yeniden tanımlanması gibi fikirler gündeme getirilse de TRT'yle ilgili vizyon yine bilgilendirme, kültür ve ulusal bilincin geliştirilmesi ve özerklik gibi unsurların dışına çok fazla geçemiyor. Şimdi bu tartışmalara yakından bakalım.

E. İLETİŞİM ŞURASINDA KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI TARTIŞMASI

2003 yılında gerçekleştirilen İletişim Şurasında “Kamu Yayıncılığı ve TRT” konusunda da bir komisyon oluşturuldu. Akademisyenleri, TRT çalışanlarını, sendika yöneticilerini ve gazetecileri bir araya getiren bu komisyon kamu hizmeti yayıncılığını değişik boyutlarıyla ele aldılar. Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma

arayışına örnek olması bakımından bu girişimi de değerlendirmek gerekiyor. Bu komisyonda dile getirilen görüşler, Türkiye’de kamu hizmeti yayıncılığının değişik kesimler tarafından nasıl anlaşıldığını göstermesi açısından büyük önem taşıyor. Bu nedenle, komisyona katılan üyelerin kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili görüşlerini, burada değerlendireceğiz. Öncelikli olarak komisyon üyelerinin kamu hizmeti yayıncılığını nasıl tanımladıkları üzerinde duracağız. Haluk Şahin, kamu hizmeti yayıncılığını tanımlarken karşılaşılan zorluklardan söz ediyor. Şahin’e göre kamu yayıncılığıyla ilgili tartışmalarda “Kamu” kavramıyla neyin kastedildiğinin yanıtını vermek gerekiyor. Kamu kavramıyla, toplumun bütünlüğünün mü yoksa çoğunluğun mu anlatılmak istendiği konusunda tartışmaların olduğunu vurgulayan Şahin, toplumun çeşitli katmanlardan, sınıflardan ve gruplardan oluştuğunun altını çiziyor. Yayıncıların yaptıkları yayınlarda belirli bir kesime hizmet etmek istediklerini anımsatan Şahin, kamu hizmeti yapanların ilk başlarda hangi toplumsal kesime hizmet edecekleri konusunda kararsız kaldıklarını ifade ediyor. Kamu hizmeti yayıncılığına örnek olan İngiltere’de de bu sorunun tartışıldığı belirten Şahin, sonunda yayıncıların toplumun bütününe hizmet götürme noktasında anlaştıklarını ifade ediyor. Bu dönemde kamu yayıncılığının, bütün topluma hizmet götürme çabasının adı olduğunu vurgulayan Şahin, birçok televizyon kanalının olduğu günümüzde bu mantığın hala geçerli olup olmadığının tartışılmasının zamanının geldiğini söylüyor. Bu noktadan hareket eden Şahin, “Kamusal alana katkıda bulunmayı temel amaç haline getirmiş olan yayın organlarının”, kamu yayıncısı olarak tanımlanabileceği savunuyor. Buna karşılık, Şahin ticari televizyonları ise rekabet içinde pazara mal gibi program sunan yayın kuruluşları olarak nitelendiriyor.

Buna karşılık, Komisyon başkanı Nabi Avcı, ticari televizyonların da kamu

hizmeti yerine getirdiklerini savunmuştur: Avcıya göre yayıncılık ister devlet tarafından isterse özel birtakım kuruluşlar tarafından yerine getirilsin, onun kamu hizmeti niteliği ortadan kalkmaz. Avcı, bu konuyu somutlaştırmak için şehiriçi ulaşımdan örnek veriyor. Özel kişiler tarafından işletilen halk otobüsleri, tıpkı belediye otobüsleri gibi kamu hizmeti çerçevesinde faaliyetlerini yürütürler. Amerikan iletişim sisteminde kamu yararına aykırı olarak yayın yapan özel kuruluşların yayın ruhsatlarının iptal edildiğini anlatan Avcı, güvenlik ve ulaştırma gibi yayıncılığı da kamu hizmeti çerçevesinde değerlendirmiştir. Benzer şekilde TRT Bilgi İşlem Daire Başkanı Arif Tarakçıoğlu, ticari yayıncıların da, kamu hizmeti yayın kuruluşlarının da kamu hizmeti yayıncılığı yaptığını söylemiştir:

“Yetenekleri ve kaynaklarıyla toplumu bilgilendiren, kültürünü ve eğlencesini ifade eden, eğitim için imkân yaratan, yurt içi ve yurt dışı iletişimi özendiren farklı ve yüksek kaliteli programlar yapmak ve yayımlamak için kullanan, kamusal finans kaynağı kullanarak ticari Pazar için risk olabilecek programlar ile dinleyicilerin ve izleyicilerin seçeneklerini artıran... Temel görevi seçenek artırmak, tabii ki verimliliği sağlayıp maliyeti düşürerek, ulaşılabilecek en yüksek standarda ulaşarak harcanan parada en yüksek verim elde edilmesini sağlamak zorunda. Var olmasının gerekliliğinin, topluma yaptığı etkiyle doğrulanması zorunluluğunun bilincinde olan, bu biraz zor bir şey, reyting demek istemiyorum; ama izlenmek zorunda. Kamu yayıncısının zor bir görevi var, çok sevdiğim bir tanım, “iyi izlenen, izleneni iyi yapmak” zorunda. Her şeyden önce halkı birinci sıraya koymak, tüm nüfusa ulaşmak zorunda, sektörel gelişmeleri ve piyasa şartlarını da dikkate alarak, kamu yayıncılığını kültürel bir amaç olmanın yanı sıra ticari düşünmeyi de gerektiren bir aktivite olarak görmek zorunda kamu yayıncısı”(333).

Doğu Anadolu Gazeteciler Cemiyeti başkanı Ferudun Fazıl Özsoy ise kamu hizmeti yayıncılığını, coğrafi, dinsel, etnik ve siyasal eğilim farklı gözetmeksizin halkın eğitim, eğlence ve bilgilendirme ihtiyacını, kar amacı gütmeyen karşılayan yayıncılık olarak tanımlamıştır. Kamu hizmeti yayın kurumlarının geniş kitlelerinin eğitim, kültür, eğlence ve haber gibi ihtiyaçlarını karşıladığını anlatan Özsoy, kamu hizmeti

yayıncıların esas hedefinin ulusal birlik olduğunu ifade etmiştir. Ulusal çıkarlar doğrultusunda kamu hizmeti yayın kurumlarının taraf olduğunu belirten Özsoy, kamu yayın kuruluşlarını gücünü, bir siyasal parti ya da politikacıdan değil halktan aldığını da vurgular. Özsoy'un ifadesiyle parlamenter demokrasilerin vazgeçilmez kurumlarından biri olan kamu hizmeti yayıncılığı, temel ilkeleri bakımından ticari yayıncılıktan ayrılır (2003:350).

Prof. Dr. Özden Cankaya ise kamusal yayıncılığın demokratik ve katılımcı bir toplum yaratmak açısından büyük bir önem taşıdığının altını çiziyor. Cankaya göre, televizyon kurma imkânına sahip olmayan değişik toplum kesimlerine devletin gözetimindeki ve denetimindeki kamu yayıncılığı alanından pay verilmelidir. Demokratik kitle örgütleri, sendikalar ve meslek odalarının belirli üye sayılarına ulaştıkları takdirde kamu hizmeti yayın kurumlarında haftalık ve aylık dönemlerde yayın yapabilme hakkı verilmesini isteyen Cankaya, yayın ilkelerine uyma koşulu çerçevesinde bu tür yayınların yapılabileceğini ifade etmiştir. “Türkü, şarkı istemek” ya da “sizi çok seviyorum, ne kadar da tatlı bir sunucunuz..” gibi söyleşilerin, yayına katılım demek olmadığına işaret eden Cankaya, sorunlarını gündeme taşıyıp tartışılmasına olanak vermek açısından değişik gruplara yayın olanağının verilmesini katılım olarak nitelendirmiştir. Cankaya'nın ifadesiyle “Gelecekteki kamu yayıncılığının demokratik, katılımcı bir toplum yaratma açısından böyle bir görünüme sahip olması, böyle bir içeriğe sahip olması gerektiğini düşünüyorum ve değişen kamu hizmet yayıncılığı kavramı, benim kafamda katılımcı, demokratik bir toplum yaratma modeli getirebilen bir kamu yayıncılığıdır.”(2003:338).

Cankaya, kamu hizmeti yayın kurumlarının, demokratik çoğulcu toplumun kurulması ve işletilmesi açısından oynayabileceği role işaret ediyor. Cankaya'nın önerisi, Türkiye'de TRT'yle ilgili kamu politikası oluşturma girişimlerine yeni bir boyut ekliyor.

Haber-sen Basın Yayın ve Sosyal Dış İlişkiler Sekteri Osman Sen de kamu hizmeti yayıncılığının halkın bilgi ve haber alma özgürlüğünün güvencesi olduğunu söylemiştir. Avrupa Birliği ve başka ülkelerde çeşitli kurumların, meslek kuruluşlarının ve akademik çevrelerin kamu yayıncılığınının gerekliliği ve korunup geliştirilmesi konusunda kararlılık gösterdiğini vurgulayan Sen, bu durumu açıklarken medyadaki sahiplik yapısını temel alıyor. Medyadaki sahiplik yapısının halkın haber ve bilgi alma özgürlüğünün önündeki en büyük engel olduğunu belirten Sen, kamu hizmeti yayıncılığının demokratik toplumların güvencesi olduğuna dikkati çekiyor. Demokratik toplumunun oluşumu, gelişimi ve halkın bilgi ve haber alma hakkının garantisi için kamu hizmeti yayın kurumlarının mali bağımsızlığını sağlama yönünde arayışlar olduğunu ifade eden Sen, Avrupa Birliği kararlarını buna örnek olarak göstermiştir (340). Cankaya ve Sen demokratik çoğulcu yapının sağlıklı bir biçimde işlemesi için kamu hizmeti yayın kurumlarına ihtiyaç olduğu noktasında birleşiyorlar.

TRT'nin ideolojik olarak özerk olmadığını belirten Haluk Şahin, TRT'nin devlete belirli kurallarla sıkı sıkıya bağlandığını ifade ediyor. Şahin, özerklik tartışmasında çok fazla üzerinde durulmayan bir noktaya işaret etmiştir. Şahin'e göre TRT, ideolojik olarak da özerk değildir. İdari ve denetsel olarak TRT'nin özerkliğinde çok büyük eksiklik olduğunu vurgulayan Şahin, TRT açısından özerkliğin hala merkezi önemde olduğu tezini savunmuştur. TRT'nin uzunca süredir bir kimlik krizi yaşadığını

anlatan Şahin, kurumun bir devlet dairesi mi yoksa habercilik ve yayın yapan bir kuruluş mu olduğu sorusuna tam olarak yanıt veremediğine işaret etmiştir. Habercilerin ve yayıncıların, dünyaya bakışları ile devlet memurların çeşitli olaylara verdikleri tepki ve refleksler arasında fark olduğunu vurgulayan Şahin, kamu hizmeti yayıncılarının taşımaları gereken nitelikleri de sıralıyor. Şahin'e göre TRT'nin bir yayın kurumu olarak daha başarılı olabilmesi için kurumsal yapısının ve dünyaya bakışının özünü yayıncılık ve habercilik reflekslerinin oluşturması gerekiyor. TRT'de bu yönde bir miktar yol alındığını sözlerine ekleyen Şahin, ancak bu yolda alınan mesafenin yeterli olmadığını söylemiştir (366).

Sabah yazarı Ömer Lütfü Mete ise kamu hizmeti yayıncılığının geliştirilmesi için özerkliğin tek başına yeterli olmayacağını düşünüyor. Mete, özerkliğin tek başına niteliğin garantisi olamayacağını ileri sürüyor. Mete'nin özerklik açısından çok iyi tasarlanmış bir yasal çerçeve içinde çalışan TRT'nin mali imkânları, bugünkü mevcut durumdan daha iyi kullanacağı konusunda bazı kuşkuları var:

“Biz şu ana kadar konuştuğumuzun gerçekleşmemesinden mi ötürü mü, nitelik açısından çok beğenmediğimiz TRT yayınlarıyla karşı karşıyayız? Şu an önerebildiklerimizin gerçekleşmesi halinde TRT yayınlarının yine burada ifade edilen temenniler çerçevesinde de olsa, kaliteye ulaşmasının bir garantisi var mı? Bu sorgulamayı şunun için yapmaya çalışıyorum: Biz TRT'nin mevcut halinden memnun olmadığımızı ifade ediyoruz, dolaylı veya doğrudan. Ama bunun sebebi, şu andaki yasal ya da mali boşluk mudur? Yoksa bizim kamu hizmeti yapabilecek bir kamu kuruluşumuzun-hatta bizim kültürel düzlemimize göre bir özerk kuruluşun- gerçek anlamda özerk olabilecek olgunluğun mümkün olmadığı noktasında mıyız?

Bence bizim yine bu madde içerisinde TRT'nin mevcut imkânlarla neden kimseyi memnun edecek kaliteye ulaşamadığını da sorgulamamız gerekir. O zaman şuraya geleceğiz: Biz teorik çerçevemizi mükemmel yapsak bile-hatta bugünkü özerklik kültürümüz, olgunluğumuz düzeyinde- TRT'nin verilecek imkânları, mali imkânları bundan çok daha iyi kullanacağı konusunda herhangi bir garantiye sahip değiliz. Sorun şuraya geliyor, çok iyi bir teorik çerçeve, çok iyi bir yasal zemin bile kötü yöneticilerle yine kötü ürünler verecektir. Olmamasının bir garantisi var mıdır? Bunun garantisi yoktur diye düşünüyorum, belki ileri de çok bağlayıcı gelen yönetimlerin, siyaset

zemininden, düzleminden kopuk olması, çok bağımsız olması halinde işlerin biraz daha iyi gidebileceğine yönelik umutlar olabilir.”(359)

2003 yılında hükümetin girişimiyle toplanan İletişim şurasında kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili konular da gündeme alınmıştır. Bu toplantı talebi politika oluşturma süreci açısından yine yukarıdan gelmiştir. Toplantıya akademisyenlerin, sendika temsilcilerinin ve yazarların katılması, kamu politikasını oluşturma sürecinde katılımın göreceli olarak geniş tutulması açısından dikkate değerdir. Ancak, kamu politikasının oluşumunda son söz sahibi olan siyasi ve bürokratik elitin, bu toplantılar da dile getirilen görüşleri ne ölçüde dikkate alacakları tartışmalı bir konudur. Bu toplantılarda kamu hizmeti yayıncılığı savunulurken bu kurumların kültür, eğitim ve bilgilendirme konusunda yerine getirdikleri hizmetlere göndermelerde bulunulmuştur. Az da olsa bazı katılımcılar, kamu hizmeti yayıncılığının demokratik çoğulcu sistem içindeki konumuna işaret etmişlerdir. (1)

- (1) Bu tez çalışmasının kapsadığı dönemin sonrasında Türkiye’de kamu hizmeti yayıncılığında önemli gelişmeler de olmuştur. TRT Şeş’in(TRT 6) yayın hayatına başlaması, Türkiye’de kamu hizmeti yayıncılığı açısından çok önemli bir dönemeçtir. Bundan başka TRT’de Muarrem ayında Alevi vatandaşlarımıza yönelik olarak gerçekleştirilen yayınlar, kamu hizmeti yayıncılığının farklı toplumsal kesimlerin taleplerini dikkate almaya başladığının da bir göstergesidir.

SONUÇ

Çalışmamızda Türkiye'de 1960-2006 yılları arasında kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politika oluşturma sürecini inceledik. 1950-1960 arasında Demokrat Parti'nin radyoyu bir propaganda aracı olarak kullanmasına bir tepki olarak 1961 Anayasa'sı radyo ve televizyon için özerk bir yapı ortaya koydu. 27 Mayıs 1960 Askeri müdahalesinden sonra olağanüstü bir dönemde hazırlanan 1961 Anayasa'sı temel hak ve özgürlükleri güvenceye alıyordu. Demokrat Parti deneyimini gözönünde bulunduran devlet seçkinleri ve CHP'li siyasi seçkinler, siyasi iktidarın radyoyu tamamen denetim altına almasını engellemek ve partiler tarafsızlığı sağlamak amacıyla özerklik ilkesini getirdiler. Demokrat Parti'nin radyoyu partizanca kullanması ve radyodan diğer partilere yayın hakkı vermemesi nedeniyle politika yapımcıları, bir daha benzer sorunların yaşanmaması için özerklik ilkesini Anayasal bir hüküm olarak kabul ettiler. Aslında bu durum, siyasi krizlerin ve olayların, bazı konuların kamu politikası açısından gündeme alınması olgusunu doğrulamıştır.

1963 yılında çıkartılan 359 sayılı yasayla özerklik ilkesi, yasal bir çerçeveye kavuşturuldu. 359 sayılı yasa Meclis'te görüşülürken siyasi parti temsilcileri, genel olarak yasa lehine görüş bildirdiler. Dönemin politikasına yön veren Cumhuriyet Halk Partisi, özerkliği tarafsızlığın bir güvencesi olarak görmüştür. İktidarların, radyoyu denetim altına almasını önlemenin en etkili yolunun özerk bir kurum yaratmak olduğunu düşünen CHP'liler; partiler, değişik inanç ve düşünceler arasında bir denge sağlamak amacıyla tarafsızlık ilkesinin yerleştirilmesini istemişlerdir. Burada üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta, CHP'nin dış politika konusunun yanısıra eğitim ve

öğretim politikası konusunda tarafsızlığın devletin çizdiği sınırlar içinde kalınması gerektiğini savunmasıdır. Bu da, demokratik bir toplum için özerk bir yayın kurumunun zorunlu olduğunu düşünen CHP'nin bazı bakımlardan hala devletçi tasavvurun etkisi altında kaldığının göstergesidir. Bundan başka CHP, TRT yönetim kurulu üyelerinin büyük bir çoğunluğunun hükümetten bağımsız olmasını, tarafsızlığın bir güvencesi olarak görmektedir. CHP, kamu düzeni ve milli güvenlik gerekçesiyle hükümete TRT Genel Müdürü'nü görevden alma yetkisi verilmesini ve Başbakan'a milli güvenlik gerekçesiyle bazı yayınları men etme yetkisinin tanınmasını olumlu bulmaktadır. CHP'nin de zaman zaman göndermede bulunduğu güvenlik kaygısı, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politika oluşturma sürecinde belirleyici bir parametre olmuştur. CHP'nin üzerinde durduğu bir başka konu, radyonun ulusal bütünlüğü sağlamak ve eğitim amacıyla kullanılmasıdır. Ulusal bütünlüğün sağlanması ve eğitim teması da, CHP'nin kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politikası oluşturma sürecinde sık sık dile getirdiği bir başka konu olmuştur.

Dönemin diğer önemli siyasi aktörü olan Adalet Partisi'nin sistem içinde yaşadığı meşruluk krizi, 359 Sayılı yasa'nın görüşülmesinde bir kez daha kendisini belli etmiştir. Demokrat Parti'nin mirasını devralan Adalet Partisi, askerlerden ve bürokratik seçkinlerden oluşan devlet seçkinleri karşısında meşruluğunu kabul ettirmek için 1961 Anayasa'sının getirdiği özerklik ilkesini benimser bir tutum içine girmiştir. Üzerine yönelen kuşkuları ortadan kaldırmak için Adalet Partisi, CHP'den de ileri bir noktaya giderek 359 sayılı yasa'nın ruhu ve esasıyla, özerkliği tam olarak yansıtmaktan uzak olduğunu savunmuştur. Milli güvenliğin gerektirdiği durumlarda, hükümete bazı yayınları menetme yetkisi tanınmasını eleştiren Adalet Partililer, bu hükmün özerkliği

zedelediğini ileri sürmüşlerdir. Dikkat çekici bir başka nokta, Adalet Partisi'nin radyo ve televizyon sektörünün piyasaya açılmasını savunarak bu alandaki kamu tekeline karşı çıkmasıdır. Radyo ve televizyon alanında "özel teşebbüsün" yaratıcı yeteneğinden yararlanmanın altını çizen Adalet Partililer, kurulacak işletmelerin kamu tarafından oluşturulacak kurumlar tarafından denetlenmesinin yeterli olacağını ifade etmişlerdir. Piyasa ekonomisini benimseyen Adalet Partisi'nin böyle bir öneriyi gündeme getirmesi doğaldır. Ancak dönemin genel kabul gören iletişim politikalarına ters düşen bu öneri, diğer partiler tarafından sıcak karşılanmamıştır. 1963 yılında Türkiye Radyo Televizyon Kurum'unun özerkliği konusunda diğer partilerle "uzlaşmış" görünen Adalet Partisi, 1965 yılında iktidara gelince bu politikasını terk ederek özerkliği ortadan kaldırmaya yönelik politika arayışına girecektir.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise radyonun, siyasi iktidarın müdahalesinden uzaklaştırmak için özerkliğin gerekli olduğu konusunda diğer partilerle uzlaşmaya varmıştır. Ancak CKMP sözcüsünün, özerkliği savunurken "devlet radyosu" ifadesi kullanması dikkate değerdir. Devlet Radyosu ifadesi, tek parti döneminden kalan bir alışkanlık olduğu kadar özerkliğin yalnızca hükümete karşı düşünüldüğünün de bir göstergesidir. Devletin baskın olduğu bu söylemde özerk radyo, kamu çıkarına gönderme yaparak savunulmaz. Tasarının devlet radyosunun iktidar partilerine olduğu kadar muhalefette bulunan partilere de söz hakkı vermesinin olanaklarını getirdiğini vurgulayan CKMP, yayınlarda Türk adet ve gelenekleri konusunda da gerekli özenin gösterilmesini istemiştir. Komünizm tehlikesine de işaret eden CKMP ise hükümete milli güvenlik gerekçesiyle yayınları menetme yetkisinin tanınması hükmüne de destek vermiştir. CKMP'nin dile getirdiği güvenlik, türk adet ve geleneklerine duyarlı

yayıncılık anlayışı talebi, diğer sağ partilerde olduğu gibi kamu politikası oluşturma arayışına damgasını vurmuştur.

Türkiye'de ilk kez özerk bir kamu hizmeti yayın kurumunun yasal altyapısını hazırlayan 359 sayılı yasanın genel esasları konusunda dışarıdan bakıldığında partiler arasında bir uzlaşma varmış gibi gözükür. Ancak, askeri müdahalenin etkilerinin hala kendisini hissettirdiği bir dönemde görüşülen yasa konusunda şeklen bir uzlaşma sağlanmıştır. 1965-1971 arasında özerklik konusunda yaşanan şiddetli tartışmalar, özerklik konusunda siyasi aktörler arasında bir uzlaşmaya varılmadığının kanıtı olmuştur. Ayrıca, siyasi aktörler, hükümetin etkisinden ve müdahalelerinden bağımsız bir kamu yayın kurumu tasarlamışlardır. Burada devlet gibi diğer güç odaklarından bağımsız bir yayın kurumu söz konusu değildir. Değişik inanç, düşünce ve siyasi partiler arasında tarafsız olması tasarlanan radyo, hala devletin bir yayın organı olarak kabul edilmektedir. Yayıncılıkta kamunun değil, devletin çıkarlarını temel alan bu anlayış, iletişim politikalarında egemen olacaktır. Bu durum, TRT'nin bir kamu hizmeti yayın kurumu olarak değil, devletin yayın organı olarak gelişmesini de açıklar.

Adalet Partisi'nin 1965 yılında iktidara gelmesinden hemen sonra TRT'nin özerkliği konusundaki rahatsızlığını dile getirmeye başlamıştır. Bu arada özerk TRT'yi denetimi altına almak için değişik baskı yolları deneyen hükümet, zaman zaman TRT'yle ilgili yasa tasarılarını gündeme getirmiştir. Hükümetin 1969 yılında seçimler öncesinde gündeme getirdiği TRT yasa tasarısı, kamuoyunda şiddetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Üniversitelerin, sendikaların, değişik sivil toplum örgütlerinin ve gazetecilerin bu tartışmaya katılması, kamu hizmeti yayıncılığının, toplumun büyük bir kesiminde ilk kez bu kadar ilgi uyandırması bakımından önemlidir. Kamu politikası

açısından bakıldığında ise değişik aktörlerin süreci etkilemeye çalışması açısından dikkate değerdir. Bu tartışmalarda merkezi kavram özerklik olmuştur. TRT yasa tasarısına karşı çıkanlar, kamuoyunun serbestçe oluşması açısından özerkliğin şart olduğunu ifade etmişlerdir. TRT Genel Müdürünün atanma şeklinin ve yönetim kurulunun teşekkül tarzının özerkliği ortadan kaldırılacağını savunan aktörler, hükümetin TRT'yi denetim altına almak için bu yasa tasarısını hazırladığını vurgulamışlardır. Özerkliğin tam anlamıyla tarafsızlığın oluşmasının bir güvencesi olduğunu ifade eden aktörler, vatandaşların değişik siyasal görüşler hakkında bilgi sahibi olup tercih de bulunması için özerk bir kamu hizmeti yayın kurumuna ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir. Yasa tasarısına destek veren kesimlerin savunduğu temel tez ise, özerk TRT'nin "devlet içinde devlet olduğudur". Kurumun gelirlerinin, giderlerinin denetiminin mümkün olmadığını ileri süren bu kesim, TRT'nin bir saltanata benzediğini savunmuşlardır. TRT'nin siyasi iktidara karşı bir muhalefet partisi olarak hareket ettiğini belirtenler, TRT'nin siyasi olarak bağımsız olamayacağını ifade etmişlerdir. Yasa tasarısını şiddetli bir biçimde savunan yazılarda özerk TRT'nin devlete karşı yayınlar yaptığı ve solcular tarafından ele geçirildiği gibi iddialara yer verilmiştir. Bundan başka bu yazılarda özerk TRT'nin dili ve kültürü bozduğu tezi de sıklıkla gündeme getirilmiştir. Adalet Partisi, bütün girişimlerine rağmen bu yasayı çıkartamamıştır. Ancak Adalet Partisi'nin girişimleri ve TRT'nin özerkliği konusunda kamuoyunda oluşturulan olumsuz hava, devlet seçkinlerini etkilemiş, 1971 askeri muhtırasından sonra özerkliğin kaldırılmasıyla sonuçlanan sürecin taşlarını döşemiştir.

1971 Askeri muhtırasından sonra yapılan Anayasa değişikliğiyle TRT'nin özerkliği ortadan kaldırılmıştır. Şiddet olayların artmasının ve toplumsal gerilimlerin

yükselmesinin önemli bir nedeni olarak görülen TRT'nin özerkliğinin ortadan kaldırılması yoluna gidilmiştir. Yine olağanüstü bir dönemde asker seçkinlerin bastırmasıyla siyasi seçkinler, özerkliği kaldırma yönünde bir kamu politikası oluşturmuşlardır. Millet Meclis'inde 359 sayılı yasanın bazı maddelerini değiştiren 1568 sayılı yasanın görüşülmesi sırasında özerkliğin kaldırılması yönünde siyasi seçkinler arasında bir uzlaşmaya varılmıştır. TRT'nin aşırı sol akımların yuvası olduğu ve rejimi tehdit eder bir kurum haline geldiği tezini savunan Siyasi parti temsilcileri, milli gelenekleri ve kültürü bozduğu ve ulusal güvenliği tehlikeye soktuğu gerekçesiyle TRT'nin özerkliğinin kaldırılması konusunda uzlaşmışlardır. Özerkliğin mimarı olan CHP'nin de bir iki aykırı ses dışında yasa tasarısına destek vermesi dikkat değerdir. Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili denklem değişmiş, bu kez Adalet Partisi'nin savunduğu ve tasarladığı yasa tasarısı hayata geçirilmiştir. TRT'nin özerkliğini kaldıran ve tarafsızlıkla yetinen yasa tasarısının değişmesi konusunda 1980'e kadar CHP dâhil hiçbir parti ciddi bir girişim içine girmemiştir.

12 Eylül Askeri İhtilalinden sonra yönetimi tamamen ele alan askeri elitler, bu kez doğrudan TRT yasasını değiştirmişlerdir. Bu kez devlet seçkinleri doğrudan doğruya kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politikasının aktörleri olmuştur. Milli Güvenlik Konseyi, 359 sayılı yasayı kaldırarak yerine 2954 sayılı yasayı kabul etmiştir. 2954 sayılı yasanın en önemli özelliği, Radyo Televizyon Yüksek Kurulu adıyla yeni bir kurumu getirmiş olmasıdır. Kurum, genel olarak TRT'nin yayınlarını değerlendirme ve denetlemekle sorumlu tutulmuştu. Devlet seçkinleri bir kez daha kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politika oluşturma sürecine damgalarını vurmuşlardır. Bu süreçte kamu hizmeti yayıncılığının, kamusal alanın oluşturulmasındaki demokratik

rolüne gereken önem verilmemiştir. Buna karşılık, kamu politikasını oluşturan aktörlerin temel kaygısı milli güvenlik ve milli çıkarlar olmuştur. Böyle bir kamu politikası, TRT'nin devlet seçkinlerinin ve iktidara gelen siyasi güçlerin denetiminde bir yayın kuruluşu olarak varlığını sürdürmesini değiştirmemiştir. Tam tersine TRT devletin ve hükümetin güdümüne daha fazla girmiştir.

1993 yılında 3984 sayılı yasa radyo ve televizyon alanında devlet tekeline son vermiştir. Bu yasa görüşülürken ticari radyo ve televizyonlar, demokratik çoğulcu sistemin bir parçası olarak görülüp yüceltilmiştir. Kuşkusuz, o zamana kadar devlet ekseninde yayın yapan ve toplumun büyük bir kesimine kapalı olan TRT'nin bu algılamada payı büyük olmuştur. Bir başka önemli nokta, neo-liberal politikaların egemenlik kazanmasıyla piyasaya atfedilen önemli rol olmuştur. Bu nedenlerle kamu hizmeti yayıncılığı gözden düşmüştür. Bu dönemde TRT'yle ilgili ciddi bir kamu politikası arayışı olmamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra TRT'nin elektrik faturalarından aldığı payın düşürüleceğini açıklaması, kamu hizmeti yayıncılığı ilgili yeni bir tartışma başlatmıştır. Ancak, bu tartışmada TRT'yi savunan taraflar, genel hatlarıyla eğlendirme, bilgilendirme ve eğitim gibi kamu hizmeti yayıncılığının geleneksel rollerine gönderme yapmışlardır. Bu tartışmalarda çoklu medya ortamında kamu hizmeti yayıncılığının nasıl olacağıyla ilgili bir tasarım tam olarak ortaya konulabilmiş değildir. 2003 yılında RTÜK girişimiyle toplanan iletişim şurası, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma arayışına bir örnektir. Şurada gerçekleştirilen tartışmalarda kamu hizmeti yayıncılığının, demokratik çoğulcu toplumun oluşturulmasında önemli bir rol oynayacağını altı çizilmiştir. Ne var ki siyasi ve ekonomik güç odaklarından bağımsız bir kamu hizmeti yayın kurumunun nasıl

yaratılacağı ilgili soru, doyurucu bir şekilde yanıtlanamamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'de kamu hizmeti yayıncılığıyla politika oluşturma süreçlerinde devlet seçkinleri ve siyasi seçkinlerin ağırlıklı bir rol oynadığını görüyoruz. Kamu politikası açısından bakıldığında bu süreç yukarıdan aşağı doğru şekillenmiştir. Kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politikaların olağanüstü dönemlerde, kamuoyunda yeterince tartışılmadan hazırlandığı görülmektedir. TRT ilgili yasalarının Türkiye Büyük Millet Meclis'inde görüşülürken gazetelerde yasalarla ilgili bir iki teknik yazı dışında herhangi bir değerlendirmeye rastlanmaması bunun tipik bir örneği olarak görülebilir. Genel olarak bakıldığında devlet seçkinlerinin çıkarlarının ve güvenlik kaygısının bu politikalara yön verdiği dikkati çekmektedir. Sendikalar ve sivil toplum örgütleri, kamu hizmeti yayıncılığı konusunda etkin bir politika arayışına girmemişlerdir. Buna ek olarak Türkiye'deki devlet geleneği, TRT'nin özerk olarak yayın hayatını sürdürmesine izin vermemiştir. Devlet seçkinleri ve onlara yakın siyasi seçkinler, özerk TRT'nin kendi denetimi dışına çıkabileceğini kavramışlar ve kısa zamanda 1971 muhtırasının sağladığı elverişli ortamdan da yararlanarak TRT'nin özerkliğine son vermişlerdir. Bununla paralel olarak siyasi aktörlerin, kamu hizmeti yayıncılığına yaklaşımlarında da bu devletçi tasavvurun izlerini bulmak mümkündür. Bütün bu nedenlerle Türkiye'de değişik toplum kesimlerinin sesi olabilecek ve demokratik değerlerin yerleşmesine katkı yapabilecek bir kamu hizmeti yayın kurumu oluşamamıştır. Olsa olsa Devlet ve toplum denkleminde daha çok devlet çıkarlarını savunan ve toplumsal taleplere kapalı olan bir devlet yayın organından söz edilebilir. Türkiye'nin siyasal kültürü göz önünde bulundurulunca yakın gelecekte de kamu hizmeti yayıncılık felsefesinin ilkelerini hayata geçirebilecek kamu politikasıyla ilgili ciddi adımların atılmasını beklemek zor gibi

gözüküyor.

Türkiye'de kamu hizmeti yayın kurumlarıyla ilgili kamu politikası oluşturulmasının ve uygulamasının değerlendirilmesi sonucunda devlet odaklı bir kamu yayıncılığı bütün çıplaklığıyla kendisini göstermiştir. Bütün bunlara rağmen Türkiye'de kamusal alanın sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için iyi tasarlanmış bir kamu hizmeti yayın kurumuna büyük ihtiyaç var. Öncelikli olarak çoklu medya ortamında kamu hizmeti yayıncılığının oynayabileceği hayati rolle ilgili bir bilincin kamuoyunda oluşturulması için çaba harcanması gerekmektedir. Değişik sivil toplum örgütlerinin bu konuyu gündeme taşımalarının yolları araştırılmalı. Daha sonra siyasi, bürokratik ve ekonomik güç odaklarının etkisinden bağımsız bir kamu hizmeti yayın modelinin nasıl olabileceği konusu tartışmaya açılmalı. Kamu hizmeti yayıncılığı, değişik kamuların kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri ve bilgi alışverişinde bulunabilecekleri bir yayın kurumu haline dönüştürülmelidir.

KAYNAKÇA

Achille, Y ve Mieke, B. (1994). "The Limits to the Adaptation Strategies of European Public Service Television", **Media, Culture and Society**, 16: 31-46.

Ahmad, F. (1995). **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev: Yavuz Alagon, İstanbul: Sarmal Yay.

Ahmad, F. (1996). **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul: Hil Yay.

Akarcı, S. (1997). **Türkiye'de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyona Geçiş Süreci**, Ankara: Punto Matbaacılık.

Akgüner, T. (1996). "Kamu Hizmeti Yayıncılığı ve TRT" **Yeni Türkiye**, Medya Özel Sayısı, 12: 1005-1013.

Alemdar, K. (1981). "Türkiye'de Radyo-Televizyon Kurumunun Geçirdiği Aşamalar Üzerine Bazı Görüşler" **İletişim**, 1:1-12.

Altaveter, E.(1985). "Yeni Liberal Karşı-Devrimin Mübtezelliği", **Kriz, Neoliberalizm Ve Reagan Dosyası**, R.Zarakolu, (Der.), Dünün ve Bugünün Defterleri

Dünya Sorunları Dizisi, sayı:1, İstanbul: Alan Yay.

Aziz, A. (1993). "TRT ve Siyasal Yapı İlişkisi", **İLEF Yıllık' 92**, 45-60

Aziz, A. (1999). "Yayınlaraın Özerkliği ya da Özerk Yayın Kuruluşları",
İLEF Yıllık Mahmut Tali Öngören'e Armağan, 289-303.

Aziz, A. (2006). **Televizyon ve Radyo Yayıncılığı**, Ankara: Turhan Yay.

Bardoel, J ve d'Haenens. (2008). "Reinventing public service broadcasting in Europe: prospects, promises and problems". **Media, Culture & Society**, 30(3):337-355.

Barnett, S ve Docherty D. (1991). "Purity or Pragmatism: A Cross-Cultural Perspective on Public –Service Broadcasting", **Broadcasting Finance in Transition**, (Der: Blumer, J,G ve T.J.Noster). Newyork: Oxford University Press.

Bek, M, G. (2000). "Devlet, Medya ve Demokratik İletişim Düzeni", **İletişim**, 8:9-27.

Bek, M, G. (2003). "Küreselleşme, Ulus Devlet ve İletişim: Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki İletişim Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme" **Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları**, Mine Gencel Bek(der.), Ankara: Ümit Yayınları.

Biltreyst, D.(2004). “Public Service Broadcasting, Popular Entertainment and the Construction of Trust” **European Journal of Cultural Studies**, 7(3):341-362.

Birand, çaplı ve Dündar.(1991). **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, İstanbul: Milliyet Yay.

Bourdon, J.(2004). “Old and New Ghosts: Public Service Television and The Popular-a History”, **European Journal of Cultural Studies**, 7(3):283-304.

Cankaya, Ö. (2003). **Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT, 1927-2000**, İstanbul: YKY.

Caslin, T. (1993). “Devlet ve Ekonomi” **Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler**, Der: Kemali Saybaşı, İstanbul: Bağlam Yay.

Cem, İ.(2008). **Ben Böyle Veda Etmeliyim**, İstanbul: İşbankası Yay.

Ceylan, T, S. (2006). Policies of Turkish Radio Television Corporation (TRT): The Case Of The Directorate Documentary Programs. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: ODTÜ S.B.E.

Chomsky, N. (2000). **Halkın Sirtından Kazanç**, Çev: Deniz Hakyemiz ve Barış Zeren, İstanbul: Om Yay.

Cizre, Ü. (2002). **AP-Ordu İlişkileri**, İstanbul: İletişim Yay.

Collins, R. (2002). *Media and Identity in Contemporary Europe*, Bristol: Intellect.

Coppens T ve Saeys F. (2006). "Enforcing performance: new approaches to govern public service broadcasting". **Media, Culture & Society**, 28(2):261-284.

Curran, J. (2002). "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Bıçme" **Medya, Kültür Siyaset**, Süleyman İrvan(der.), Ankara: Alp Yayınevi.

Çakır, S. (2005). "1961 Anayasası Sonrası TRT'nin İlk Döneminde Türkiye'de Radyo Yayıncılığının Analizi" *İletişim*, 3:45-64.

Çaplı, B (2001). **Televizyon ve Siyasal Sistem**, Ankara: İmge Yay.

Çaplı, B (2002). **Medya ve Etik**, Ankara: İmge Yay.

Çaplı, B. (2003a). "TRT ve Kamu Hizmeti Yayıncılığı", **Türkiye'de Gazetecilik**, Doğan Tılıç (der.), Ankara: ÇGDY.

Çaplı, B. (2003b). "TRT Kamu Yayıncısı mı, Kamu Hizmeti Yayıncısı Mı?", Panel, İletişim Vakfı.

Çaplı, B ve Tuncel H. (2005). TRT tarafından düzenlenen "Kamu Hizmeti Yayıncılığında Amaçlar ve Araçlar" Seminer, TRT.

Çaplı, B.(2003). "Küçülerek Büyümeli", mülakat, **Aktüel**, 598:42-45.

Çelenk, S.(2005). **Televizyon, Temsil, Kültür**, Ankara: Ütopya Yay.

Çelenk, S. (1999). "Türkiye'de Televizyon Programcılığının Gelişimi ve Genel Eğilimleri", **İLEF Yıllık Mahmut Tali Öngören'e Armağan**, 305-303

Çevik, H, H. (2004). **Türkiye'de Kamu Yönetiminin Sorunları**, Ankara: Seçkin Yay.

Çatalbaş, D. (2001a). "Tecimsel Yayıncılık ve Kamu Hizmeti Kavramı Bağdaştırılabilir mi? Normatif ve Teknolojik Söylemlerin Karşılaştırılması", **1.İletişim Kongresi**.

Çatalbaş, D. (2001b). "Kamu Hizmeti Yayıncılığı Kurtarılmalı mıdır?: Yeni Milenyumda Kamu Hizmeti Yayıncılığı ve TRT'nin Konumu" Siyasal İletişim, **1. Ulusal İletişim Kongresi**.

Çatalbaş, D. (2004). "Türkiye'de Kamu Yayıncılığının Açmazları ve Geleceği" **Türkiye Kitle İletişimi**, Nilgün Gürkan Pazarıcı(der.), Ankara: Turhan Kitabevi.

Debrett, M. (2009) “Riding the wave: public service television in the multi-platform era”, **Media, Culture & Society**, 31: 807 - 827.

Demirel, T. (2004). **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**, İstanbul: İletişim Yay.

Dinçmen, G. (2007). **Radyolu Yıllar**, İstanbul: Geniş Kitaplık.

Dunleavy, G. (2008). “New Zealand television and the struggle for `public service'”
Media, Culture & Society, 30:795-811.

Dye, Thomas R.(2005) **Understanding Public Policy**, Pearson: New Jersey.

Erdi, S.(yay. haz) (2007). **Yüksek Adalet Divanı Kararları**, İstanbul: Kabalcı Yay.

Erdoğan, M. (1993). **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Ankara: Siyasal Yay.

Erdoğan, M. (2003a). **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Ankara: Liberte Yay.

Erdoğan, M. (2003b). “**TRT'yi Kaldırım**” Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi, 16 Haziran.

Eroğlu, C.(1990). **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeoloji**, Ankara: İmge Yay.

Garnham, N. (1990). **Capitalism and Communication: Global Culture and the Economics of Information**, London: Sage.

Giddens, A.(2000). **Üçüncü Yol**, Çev: Mehmet Özay, İstanbul: Birey Yay.

Golding, P, Murdock G (2002). “Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik”, **Medya, Kültür Siyaset**. Süleyman İrvan(der.) içinde. Çev., B. Kejanlıoğlu. Ankara: Alp Yayınevi.

Golding, P, Murdock G (2001). “Ortak Pazarlar: Birleşik Krallık ve Avrupa’da Şirket Hırsları ve İletişim Eğilimleri”, Çev: Aylin Topal, **Praksis**, Güz 2001,sayı:4.

Grummell, B. (2009). “The Educational Character of Public Service Broadcasting: From Cultural Enrichment to Knowledge Society” **European Journal of Communication**, 24: 267-285.

Güler, A.(1996). **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi**, Ankara: TODİE Yay.

Güler, F, D. (2003). **Adalet Partisi: Türkiye’nin Yakın Tarihinde Bir Örnek Olay**, Ankara: TODİE Yay.

Güngör, S. (2004). **Muhalefette CHP**, Ankara: Alternatif Yay.

Habermas, J. (1997). **Kamusalığın Yapısal Dönüşümü**, Çev: Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yay.

Hale, W. (1996). **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Çev: Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yay.

Ham, C ve M, C, Hill.(1993). **The Policy Process in The Modern Capitalist State**, New York: Wheatsheaf.

Heper, M. (2006). **Türkiye'de Devlet Geleneği**, Çev: Nalân Soyarık, Ankara: Doğu-Batı Yay.

Harrison, J., Woods, L, M (2001) "Defining European Public Service Broadcasting"
European Journal of Communication, 16(4): 477-504.

Harrison, J, Wessels B. (2005). "A new public service communication environment? Public service broadcasting values in the reconfiguring media." **New Media & Society**, 7: 834-853.

Heywood, A(2006). **Siyaset**, Çev: Bekir Beraat Özipek, Ankara: Liberte Yay.

Hibberd, M. (2001). "The reform of public service broadcasting in Italy." **Media, Culture & Society**, 23(2): 233.

Hoynes, W. (1994). **Public Television for Sale, Media, the Market and the Public Sphere**, Westview Press.

Hoynes, W. (2003). "Branding Public Service: The "New PBS" and the Privatization of Public Television" **Television & New Media**, 4(2): 117-130.

Howlett, M ve Ramesh M(1995). **Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems**, Oxford: Oxford University Press.

Hulten, O ve Brants, K.(1992). "Public Service Broadcasting: Reaction to Competition"
Karen Siune and Wolfgang Treutzshler (eds) **Dynamics of Media Politics**, The Euromedia Research Group, London: Sage.

Hutchison, D. (1999). **Media Policy**, Oksford: Blackwell.

İlal, E. (1972). **Radyo Hürriyeti, Özerklik ve 1961 Anayasası**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.

İnsel, A.(2004). **Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili**, İstanbul: Birikim Yay.

Jacka, E.(2003). "Democracy as Defeat": The Impotence of Arguments for Public Service Broadcasting" **Television & New Media**, 2003:177-191.

Jakubowicz, K. (1999). "We Know it, when we see it, Public Service Broadcasting: Definitions, Descriptions and Policy Dilemmas, (<http://info.lut.ac.uk/research/changing.media/K.J-Paper.html>)

Jakubowicz, K. (2004). "Media System Change in Central and Eastern Europe "Ideas in Our Heads: Introduction of PSB as Part of Media System Change in Central and Eastern Europe" **European Journal of Communication**, 19(1): 53-74.

Kartelli, F.(1999). Devlet Televizyonundan Kamu Televizyonuna "Türkiye için bir Kamu Televizyon Modeli Önerisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E.

Karahanogulları, O. (2001). Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, R, A. (2009). **İktidar Yumağı, Medya-Sermaye-Devlet**, Ankara: İmge Yay.

Kayalı, K. (2005). **Ordu ve Siyaset**, İstanbul: İletişim Yay.

Keane, J. (2002). Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümleri", **Medya, Kültür Siyaset**, Süleyman İrvan(der.), Ankara: Alp Yay.

Kejanlıoğlu B, elenk S ve Adaklı G. (der.) (2001). **Medya Politikaları**, Ankara: İmge Yay.

Kejanlıoğlu, B. (2004a). **Türkiye’de Medyanın Dönüşümü**, Ankara: İmge Yay.

Kejanlıoğlu, B. (2004b). “Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı”, **Kamusal Alan**, Meral Özbek(der.), İstanbul: Hil Yay.

Mandel, E.(1991). **Ankara Konferansları**, Çev: Yıldırım Koç, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay.

McCauley, Michael P. (2002). “The Contested Meaning of Public Service in American Television.” **Communication Review**, 5(3):207-238.

McChesney, R. (1999). “Graham Spry and the Future of Public Broadcasting”, **Canadian Journal of Communication**, 24(1):25-47.

McChesney, R. (2000). “Giriş Yazısı” **Halkın Sirtından Kazanç**, Chomsky, N. Çev: Deniz Hakyemez ve Barış Zeren, İstanbul: Om Yay.

Meijer, İ.C.(2003). “Beyond Convergence: Understanding Programming Strategies of Public Broadcasters in Competitive Environments”, **European Journal of Communication**, 18(3): 337-365.

Meijer, İ.C.(2005). “Impact or Content? “Ratings vs Quality in Public Broadcasting
European Journal of Communication, 20(1): 27-53.

Menlikli, Z, Ö. (2006). **Bir Kamu Hizmeti Yayın Kurumu Olarak TRT’deki Değişim Çalışmalarının Yeni Yönetim Modelleri Açısından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Tezsiz Dönem Sonu Ödevi, Ankara: A.Ü. SBE.

Moe, H ve Syversten, T. (2009). “Researching Public Broadcasting” **The Handbook of Journalism Studies**, Karin Wahl-Jorgensen, Thomas Hanitzsch (der), New York: Routledge.

Mutlu, E. (1999). **Televizyon ve Toplum**, Ankara: TRT Yayınları.

Mutlu, E. (2001). “Ne olacak Bu Kamu Yayıncılarının Hali?” **Medya Politikaları**, D. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk, Gülseren Adaklı(der.), Ankara: İmge Yay.

Nissen, S.C. (2007). **Bilgi Toplumunda Kamu Medya Hizmeti**, Çev: İrfan Dündar Erentürk, Ankara: RTÜK Yay.

Özbudun, E. (2003). **Çağdaş Türk Politikası**, Çev: Ali Resul Usul, İstanbul: Doğan Kitap.

Pazarıcı, N. G. (2004). "Medya ve Siyaset Etkileşimi", **Türkiye’de Kitle İletişimi**, (der: Nilgün Gürkan Pazarıcı), Ankara: Turhan Kitapevi.

Pazarıcı, N. G. (2005). "Türkiye'de Gazetecilerin Gözlükleri: Medyanın Değişemeyen Kodları", **Medya ve Toplum**, (der: Sevda Alankuş), İstanbul: BİA Yay.

Peter, J. H. (1996). **Mass Media and Media Policy in Western Europe**, Manchester: Manchester University Press.

Padovani, C, Tracey, M. (2003). "Report on the Conditions of Public Service Broadcasting", **Television & New Media**, 4 (2): 131-153 (2003).

Poyraz, P. (2007). "Türkiye’de Kamu Hizmeti Yayıncılığı: Modası Geçmiş Bir Kavram mı?" **Akdeniz İletişim**, 6: 19-46

Picard, R, G. (2002). "Research Note: Assessing Audience Performance of Public Service Broadcasters" **European Journal of Communication**, 17(2): 227-235.

Price, E, M ve Raboy, M.(2003). **Public Service Broadcasting in Transition**, Hollanda: Kluwer Law International.

Putnam, R. (1993). **Making Democracy Work**, Princeton: Princeton University Press.

Raboy M. (der). (1996). **Public Broadcasting for the 21(ST) Century**, Luton: John Libby Media/University of Luton Press.

Ripley, B, R. (1995). Stages of the Policy Process. In Daniel C. McCool(Ed.) **Public Policy Theories, Models, and Concepts: An Anthology**, Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Rowe, D.(2004). “Fulfilling the 'Cultural Mission': Popular Genre and Public Remit,” **European Journal of Cultural Studies**, 7:283-304.

Rumphorst,W.(2006). Model: Public Service Broadcasting Law,
http://www.ebu.ch/departments/legal/pdf/leg_p-model-law_psb.pdf.

Scannell, P. (1989). “Public Service Broadcasting and Modern Public Life”
Media, Culture and Society, 11(2): 135-166.

Sarmaşık, J. (2000). **Türkiye'de Radyo ve Televizyon Düzeni(1927-2000)**,
İstanbul: Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay.

Savran, S. (2004). “20. Yüzyılın Politik Mirası”, **Sürekli Kriz Politikaları**, (der:
Neşecan Balkan ve Sungur Savran) İstanbul: Metis Yay.

Scannell, P. (1995). "Public Service Broadcasting: the History of a Concept, **Understanding Television**, (der: Andrew Goodwin and Garry Whannel)
London: Routledge.

Scannell P. (1996). "Public Service Broadcasting, from National Culture to Multiculturalism", **Public Broadcasting for the 21(ST) Century**, (der: Marc Raboy), Luton: John Libby Media/University of Luton Press.

Seneviratne, K. (2006). "Definition an History of Public Service Broadcasting" **Public Service Broadcasting in The Global Age**" (Der: İndrajit Banerjee ve Kalinga Seneviratne), Singapur: AMİC.

Serim, Ö. (2007). **Türk Televizyon Tarihi: 1952-2006**, İstanbul: Epsilon Yay.

Shut, H. (2003). **Yeni Bir Demokrasi**, Çev: Mahmut Tekçe-Bilge Gürsu Nomer, İstanbul: Kitap Yay.

Siune, K ve Hulten O (1998). Does Public Broadcasting Have a Future? **Media Policy**, Denis McQuail ve Karen Siune, London: Sage Pub.

Sondergaard, H (1999). "Some Reflections on Public Servise Broadcasting"
www.nordicom.gu.se/common/publ_pdf/31_sondergaard.pdf

Soysal, M.(1987). **100 Soruda Anayasa'nın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yay.

Stevenson, N. (2008). Medya Kùltürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi, Çev: Barış Engin Aksoy, Ankara: Ütopya Yay.

Syvvertsen, T. (1999). "The Many Uses of the "Public Service" Concept.
www.nordicom.gu.se/common/publ_syvvertsen.pdf

Şahin, H. (1981). "Broadcasting Autonomy in Turkey: Its Rise and Fall:1961-1971, **Journalism Quarterly**

Şahin, S. (1991). TRT'nin Kalkınma Planlarındaki Yerinin Kùltürel Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Ü, SBE.

Tanör, B. (1998). **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: YKY.

Taşer,C. (1969). **Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği**, Ankara: TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü.

Tekinalp, Ş. (2003). **Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon**, İstanbul: Der Yay.

Theodoulou S, Z. (1995) “How Public Policy Is Made” **Public Policy: Essential Reader**, Der:Stella, Z, Theodoulou ve Matthew, A.Cahn, USA: Prentice Hall.

Timisi, N. (2003). **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, Ankara: Dost Yay.

Toker, M.(1992). **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973**, Ankara: Bilgi Yay.

Topuz, H, M.T Öngören ve Diğerleri.(1990). **Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni: Özgür, Özerk ve Çoğulcu Bir Alternatif**, İstanbul: İLAD VE TÜSES Yay.

Tracey, M. (1998). **Decline and Fall of Public Service Broadcasting**, New York: Oxford University Press.

Uçar, E, K.(2006). An Analysis of A Transformation: The Concept of Public Servisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: ODTÜ SBE.

Verstraeten, H. (2002). “Medya ve Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” **Medya, Kültür Siyaset** der: Süleyman İrvan Ankara: Alp Yayınevi.

Ward, D.(2003). “State Aid or Band Aid? An Evaluation of the European Commission’s Approach to Public Service Broadcasting” **Media, Culture & Society**, 25(2): 233-250.

Yalman, G. (2002). “Hegemonya Projeleri olarak Devletçilik, Kalkınmacılık ve Piyasa”, Liberalizm, **Devlet ve Hegemonya**,(Der: E.Fuat Keyman), İstanbul: Evrensel Yay.

Yalman, G. (2004). “Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi: Alternatif Bir Okuma Denemesi” Sürekli Kriz Politakaları, (Der: Neşecan Balkan ve Sungur Savran) İstanbul: Metis Yay.

Yazıcı, N. (1999. **Kamu Yayın Kurumları ve Yeniden Yapılanma**, Ankara: TRT Eğitim Dairesi Başkanlığı Yay.

Yılmaz, H. (2006). **İdarenin Görsel-İşitsel İletişim Alanındaki İşlevi**, Ankara: İmaj Yay.

Ytreberg, E. (2002). “Ideal types in public service television: paternalists and bureaucrats, charismatics and avant-gardists” **Media, Culture & Society**, 24(6):759-774.

Zoonen, V, L. (2004). “Popular Qualities in Public Broadcasting”, **European Journal of Cultrual Studies**, 7(3):275-282.

Zürcher, J, E. (2000) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, çev: Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yay.

DİĞER KAYNAKLAR

1. 359 Sayılı Yasayla İlgili Meclis Tutanakları
2. 1568 Sayılı Yasa Değişikliğiyle İlgili Meclis Tutanakları
3. 2954 Sayılı Yasayla İlgili Meclis Tutanakları
4. 3984 Sayılı Yasayla İlgili Meclis Tutanakları
5. 2003 Yılı İletişim Şurası, RTÜK Yayınları.
6. Dünya Radyo ve Televizyon Konseyi (CMRTV). (2001). “Why Public Broadcasting” Kamu Hizmeti Yayıncılığıyla ilgili hazırlanan Rapor, .
<http://www.cmrtv.org/documents/index-en.html>.

TARANAN SÜRELİ YAYINLAR

1. MİLLİYET GAZETESİ KASIM 1963-MAYIS 1964
2. CUMHURİYET GAZETESİ KASIM 1963-MAYIS 1964
3. MİLLİYET GAZETESİ, ŞUBAT 1969-HAZİRAN 1969
4. CUMHURİYET GAZETESİ, ŞUBAT 1969-HAZİRAN 1969
5. TERCÜMAN GAZETESİ, ŞUBAT 1969-HAZİRAN 1969
6. AKŞAM GAZETESİ, ŞUBAT 1969-HAZİRAN 1969
7. ULUS GAZETESİ, ŞUBAT 1969-HAZİRAN 1969
8. SON HAVADİS, ŞUBAT 1969-HAZİRAN 1969
9. MİLLİYET GAZETESİ, ŞUBAT 1972-MAYIS 1972
10. CUMHURİYET GAZETESİ, ŞUBAT 1972-MAYIS 1972

11. TERCÜMAN GAZETESİ, ŞUBAT 1972-MAYIS 1972
12. CUMHURİYET GAZETESİ, KASIM 1983- OCAK 1984
13. TERCÜMAN GAZETESİ, KASIM 1983- OCAK 1984
14. MİLLİYET GAZETESİ, KASIM 1983- OCAK 1984
15. MİLLİYET GAZETESİ, NİSAN-MAYIS 1994
16. CUMHURİYET GAZETEZİ NİSAN-MAYIS 1994
17. TERCÜMAN GAZETESİ NİSAN-MAYIS 1994

**BU DÖNEMLERDE(1960-2006) GAZETELERDE TRT'YLE
İLGİLİ ÇIKAN MAKALELER VE KÖŞE YAZILARI**

- Giritli, İ. Televizyon ve Türkiye, Cumhuriyet 10 Mayıs 1964
- Giritli, İ. Radyo Televizyon Kurumundan Beklenenler,
Cumhuriyet 22 Mayıs 1964
- İpekçi, A TRT Üzerine Yeni Bir Oyun, Milliyet 15 Mart 1969
- İpekçi, A. Bu Kadar da Olmaz, Milliyet 20 Mart 1969
- İpekçi, A. Oyun İçinde Oyun, Milliyet 21 Mart 1969
- İpekçi, A. Özerkliğe Tahammül Yok, Milliyet 22 Mart 1969
- Öngören, M, T TRT'nin Durumu, Batı'dan Örnekler, Milliyet 31 Mart
1969
- Aygen, C, M Forumda Tartışılan TRT Yasası için, Milliyet 5 Nisan 1969
- İpekçi A, Haydi Hayırlısı, Milliyet 17 Nisan 1969

- Giritli, İ. AP, Nizam ve TRT, Milliyet 23 Nisan 1969
- Topuz, H TRT ve ORTF, Milliyet 24 Nisan 1969
- Özakman, T, Talihsiz Bir Tasarı, Milliyet 26 Nisan 1969
- Pulur, H, Bölükbaşı da TRT Çorbasına Tuz Attı, Milliyet 26 Nisan
- İmzasız Başyazı, Bir Acayip Gerekçe, Cumhuriyet 16 Mart 1969
- Aygen, M, C, TRT Yasası ve Bir Sorun, Cumhuriyet 28 Mart 1969
- Özyörük, M, TRT'nin Sonu, Cumhuriyet 22 Nisan 1969
- Güresin, G Gaye, TRT'yi Tam Ele Geçirmek, Cumhuriyet 26 Nisan 1969
- Topçu, M TRT'nin Sonu, Cumhuriyet 27 Nisan 1969
- Altan, Ç Hangi Haberleşme Özgürlüğü, Akşam 9 Nisan 1969
- Ülgen, N TRT'nin Denetimi, Akşam 27 Nisan 1969

Timurtaş, F	TRT Yönetim Kurulunun Teşkilatı, Son Havadis 20 Nisan 1969.
Erer, T	En Büyük Kanun: TRT, Son Havadis 20 Nisan 1969
İmzasız Başyazı	Fransız Radyoları, Son Havadis 22 Nisan 1969
Uraz, A,	Engelleme ve TRT Kanunu, Son Havadis 22 Nisan 1969
İmzasız Başyazı	Tasarı Karşısında İnönü, Son Havadis 24 Nisan 1969
Erer, T	Engelleme, Son Havadis 25 Nisan 1969
İmzasız Başyazı	Hukuk Dışı Muhalefet, Son Havadis 26 Nisan 1969
Orhan, S, O	Bir Hikaye, Son Havadis 28 Nisan 1969
Orhan, S, O	Şaşmadık, Son Havadis 29 Nisan 1969
Orhan, S, O	TRT'nin İsyanı, Son Havadis, 3 Mayıs 1969
Erer, T	TRT, Gazete Değildir, Son Havadis, 8 Mayıs 1969
Kabaklı, A	TRT'deki İhtilal, Tercüman 23 Mart 1969

Kabaklı, A	TRT Tasarısı, Tercüman 24 Mart 1969
Kabaklı, A	Utanç verici, Tercüman 27 Mart 1969
Kabaklı, A	TRT'nin Menfaat Savaşı, Tercüman 7 Nisan 1969
Özçelik, S	TRT'nin Özerkliği Konusunda, Tercüman 11 Nisan 1969
Timurtaş, F	TRT ve Tarafsızlık, Tercüman 21 Nisan 1969
Timurtaş, F	TRT ve Dilimiz, Tercüman 25 Nisan 1969
Giritli, İ	Yeni TRT Yasası, Tercüman 8 Aralık 1983
Aziz, A	Yeni TRT Yasası, Cumhuriyet, 1 Aralık 1983
Pulur, H	TV Yasasının Sakıncaları, Milliyet, 18 Nisan 1994
Öymen, A	Bugün Köşesi, Milliyet, 21 Nisan 1994

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de kamu hizmeti yayıncılığı, kamu politikası yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmada, 1960’dan 2006 kadar uzanan dönemde kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politikası oluşturma süreçleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politikaları oluşturan bürokratik ve politik aktörlerin eylemleri inceleme konusu yapılmıştır. Burada araştırılan bir diğer konu, siyasal, ekonomik ve toplumsal etkenlerin, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili politika oluşturma süreçlerini nasıl etkilediğidir. Bu yaklaşım çerçevesinde Türkiye’de kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili değişik dönemlerde yapılan yasama faaliyetleri karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmada bu amaçla, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili yasama faaliyetleri sırasında Türkiye Büyük Millet Meclis’nde yapılan müzakereler değerlendirilmiştir. Ayrıca değişik toplumsal kesimlerin bu yasalara dönük tepkilerini kavramak açısından gazeteler taranmıştır. Tezde kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politikası oluşturulmasında siyasi elitlerle birlikte devlet elitlerinin talep ve kaygılarının büyük bir rol oynadığı savunulmuştur. Bu konuda devlet elitleriyle siyasi elitlerin ittifakı Dünyadaki ve Türkiye’deki siyasal ve toplumsal gelişmelere göre şekillenmiştir. Örneğin, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinden sonra yayıncılıkla ilgili kamu politikasında kilit bir kavram olan özerkliğin getirilmesinde CHP ile devlet seçkinleri birlikte hareket etmişlerdir. Buna karşılık, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasından sonra özerkliğin kaldırılmasında bu kez AP ve devlet elitlerinin yakınlaştığını görmekteyiz. 12 Eylül 1980 Askeri darbesinden sonra kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politikasında devlet elitleri belirleyici bir rol oynamıştır. Çalışmada üzerinde durulan bir başka nokta, kamu hizmeti yayıncılığıyla ilgili kamu politika oluşturma sürecinde geniş toplumsal kesimlerin rolünün son derece sınırlı kalmasıdır.

ABSTRACT

In this study, the public service broadcasting in Turkey is analyzed in scope of public policy approach and the public policy formulation processes concerning the public service broadcasting during the period of 1960-2006 are tried to be clarified. In addition, the actions of the bureaucratic and political actors as the producers of the public service broadcasting policies are examined. The other issue discussed here is how the political, economic and social factors influence the policy formulation processes about the public service broadcasting. In accordance with this approach the study presents a comparative analysis of periodic legislative activities regarding the public service broadcasting in Turkey. To that end, this study evaluates Turkish Grand National Assembly debates held during the legislative proceedings about the public service broadcasting. Moreover, various newspapers have been scanned so as to see the reactions of various social segments toward these legislative acts. The thesis asserts that concerns and demands of both political and state elites have played a big role in public policy formulation concerning public service broadcasting. The alliance of state-political elites has been shaped by political and social developments both in Turkey and the world. For instance, the Republican People's Party (RPP) acted in concert with state elites for introducing the autonomy, which is a key concept for the broadcasting-related public policy, following the 27 May 1960 Military Coup. On the other hand, we see a convergence between Justice Party (JP) and the state elites after 12 March 1971 Military Coup but just for removing aforesaid autonomy. State elites played a decisive role in public policy formulation concerning public service broadcasting after 12 September 1980 Military Coup. Another point on which this study emphasized is that large social segments have a highly limited role in the public policy formulation process concerning the public service broadcasting.